

Imagine compusă din portretul de tinerețe al lui Dimitrie Cantemir, semnalat de Nicolae Iorga — replică în ulei aflată în colecțiile M. L. R. —, gravură reprezentînd pe Cantemir luptător și cărturar, imaginea marelui erudit ca voievod al Moldovei și chipul «exilatului» din ultimii ani de viață.

Coperta și prezentarea grafică:
VICTOR MAȘEK

«Dacă mi s-ar cere să caracterizez în chip fabulos figura lui Dimitrie Cantemir, n-aș alege ca simbol nici îngerul din alte tărîmuri, nici leul, nici vulturul din lumea noastră, ci o ființă pe jumătate reală, pe jumătate de poveste: Inorogul.»

Lucian BLAGA

Sumarul numărului 1/1976 al revistei „MANUSCRIPTUM" propune cititorilor săi o temă de mare actualitate, care urmărește, în diferitele sale ipostaze, raportul dintre istorie și literatură. Fragmentele jurnalistice, iscălite Mihai Eminescu și Nicolae Iorga, precum și mărturiile activității de gazetar a lui Mihail Sadoveanu în timpul primului război mondial, sînt tot atîtea dovezi ale activei participări a scriitorului român la evenimentele timpului său, ale atitudinii sale militante.

Istoria ca sursă de inspirație pentru literatură, constituindu-se astfel într-o adevărată epopee națională, o găsim prezentă în interesantul „ciclul mușatin", care se deschide cu versurile lui Dosoftei, celebrînd domnii Țării Moldovei, continuă apoi cu un alt început al poemului *Aprodul Purice*, de Costache Negruzzi, cu *Ștefan cel Mare* — scenariu cinematografic de Camil Petrescu — și se încheie cu *Ochiul*, piesa de teatru a lui Radu Stanca, dramă a responsabilității omului în fața istoriei, a cărei subiect gravitează în jurul personalității lui Bogdan, fiul lui Ștefan.

Grupajul se completează în chip fericit cu nuvela istorică a lui Ion Marin Sadoveanu, care reînvie atmosfera revoluționară a anilor 1848, și mai ales figura exemplară a lui Nicolae Bălcescu — *deputatul țărănimii*.

Dragoș VRÂNCEANU

MANUSCRIPTUM

1/1976 * (22) ANUL VII

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

Documentele comunicate, însoțite, fără excepție,
de original sau de fotocopie, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon: 50 20 96

*

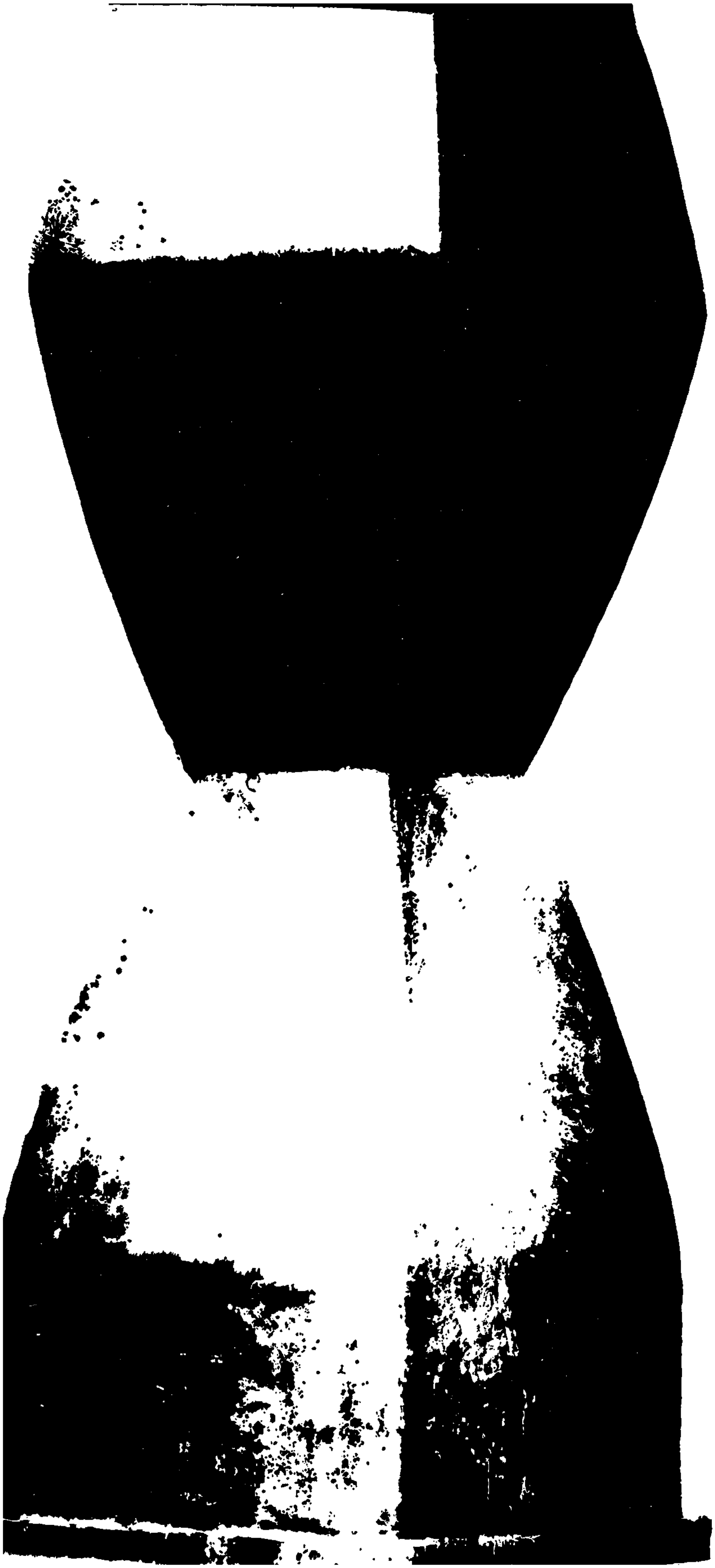
Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM—serviciul export-import
presă—Calea Griviței nr 64-66, P. O. B. 2001, telex 011226—București

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918"
Clișeele zincografice — Combinatul Poligrafic „CASA SCÎNTEII"

SUMAR

SUMAR

SUMAR

Evocarea unor pagini scrise de marii noştri cărturari—şi nu numai de ei, pentru că niciodată cele ce s-au spus despre istoria noastră de-a lungul vremurilor nu trebuiesc uitate, — nu mi se pare inutilă nici astăzi. Cum spunea marele istoric Nicolae Iorga, locuitorii de acelaşi neam din cele trei ţinuturi principale ale României aveau conştiinţa unităţii lor naţionale încă înainte ca actul fizic al Unirii să se fi produs, să zicem, sub Mihai Viteazul. Unitatea spirituală a românilcr de pretutindeni, comunitatea obiceiurilor, a portului, similitudinile arhitecturale, ce nu pot fi în nici un chip întîmplătoare, dovezile arheologice atît de numeroase, care atestă din cele mai vechi timpuri prezenţa noastră pe aceste meleaguri, dar mai ales unitatea limbii, a limbii române, sînt mărturiile de necontestat ale permanenţei acestui neam în spaţiul carpato-dunărean. Răsfoind paginile glorioasei noastre epopei naţionale, ne revin în minte cuvintele lui Miron Costin: «Eu voi da samă de ale mele cîte scriu», cuvinte profetice care, peste timp, capătă o semnificaţie dintre cele mai mari.

Eugen Barbu

FIDELITATEA CĂTRE GENIUL

ERORILE UNOR ENCICLOPEDII STRĂINE CARE NE CONFUNDAU geograficeşte şi istoriceşte, ca şi dizertaţiile unor conferenţiari de peste hotare voit plate pentru a se afla, chipurile, la nivelul auditoriului românesc îi smulgeau lui G. Călinescu, în capitolul concluziv al monumentalei sale *Istorie a literaturii...*, aceste reflecţii gravate interior de spiritul unei neşovăitoare mîndrii patriotice: « *Ne va trebui multă stăruinţă spre a modifica noţiunile geografice străine, datele istorice fanteziste, de a dovedi Occidentului că* [...] *intelectualul român priveşte cu un zîmbet de îngăduinţă sforţările conferenţiarului străin neintuitiv de a fi plat, că noi stăm pe o tradiţie culturală neîntreruptă, că prin Cantemir noi simbolizăm nivelul vechiului cărturar român, că toată problema la noi este de a formula personalitatea noastră şi de a spori pe drumuri sigure creaţia de valori* » [1].

Creaţia românească — să nu uităm: prin rădăcinile-i folclorice hrănindu-se din substanţa poetică originară a unei civilizaţii milenare — dispune, într-adevăr, de un vast şi continuu spaţiu spiritual în cadrul căruia valorile se constituie şi se sublimează în legătură nemijlocită cu istoria socială şi naţională a poporului.

Sînt adevăruri încrustate ferm în paginile *Programului Partidului Comunist Român* : « *De-a lungul existenţei sale, poporul român a creat o artă care exprimă pregnant modul său de viaţă şi de muncă, gîndirea şi sensibilitatea sa, setea de libertate, voinţa de a-şi făuri un trai mai bun, optimismul, încrederea în forţele proprii, în viitor* » [2]. Crearea unei culturi noi cată a ţine seama « *de specificul istoric, social şi naţional al poporului nostru* » [3].

Acestor probleme nu li s-au acordat totdeauna înţelesurile grave şi complexe pe care le pretindeau. N-avem dreptul să omitem că specificitatea naţională a constituit una din noţiunile cele mai aprig disputate din istoria gîndirii noastre.

Pentru cei care depreciau determinantele sociale şi istorice, specificitatea românească se reducea la factorul pur biologic sau, planînd în sferele limbajului metafizic, devenea expresia unui mister iraţional, transcendent. Atunci cînd tradiţiile nu erau violent răstălmăcite şi reduse la aspecte retrograde, obscurantiste, se ajungea la exerciţii retoric-idealizatoare, o adevărată inflaţie imagistică în jurul unor elemente convenţionale de decor, ca troiţă, iţari, opinci etc. Este de prisos să facem trimiterile istorico-litereare de rigoare.

Totodată, e necesar să ţinem seama că, în istoria culturii noastre, s-a manifestat şi o orientare de tip opus şi la fel de eronată, constînd în actul de depreciere a însăşi ideii de tradiţie. Cu precădere, apologeţii cercurilor avangardiste, în numele « europenizării », depuneau eforturi fastidioase în a demonstra că orice tangenţă cu particularităţile locale sau istorice ale realităţii naţionale reprezenta un fenomen de « întîrziere » sau de « anacronism ».

Întrucît asemenea rătăciri, de un fel sau altul, au fost discutate în publicistica noastră, ne mulţumim să reproducem aici un fragment dintr-un articol scris de G. Ibrăileanu

---

[1] *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Editura Fundaţiilor Regale, 1941, pag. 886.
[2] *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, Editura politică, Bucureşti, 1975, pag. 713.
[3] Idem, pag. 709.

NAŢIONAL

«Este necesar să fie cunoscute în mod aprofundat trecutul îndepărtat, de milenii, al poporului nostru, eroismul cu care el a ştiut să înfrunte vicisitudinile istoriei, greutăţile şi adversităţile de tot felul şi să-şi păstreze fiinţa naţională, să-şi apere dreptul la libertate şi neatîrnare.»

Nicolae CEAUŞESCU

în 1905 [4], cu atît mai mult cu cît, ori de cîte ori articolul a fost inclus în volum, pasajele cu pricina n-au fost reproduse, probabil criticul dorind să atenueze caracterul polemic al însemnărilor (el intervenind în discuţiile suscitate de opera lui Mihail Sadoveanu): «*Suntem împotriva domnului Iorga pentru care trecutul e bun şi frumos pentru că e trecut, şi împotriva domnului Sanielevici dacă pentru domnia-sa trecutul e rău pentru că e trecut. Credem că cine cîntă trecutul fără discernămînt, cîntînd şi idealizînd şi pe acel de jaf şi nepatriotism al boierilor, nu are nici spiritul ştiinţific, nici sentimentalitatea curată, şi face act de nepatriotism şi în literatură — de inestetică. Şi cine neagă — dacă neagă — pe de altă parte importanţa cunoaşterii trecutului şi a iubirii trecutului neamului şi limbii româneşti nu are spiritul ştiinţific şi sentimentalitatea complectă. Împotriva reacţionarismului şi inconştienţei celor dintîi ca şi împotriva îngustimii şi impietăţii celor de al doilea, citām atitudinea sănătoasă şi larg văzătoare a şcolii critice moldoveneşti de la 1850, a unui Kogălniceanu, a unui A. Russo*».

Trebuie spus că amintirea şi ecourile negative ale respectivelor puncte de vedere extremiste au făcut ca, în perioadele ce-au urmat, să se manifeste anumite reticenţe în atitudinea adoptată faţă de rolul şi importanţa tradiţiilor naţionale — referirile

[4] *„Curentul Nou"*, anul I, nr. 2, 1905.

«Slujească-să dară cu ostăninţele noastre niamul [...] să-şi aducă amente că precum odată aşea şi acum tot aciia bărbaţi sînt, carii cu multul mai cu fericire au ţinut cinsteşi a muri, decît cu chip de cinste şi de bărbăţia lor, nevrednic a trăi.»

Dimitrie CANTEMIR

mai patetice la virtuţile neamului fiind, uneori, identificate, *ipso facto*, recidivelor sămănătoristo-poporaniste sau chiar gîndiriste.

Astăzi ne putem explica foarte bine eroarea care se comitea, nerealizîndu-se, din punct de vedere gnoseologic, unitatea dialectică a elementelor componente, reclamate de conceptul de specific naţional. Particularităţile naţionale sînt, nici vorbă, expresia unui proces istoric: fizionomia spirituală a poporului nu rămîne fixată la cîteva ipostaze, pietrificate, ci se modifică, evoluează în strînsă legătură cu evoluţia istorică a societăţii. Dar asta nu înseamnă că procesul are loc pe un teren gol, fără a se prelua şi dezvolta ceea ce există dintru începuturi, inclusiv acele caractere moştenite din obîrşia îndepărtată daco-romană. De altfel, dacă nu acceptăm existenţa unor caracteristici de durată — perpetuate şi îmbogăţite — contestăm însăşi ideea de specific naţional.

Este meritul anilor noştri — în special după Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român — de a fi instaurat adevărurile în totalitatea semnificaţiilor lor, unind atitudinea lucidă, selectivă, cu dragostea faţă de tot ceea ce e înălţător în moştenirea trecutului sau, pentru a ne folosi de expresia lui Ibrăileanu, de a armoniza «spiritul ştiinţific» cu «sentimentalitatea completă» a unui profund şi adevărat patriotism.

De pe această platformă ne apare altfel — infinit mai îmbogăţit în nuanţe — panoramicul literaturii noastre, ne simţim îndemnaţi la o nouă lectură a acelor texte care au fost receptate pentru totdeauna în columbariile scrisului românesc. Să ne amintim de slova cronicarilor. Cine îi citeşte atent, înţelege uşor că pledoaria lor pentru obîrşia noastră latină nu are numai un scop, ca să ne exprimăm astfel, ştiinţific, ci capătă nobleţea unei aspiraţii patriotice, exprimînd practic hotărîrea de a dovedi şi apăra dreptul poporului român de a ocupa un loc sub soare. Ne vine în minte filipica lui Miron Costin la adresa defăimătorilor neamului românesc care-i marcată de astfel de accente justiţiare: «*De aceste basne să dea ei seama şi de această ocară. Nici ieste şagă a scrie ocară veşnică unui neam*».

Iubirea de neam este aceea care însufleţeşte activitatea predecesorilor noştri, punîndu-şi pecetea indelebilă asupra creaţiei româneşti în cele mai diferite forme şi dintru începuturi.

„*Manuscriptum*“ publică în acest număr, cu adaosuri inedite, poemul lui Dosoftei *Domnii Ţării Moldovei*. Oricine sesizează implicaţiile unei concepţii teologice — cauza tuturor relelor este dată pe seama slăbirii credinţei în D-zeu —, dar numai o minte opacă poate rămîne la acest aspect şi să nu se simtă mişcat de combustiunea sufletească a rapsodului, identificat într-o asemenea măsură cu soarta tristă a ţării sale, încît psalmodiază în versuri despre care putem repeta cele spuse de Victor Hugo pe marginea *cîntecelor* poetului popular Joseph Landragin: «*nu sînt versuri: sînt lacrimi*».

> «*Dară vinovat cine-i? domnulu au-i ţara?*
> *Cîndu-i astădzi Moldova di-atîta ocară,*
> *Jăcuită, prădată, stricată şi arsă;*
> *Unde-i cauţ, te-umple jialia, cu inema arsă.*»

Ca şi cum haina versurilor i-ar fi stînjenit, pînă la urmă, tumultul gîndurilor şi simţămintelor, Dosoftei o aruncă şi se exprimă direct în proză, în faţa spectacolului

«În Dachia veche, s-a prăsit toți românii cîți sînt [...] munteni, moldoveni, mărgiteni, mocani, frătuți, ci oricum s-au numit s-au se numesc acum, tot de o viță și porodiță sînt, adecă români de sînge, precum firea și virtutea îi mărturisește...»

Gh. ȘINCAI

acelei Moldove împilate și sfîșiate de osmanlîi, căutînd să găsească un sprijin în evocarea «*rădăcinii cea bătrînă*», a forței românilor răspîndiți pe tot teritoriul vechii Dacii și chiar în sudul Dunării.

Alt document ne strămută într-o Moldovă a unui alt moment istoric tragic, anii «de bejenie» ai primului război mondial, cînd trei sferturi din trupul țării, inclusiv capitala, fuseseră cotropite, și cînd un scriitor cunoscut prin firea-i blajin-romantică — l-am numit pe Mihail Sadoveanu — devine inițiatorul și realizatorul ziarului „*România*", chemat să însuflețească prin articole, dar și prin schițe și poezii, spiritul combativ al soldaților și al întregului popor, întru realizarea visului de veacuri al unității naționale.

De la Dosoftei la Sadoveanu se schițează un strălucitor arc de boltă care unește pe cei mai buni exponenți ai scrisului românesc, contopiți trup și suflet cu nevoile neamului lor — ca un lanț de flăcări aprinse pe culmi, vestind primejdia și însuflețind speranțele în viitor...

Căci, expresie a vieții unui popor care a avut de suportat, de-a lungul secolelor, grele încercări, ce-i amenințau, nu o dată, însăși ființa națională, literatura română a avut de împlinit un rol de primă importanță, dezvoltînd la reprezentanții ei de seamă o sensibilitate trează în fața poruncilor unei cunoștiințe militante.

Va trebui cîndva să medităm mai mult asupra acestei *vocații publicistice* a literaturii noastre care nu se reduce la faptul că marii noștri scriitori au conceput gazetăria ca o componentă esențială a activității lor — exemplul suprem rămînînd Eminescu —, ci implică o angajare sufletească lucidă în fața istoriei, lirismul unei comuniuni depline cu preocupările obștei...

Consecințele sînt multiple, ne mulțumim să menționăm, pentru uzul discuției de față, faptul că problematica istoriei naționale nu stimulează la noi ambiții ale unei reconstituiri pur muzeistice, și cu atît mai mult nu devine pretext frivol pentru exhibiții cu detalii pitorești menite să satisfacă sensibilitățile blazate, ci capătă un sens subadiacent grav, este infuzată de seva actualității, fiind implicată în clarificarea semnificațiilor prezentului.

Este semnificativ că tocmai în epoca revoluției de la 1848 — care reprezintă o etapă crucială în impulsionarea conștiinței de sine a poporului român — interesul pentru studierea trecutului glorios ocupă un loc atît de important. Să ne gîndim la «legendele naționale», de la Asachi la Alecsandri și Bolintineanu, la meditațiile lui Grigore Alexandrescu, la nuvela clasică a lui Negruzzi etc. Pînă și unul dintre primele romane afișează tot o temă istorică: moartea lui Radu al VII-lea. Regretatul Miron Constantinescu, schițînd portretul lui Nicolae Bălcescu, atrăgea atenția că, pentru generațiile pașoptiste din țara noastră, istoriografia a avut funcția militantă deținută în țările apusene, în epoca respectivă, de filozofie.

Ce să mai spunem de interesul menifestat de Mihai Eminescu, marele poet, revenind asupra trecutului cu o pasiune cu atît mai chinuitoare cu cît încerca să afle cheia unor dileme din acea epocă apăsătoare de după înfrîngerea revoluțiilor din 1848 și de dinaintea apariției unui nou val revoluționar!

Cercetarea trecutului național, ca o întoarcere spre izvoare, spre *rădăcina cea bătrînă*, cu scopul de a ne înțelege mai bine pe noi înșine și a ne putea croi, cu deplină luciditate, noi drumuri în viitor: iată miza de căpetenie a scriitorului român.

«Inimea mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ştefan cel Mare, lui Mihai Viteazul... Şi nu mă ruşinez a vă zice că aceşti bărbaţi pentru mine sunt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Anibal decît Cesar; aceştia sunt eroii lumei, în loc că cei dîntîi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile, şi izbînzile de la Racova şi de la Călugăreni îmi par mai strălucite decît acele de la Maraton şi Salamina, pentru că sunt cîştigate de către români!»

Mihail KOGĂLNICEANU

Este de înţeles de ce o astfel de investigaţie o găsim inclusă în cadrul preocupărilor de creaţie dominante în epoca noastră. „*Manuscriptum*" îşi face un titlu de cinste în a îmbogăţi piesele de dosar cunoscute, scoţînd la iveală, în acest număr, şi în cele ce vor urma, importante documente care atestă cu cîtă stăruinţă şi pe ce arie largă acţionează ideea fascinatorie a epopeii naţionale. Prin acest termen nu avem în vedere genul sau specia ca atare care, cum se ştie, nu mai poate fi resuscitată, în condiţiile epocii noastre, ci eposul, dimensiunile epopeice ale evocării trecutului naţional — orizonturi spirituale ce pot lumina, ca un soare interior, opera scriitorilor de cele mai diferite structuri temperamentale sau stilistice.

Un scriitor esenţialmente modern cum e Camil Petrescu, atunci cînd se gîndeşte să scrie pentru cinematografia italiană un scenariu, abordează tema istorică: privirile îi sînt atrase de figura pe cît de poetică — stilizată în culori fastuoase, de odăjdii sacerdotale —, pe atît de complex-umană a lui Ştefan cel Mare. Cercetările de arhivă dovedesc însă că viitorul autor al romanului epopeic dedicat lui Nicolae Bălcescu mai adunase material pentru o dramă — *Constantin Brîncoveanu*, după cum, tot sub seducţia demonului cinematografiei, pusese la cale o colaborare cu Mihail Sadoveanu în vederea unei transpuneri cinematografice a *Mioriţei*.

În acest număr sînt scoase din umbra anonimatului şi eforturile întreprinse pentru reînvierea trecutului istoric de către un scriitor prea puţin comentat de critici: Ion Marin Sadoveanu. Capitolul realizat din nuvela *Deputatul ţărănimii* arată cît de diversă este gama modalităţilor artistice incitate de memorabilele evenimente revoluţionare de la 1848. Tot investigaţiile de arhivă ne semnalează elaborarea evocării *Tudor Vladimirescu sau O viaţă în slujba poporului*, proiectul unei piese despre 1907, ca şi începerea unei tetralogii intitulată cînd *Haini la Înalta Poartă*, cînd *În umbra pajurii*, o creaţie monumentală, inspirată de complicata şi tragica epocă Cantacuzino-Brîncoveanu.

Oprim aici exemplificarea. Dacă ne gîndim ce-a însemnat evocarea istoriei naţionale şi pentru alţi scriitori din epocă — cităm doar numele lui Mihail Sadoveanu şi Panait Istrati — înţelegem că o asemenea problematică depăşeşte simplul cadru al unei teme, identificîndu-se, în fond, unui ideal poetic şi uman.

Indiferent de maniera artistică agreată sau de preferinţele tematice profesate, studiul trecutului îi oferă unui creator posibilităţi generoase în ceea ce priveşte înţelegerea *feţei de totdeauna* a poporului.

Mă grăbesc să precizez că nu se are, nicicum, în vedere idealizarea, adoptarea unei viziuni encomionice; dragostea faţă de tradiţiile naţionale se contopeşte cu dragostea pentru adevărul istoric. Este cazul să amintim cele ce spunea Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae* (cu atît mai mult cu cît din acest număr începem un impresionant

« Unitatea națională fu visarea iubită a voievozilor noștri cei viteji, a tutulor bărbaților noștri cei mari, care întrupară în sine individualitatea și cugetarea poporului, spre a o manifesta lumei. Pentru dînsa ei trăiră, munciră, suferiră și muriră. Pentru dînsa Mircea cel Bătrîn și Ștefan cel Mare se luptară toată viața lor îndelungată și traseră asupră-le năvălirea îngrozitoare a turcilor, pentru dînsa Mihai cel Viteaz cade ucis în Cîmpul Turda, pentru dînsa Șerban Cantacuzino bea otravă, pentru dînsa Horia moarte cumplită pe roată sufere. »

Nicolae BĂLCESCU

serial cu pagini inedite din manuscrisele sale ignorate pînă în prezent, în varianta lor originară): « *Cei care vrem să descriem moravurile moldovenilor, lucru de altfel necunoscut sau cunoscut de puțini străini, iubirea de patrie insistă și poruncește să încărcăm cu laude acel popor în care ne-am născut, și să recomandăm pe locuitorii unei țări, care ne-a dat viață. Se opune însă spiritul de adevăr și ne oprește să afirmăm cele ce dreapta judecată ne sfătuiește că sunt de reprobat* »[5].

Spiritul de adevăr ca un corolar al iubirii de patrie — iată ceea ce putem considera drept un legat testamentar al culturii noastre.

Aspirația spre eposul național nu suportă rămînerea la aspectele decorative, de suprafață, planarea în descriptivism, ci pătrunderea spre esențe, problematizarea istoriei, dezvăluirea dinamicii dialectice, cu tot jocul de umbre și lumini, de căderi și de înălțări.

Ca un răspuns parcă la legămîntul lui Dimitrie Cantemir, G. Călinescu formula, ca o condiție *sine qua non*, developarea imaginilor unei epoci « *în toate situațiile posibile, la umbră și la lumină, spre a i se studia umanitatea* ».

Cine apelează la istorie găsește mai ușor calea spre adevăr, avînd posibilitatea verificării caracterelor, compromițîndu-se aparențele înșelătoare, separîndu-se ceea ce e accidental de ceea ce e fundamental etc... Valoarea înfăptuirilor o dau eforturile, uneori sacrificiile, și totdeauna luptele aspre care le preced. Este, de altfel, în genul eposului curajul neînfricat al adevărului, mîndria bărbătească a înfruntării dificultăților, tensiunea atingerii unor mari țeluri, cugetarea amplă, generoasă.

O filozofie și o etică a istoriei infuzează structura spirituală a creațiilor noastre reprezentative. Teatrul dacic al lui M. Eminescu — din reconstituirea căruia Marin Bucur ne oferă acum încă un fragment — nu constituie o simplă versificare a unor fapte istorice, ci o sublimare a lor în sfera ideilor, opoziția dintre romani și daci reprezentînd o confruntare între două lumi cu viziunea lor specifică, după cum de la aceste două popoare meditațiile poetului urcă la contemplarea destinului speței umane...

Este foarte nimerit să amintim aici adevărul cunoscut că fidelitatea față de geniul național nu înseamnă închiderea într-un cadru îngust local, ci tocmai posibilitatea

---

[5] Citat în tîlmăcirea lui Lucian Blaga: *Isvoade*, Editura Minerva, 1972. Dăm în continuare versiunea literală a lui Petre Pandrea din *Descrierea Moldovei*, E. S. P. L. A., 1956: « *În vreme ce încercăm să descriem năravurile moldovenilor (lucru despre care nimeni sau numai puțini străini au o imagine adevărată), dragostea ce avem pentru patria noastră ne îndeamnă pe de o parte să lăudăm neamul din care ne-am născut și să înfățișăm pe locuitorii țării din care ne tragem, iar pe de altă parte, dragostea de adevăr ne împiedică, într-aceeași măsură, să lăudăm ceea ce ar fi, după dreptate, de osîndit* ».

amplă și fecundă a intrării în relație cu întreaga umanitate. Singurul mod de a atinge universalitatea îl oferă reacția specifică a creatorului inspirat, care cată ca la întrebările dilematice ale omenirii să aducă răspunsuri originale, izvorîte din experiența istorică a propriului popor.

Cu aceasta am ajuns la ultima problemă pe care dorim s-o menționăm în cadrul articolului: raportul dintre etnic și estetic — o problemă care, cum se știe, a agitat mult spiritualitatea română. Titu Maiorescu are meritul de a fi luptat împotriva confuziei criteriilor, decretînd ferm că naționalitatea unui subiect nu poate fi un alibi pentru imperfecțiunile de ordin artistic. (« *Pentru noi patriotismul nu putea fi identificat cu imperfecțiunea și o lucrare slabă nu era justificată prin aceea că era românească.* »[6] va afirma el.) Cerințe pe deplin legitime. Altceva reprezintă însă faptul că disocie ea factorului estetic de cel etnic a fost împinsă pînă la o viziune absolutizantă, puristă, tinzîndu-se la expurgarea esteticului de interacțiunea legitimă cu preocupările eteronomice ale vieții sociale. Este adevărat că o operă nu poate fi evaluată după intențiile autorului sau după materialul de viață luat ca obiect de zugrăvire poetică, ci după valoarea realizării artistice, dar asta nu înseamnă însă că o înstrăinare de realitățile naționale nu poate avea urmări păgubitoare chiar și în ceea ce privește finalizarea potențelor pur artistice. Dacă un autor rămîne prizonierul unor probleme limitate de atelier sau își fixează punctul de vedere în miezul marilor probleme ale vieții, faptul se reflectă în structura lăuntrică a creației, afectînd însuși elanul ei vital. Mihai Ralea avea dreptate ca, în eseul *Etnic și estetic*, să observe: « *Artistul pur se consumă iute fiindcă nu mai e în contact cu viața. Șuvița secătuită din care își extrage puterile nu se mai împrospătează și se usucă. Talentul său moare încet de inaniție. De altfel arta pură presupune aproape totdeauna o împuținare a vieții* ».

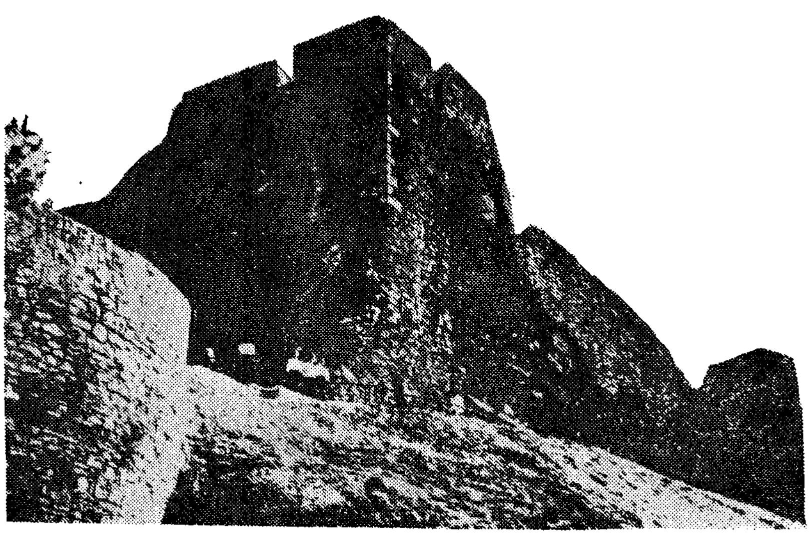
Oricine va fi de acord că autorul care, fără a subaprecia cu nimic preocupările de atelier și le dezvoltă pe măsură ce le situează într-un context mai larg al problematicii vieții naționale, are șanse sporite în a asigura sănătatea, vitalitatea scrisului său. Acesta ni se pare a fi sensul parabolei lui Emerson: un dulgher bun nu ciopleşte grinda ținînd-o sus în aer, ci punînd-o sub picioare, astfel încît eforturile sale fizice să beneficieze și de concursul forței gravitaționale a pămîntului. Tot astfel creatorul care comunică intim și profund cu geniul național pune în evidență nu numai talentul individual, dar își asociază și talentul și forța de creație a poporului său.

Aceste adevăruri îl făceau pe Tudor Vianu, ținînd seama de cadrul social nou al literaturii contemporane, să afirme cu limpezime și sugestivitate aforistică: « *fidelitatea către geniul național în revoluție este marca distinctivă a operelor care se ivesc sub ochii noștri, progresul și onc^rea lor* ».

AL. OPREA

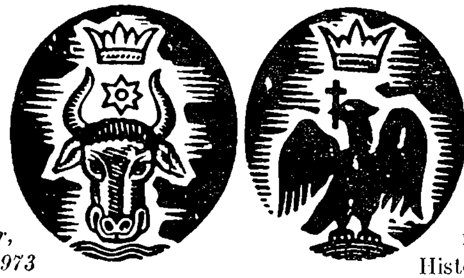
---

[6] „*Convorbiri literare*", anul III, pag. 209.

DOCUMENTE REGĂSITE

DIMITRIE CANTEMIR

O ALTĂ PREDOSLOVIE LA HRONICUL VECHIMII ROMÂNO-MOLDO-VLAHILOR

NOUA EDIȚIE A OPErelor lui, Dimitrie Cantemir, începută în anul jubiliar 1973 sub auspiciile Academiei R. S. R., nu este concepută ca o simplă reeditare îmbunătățită a ediției inițiale, întreprinse de către Academia Română între anii 1872 și 1901. În mod firesc, ediția îngrijită de profesorul Virgil Cândea va cuprinde și textele, nu puține, rămase pînă astăzi inedite, fie acestea variante inițiale ale unor forme publicate pînă astăzi (de obicei în traducere), fie ele lucrări care nu au văzut de loc lumina tiparului [1].

Între textele inedite în curs de publicare se află și Historia Moldo-Vlachica, *al cărei manuscris fusese identificat — cu prilejul călătoriei sale de studiu în Rusia (1877—1878)— de către delegatul Academiei Române, Gr. G. Tocilescu. Din păcate, luptînd cu bogăția materialelor aflate în bibliotecile de la Moscova și Petersburg, Tocilescu nu a putut face față copierii tuturor manuscriselor găsite acolo, astfel că s-a văzut silit să plătească un copist pentru a obține cîte un apograf după acele texte, care, în mod aparent, i s-au părut a sta pe planul al doilea: după spusele sale, el a încredințat spre copiere, cu contract,* Curanus *(forma latină a* Systimei religiei muhammedane*) și* Historia Moldo-Vlachica *(conceptul latin inițial al* Hronicului vechimii Romano-Moldo-Vlahilor*)* [2]. *În fapt însă, Tocilescu îi ceruse copistului să transcrie înainte de toate* Compendiolum universae logices institutionis (Micul compendiu al întregului sistem al logicii), *așa cum ne-o atestă grafia copiei manuscrise aflate în cartoanele Bibliotecii Academiei R. S. R. (sub cota Ms. lat. 76)* [3]; *încheind această primă operație, copistul (al cărui nume nu ne este cunoscut) a înfruntat eroic transcrierea — de loc ușoară — a primelor foi din* Curanus. *Dar, dificultatea mult mai mare a acestui manuscris (în esență o ciornă de lucru), apoi și lipsa de timp — căci Tocilescu nu a găsit cu cale să facă totul pentru a zăbovi pînă la copierea tuturor manuscriselor aflate în Rusia — toate acestea l-au făcut pe scribul mercenar să predea numai reproducerea*

---

[1] Vezi prefața generală a ediției (Dimitrie Cantemir, *Opere complete,* vol. I,..., București, Editura Academiei, 1974, p. 14).

[2] Cf. *Primul raport* al lui Tocilescu (Analele Societății Academice Române, tom XI, 1878—1879, p. 48) și apoi *Raportul general* (*ibid.*, p. 57); el repetă afirmația în *Precuvîntarea* la volumul al VIII-lea (în care a editat *Hronicul*) din seria *Operelor* lui Cantemir publicate de Academie (București, 1901, p. VII).

[3] Tocilescu a ascuns acest lucru, susținînd mereu că a copiat el însuși *Micul compendiu* (1878, p. 48 și 56; 1901, p. VIII).

primelor treizeci de file din Curanus, *oprindu-se abrupt la* De Araf [4].

Se înțelege de la sine că, în aceste condiții, Historia Moldo-Vlachica *a rămas necopiată* [5]. *În fața acestei stări de lucruri, Tocilescu a decis — pentru a se feri cît de cît de blamul compatrioților* [6] *— să copieze măcar tabla de materii a acestui manuscris, pentru a o putea compara cu textul, cunoscut deja, al* Hronicului. *Așa se face că, prezentînd pe scurt manuscrisul latin ca pe un* in folio *de 96 de file, scris de mîna lui Cantemir* [7], *el a publicat numai acest cuprins în preambulul volumului în care a editat* Hronicul, *dînd totodată și un tablou comparativ al corespondențelor probabile dintre conținutul formei latine și cel al redacției românești* [8]. *Scăpările de transcriere trădate de copia sa arată graba în care a întocmit-o Tocilescu, probabil sub presiunea timpului* [9].

În lipsa unor date asupra originalului latin mai amănunțite decît cele furnizate de Tocilescu, precizarea locului și a rolului Istoriei Moldo-Vlahice *a rămas în mod fatal în cercetările subsecvente doar la nivelul generalităților sau la acela al unor deducții teoretice* [10].

În urma demersurilor întreprinse de Academia R. S. R. pe lîngă autoritățile sovietice, au fost primite în cursul anilor 1956—1961 — prin bunăvoința bibliotecilor din Moscova și Leningrad — copiile fotografice ale celor mai multe dintre manuscrisele autografe ale lui Cantemir. Între acestea, a parvenit la Biblioteca Academiei (în anul 1960) și microfilmul conținînd, după titlul din cartotecă, Historia Moldo-Vlachica *(înregistrat azi sub cota Mm. 83).*

Pornind de curînd la cercetarea acestui microfilm în vederea editării textului latin, inedit încă, al Istoriei Moldo-Vlahice *am avut o veritabilă surpriză: microfilmul conținea în fapt — cu excepția tăierii primului număr, a cărui identitate nu o cunoaștem* [11] *— celelalte materiale grupate în portofoliul « Miller » (= G. F. Müller), și anume, după manuscrisul nr. 2, care cuprinde în primul rînd* Historia Moldo-Vlachica, *următoarele texte:*

Nr. 3. Autograful Înștiințării către cititor, *menită să prezinte* Hronicul *(o pagină în chirilice, de mîna lui Cantemir, facsimilată cîndva de Tocilescu).*

Nr. 4. Jurnalul zilnic al lui Ivan Ilinski (67 de foi in secundo, *majoritatea în rusește, dar cu pagini intercalate de exerciții arabe și latinești).*

Nr. 5. Copia manifestului adresat în iunie 1711 de către Cantemir către toată țara Moldovei « de la vlădică la opincă » (2 pagini in folio *în latinește).*

Nr. 6. Foile de probă ale lui T. S. Bayer în vederea tipăririi textului latin al Istoriei creșterii și descreșterii Imperiului otoman *(foaia de titlu, două file* in folio *și o a treia cuprinzînd doar 6 rînduri scrise).*

Se înțelege că menționarea tuturor acestor materiale ***în bibliografia Dimitrie Cantemir se impune de la sine.***

Surpriza cea mare a constituit-o însă conținutul manuscrisului redactat de mîna lui Cantemir [12] *și înregistrat, se vede, sub numărul 2 în portofoliul amintit. Acesta cuprinde pe 193 de pagini* in folio:

---

[4] Vezi manuscrisul citat din colecția Bibliotecii Academiei.

[5] Tocilescu spune pe șleau acest lucru numai în *Raportul general (loc. cit.),* depunînd bilanțul concret al activității sale în Rusia; el propunea, ca o scuză, împrumutarea ulterioară a manuscrisului, spre copierea lui la București *(ibid.).*

[6] Aceștia nu au întîrziat să-l acuze după publicarea, fără nici o confruntare cu textul ciornei latine, a *Hronicului* (cf. N. Iorga, *O nouă ediție critică a Hronicului lui Dimitrie Cantemir,* în „*Convorbiri literare*“, XXXV, 1901, p. 149–151).

[7] Vezi nota 2.

[8] Ediția din 1901, p. XXII—XXV și n. 1 la p. XXV—XXVI.

[9] Tocilescu ajunge chiar să noteze cu *[sic!]* unele cuvinte scrise corect de Cantemir și citite neglijent de către el însuși.

[10] Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii românești în secolul al XVIII-lea (1688—1821),* București[1], 1901, I, p. 286—287 *[=* 1969 [2], I, p. 233*]*; textul a fost reprodus și în *Istoria literaturii românești,* 1926, II, p. 325; I. Minea, *Despre Dimitrie Cantemir omul, scriitorul, domnitorul,* București, 1926, p. 84, n. 1; p. 143; p. 149, n. 36; P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viața și opera,* București, 1958, p. 227—229; cf. și C. Măciucă, *Dimitrie Cantemir,* București, [1962], p. 271 și 1972, p. 291.

[11] Putem spune doar că acesta se întindea pe 128 foi (= 256 p. de format necunoscut), dacă judecăm după numerotarea arhivarului care a dat la legat portofoliul în volum.

[12] După cum o atestă și notița următoare adăugată lîngă titlu de-a lungul albiturii primei pagini: Книга сїя писанная рукой Молдавского Кн(я)зя Дмитрия Кантемира подарена мною въ Московской Архивъ Государьс(тве)нной Коллегии Иностранных Делъ сего 1780 года. Над(ворный) Сов(етник) Николай Бантыш-Каменский (= „Această carte scrisă de mîna Domnului moldovean Dimitrie Cantemir a fost dăruită de mine către Arhiva din Moscova a Colegiului de stat pentru afacerile externe în acest an 1780. Consilier Aulic Nicolai Bantîș-Kamenskii“).

— *Mai întîi,* Historia Moldo-Vlachica, *cu 146 de pagini de text, numerotate de Cantemir de la 1 la 143* [13], *cu o prefață fără titlu propriu* [14] *și trei cărți a cîte 14, 20 și, respectiv, 15 capitole* [15]. *Fiecare pagină cuprinde între 47 și 57 de rînduri, care acoperă cam două treimi din latul filei. Numeroasele ștersături, adaosuri intra- și interliniare, bogatele adăugiri marginale, în fine, scrisul însuși mărunt și neglijent, ne determină să vedem în acest manuscris o ciornă de lucru, pe care o putem considera drept forma inițială a* Hronicului. *Asupra tuturor implicațiilor genetice și cronologice pe care le trădează forma acestui text și conținutul său vom reveni cu prilejul publicării lui în tomul ce-i este dedicat în cadrul ediției de* Opere complete.

— *După o foaie albă (adăugită, poate, cu prilejul legăturii întregului portofoliu) apare un text de 47 de pagini* in folio, *cu aceeași scriitură și cu numerotarea lui Cantemir pe file, dar în continuare, de la f. 144 r. la f. 167 r.* *T i t l u l acestuia,* De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus Ca(put) I., *a fost o revelație: el este identic cu cel al primului capitol din* Descriptio Moldaviae *și aproape la fel cu cel al capitolului al 12-lea (bis) din* Historia Moldo-Vlachica [16]. *T e x t u l este însă — după cîte am putut vedea dintr-un sondaj preliminar — radical diferit de acela al ambelor capitole menționate, astfel că cercetarea sa, pe care o vom întreprinde în vederea publicării, va trebui să străbată un număr considerabil de etape pregătitoare (de reproducere și de comparare filologică), înainte de definirea corectă a locului acestuia între scrierile lui Cantemir. O «lansare» lipsită de acribie a unui asemenea text ar fi de neiertat, avînd în vedere faptul că el reprezintă o verigă esențială în complexul proces de redactare a Hronicului. Sperăm să dăm cît de curînd — în paginile revistei* „Manuscriptum" — *textul stabilit și comentat al acestei lucrări uitate a lui Dimitrie Cantemir, în forma pe care aceasta o merită cu adevărat.*

În cele ce urmează, publicăm deci pentru prima dată, ca o premieră mai modestă, dar mai realistă, prefața la Historia Moldo-Vlachica, *așezînd în contrapagină traducerea românească dată de Cantemir în* Hronic, *fie, aceasta din urmă, transpunerea unei forme latine mai ample, sau o dezvoltare nemijlocită a textului latin inițial.*

Reproducerea textului acestui manuscris ridică în fața editorului numeroase dificulăți materiale, care decurg din caracterul «de cabinet» al formei sale: în mod evident, Cantemir «izvodea» la început un text de lucru pe foi libere in folio, *pentru a-l transcrie apoi pentru tipar pe format* in quarto, *cu scris îngrijit și corecturi relativ puține* [17]. *Editarea pornind de la ciornă, cu descifrarea scrisului ei mărunt și grăbit, cu sondarea ștersăturilor și a etapelor de completare prin adăugări succesive, nu intra în vederile autorului și nu-l ferește pe editor de șovăieli și de incertitudini. În plus, pe lîngă dificultatea textului în sine, la legarea manuscrisului marginea interioară a foilor a fost ușor prinsă în legătură, astfel că adesea trei pînă la cinci litere sînt pierdute în copia noastră fotografică, făcînd necesar un adevărat asediu al fiecărui rînd, cu tot sprijinul traducerii românești, ținute mereu alături. Așadar, cititorii vor înțelege necesitatea de a întrebuința — spre o cît mai mare fidelitate — un aparat critic sever și o tehnică de editare complexă; siglele folosite de noi reprezintă o extindere necesară a listei curente în editarea textelor latine, și anume:*

( ) — *completarea unei prescurtări a lui Cantemir;*

〈 〉 — *adăugirea de către editor a unei (unor) litere scăpate de autor;*

[ ] — *eliminarea de către editor a unei (unor) litere greșit adăugate de autor;*

[[ ]] — *eliminarea de către Cantemir (prin ștersătură) a unor litere, cuvinte sau pasaje, fie ele înlocuite sau nu prin altceva;*

{ } — *inserarea de către Cantemir a unor cuvinte între sau în cadrul rîndurilor*

---

[13] Ductusul cifrelor certifică autenticitatea acestei numerotări, care a fost anulată apoi cu o bară de arhivar, în scopul renumerotării pe foi, la rînd cu întregul portofoliu. Diferența de cifre se explică prin repetarea din neatenție a numerelor de pagini 70, 71 și 128.

[14] Tocilescu a menționat-o notînd *Praefatio* înaintea tablei de materii reproduse în precuvîntarea la *Hronic* (1901, p. XVII).

[15] Cantemir a numerotat capitolele de la 1 la 13, reluînd, probabil din neatenție, cifrele capitolelor 8 și 12.

[16] Inițial titlul era același, dar Cantemir a adăugat peste rînd, după *Moldaviae, et Montaniae.*

[17] Aceasta este forma în care apar manuscrisele sale considerate de el însuși drept publicabile *(Compendiolum universae logices institutionis, Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago, Loca obscura in Catechisi* etc.).

{{ }} — *adăugirea* în margine, *tot de către Cantemir, a unor cuvinte sau pasaje noi;*

.... — *litere ilizibile (numărul punctelor corespunde celui al literelor prezumtive);*

vere — *liter e(cuvinte) descifrate cu probabilitate sau deduse din marginea ciuntită a textului legat;*

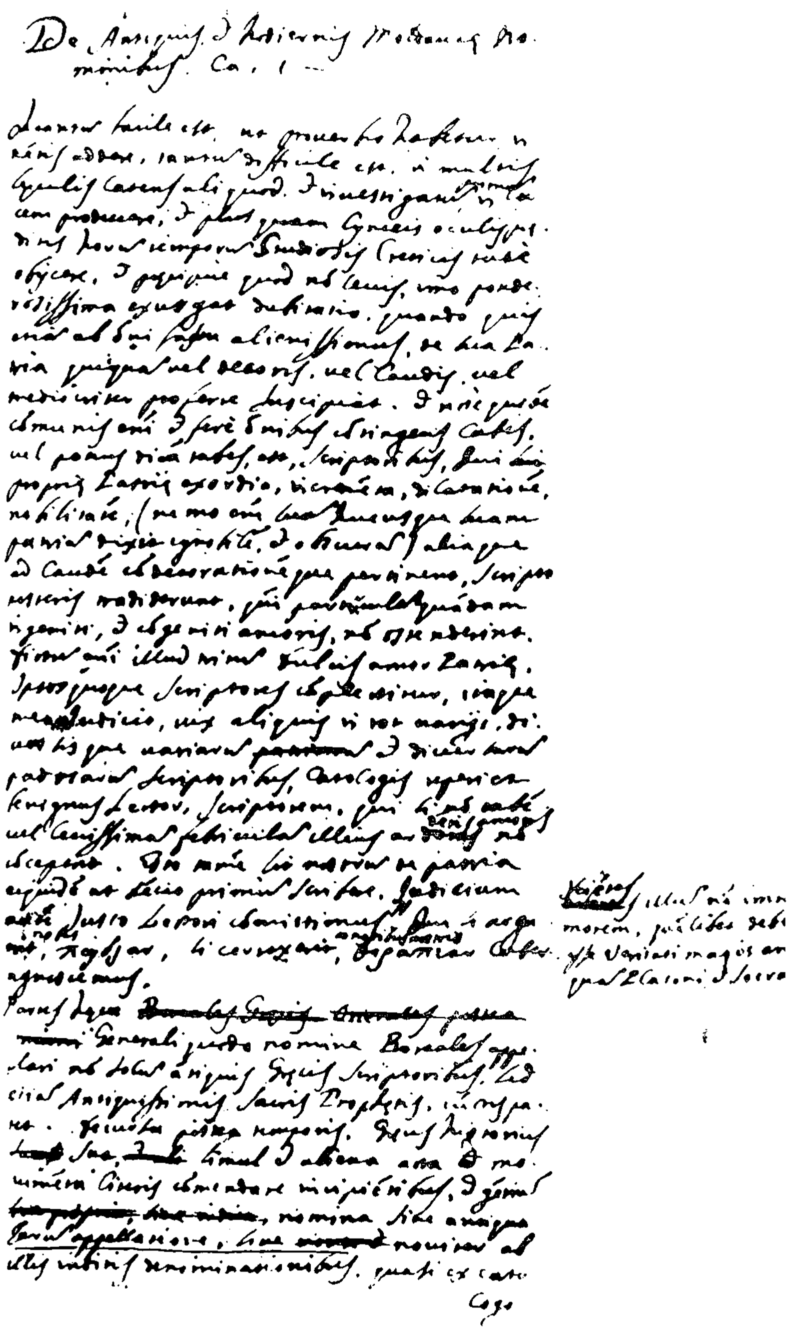
enim(?) — *litere (cuvinte) descifrate îndoielnic.*

De asemenea, am deosebit prin caractere italice literele modificate de către noi, ca o corectură necesară, subliniind prin (sic) *doar acele greșeli ale lui Cantemir a căror semnificație aparte nu trebuie scăpată din vedere. În cazul în care autorul a supra- sau adscris unele variante fără eliminarea din text a formei inițiale, am transcris-o în pagină pe aceasta, menționînd apariția variantelor în aparatul critic. Paginația este, firește, ceea a originalului.*

În textul — așezat pe contrapagină — al traducerii românești (după forma ei din Hronic*)* [18] *expresiile care corespund nemijlocit formei latine apar în caractere normale, cele care presupun o modificare stilistică simplă sînt redate în* italice, *iar cele care reprezintă adaosuri ulterioare redacțiunii inițiale sînt imprimate în aldine. Față de forma latină, numeroase cuvinte, fraze, pasaje își găsesc un nou loc în redacțiunea românească; neputînd ilustra grafic acest tip de modificări, lăsăm cititorului plăcerea de a identifica felul — tipic lui Cantemir — de a se înnoi și depăși pe sine.*

În încheiere, ținem să subliniem că precuvîntarea Hronicului *conține aproape două pagini în plus față de cea a ciornei latine, iar noile spuse ale autorului cuprind tocmai elementele pe care se întemeia pînă acum cronologia redactării ultimelor sale opere. Ne mulțumim să prezentăm numai, deocamdată, cititorilor această deosebire plină de consecințe, spre a căuta cu un alt prilej să tragem din ea învățămintele cuvenite.*

Dan SLUȘANSCHI

---

[18] Textul românesc este acela al ediției Tocilescu (1901), modernizat ca reguli ortografice și confruntat, prin deosebita amabilitate a colegei noastre Stela Toma, cu colaționarea recentă întocmită de domnia-sa în vederea republicării revăzute a *Hronicului* în cadrul ediției de *Opere complete*; și în cazul acestei forme paginația este cea a manuscrisului original.

HISTORIA MOLDO-VLAHICA

● 1 ● **Rerum humanarum vicissitudinem, sive tu[i]tius loquendo Supremae Mentis {imis} impernoscibile {illud} regimen, atque moderamen, in humanis cudendo, pro statuta veluti saecula orbem viventium novas metamorphoses, inexpectatas {rerum} transmutationes, et posteritatis maximo cum stupore admirandos, et fere quotidianos Prometheos produxisse, atque indies producere, producturumque, neminem existimo inficias iturum, qui vel, ut dicunt, {a primo limine} sacras, prophanasque salutaverit paginas. Mutat {{enim dextra illa Altissimi}} [enim] regna de gente in gentem; humiles exaltat, altos humiliat (et uno verbo sua immobilitate, atque sempiterna existentia docet mortales quam mobiles, quam corruptibiles sint, et praeterea non nisi coenum, {et} pulv{er}es aliquando calore {solidum} aliquando humiditate fluidum, aliquando turbine ventorum exaltatum, aliquando denique sereno coelo, et tranquillo aëre ad ima praecipitatum etc.) barbaras nationes nobilitat, nobiles plus quam barbara re⟨d⟩dit, celeber⟨r⟩imas {{ac superbissimas}} subvertit urbes, ignobiles, et obscurissimas erigit, ditat, atque {amplificat}, etc. Ita {siquidem} Aegyptum {{olim}} contra ipsam primam maiestatem**

---

1 {imis}: [[mortalibus]] / [[quod]] in / humanis: {imis} / saecula: {tempora} / inexpectatas: {improvisas}: {{subitaneas}} / ut dicunt, {a primo limine}: [[primis]]: ut, *dicunt*, [[labiis]] *prius* C *numeris ea inde mutans* / paginas salutaverit *primo* C / pulv{er}es: pulvis *primo* C / {solidum}: [[siccum]] /barbaras [[gen]] *resumserat* C / {amplificat}: [[clarificat]]/

PRECUVÎNTARE SAU PREDOSLOVIE ÎN HRONICUL VECHIMII ROMÂNO-MOLDO-VLAHILOR[1]

● 149 ● A lucrurilor omenești strămutătură, sau (**pentru ca adeverința lucrului** mai fără grijă să mărturisesc), acea dintr-u[n] nalturi[2], **în toate și preste toate** Minte, cu a sa ocîrmuire, și **de Minte** celor de supt lună *neatinsă și neagiunsă* socoteală; într-un chip oarecarile **de gioc, și de batgioc, cîte și cîte féliuri de schimonosituri** și din dzi în dzi, **altele și altele, una după alta,** schimbări și mutări *în faptele și lucrurile* omenești, pînă acmu să fie adus și în cîte de acmu înnainte iaste să aducă, pare-mi-să că cineva, carile **macar cît de puțin** citiala sfintelor și a profanilor {{păgânești}} scrisori, va fi amirosit, (precum să dzice cuvîntul) macar denafară de prag, **cît de departe cătră istorii capul de-și va fi închinat,** tăgăduitoriu să fie a să afla nu poate. Că într-adevăr, puternică dreapta celui Preaputernic, *clătéște și mută* împărățiile, dintr-un niam într-altul; *și pre înnălțați plecînd, pre plecați* **de năprasnă**, cu mare mierarea celor mai pre urmă viitori, îi înnalță **și în stepenele cele mai de sus îi rădică.** În scurt: cu a sa vécinică neclătită și nemutată ființă pre muritori depururea învață, și a înțelege îi face cît de putregăios lucru **și putregiunii suppus** să fie omul **și cît de proaste, slabe și neputincioasă să fie lucrurile lui,** carile ca lutul **de pre lîngă drumuri,** uneori *de ploaie să întoarce în tină*, alteori de căldura **soarelui** să usucă *în bulgări*, **alteori aceiaș mult stropșit și călcat fărămîndu-să,** și în prav, și pulbere zdrumi- ● 150 ● cîndu-să, cu vîntu/rile **să holburéște și cu mare răzsipă pănă la nuări învîrtit rădicîndu-să, preste alte dealuri și preste alte văi** în izbéliște să liapădă. **Putere-aș dară zice, că tocma într-acesta chip cereasca orînduială** pre la une însămnate și mai denainte orînduite vremi

---

[1] Titlul prefeței va fi sunat, poate, în latinește *Praefatio, sive prooemium in Chronicon Antiquitatis Romano-Moldovlachiae.*

[2] Furat de condei, Cantemir a făcut legătura cuvintelor după pronunție, adăugînd un *n* suprascris la margine de rînd.

pre céle varvare neamuri *cinsteşte şi le evgheniseşte*, iară pre céle *vestite*, şi *de lăudat singe (sic)*, în varvare le préface, şi *slava în ocară, şi mîndriia în rîsul altora o* întoarce.

Aşé dară, odînăoară véche putére Eghyptului (carea încă şi asupra măririi Dumnădzăeşti, arme a rădica nu s-au îndoit), pre faraon, cu undele Mării Roşii acoperind şi cu alte nesuferite pedépse certînd pe neamul Izrailténilor din rob Domn, şi înpărat *a cîte-va putincioase niamuri*, l-au făcut şi iarăşi pre acelaşi pentru nemulţămita, şi mare necredinţa, şi **nedumnădzăirea**, în limbi l-au împrăştiiat, şi pre la marginele lumii aruncîndu-l, batgiocurii muritorilor l-au suppus, **precum de atîţia véci, şi pănă astădzi, plata nemulţămirii, şi răsplata fărălegii lor, în toate dzilele şi în toate lucrurile a lua videm. Ce pentru ca voroava să scurtăm: aşé deciia,** mîndriia Assirilor Midilor, a Midilor Persilor, a Persilor Grecilor, a Grecilor Romanilor, şi pînă mai pre urmă a Romanilor înpărăţie, **carea de la apus la răzsărit sărisă, şi de la amiadzidzi la miadzănoapte să întinsése, şi cu măminos trupul puterii armelor, puţin de nu toată faţa pămîntului lăcuit căptuşisă,** Dachilor, Gotthilor, Vandalilor, Unnilor, Slovénilor, Bulgarilor, Sirbilor, Franţozilor, Ghermanilor, şi altor ●151● nenumărate neamuri **în pradă/ şi călcare au dat-o,** şi în cea mai de apoi, Turcului stăpînire Asiei, Africăi şi a Evropii, **în carea şi înpărăteasa cetăţilor (dzic oraşul lui Constantin Marele) stă, cu mare jéle, şi durére inimii, şi prăpădenia înpregiuraşilor,** a o suppune au învoit **cel ce pre muritori în une greşiţi, într-altele, a-i pedepsi va.**

Însă nici cu atîta a lucrurilor omeneşti mascara deplin zugrăvită a fi poate, pentru carea experienţia, **şi dovada din toate dzilele** ne învaţă. *Căci după alalte a strămutărilor giocuri, încă mai mult rîsul tuturor clătéşte cea de tot uitare* **şi din pomenire ştergere a** *lucrurilor o dată de la oamenii* **veacurilor vechi** *lucrate;* şi cîndailea înpreună cu făcătorii şi faptele tot într-un mormînt s-ar fi îngropat, de n-ar fi fost urmat îndată scrîşnetul[3] condeielor, după *tunetul, şi trăsnetul* armelor. De unde orice şi cît noi astădzi avem şi ştim, mai mult de la scriitorii lucrurilor, decît de la făcătorii lor trebuie să le cunoaştem. Precum şi Alexandru Marele Machedon pe Ahilevs fericiia, pentru căci i s-au tîmplat scriitoriu ca Omir să-i istorisască vitejiile; ce încă nici aşa lucrurilor cel deplin săvîrşit să poată da, de vréme ce cînd **slaba a omului** socoteală cu tot deadinsul să pune, pentru ca cea adevărată istorie, din basne, **ca grîul din neghină** să aliagă, tocma ca cum ar cădea în amestecarea limbilor la Turnul Vavilonului, aşé să uluiaşte, **şi care pentru adevăr, sau carea pentru minciună ar ţinea, amurţită rămîne. Şi mai vîrtos**

[3] S-ar putea să fie scris *scîrşnetul*, *r* fiind suprascris peste *î*.

arma ferre non dubitantem, {{graviter}} ... num plagis intolerabilibus deminuit, et Israeliticum populum, {{undis suffocato Pharaonita, et}} quinque potentissimis obversis regnis, ex {vetere} captivo {novum} principem facit, {{et eundem ob perfidiam, {et ingratitudinem} in gentes per totum orbem terrarum habitantes {dis}spargit}}. Assyriorum superbiam Medis, Medorum Persis, Persarum Graecis, Graecorum Romanis, Romanorum {Turcis, et} Germanis, {{Gotthis, Vandalis, Hunnis, Bulgaris,}} aliisque hodie florentibus in Europa, Asia, et Africa gentibus conculcandam, pessundandamque substravit. At nondum his rerum mortalium depingi larvam experientissime docet magnarum, ut quondam, ac ad miraculum usque celebratarum ridicula actionum authorumque oblivio, quorum facinora {eius}dem {forte} sepulturae cum authoribus sic partici{pantia} fuissent, nisi tonantia arma subsecuti fuissent stridentes calami. Unde res... id quod habemus, et scimus scriptoribus {{potius}}, quam patratoribus debere tenemur, {{prout et Alexander M(agnus) Macedo felicem praedicabat Achillem, quia Homerum sortitus fuerit rerum a se gestarum scriptorem}}. At neque ita factis extrema ponitur manus. Nam ubi inter fabulas, et veras historias mens distinguere conatur, nisi Babylonicam linguarum obstupescit confusionem, et primo obtutu non occurrunt nisi illa tam trita proverbia, inculta barbaries {{omnis Graecus non barbarus, etc.}}, dolosa Graecia {{et qui<c>quid Graecia mendax audet in historia}}, monstrosa Africa, etc./

● 2 ● Itaque dum historiarum seriem (quibus nos monumenta {{sive laude, sive vituperio digna}} ob oculos poni credimus), [ut] sylvam {{veluti}} opacissimam ingredimur, dum historiographos, ut itineris incerti ductores sequimur, varia, et diversa de iisde<m> rebus tradentibus, mox iunior seniorem

obversis: {extirpatis} / habitantes *ex* habitandi C/ *Post* facit. [[Chaldeos Assyriis]] *prius scriptum delevit* C / in Europa[[atque]] Asia / substravit: [[voluit effecitque]] / [[cir]] curvam / {eius}dem: [[eae]]dem / {forte} sepulturae: sepulturae [[forte]] / occurrunt *sane scribendum:* occurrit C / illa tam (?) trita proverbia: illud tam (?) tritum proverbium *primo* C // 2 [[seriem]] seriem / ut [[duces, et]] *prius* C / sequimur *ex* sequimus *correctum* / mox [[et]] / seniorem [[insci]] /

si insolentius mendacii, si verecundius inscitiae, atque ignorantiae arguit.

Excipio hic Sacram Historiam, cuius authorem non hominem, sed Dei spiritum merito est creditum, quamvis {{per diversa saecula}} {mundi} sapientes hanc quoque in dubium revocare non erubuere. Imo {genuinam Moysae historiam olim periisse} blaterantes, Ezdram volunt {huius} excogitatorem; librum Noae fictum, et in fabulae formam elaboratum; Prophetas {{nonnullos} Hypocriphos, {ac si dicas} legendos, non autem credendos esse. Nec defuere tales blasphemi, qui Novi quoque Testamenti historiam dilacerare impudentissime sunt ausi, Sacram Apocalipsim, Epistolam Pauli ad Hebraeos, Jacobi 2. dam ad Hypocriphas relegare moliti. Nos enim, ne sacra prophanis misceamus, ad gentilium historias {oculos} vertamus.

Quoad igitur antiquitatum scriptores, historicos, et geographos attinet, vere (?) quispiam dicet {eos} {{lites ponentes mutuas}} omnia sibi, non sua vendicare voluisse, {diversos diversimode criminantes, ac inculcantes}. Graecis primum in historiis mentiendi libertatem, illos inde artem recentioribus contribuunt. Homerum {{neque enim recensenda est reliqua poëtarum caterva, quorum scripta de theologiis, theogoniis, mundi opificio, mortalium animaliumque fi[n]ctione dudum iam in fabulam transivere}} fabulosum, et pro certa rerum gestarum narratione Hellinismum, et metri artificium venditasse {aiunt}, et non solum commune {illud} omnium Graecorum tam diuturnum et atrox bellum, sed et ipsam Troiam quondam in rerum natura extitisse negassent, nisi ruderum beneficio locus urbisque amplitudo hodie quoque indicaretur. Herodotum

{mundi}: [[saeculi]] / *Post* erubuere. [[Imo Moysem]] *seclusit* C / Imo [[veram Mosaycam nuperrime (?)]] / {oculos}: [[sermonem (?)]] / artem recentioribus: [[recentiores]] / hodie [[indi]] /

întăiași dată în privala ochiului, **și în sunetul urechii,** altă nu iase, fără numai purtate cuvintele acélea, ● 152 ● neînvă/țată iaste prostimea. Tot acela ce nu-i Elin, iaste Varvar. Băsnuitoare Greția: și *Quicquid Graecia mendax audet in historia,* [4] orice minciunoasă Greția îndrăsnéște în istorie. *Monstrosa Africa,* **ciudată, sau de lucruri ciudate scoțîtoare Africa,** și alalte **acestora asémenea nenumărate.**

Pentru care lucru, cînd de rîndul istoriilor apucîndu-ne, lucrurile trecute înaintea ochilor a pune silim, **nu într-alt chip,** ce ca cum într-un codru prea des, și nerăzbătut, a intra ne-am nevoi. Cînd istoricilor urmăm, credzînd și *nedejduindu-ne drépte, și a drumului știutoare* povațe a fi, ei între dînșii netocmindu-să, de acéleași lucruri în multe și în deosăbite féliuri povestesc, și *cei mai proaspeți pe cei* [5] *mai vechi* de minciunoși îi probozăsc, iară de vor vrea mai cinsteș să-i dojenească, cu neștiința și cu necunoștința îi vinuesc.

Aicé eu, într-o parte las sfînta a Bibliilor Istorie, a căriia izvoditoriu nu omul, ce Dumnădzău să fie fost, cum să cade s-au crezut, **și să créde.** Macar că înțelepții lumii aceștiia prin tîmplările unor vremi, și pre aceasta în prepus a o băga nu s-au rușinat, nici s-au siit a buigui, precum cea chiară și adevărată dinceput a lui Moysei istorie, **cu prăzile și pustiirile Ierusalimului și a toată înpărăția Iudeilor,** să să fie răsărit; iară aceasta, **pre carea astădzi în mînă o avem,** Iezdra din **capul și pomenirea minții sale** *de iznoavă să o fie izvodit.* Cartea lui Noe în chipul fabulii silesc să o întoarcă. Pre cîțiva din Proroci, în izvodul Apocrifilor [6] **îi scriu,** ca cum ar vrea să dzică, că numai de cetit, iară nu și de crezut să fie. Nici au lipsit spurcații hulitori, carii ● 153 ● și asupra Noului Testament, **mînu/le céle pline de singile** (sic) **sufletelor nevinovate a-și arunca și din urzitura sa** a o destrăma **cu cînească** nerușinare au îndrăznit, bizuindu-să precum sfînta a lui Ioan Apocalipsis, epistola Sfîntului Pavel către Evrei și epistola Sfîntului Iacov a doua între céle Apocrife [6] scrisori le vor putea așeza. Însă noi pentru ca să nu amestecăm sfintele spurcatelor, **de acestea mai mult a lungi părăsindu-ne,** ochii spre istoria limbilor să ne aruncăm.

Pre cît dară aduc cuvîntul cătră scriitorii istorici, și gheografi, într-adevăr că ar putea cineva **fără siială** să dzică, că ei în de ei *din cuvinte* **ca din praștii împroșcîndu-să,** nu de ale sale, precum să cade, au silit să-și caute, ce cum pre a altora sau ale sale, sau a nemărui să le facă, s-au nevoit, așé pre mulți în multe feliuri au clevetit și au vinuit. **Și așéși,** întăiași dată Ellinilor

[4] Aici și mai departe, Cantemir insereazá în textul românesc și forma originală a dictoanelor citate în textul latin.

[5] Cantemir scrisese în grabă *cii.*

[6] În textul românesc **corect** *Apocrifilor* și *Apocrife,* față de *Hypocriphos* și *Hypocriphas* din ciorna latină, unde apare o ciudată confuzie a prefixului: *hypo* — față de *apo* — din formula canonică

izvoditura minciunilor dînd, pre alţii mai de curund lor în meşterşugul a minţí următori, *vor să-i facă,* **dzicînd** precum Omir tot băsnuitoriu fiind, în locul ce ar fi fost istoriia adevărată a lucrurilor făcute să povestească, adîncimea limbii elineşti şi a poeticăi meşterşug să fie vîndut. Şi nu numai acel de obşte a tuturor Grecilor atîta de lung şi vrăjmaş războiu, **carile la Troada au făcut,** ca aşéşi şi pre însăşi Troada dintre lucrurile lumii ar îndrăzni să o rădice, de nu ne-ar arăta sfărmăturile ei şi pănă astădzi, unde au stătut, şi *cîtă de mare, cîtă de lată şi de largă* au fost. Nici mai mult vom pomeni pentru alaltă a mulţimei poeticilor ciată, a cărora scrisori pentru theologhiia, pentru facerea lumii, şi pentru plăzmuirea oamenilor şi a altor în lume trăitoare, şi netrăitoare lucruri, ● 154 ● [7] încă/ de demult în locul basnelor au trecut. **Pentru istorici ce dzic dară?** **Să videm.** Pre Irodot **(carile între toţi scriitori ellineşti mai vechiu se numără)** îl fac părinte istoriii, *adecă ca cum din capul său ar fi fătat* **acélea ce au** scris, şi nu *că ar fi istorisit lucrurile adevărat făcute,* ce numai pentru ca în praznicul Olimpiilor *stîbla biruinţii* să apuce, *o poveaste ca aceia, în chip de istorie să fie alcătuit.* De Tuchidid [8] zic *precum slavii lui Irodot răvnind, minciuni cu voroava frumoasă ascunse, şi cu numele adevărului căptuşite,* **în slava neamului ellinesc să fie scris.** De Xenofon dzic, precum nu céle ce au fost în Chyros, ce céle ce ar fi trebuit să fie **în unul ca Chyros,** cu voroavă înpodobită să fie tocmit. Pre Plutarh, îl fac răvărsat în sine şi pişcătoriu de ale altora. Pre Ellanic, pre Aghisilau, pre Efor, pre Timeu, pre Antioh, pre Filist, pre Callia [9] şi pre alţi scriitori vechi ca aceştea, îi osindéşte Iosif Iudeul, pre carele mai apoi **îl probozéşte** şi în greşeale îl îndreptiadză Eghesip.

Aşijderea pre cei bătrîni gheografi **ceşti mai tineri** precum **în cuvintele sale** nestătători îi vinuesc, pre Aristovul, şi pre Onisicrit (carii intăi de lucrurile Indiii au scris) îi rîd, precum să fie cutreierat lumé ca{{calicii, **şi apoi cu minciunile lor lumea să fie**}} **înplut.** Pre Ştefan, pre Arian, pre Dionysie şi pre alalţi mai aproape după aceştea, în Gheografiile sale purtători de cuvinte deşerte îi numesc. Pre Ptolemei vestitul în Gheografie, în rîs luînd, în céle mai multe să fie greşit îl arată şi ales în şiruirea ostrovului Thulé **(pre carile Ptolemei în céle mai departe, a lumii ostroave îl pune)** ca cum nici s-ar afla întru lucrurile firii zic. De Plinie vor să ● 155 ● zică, precum de părţile evropeşti/ necunoscătoriu, şi a neamurilor, şi a ţărilor amestecătoriu să fie fost. Cătră aceasta aduc pre Ţiţeron înpotriva lui Diodor,

[7] Colontitlul paginii 154 este *Cuvîntare* în loc de *Precuvîntare.*
[8] Cantemir a scris , din fuga penei, *Thuchitid.*
[9] În forma românească apare, în mod straniu *Chellie :* noi am corectat după ce latină în *Callia.*

patrem, hoc est fictorem, historiae omnes fere accusant, neque eum veram rerum actarum naturam (?) scripsisse, sed in ludis Olympicis ad victoriam brabiumque {abripiendum} libros suos composuisse. Thucydidem {{tanquam fallacem,}} obstrusum et scrupulosum, Herodoti potius aemulum, quam veritatis sequacem perhibent. Xenophontem non quod in Cyro esset, sed quae esse deberent exornata oratione prosecutum {asserunt}. Omit⟨t⟩imus hic Plutarchum profusum, exprobratorem (?) quibus intitulatur epithesis, {{Hellanicum, Agesilaum, Ephorum, Timaeum, Antiochum, Philistum, Calliam, in quos acriter invehitur Josephus, quem deinceps acute corrigit Egesip⟨p⟩us.}}

Inconstantiae vitio laborare subsequentes nota⟨n⟩tur geographi. Mendicos xenodochia frequentantes faciunt Onesicritum, et Aristobulum, qui de rebus Indicis scripsere. Stephanum, Ar<r>ianum, Dionysium aliosque his propinquiores geographiae falsitatis nuncupant. Ptolemaeum celeberrimum, nomine et re Thulae, mundi insuiarum ultimae, {ut nullibi} subsannat (?), innumerosque alios {in eo}notant errores. Plinium partium Europaearum imperitum, et gentium regionumque confusorem volunt, {{necnon Ciceronem de Diodoro, et Theopompo tonantem introducunt, innumerabiles esse apud illos fabulas, et plenos mendacii asserentem}}.

Nec dissimiles his {in} chronographos proferunt sententias Q. Curtium, Ar⟨r⟩ianum, Plutarchum (qui post aliquot saecula de Alexandri M(agni) expeditione scripserunt authores esse ad sciendum potius nos(?) quid illi scripserint, quam quid Alexander fecit; his subiungunt Titum Lyvium (sic) cum caeteris antiquioribus Romanorum scriptoribus, quos omnes in summa collectos, eos multa quidem narrasse, sed non omnia probasse, imo probasse haudquaquam probanda {{crimina⟨n⟩tur}}. Et haec quidem quae de antiquioribus et propria

[[vic]] ad victoriam / {abripiendum} : [[parandum]] / scrupulosum: [[obscurum]] / nota<n>tur subsequentes geographi *primo scribens, novum ordinem numeris indicavit* C / Mendicos {[[cum]]} / [[Thullae]] Thulae / errores notant, *numeris invicem mutata* / imperitum [[volunt]] / {in}: [[pro]] / quos *ex* qu[[ib]] /

authoritate demta (?) apud {se}metipsos successive murmurantur.

De recentioribus vero qualis quantaque cuique/ ● 3 ● {nan}ciscenda, sive investiganda rerum veritate, dubitandi, imo diffidend ansa ipraebeatur, praeter authorum grandia volumina, sola quoque experientia[m] nos {satis} {demonent}. Cum enim, {{inquiunt}}, legimus apud Graecos historiographos, qui post conditam Nova⟨m⟩ Roma⟨m⟩ nomine insignitam Constantinopolim, Byzantinam {stylo} prosecuti sunt historiam, gesta nimirum Romanorum, {et} bella cum {Scythis}, Persis, Seracenis, Gotthis, Vandalis, Hunnis, Bulgaris, Servis, Rutenis, ceterisque Sclavicae gentis nationibus, {observare licet eos} nisi unquam, et eamque obscuram, scrupulosamque barbaris conced{ere} victoriam, terribiles, semperque victores deping{ere} Romanos, cum reapsa {fatendum} praefatas gentes totam Europam necnon Africae eam, quae ad Romanos spectabat, partem subegisse {{maximaque per loca, atque saecula in iis stabilisse imperia, neque impune quis tales censores, {ut} extra rationis metam {positos} reiicere poterit. Quandoquidem}} exorto Othmanidarum revera terribili, et orbi Christiano exitium mi{ni}tante imperio, Graeco-Romanos quidem saepissime, Othmanidas vero rarissime victores legimus, cum nos hodie {de} rei veritate ipsum Imperii Orientalis {fatale exitium} certiores sciat. Ungarorum annalibus (si bellum Varnense, et leviora nonnulla excipias) Turcam semper quasi et ubique fugatum audimus, cum et hoc, ni fallor, aeternum ita creditum fuisset, nisi totum Ungariae regnum sub Suleimano sceptra, et coronam Turcae tradidisse {ipsummet} testificaretur.

———

cuique [[cuiquam dubitandi]] //3 *Verba* [[investiga sive sive nan]] *ante* {nan}ciscenda *expuncta* / {sola quoque}: [[sola]] / {satis} {demonent} *post tres emendationes additum:* [[{docent}]], *prius* [[docere possent]] *primoque* [[docere potest]] / nimirum [[bella]] / Hunnis, [[Sclavis]] / Sclavicae [[gen]] [[natio]] gentis / conced{ere}: conced[[unt]] / terribiles, [[victoresque]] / deping{ere}: deping[[unt]] / totam [[fere]] Europam / necnon *ex* nam non *mutatum* / Africae *ex* Africam / subegisse [[... eri sit dubium]]/ mi ni} tante *ex* minante / veritate[[m]] / {fatale exitium}: [[extremum exitium]] / annalibus *ex* annales / excipias) *ex* excipiatur) / Ungariae regnum' [[usque ad Viennae portas]]

și a lui Theopomp tunînd precum fără sfîrșit să fie la aceștea basnile, și ei plini de minciuni.

Acestora asémenea sentenții dau, pentru hronografi. De Cvintus[10] Curțius, de Arianos, de Plutarh (carii după cîteva sute de ani de biruințele lui Alexandru Marele au scris) vinuiesc precum mai mult să fie silit, pentru ca să știm noi **ceşti mai de pre urmă** ce au scris ei, decît ce au lucrat Alexandru. Cătră aceștea alătură pre Tit Livie cu toată ciata istoricilor, carii de faptele Romanilor au scris, și pre toți într-o sumă strîngîndu-i, îi clevetesc precum multe să fie scris, iară puține să fie dovedit, și încă să fie dovedit carele nici o dovadă a avea pot. **Acéstea dară în scurt, pentru célea ce între dînșii de cei mai vechi scriitori să poartă fie dzis așé.** Iară pentru cești mai proaspeți **și mai pre la vacurile de mijloc** pentru ca să poată cineva de la dînșii a cîștiga, sau a dosluși a lucrurilor adeverință, cîte și cîte *locuri și chipuri* de îndoință, și așéși să zic de necredință înnainte ne pun. Că deosăbi de mari izvoadele izvoditorilor, mai cu de-adins dzic că ne poate a învăța cea din toate dzilele dovadă, de care lucru socotește. Cînd ne apucăm (dzic ei) a citi istoriile scriitorilor Greci, carii *după mutarea scaunului înpărățiii de la Roma la cetatea marelui Constantin* istoria ce-i zic Vyzintina cu condeiul *a o urdzi și a o țése* au început, **adică după a Țarigradului zidire,** lucrurile Romanilor și războaiele **carile necurmat** cu Gotthii, Vandalii, Schythii, Unnii, ● 156 ● Bolgarii, Sirbii, Rusii, Moscalii și/ cu alte *ale fundurilor Crivățului* niamuri au avut **și de amănuntul a le însămna au stătut,** de vom căuta **rîndul poveștii pre alesul,** de-abiia *undeva și cîndva biruința varvarilor* cu condeiul dăruesc, **pre caré [11] ei cu armele mai totdeauna dobîndind-o, de peste pustiile apei Volgăi și a Mării Balticăi și a Caspiii năbușind, și ca piatra rătundă din vîrvul dealului, unii după alții,** spre părțile Evropii pohîrnindu-să, **în Evropa ce a mai suppune și pre cine a mai birui, neavînd**: până la Africa **cu fierul, și cu focul au pătruns** și prin tîmplările vremilor, prin multe locuri **scaunul și piciorul înfingîndu-și și pre une** crăii **din pămînt dezrădăcinând, pre altele** așijderea din nemică **au rădicat** și li-au întărit. Deci, această a lor socoteală nu așea pre lesne poate să o dea cineva în laturi, sau {de} tot greșită să o socotească; **Că céle mai vechi a Serachénilor, cu înpărăția răsăritului înpreună și cu a apusului, în ceastă dată pentru scurtarea cuvîntului cu pomenirea trecînd, la vremile pre la carile cu cel dintăi a Turcilor Osman înpărat, la Asia s-au ijdărît, să vinim.** A căror {putére} **precum cé de demult, așé castă de astăzi, nu numai înpărăției răzsăritului** groaznică și stîngătoare au fost, **ce încă**

———

[10] Cantemir a scris *Cvistus*, atras de prescurtarea următoare.

[11] Cantemir scrisese *pré caré*, prin atracție.

precum cumpănă stăpînilor mai a toată lumea, să fie adus aiavea iaste. Săvîrșitul lucrurilor și tot adevărul așé fiind, însă istoricii vremilor sale, pre Greci foarte adése, iară pre Turci foarte rar biruitori pomenesc. **Deci în scrisori biruința Grecilor asupra Turcilor citind,** *în lucru răsturnarea și prăpădeniia a atîte și atîtea înpărății, crăii și domnii jelim și ne mierăm.* Așé la ● 157 ● Hronicile Ungurilor **de ne/ vom uita,** alegînd războiul **lui Vladislav cu sultan Baiezid,** carile s-au făcut supt Varna, **și altul de la Nicopolis** și cîte-va mai [i]ușoare [12] bătăi, **cu Huniad vestit hatmanul Ungurilor, într-altele în toate pre Unguri biruitori, iară** pre Turci biruiți și cu rușine fugiți îi auzim. *Înpotrivă, adeverința lucrului în gura mare strigînd* precum toată Crăiia Unguriască, încă de pre vremile lui Sultan Suleiman, ce-l număsc canonic, schiptrul și corona Turcilor să-și fi dat, **sunetul fiearălor și a obedzilor jélnic glasul robiei olicăesc,** de care lucru poate că pănă în véci condéielor scriitorilor s-ar fi credzut, **de n-ar fi prin atîta vréme armele Turcilor într-nsa tunînd, în cerbicea lăcuitorilor cel tiranesc giug și-ar fi aruncat, pre carile de-abiia și cu mare pieire în vremile noastre norocul lui Leopold și a doi ficiori a lui, a Chesarilor nemțești, l-au rădicat, și acea slăvită și odată în vremile sale puternică Crăie de supt robia vărvăriască au izbăvit.**

Să tăcem a pomeni pentru Hronicile a stăpînirilor carele de noi sînt mai departate și a cărora lucruri noaă sau puțin, sau nici cum sînt știute, și să vinim a ne miera de ale vecinilor, **și înpregiurașilor** noștri! **Întăiași dată înnainte ne ies Hronicile Leșești, în carile mari, multe și vrăjmașe** *războaie* cu vecinii săi Tătarîi, Rusii, Prusii, Șfezii, Ungurii, **și mai pre urmă și cu Turcii auzim, rari biruințe a nepriati<n>ilor, dése a sale pomenesc**; iară sfîrșitul, *prin dovada ochilor arată* precum Tătarîi Crîmului și a Bugiacului *cu robii* **leșești și rusești toate țările păgânești pănă la Eghypet, pănă <la> Africa, și pănă la Indiia înplu.** Prusii, Sfezii, ● 158 ● Danezii, Moscalii cîte-va domnii **ca/ Crăiile de late și de lungi,** de la biruitorii Léși să fie apucat videm. Așé de la Unguri, precum macar o palmă de loc Léșii să nu fie apucat céle dintăi și vechi hotarăle țărîi, **carile despre acea parte sînt** și **din locurile sale** nemutate stau, fără prepus mărturisesc.

Pentru Moldova noastră, *ce aș avea să dzic, nu îndrăznesc:* fără cît pre la mai toți istoricii leșești **citim,** (alegînd pre unul Piasenschie carile **mai mult** adevărului slujéște) precum, cu condeiul de o mie de ori crăiii sale mai pre lesne {o} suppun, decît cu mult într-alt {chip}

---

[12] Atras de *mai*, Cantemir a început mai departe cu *iu-* în loc de *u-*.

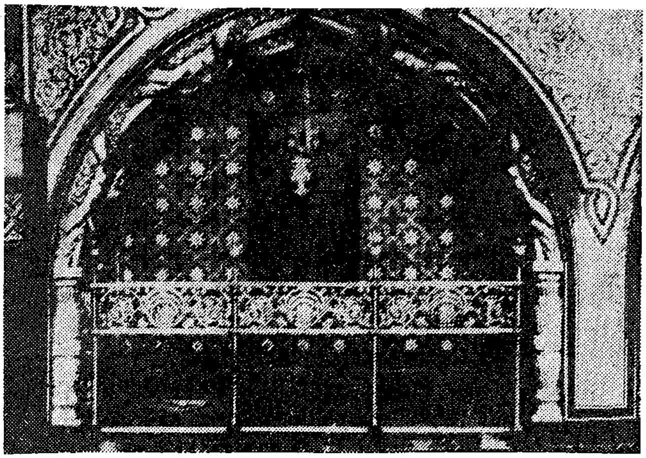
[13] La ordinea formei *Sfeții* pe care a scris-o Cantemir trebuie să fie din nou influența pronunțării simultane cu scrierea.

Sileamus remotorum {nobis} regnorum principatuumque annales annaliumque scriptores, qui nobis aut parum, aut nihil enotescunt; sed admiremur vicinos, {apud quos legimus quod} Poloni {{Pruthenos, Suecos}}, Tartaros semper debellassent, Moscos ubique prostra{ssent}, Ungaros non rarius profligassent, nam {{magistra indicante experientia}}, Polonos quotidie fere a Crimensibus, Budziakiensibusque hordis depopulatos, a Prutenis, Suecis, Moschis tot regnis spoliatos, illos vero ab Ungaris neque palmum loci unquam occupasse immobiles regnorum limites {firmum} praebent testimonium.

De Moldavia nostra misereor qui<e>quam dicere, {etenim} (?) scriptores {Poloni eam} calamo (excepto Piasenskio, homine veritatis cultore) <et> atramento {facilius et} millies subegerunt, quam armis {{longe}} aliter {eius arma} experti. Nostro saeculo {{audimus{et} profecto}} scimus, quibusdam {enim} in actionibus etiam interfuimus, Germanos multis cladibus affecisse Turcam, regnum Ungaricum ex {eius} manibus extorsisse, duce Eugenio, auspiciis Leopoldi, et Caroli, Temesvarino, et Beligrada, {cum} dimidia Valachiae, et m{a}gna Bulgariae parte, occupatis, limites R(omani) Imperii

---

/ qui [[si iusto perpendantur oculo, non ... bus a veteribus {eos} haud absimili ab veterum vitio laborare comperiemus]] nobis aut parum / {{Pruthenos, Suecos}}: *ordo numeris, pro* {Suecos, Ruthenos}} *indicatur* / debellassent *ex* debella[[runt]] prostra{ssent} *ex* prostra[[runt]] / profligassent *ex* profliga[[runt]] / {{indicante experientia}} *sic numeris invicem mutata* / [[Tartaris Poloniae]], [[semper Poloniam depopu]] Polonos / {fere}: [[quasi]] / illos *ex* illis / praebent testimonium *sic numeris disposita* / {etenim} *(dubie lectum)* : [[quam]] / <et> atramento *addidi, in margine aliquid latere ratus* / armis *ex* arm[[a]] / experti *ex* expert[[a]] / Nostro *ex* Nostr[[is]] / saeculo [[pro certo]] / {eius}: [[Tyranni]] / Temesvarino et Beligrada *ex* Temesvarin[[um]] et Beligrada[[m]] / {cum}: [[cum]] /

Mormîntul lui Dimitrie Cantemir din biserica Trei Ierarhi — Iași.

Oletmn et {Dravam} fluvios posuisse; Gallos aliquoties principalibus proeliis vicisse; Hispanos terrestri et navali proelio profligasse, etc.

Ita Petrum Alexiadem Polonos nomine saltem, et praesentia mitigasse; Suevum, alias invictum aliis, et tremendum cunctis fere isto (?) Marte ad Lesnoi, et Poltavam, {{his victoriis orbi clarissima, ● 4 ● antea ignobilissima loca}} et campo, /et armis superasse, et usque ad ... in Turciam pavidum profugasse. Quia vero eloquens scriptorum stylus {{liberaque dicendi facultas}}˝ de hisce ii⟨s⟩demque rebus, quilibet {nimirum} pro sua gente atque proprio ingenio scriptis relicturus sit, videbit posteritas. Ubi enim historicus retorem agit, ibi principem locum facile obtinet, illud quod Archidamus (authore Eunapio) de Pericle sophista ait. Archidamus enim interrogatus, num esset Pericle potentior, respondit: „Etsi Pericles in bello a me victus sit, ea tamen praeditus est dicendi facundia, ut, cum de iis ratiocinatur, non victus, sed victor appareat".

Ita pelliciente sui (sic) {gentis} amore {{et e contra alterius odium, ac invidia, quae profecto

---

{Dravam}: [[*sex septemve litterarum nomen fluvii legere nequeo*]] / [[Siciliam recuperasse]] etc. / Polonos[[mi]] / saltem *scripsi*: saltim C / invictum aliis *sic numeris mutata*/tremendum cunctis fere, *numeris primo ordine relicta sunt* / Marte [[prodi]] // 4 *Post* ad *verbum tres quatuorve literarum in margine latere suspicor* in Turciam [[profugase]] ii<s> demque *sane scribendum, si aliud quid in margine latens inveniri non possit* / relicturus: {comm ... atus} / [[facultate]] facundia / amore [[principumque favorem venandi libidine factum est vere]] /

adevărul să fie armele au arătat. **Așé de pre céle trecute, într-un chip și acelor după noi viitoare icoană cu mintea a zugrăvi putem.** Iată în [14] vremile noastre cîteva mari și {nenede}*/*duite [15] mutări, a videa ni s-au tîmplat. **Adecă patima Turcilor supt Viena și prin vrémea deciia** a cîtiva ani cu *cîteva nărocite* războaie Némții toată țara Ungurească (**precum am și mai pomenit**) împreună cu vestite cetățile Timișvarul și Beligradul, **din mînule Turcilor au zmult**: cătră carile, **ca cum și camăta ar fi adaos**, parte<a>Țării Muntenești **despre țara Unguriască**, până în Olt, și cîtăva parte din țara Sirbască, până în Drava, **cătră înpărățiia Chesariului** au adaos. **Acéiași nemțască oaste** cu voevodziia Domnului Evghenie, **cu trii groznice războaie cîteva dzeci de mii** de Franțoji prăpădind, **în veci neșterse de biruință laude ș-au agonisit.**

Așé Petăr Alexievici Marele Înpărat rusesc, pre Léși **întulburîndu-să**, numai nu numele **și cu singure sunetele armelor în cîteva rînduri** i-au domolit. **Pre Craiul Saxonesc din Crăiia Leșească, groaza Șfedului, și ne ● 159 ● stătătoa/re firea Léșilor, izgonindu-l, cu agiutoriul oștilor sale, căduta-i coronă, iarăși în cap i-au rădicat.** Pre **Carlus Craiul** Șfedzesc, **după cătăva a furtunii giocuri**, întăi la locul ce să chiamă Lesnoe, apoi la **tîrgul Ocrainii Căzăcești** Poltava, cum l-au biruit și cum l-au cu armele asuprit **și cum cu puțini** *fuga* **agiutorindu-i, în unbra sultănească, cîtva peste trii ani s-au răcorit: Atîta iaste lumii de știut, pre cît cu toții Șfedul nebiruit a fi îl credea! Așijdere cum același Craiu Carlus, izbeliștea furtunii,** și **pildă altora, carii în cal și în car numai puterile îș cred, mîna céia, ce lucrurile muritorilor, după cum vá mută și strămută, puindu-l: în Norveghiia de puțini Danezi, supt o cetățuie așe de năprasnă au pierit, cît mai mult socotesc să să fie trăgănat sunetul pușcii carile l-au lovit, decît sufletul lui în trup după lovală. Acestea și altele multe ca acéstea în veacul nostru precum am dzis, tîmplîndu-să chiar și fără prepus, cum și în ce chip s-au lucrat putem zice că le știm.** Iară voia cea slobodă a scriitorilor, și bogată voroava **retoricilor**, cineși pentru niamul său, *precum mintea și inima* îl va împinge ce va scrie [16] și ce sînt să laude, sau să huliască, vîrsta viitoare va videa și mai ales că unde istoricul mai mult *cu ritorica*, **decît cu ființa lucrului,** să slujéște, **pre lesne poate audzi frumos** cuvîntul lui Arhidam, carile pentru Periclis sofistul zicea că întrebînd oarecine pre Arhidam: «El iaste mai puternic, au Periclis?», au răspuns: «Eu, dzice, macar că pe Periclis în războiu, și **cu putérea** l-am biruit, însă el fiind bogat în voroavă,

---

[14] În original *în* este repetat din neatenție la sfîrșitul unui rînd și la începutul următorului.

[15] Corectîndu-se interliniar, Cantemir n-a ajuns la o formă mai bună decît {*nenede*} *deduite*.

[16] N-ar fi oare de scris *ce va* <*să*> *scrie?*

cînd stă a povesti de acea tîmplare, să pare el biruitoriu, ● 160 ● iară nu biruit a fi.»/

Mai iaste și altă boală, cu carea dzic precum a lucrurilor scriitori să fie pătimind, adecă, dragostea slavii neamului său, și din potrivă, zavistiia cinstii altuia, carile adevărat, nu puțin, calea adevărului, spre rătăcirea minciunii a abate pot. **Însă pre cît părerii noastre să arată, mult ar trebui și giudeca acelor carii pre alții giudecă la cumpănă a să trage.** La carii putem *aiavea însămna*, **precum neputînd la alții afla ceva, celor li-ar plăcea și după voie li-ar vini. Pentru care lucru, cu célea carile mai sus am pomenit chipuri de giudecăți,** *cești mai tineri scriitori pre cei mai bătrîni* [18], *de nu în toate, iară în celea mai multe greșiți socotindu-i, a-i îndrepta îndrăznesc.* **Așé orice unii scris ni-au lăsat,** pentru lucrurile, de la stăpînitorii mai denainte purtate, pentru niamurile célea vechi, de numerile și de lăcuirile lor. **Așijderea pentru a lumii părți,** mări, ostroave, ape, păduri, munți, cîmpii și pentru altele, carile supt linia gheografilor și slova istoricilor cad, *cevaș neatins și neclătit să lasă* nu să pot răbda. Care lucru, precum ni să pare, au stătut pricină pentru ce noi, cești mai de pre urmă, mai nici o știință fără prepus putem avea. Cine adecă iaste adevărat Schyth? Cine Ghet? Cine Dac? Cine Unn? Cine Gherman? Cine Sarmat? Cine Slovan? Și încă, lucru carile toată mierare covîrșéște, cine Grec, cine Roman să fie? Că dintr-acest féliu de amestecături, a scriitorilor și a giudecătorilor auzim precum odînăoară jidovii **de la Iudea,** pentru plăcérea Grecilor să făcea rudă, și de un singe (sic) cu Spartanii. Mai marii niamului franțuzesc se lăuda precum din ● 161 ● Troadéni să fie fost născuți, pre carii singur/ Petavie, om născut, crescut în Franța, rău îi probozéște. Vitichi*nd*[19] cu următorii săi, siléște să dovedéscă precum Sacsonii cei vechi a Ghermaniii lăcuitori, din vița Machedonilor, să să fie trăgînd, și din rămășițele **nărodului** lui Alexandru Marile **într-acélea părți să să fie răzlețit.** Orihovie Leahul pre Léșii săi, macar că de neam Slovéni îi numește, însă de rudă Ellini, și limba leșească, din cea atticească să fie izvorît singur de sine se bucură. Orbin Raguzeul cu înpotrivnică lui Orihovie socoteală Machedonii Greci să fie orb tăgăduiaște, iară Slovéni să fie a-i arăta tare năvăléște. Și așé deciia tot neamul Bulgăresc, Sirbăsc, Boemăsc, Rusesc, Leșésc amîndoaă Sarmațiile și mai toată Schithia *(sic)* (mai pre lesne decît Ovidie Metamorfosele sale) **tînăr** *poate fi socotind neamul Ellinesc,* **în Iudei îi mută** și pănă în Ruvin, ficiorul lui Iacov,

---

[17] Gîndind românește, Cantemir scrisese în latinește *sui gentis* (= *neamului său*) pentru *suae gentis !*

[18] Împărțirea în *veteres, media aetas* și *ultima aetas*, prezentă în textul latin, lipsește din forma românească.

[19] Am corectat după forma latină, socotind că *Vitichild* din cea românească se datorește unei confuzii între adaosurile supraliniare *l* și *n*.

haud parum veritatis viam in mendacii errorem traducere possunt}}; sed hoc quoque adiicere non praeter rem esse putabitur etiam, criticorum nimia, immodicaque censura, ut quidquid {a} veteribus historicis, geographis de rebus {regum} gestis, {de} gentibus, {de} {{nationibus}}, deque earum antiquis sedibus {{atque nominibus}}, de maribus, {insulis}, fluviis, sylvis, montibus, campis, al<i>is que cunctis, quae sub geographorum cadunt {linea}, traditum est, media aetas, si non in {singulis}, in plurimis {tamen} corrigere non dubitarunt. Ita ultima aetas {{non solum a mediae}} correctione, sed etiam ab investigatione (?) {mediae aetatis} vix sibi moderari potest; ex quibus quis verus Scytha, quis Gothus (sic), **quis Geta, quis Dacus, {{quis Hunnus, quis Germanus, quis Sarmata, quis Sclavus,}} et quod omne<m> videtur superare admirati{onem}, quis Romanus, atque Graecus vix {ut mea fert opinio, secerni potest}. {Sic} enim Hebraei, Graecis adulantes, se Spartanorum consanguineos esse mentiebant<ur>. Gallorum antiquiores se Troade oriundos iactabant, quos increpat Petavius ipse Gallus. Vitikindus {{cum suis sequacibus}} Saxones Germaniae primores incolas, Macedonum sobolem esse, et ab**

---

super [[principumque]] [[{aut}]] *atque* [[{et exaltantem}]] *leguntur* / {a}: [[apud]] / veter*i*bus historicis *scripsi*: veterebus historicis *minus intente ex* vetere[[s]] historic[[os]] *correxit* C/[[media aetas]] de rebus/ {{nationibus,}}. [[{{de}} regionibus, ac sedibus earum]] / [[{{tionibus}}]], antiquis / sedibus [[{ac}]] / {linea}: [[calamo]]/ {singulis}: [[omnibus]] / ultima [[usque ac nimi]] / {{non solum a mediae}} *quarta correctio videtur, nam primo* [[mediae non solum a]] *deletum, deinde* [{non solum a}] *versui suprascriptum ibique oblitum, ac tandem* [[{non solum}}]] *in margine (ut post* correctione *insereretur) additum expunctumque est* / investigatione *legendumne, an aliud quid in margine lateat valde dubito* / admirati{onem}: admira[[ri]] / {ut mea fert opinio, secerni potest}: [[discerni posset]] / *Post* {...potest} [[sic nimirum, quasi motu perpetuo, antiquiores corrigentes, interpretantes, explanantes, abbreviantes]] *seclusit* C / {Sic}: [[alii]] / *Post* {Sic} enim [[Hebraeos antiquitatem affectantes gentem suam ad Rubin Patriarcham, prout]], *ac dein* [[Hebraei se Spartanis consanguineos esse Graecis adulabantur]] *expunxit* C / [[Sic]] Gallorum / *De lectione* mentiebant<ur> *valde dubito, sed nullam potiorem in promptu habeo* / [[Sic]] Vitikindus / incre*p*at *scripsi Dacoromanicam ad translationem respiciens* („îi probozește"): increbat C; *num tamen* incre<pa>bat *scribendum?* /

Alexandri Magni reliquiis derivari ait. Orichovius Polonus gentem Polonam natione quidem esse Sclavam, genere vero, ac dialecto Graecam, imo Atticam probasse sibi congratulatur. Orbinus {Ra-
● 5 ● **guseus} inverso Orichovii ordine,/ Macedones negans** {esse} **Graecos, Sclavos vero** {esse} {{constantissime}} [esse] **affirmat, et totum deinceps Bulgaricum, Bohemicum, Rutenum, Servicum, Polonum genus et cum et in his** {utramque} **Sarmatiam, vastissimamque Scythiam, efficacius quam Ovidius** {{suas}} **Metamorphoses in Graecos transformat; quos idem a Rubin Patriarcha originem ducere in eodem historiae suae libro firmis, ut** {putat}, **probavit rationibus. Hos multis parasangis** {superare} **videtur Praetorii* Gotthicus** {{praeclarus ille}} **orbis, ubi aut nullas, aut paucas videre est gentes, quae primordia sua Gotthis non debeant, et vicissim** {Gotthicam gentem} **in omnes** {propemodum alias}, **miro artificio, et citatorum in invicem pugnantium, atque repugnantium autorum opinionibus, resolvi facile probasse** {{autumat}}, **mutanda nimirum transmutando, clarius exponendo, planius declarando, et gentium,** {regionum,} **locorum,** {montium,} **marium, insularum, promontoriorum, sinuum, lacorum** (sic), **paludum, fluviorum, etc. antiqua, media, ultima nomina** {ad lubitum interpretando}, **in nominibus vero literas, alicubi etiam syllabas expungendo,** {addendo}, **corrigendo, et nihil non movendo,** {donec} **suo conatui satisfecisse videatur, nec**{non} **haesitat romphaeam, et spatham** {et} **esse nomina linguae** {{Gotthicae}}, **et arma genti ei**{dem} **antiquitus usitata.**

[[Sic]] Orichovius / [[se]] probasse / [[Sic]] Orbinus // 5 Macedones negans {esse} Graecos *numeris ordinata:* Macedones Graecos [[esse]] nega[[t]] / *Alterum* esse *expunxi, cum* {esse} {{constantissime}} *adiciens illud delere oblitus esset* C / totum... Bulgaricum, Bohemicum, Rutenum, Servicum, Polonum: tot[[a]]m ... Bulgaric[[a]]m, Bohemic[[a]]m Ruten[[a]]m, Servic[[a]]m, Polon[[a]]m / {utramque}: [[totam]] / [[plus]] efficacius / [[transformat]] in Graecos / {putat *secunda correctio est, post* [[rebatur]] *ex* [[retur]] / probavit: probav[[erit]] / {superare}: [[extollere]] / Gotthicam gentem: [[nullam propemotum inveni]] / {propemodum alias}: [[veteres]] / et [[interpretando]] gentium / etc. [[nomina]] antiqua / [[et]] et nihil [[fere]] / {donec}: [[quousque]] / genti ei{dem} *(sic):* genti[[s]] ei[[usdem]] /

stepenele semințiii le întinde, **carea în cartea istorii sale de vechimea și ghenealoghia Slovénilor,** cu multe argumenturi a dovedi să căznéște. Pre acesta cu multe păpriște, întrécc a lui Pretorie Lumea Gotthicéscă, în carea sau prea puține, sau mai nici un niam, a afla vei putea, carile coreniia sa din Gotthi să nu fie trăgînd. Și dinpotriva aceșteiași a lui păreri, tot neamul Gotthesc precum iarăși dintr-alte neamuri înprăștiiat **și răzlețit** să fie, însuși mărturiséște, și cu un iscusit meșterșug înpotrivnice socotélile sale, mai deschis arătîndu-le, mai pre larg deschidzindu-le; a semențiilor, **a domniilor,** a țărîlor, a locuitorilor, a mărilor, a pădurilor, a *apelor, a bălților, a limanurilor și a marginilor* ceale mai vechi, mai mijlocie, și mai de curînd numere după voia lui tîlcuind și la unile
● 162 ● slovele, iară la altele syllevele/ *schimbînd, scobind,* răzînd, adăogînd și nemică neclătit, **și din hiriș locul său nemutat să scape lăsînd**; nevoinții sale deplin voia să fie făcut să veseléște, nici să îndoiaște a zice precum Romfea și Spatha hireșe cuvinte gotthești să fie și arme vechi de vechiul său neam **scornite,** și purtate să fie fost siléște să dovédească.

Deci unile ca acéste, la giudecători, pentru scrisorile altora, noi citind **și de dînsele ca de niște fulgere înproșcîndu-să socotindu-le,** *în credință mărturisim* precum ascunsul inimii tare înspăimîndu-să, **cu a altora patimă, oarecum cu dînșii înpreună certării** ne suppunem; **atîta cît,** tremurînd **mîna și scăpînd condeiul,** cevași pentru a neamului nostru vechime, naștere și viță fără sială, *a zice, și a însămna* **nu putem. De care lucru** precum alalți ai noștri scriitori până acmu nu fără socoteală, ce încă foarte cu cumpăt (alegînd pre unii carii mai ferice ar fi fost de dînșii ași și de nici ș-ar fi mai scris ceva) cîte oarece, pre cît adecă știința li-au agiutorit în Hronicele sale însămnat ni-au lăsat. Într-acesta chip și noi firi-am lăsat pragmatia {{lucrarea}} aceasta supt mai lungă tăcére însă înpinși, și poftiți fiind de la *uni<i> priatini streini,* și mai cu de-adins de la însoțirea noastră care iaste Academia științelor de Berolin *(sic)* nu numai o dată **sau de două ori, ce de multe ori îndemnați și rugați fiind** pentru ca de începătura, neamul și vechimea Moldovénilor, **pre cît adevărul poftéște, macar cît de pre scurt să-i înștiințăm.** Așijderea de lucrurile carile **în vremile stăpînitorilor, din descălecatul țării Moldovei cel vechiu pînă la vre-
● 163 ● mile noastre**/ s-or fi tîmplat, de *staré și pusul* locului ei, de așezământul aerului, **bi<v>șugul pămîntului, ocolitul hotarălor,** și de altele carile spre folosul vieții omenești caută, și încă și obicéiele, légea, țerămoniile politicești și besericești, și de alte carile spre *orînduiala și cinsteșiia* omenească stăruesc, **pre cît în putința slabei noastre știință va fi, să-i adeverim. Cu a pomeniților dară priiatini îndemnare, și cu a Academiii în învățături luminate, dzic, a Berolinului**

poftire, căutatu-ni-am a plini pravila, și învățătura lui Platon, carea poroncéște: *Non solum nobis, sed et Patriae et amicis vivendum* [20]. Adecă «nu numai pentru folosul nostru, ce și pentru a Patriii ceva să slujim, și pofta priiatinilor gios a lăsa să nu ne arătăm». Socotit-am ca **între giudecători, și între scriitori,** cea din mijloc cale și mai fără grijă să apucăm; adecă pentru noi mai mult altora decît noaă credzind, și mai mult adeverinții lor, decît poftii noastre urmînd, ca cum singuri pre noi, de la noi ni-am despărți și departe, **ca niște streini privitori,** orice scriitori streini, pentră niamul Moldovénilor, **în cărțile sale însămnat** ni-au lăsat, veri de lăudat ar fi acélea, veri de hulit, cu bună inimă să le audzim, și cu curată conștiențíe {{ascunsul inimii}} altora să le povestim așé, ca din dzéce categorii a lui Aristotel una numai carea iaste pătimirea, afară scoțind, **alalte toate precum în sine sînt, în toate și pretutinderea nebetejite ferindu-le, în niamul nostru Moldovenesc să le arătăm.**[21]

Cu doi ani mai denainte, toată hotărîrea țării Moldovii, ● 164 ● cu tablă gheografică, cu cîtă osîrdie și/ trudă s-au putut, deplin, precum ni să pare, s-au șiruit. Așijderea în anul de curînd trecut, Hronicul vechimei neamului Moldovenesc (în carile și tot numele Vlahilor să cuprinde) de la vremile lui Avgust Chesarĭ, și mai pre urmă de la Traian pănă la înturnarea lui Dragoș Vod(ă) din Ardial la locul și la moșiia sa, pre cît mîna și vrémea ni-au dat, desăvîrșit l-am istorisit. Iară într-acest an, puind nedéjde în dumn(ă)zăiasca agiutorință, cules-am Hronicul Moldovii de la pomenitul Dragoș Vod(ă) până la domniia lui Ștefăniță Vod(ă), ficiorul lui Vasilie Vod(ă). Care hronic întăi iaste scris de Uréche Vornicul până la Aron Vod(ă), cel ce-i zic Cumplit. Iară de la Aron Vod(ă) pînă la Ștefăniță Vod(ă) iaste alcătuit de Miron Costin Log(o)fătul: însă într-amîndoi acești scriitori, multe și de triabă a să ști lucruri, carele la istoricii streini însămnate să află ei (cu ce pricină nu putem ști) cu condeiul trecîndu-le, noi la trupul și la locul său a le aduce ni-am nevoit. Cătră acestea oricîte la această istoriografie trebuitoare a fi am socotit, iară de alții sau de tot nepomenite, sau într-alt chip de cum adevărul poftéște abătute, sau și nu deplin, sau așéși de tot necunoscute au rămas, cu curată inimă giuruim (aducînd față și mărturiile de unde ne-am împrumutat), precum li-am aflat, așé fără adaos și fără scădére în privala, și giudecata, nu numai alor noștri, ce și a streinilor să le scoatem, fără giudețul în mîna și socotiala cititoriului lăsind, orice sentenție ar da, cu un suflet și cu o voia a o primii și a o sufferi

[20] Cf. nota 4.

[21] Textul latin se oprește aici, numai aluzia la judecata cititorului fiind ruptă din corpul lui și inserată mai jos în adaosul ulterior.

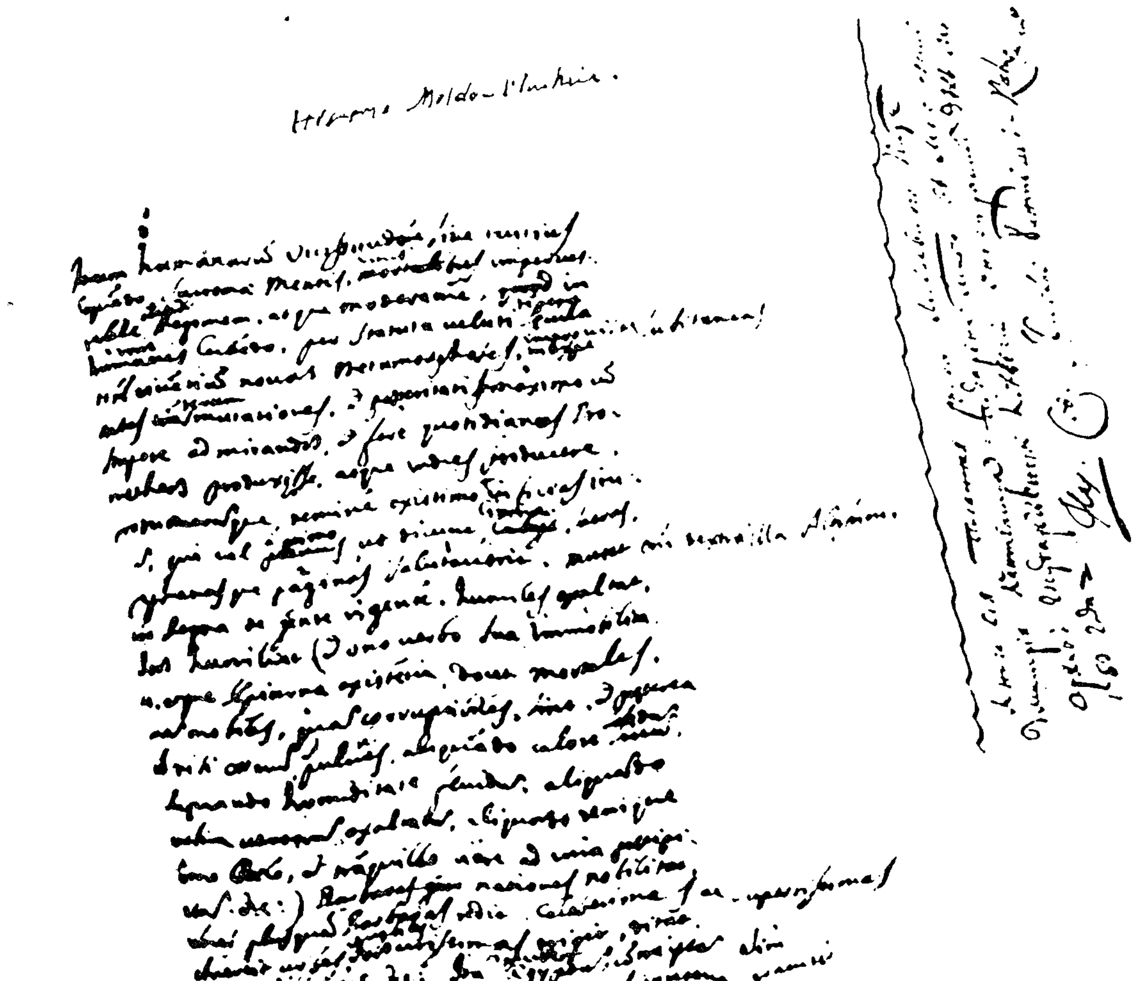
{Falsa igitur dum} apud criticos de aliorum scriptis legimus, et manifestae experientiae castigatione commonefimus, pavescit {profecto} conscientia, vacillatque calamus de nostrae gentis antiquitate, {{ortu, atque nobilitate}} qui⟨c⟩quam (etsi tutissimum, et pura conscientia examinatum videatur) exarandum aggredi. Quoniam vero a nonnullis, exteris quidem loco, sed intimis affectu {amicis,} et praecipue a nostra Beroliniensi scientiarum societate {{haud}} semel sollicitati, ut de nostrorum Moldavorum origine, gente, rebus antiquius noviusque gestis ab illis, loci situatione, aeris temperie, aliisque ad humanum victum concurrentibus, necnon de moribus, religione, ritibus, politicis, et reliquis/ ● 6 ● cultum humanum pertinentibus certiorem illam facia{mu}s. Diu {itaque} examinatis prius graviorum authorum traditionibus, et alienis {periculis} {cautior}, ut opinor, {facta} propria conscientia, decrevi {tandem} Platonicum illud praeceptum ad praxim deducere, ex debito esse, quod ab {{illo sapiente}} iubemur, non solum nobis, sed et patriae, et amicis vivendum. Itaque quatenus patriae fidelita{ti}, et amicorum petitioni satisfecisse videamur, mediam, et tutiorem viam {tenendam} constituimus; nos videlicet de nostris rebus plus aliis, quam nobis credendum, et illorum veritati, {potius} quam nostrae affectioni {studendum}, ac veluti extra nos ipsos longe sepositi extraneos quicquid sive in laudem, sive in vituperium nostrae gentis dixerint, quam libenter audiamus, quam sincere proferamus, Si quae vero {ad} historiographiae continuationem

{Falsa igitur dum}: [[Haec du]] / legimus *in* legamus *mutavit iterumque refecit* C / commonefimus, *per* commonefi{a}mus *correctum, tandem restitutum est* / gentis [[atque dominii]] / {{ortu, atque nobilitate}}: [[atque descendentia]] / (etsi *ex* (eti — *profecto* etiam *scripturus-mutavit* C / tutissimum [[videatur)-tur]] / [[soci]] scientiarum origine, [[fami]] [[genere]] / [[ab illis]] gestis / [[deque moribus]] loci / moribus, [[ritibus]] // 6 facia{mu}s: facia[[m]] / {itaque}: [[tandem]] / {periculis}: [[castigationibus]] / {cautior}: [[castigata]] / {tandem}: [[illud]] / videamur *ex* videamu[[s]] *refectum* / et [[qua]] tutiorem / {tenendam}: [[aggredi]] / veritati ... nostrae affectioni: veritat[[em]] ... nostra[[m]] affection[[em]] / {studendum}: [[inserendum]] sepositi *ex* seposit[[os]] *mutatum* / quicquid [[illi dixerint]] / historiographiae *ex* historiographia[[m]] /

pertinentia ab illis vel omissa, vel {levius quam essent} audita, vel etiam minus, aut {plane} incognita {{illis}} fuerint, sincero promittimus pectore {{in iis}} omnes decem Aristotelis categorias (excepta passione) diligentissime observaturos. Iustum iudicium vero penes Lectorem mansurum optamus, quamlibet sententiam aequo animo ferendam obligamur {et scimus}.

{levius quam essent}: [[illis incognita]] / audita*ex* [[in]]audita *mutatum* / minus[[ac secius aut]] {plane}: [[prorsus]] / [[semper]] penes / optamus [[feremus]] / animo [[feremus]] / *Imae sextae paginae finis notulae ad septimam paginam pertinentis adscriptus est* //

gata sintem. **Însă acéstea toate fiind de noi în limba ● 165 ● lătiniască scrise/ și alcătuite, socotit-am că cu strîmbătate, încă și cu păcat va fi, de lucrurile noastre, deciia înnainte, mai mult streinii, decît ai noștri să știe. De care lucru acmu de iznoavă ostenință luînd, din limba lătiniască iarăși pre cea a noastră româniască le prefacem. Slujească-să dară cu osteninţăle noastre niamul moldovenesc și ca-ntr-o oglindă curată chipul și statul, bătrânéţele, și cinstea neamului său privindu-și, îl sfătuesc ca nu în trudele, și singele** *(sic)* **moșilor strămoșilor săi, să să mîndriască, ce în ce au scăzut din calea vredniciii chiar înțelegînd, urma și bărbăția lor răvnind, lipsele să-și pliniască și să-și aducă amente că precum odată, așé acmu, tot aciia bărbați sint carii cu multul mai cu fericire au ținut cinsteși a muri, decît cu chip de cinstea și de bărbăția lor nevrednic a trăi./**

Mihai EMINESCU: «Mișcîn

Mss. 2260, f. 68 r°.]

Da singur... totdeuna singur... o parte
Din Asia-n Roma, de la Roma-n Asia
Ca o lumină trece glasul meu
Popoarele se apleacă — marea tace
Lumina soarelui doar nu m-ascultă
Da nu m-ascultă spre-a mă-ncorona !
O suflet obosit — sermane suflet
Pustiul Africei în vănt ș-alungă [2]
A te urni popol secat de suflete
Lungi caravane... Asia-mb[ă]tată
De visuri vechi, d-icoane de impresii...
În fiece copil îmi naște un dușman
Și marea strigă, Norodul m-amenință
Mișcînd din codri rîuri de popoare
Și-n acest vuet, în astă turbare
A vechiului pămînt... cînd regii mor
Cînd ceru apune a lui gănduri
Cînd se-nverzește cerul de-nserare

[1] Titlul aparține editorului.
[2] *își*, șters în mss, lecțiune aproximativă.

MONOLOG DINTR-O PROIECTATĂ DRAMĂ DACICĂ

DUPĂ VARIANTE LA SCRISOAREA III, **pagini lăsate în alb, improvizații lirice în limba germană, exerciții verbale și de rimă, pamflete anticonvorbiriste și contra inamicilor săi (V. A. Ureche), poezie licențioasă în stil folcloric, poezii postume precum** Cine ești, **probabil din epoca 1877, în manuscrisul 2260, ff. 68—70 se află, izolat, acest fragment dramatic dintr-un monolog conceput de Eminescu în economia proiectului său de dramă dacică.**

Scris cu cerneala neagră caracteristică anilor din perioada ieșană, acest text oscilant între o cursivitate a inspirației și o lecțiune de multe ori imposibilă și aproximativă, integrat automat în acest manuscris de către legătorul de la Biblioteca Academiei Române, este indiscutabil rătăcit de restul proiectelor și bruioanelor brodate pe marginea planului său dacic. Perpessicius nu l-a raportat și coasociat nici unui text poetic din antume și din postume,

din codri rîuri de popoare...»

Cînd ziua mâni car cedează nopții
Cînd timpul nevăzut e în cutremur
Cînd am pierdut ide'a-eternității
Eu singur stau s-o represint aici.

[f. 69 r°.]

Și cine-ar și puté? Cine să simtă
Destul Istoria și îndestul asemeni
Ca să resimtă-n inima sa proprie
Acele lungi vibrări sfâșietoare
Acele doruri făr' de margini
Ce sub o minte bat, care oglindă
În sine[3] *într-un fel ciudat*
Istoria în toată măreția
Și în tot fatalismul său.
Lumea îmi vede purpura și oastea
Ea vede scena veselă, ușoară
Ea aude glasuri ale lui Iazig
Dar cînd sunt singur cu-al meu suflet numai...
E fericit granitul, nu-nsă eu.

[3] Lecțiune aproximativă.

socotindu-l, și el, propriu unui alt domeniu. În manuscris nu se află nici o indicație auxiliară care să ajute la stabilirea cu precizie a locului pentru care fusese conceput acest fragment dramatic. Indiscutabil, însă, avem de-a face cu un text postum, în fază bruionară, din complexul de fragmente polarizate în jurul ideii unei piese de teatru de inspirație dacică. Este vorba de un recitativ dramatic, de o desfășurare de meditație filozofică pe tema deșertăciunii, a uneia dintre căpeteniile atinse de gîndul și de sentimentul vanității și neputinței de a îndrepta ordinea de sine. Am arătat cu altă ocazie[1] că teatrul dacic al lui Eminescu, în concepția sa, trebuia să fie o panoramă a deșertăciunii, într-o viziune dramatică asupra istoriei. Poetul nu versifica teme de istorie națională în cuplete dramatice. Și acest monolog se înscrie în rîndul meditațiilor grave asupra istoriei, un Memento Mori trecut în teatru.

Raportat la textele deja cunoscute și identificate în patrimoniul dramatic al temei dacice, fragmentul dramatic pe care îl publicăm aici poate fi cu aproximație atribuit unuia dintre personajele istorice «specializate» într-o asemenea filosofie. Dar care dintre ele? Celsus, Boris? Nu se va putea niciodată da un răspuns sigur, și nu acest fapt e cel mai important, în ultimă instanță. După referințele geografice, personajul este unul dintre căpeteniile Romei. Imperiul este amenințat din toate punctele cardinale, — și Cezarul, domnind și stăpînind totul, trăiește cu conștiința efemerității. Puterea supremă în istorie, l-a sustras de la contemplația asupra istoriei. S-a pierdut ideea eternității căzîndu-se în eternitatea fragilă a domniei și a stăpînirii. Gîndul, conștiința, spiritul au rămas singure în fața spectacolului elementelor și fenomenelor. Cine simte istoria, cine

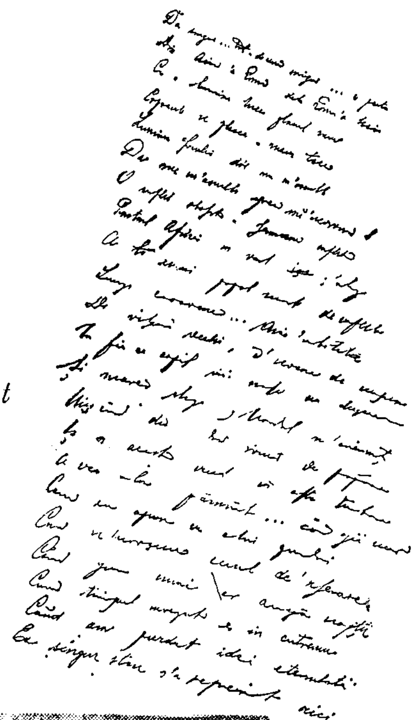
---

[1] *Variațiuni pe « tema deșertăciunii » în teatrul eminescian.* În *Caietele Mihai Eminescu*, II, 1974, pp. 74–95.

Nu știu, că sufletu-mi este-o legendă
Legenda gloriei astei-veche Rome
Ce s-o[4] *sferși va orișicare glorie*
Ca orișicare din legende: trist.
O împărați ai Iudeei, regi d'Egipet,
Voi regi ai Asiei care vă numiați
Asemenea cu unul Dumnezeu
Și tu ce-ai fost mărire întropată
Cum zidirile babilone-asire
Pustii murinde, monumente-uriașe
Se gramădiau-n-a ta gândire gravă
Cu infinitul tot al vremii lor...
Tu Alexandre! Spuneți voi cu toții
[f. 70 v°.] *S-a zis: ce-am zis e zis, ce este, este.*
Îmi pare că sunt Atlas, că pământul
Îl port pe umeri... ah, de aș fi...
De-aș fi un demon sau de-aș fi un zeu...
Dar nu sunt de cît un singur om[5].
În glob [sic!] *a lui Euclid — tu măr în spațiu*
Nero de-ași fi, eu li-aș da cu piciorul.
Îi aș zice: Sunt Roman și te desprețui
Te-aș pune-n for... te-aș pierde... Dar nu sunt
În glasul teu eu ca o frunză tremur
Durerea ta o simt întreagă-n mine.

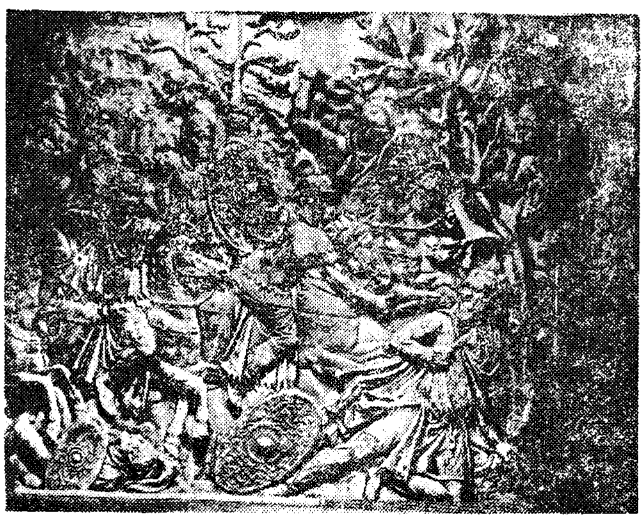
[4] *s-ar*, îndreptat de poet în mss.
[5] În mss. acest vers a fost anulat de poet, scriind cu creionul deasupra: «*Și numai un om*». Nefiind terminat versul, am păstrat forma abandonată, ce exprimă mai bine ideea textului.

gîndește istoria, cine și-o reprezintă « în toată mărețla/ Și în tot fatalismul său »? Cezarul este un Marc Aureliu, rezemat pe gînd ca pe cel mai puternic sceptru al măririi și puterii. Gloria istoriei — Roma — este joc al timpului. Măririle sînt gropnițe ale vremii. Se invocă gloriile, împărații, ca și pustiurile și deșerturile. Orice este o aparență a jocului neputinței și orgoliului. Condiția umană este una de gînditor. Puterea lui se află în tăria de a trece actul vieții în stare a conștiinței și a lucidității. Personajul istoric al dramei eminesciene este filozoful istoriei. Nesigur atît pe puterea sa, cît și pe a adversarului său, se întreabă și îl întreabă asupra unui sens mare în durată. Tremurînd ca o frunză la vorbele ce i le adresează partenerul lui, — și simțindu-i durerea, poate de învins, el însuși se înalță din tronul măririi efemere în spațiul meditației, deci al unui absolut al spiritului uman.

Marin BUCUR

EMINESCU OM POLITIC

S-a demonstrat atît de convingător, încît a devenit un adevăr axiomatic geniul lui Eminescu — poet și cugetător, scriitor și patriot, îndrăzneț om de acțiune, atașat sincer celor mulți și oropsiți. Activitatea sa ca poet și gînditor, scriitor neîntrecut prin limbă și stil, a generat o adevărată disciplină: eminescologia. N-a fost ignorată nici activitatea — pasionată de multe ori — de publicist politic. Dar această activitate, și mai ales aceasta, a fost înfățișată și interpretată de multe ori, de cele mai multe ori, unilateral și de aceea deformat.

Nu se cuvin nici ignorate și nici ascunse unele exagerări datorate temperamentului său, de multe ori impetuos; pasiuni cu care s-a antrenat în viața politică. Erorile de judecată, cînd și cîte există în scrisul politic al lui Eminescu, de aici derivă. Activitatea unui om, și mai ales a unui om de măsura, de valoarea și genialitatea lui Eminescu, se cuvine judecată în întregimea sa, chiar și atunci cînd aceasta cuprinde doar unele aspecte. Și se mai cuvine raportată la condițiile concrete ale vremii.

Respectînd asemenea principii, singurele științifice, publicistica eminesciană se înfățișează, în general, la înălțimea omului și gînditorului. Este greu să optezi pentru una sau alta dintre caracteristicile publicisticii eminesciene, fie că este la începuturile sale, în 1870, în „Federațiunea", la 20 de ani numai, fie că a alimentat coloanele modestei foi „Curierul de Iași", fie, și mai ales, că a făcut din „Timpul" unul din cele mai citite și mai temute ziare din România, între 1877—1883.

Nu e deloc ușor a stabili o ordine prioritară a calităților lui Eminescu în activitatea publicistică. Nu e ușor să alegi, din multitudinea acestora, calitățile care stîrnesc mai mare admirație: cunoașterea remarcabilă în toate domeniile de creație umană, din antichitatea clasică și pînă în contemporaneitate; cunoașterea profundă a istoriei zbuciumate, dar eroice, a poporului român, și ca urmare, patriotismul său cald și sincer; îndrăzneala în idei și în opinii, chiar atunci cînd acestea erau supărătoare pentru puternicii zilei; limba sa frumoasă și aleasă; ascuțimea condeiului; reprobarea politicianismului, a corupției, a venalității, a demagogiei, calda pledoarie pentru o viață omenească pentru cei mulți și oropsiți; convingătoarea demonstrație cu privire la necesitatea industrializării țării; veștejirea superficialității pretențioase și a împrumuturilor la modă.

Fiecare din asemenea cugetări și atitudini s-ar cuveni analizată și judecată, pentru a formula o imagine integrală și veridică a publicistului Eminescu, cu toate sclipirile sale de geniu, cu pasiunile sale, cu ideile și atitudinile sale, cu limitele și căutările sale în găsirea unei idei, care să limpezească toate capetele și să ne împreune pe toți la lucru, cum o dorea și cum cerea singur într-unul din primele sale articole. Respectuos față de tradițiile de valoare, Eminescu a fost unul din cei mai convingători publiciști pentru cinstirea lor, socotindu-le rădăcina spornică a viitorului. Pasul spre pledoaria caldă, convingătoare, pentru națiune, pentru unitate națională, pentru stat național, se petrece firesc, de la sine.

Națiunea în acele vremuri se sprijinea în cea mai mare măsură pe țărănime. De aceea, pentru a asigura dezvoltarea națiunii, se cuvenea apărată țărănimea de espoliatori, schimbate nedreptele tocmeli agricole, înbunătățite condițiile ei de trai. Căci altfel, chiar existența națională a României e amenințată.

Minte cuprinzătoare, gîndire clarvăzătoare, Eminescu era pe cît de conștient, pe atît de convins, împreună cu gînditorii cei mai luminați ai vremii, de neapărata trebuință a industrializării României; deoarece, prin atîrnarea noastră economică, am ajuns ca toate guvernele să atîrne mai mult, ori mai puțin, de înrîuriri străine. Salvarea — să devenim și noi o nație industrială măcar pentru trebuințele noastre. Condiția sine qua non — munca. Munca cu știință și conștiință. Munca — legea lumii moderne, care nu cere loc pentru leneși. Nici ziare nici legi, nici Academii, nu sunt în stare a înlocui munca. Toți, mici sau mari, datoresc un echivalent de muncă societății în care trăiesc. Frumoase concepții, curat patriotism, înaltă etică.

Mare personalitate și în publicistica politică a fost Mihai Eminescu.

Ștefan PASCU

REFLECȚII ZIARISTICE PE MARGINEA ISTORIEI CONTEMPORANE

«...*Superior curgerii vremilor și legilor spațiului*»

Această îndoiată manieră de a vedea o găsim petrecînd istoria tuturor statelor, ea e istoria paralelă a ideilor conservatoare pe de-o parte, a celor liberale pe de alta. Liberalii, cînd-i întrebi de religie, răspund: « Morala n-a făcut nici un pas înainte de la Hristos pînă azi. Predă în școală cîteva axiome de morală și lasă biserica la o parte. Ea e de prisos ». E adevărat că morala *teoretică* n-a făcut progrese de la Bra[h]mani încoace; e adevărat că metafizica filosofilor n-a fost în stare a o-ntemeia pe baze mai sigure decît biserica. Dar oare forma în care biserica o predă să fie indiferentă? Tocmai

---

*** Continuăm publicarea materialelor strînse de Perpessicius pentru volumele de proză politică eminesciană (XI—XV) cu cîteva texte disparate, grupate de editor sub titlul generic « Ziaristică ».**

Fișele descriptive, întocmite de autor, sînt la fel de detaliate și de utile oricărui cercetător. Prima dintre ele poartă nr. 311 și este intitulată: Administrație, **iar pentru pagina 422 a mss. 2264 descifrăm, în comentariul perpessician, următoarele rînduri: « 422 —** Revista juridică **pe f[oaia] de titlu a cărții lui I. Al. Sturdza d[espre] resp[onsabilitatea] ministerială, foaia izolată, b u n ă. » În continuare se încearcă precizarea epocii: « cerneală violetă, scris tranziție, Iași — București ? » și se reproduce titlul exact al cărții: «** Elemente de studiu pentru facerea legii de responsabilitate ministerială culese de Ioan Alexandru Sturdza, **București, tip[ografia] Curții Walter Göbl, Pas[ajul] Român ».**

Fișa textului următor poartă nr. 300 și este intitulată Probl[eme] de actualitate. **Pentru pagina 261 a aceluiași manuscris, Perpessicius nota: « pag[ină] izolată. Religia, morala — pag[ină] f[oarte]** bună; **definiția religiei tradiționale ».**

Textul care urmează corespunde fișei nr. 316 verso, care poartă titlul: Liberalii. **Pentru paginile 243—248, care sînt reproduse, comentariul perpessician sună astfel: « numerotate 1—5 (+1) = 6 file, de Eminescu. F[ără] titlu. Vizează un anume caz?**

forma aceasta tradițională, combinată cu legenda, dogma și cu artele frumoase [1] să nu fie cea mai potrivită pentru a administra unui popor adevăruri morale abstracte, atît de abstracte, încît nu s-a aflat om cugetător, care să le afle rațiunea suficientă altundeva decît tot acolo, unde-l [*sic !*] pune și biserica, în Cineva pururea neînțeles ființei omenești, superior curgerii vremilor și legilor spațiului? Se zice că o mamă care privește icoane frumoase, va naște un copil [...]

«*...după o viață strălucită de ostași...*»

Rasa traco-ilirică [2] s-a distins în decursul tuturor secolelor printr-o energie extraordinară, printr-un neastîmpărat dor de război[;] dar totdeauna în *serviciu străin*, mai mult *spre folosul unor vecini slăbănogi* decît pentru întărirea propriei puteri. Sub flamurile lui Alexandru cel Mare locuitorii Tracoilirici ai munților au cucerit Asia și Africa pentru — *Greci.*

În timpul Romanilor mulți Iliri, după o viață strălucită de ostași, s-au suit pe tronul împăraților Romani, lucrînd pentru... Romani.

Și-n timpul cel mai nou Pașii și soldații din poporul Albanezilor, urmașii acelor oștiri ilirice și epirote, în fruntea cărora Alexandru a cucerit Persia, cu care regele Pyrros contestă și Romanilor și Cartaginezilor posesiunea Italiei (urmașii acelorași soldați cari-și făceau drum la tronul imperiului univer[sal] [a] [...]

Traci și Iliri erau popoare înrudite. Descendenții Ilirilor sunt Albanezii actuali; în Tracia s-au născut Românii. Miklosich ne-a comunicat vreo 50 de cuvinte, cari parte sunt comune Albanezilor și Românilor, parte au în amîndouă limbile o formă și un sens deosebit [3]. Un număr însemnat de cuvinte latine au trecut de la Români nu numai în limba bulgară, ci în toate limbile peninsulei [b] .

[a] universal? sau universului? (mînjit de cerneală, sfîrșitul cuvîntului [n. ed.]. În transcrierea noastră, am optat pentru prima variantă [n. r.].

[b] șters. Dintre acestea cităm: quercus (cerrus, rom. cer) bulg. cer, furca (alb. furca) [n. ed.].

---

[1] Vezi și *Religia*, „*Timpul*", martie 1880 [n. r.].

[2] Preocupările lui Eminescu pentru studiul etnologic al popoarelor din Peninsula Balcanică sînt permanente, iar unitatea de origine a românilor din stînga și din dreapta Dunării îi slujește de multe ori, în publicistică, drept argument pentru menținerea unor relații culturale (*Românii Peninsulei Balcanice*, „*Timpul*", 26 septembrie 1878).
În fragmentele de față, adresa evidentă a polemicii este politica de dezbinare națională dusă de marile puteri în Balcani, în special cea a Austro-Ungariei (vezi *Politica Habsburgilor*, „*Timpul*", 1878) [n. r.].

[3] Vezi Franz Miklosich, *Albanische Forschungen*, Wien, 1870—1871, vol. II. *Die Romanischen Elemente im Albanischen* — lucrare pe care Eminescu o putuse cunoaște la Viena [n. r.].

Care? — cf. 2254, 183—192, trad[ucere] Timon; **ac[eeași] hîrtie » și reluînd primele rînduri: « D. Brătianu, confirmînd însuși știrea despre o radicală schimbare a cabinetului său... », adaugă: « conservatori dizidenți »** Timon din Atena = **« fenomenologia unui suflet bîntuit de patimă, nr. de Em. = 6 f[ile] cu 2 versuri — cf. Murărașu ». Iar în final o apropiere binevenită: « N. B.** fenomenologia la Em[inescu] **firesc. În 1935, la generația teribilă — cu-mpăunare extremă ». Ultima fișă corespunzînd ultimului dintre textele reproduse este numerotată 303, iar pentru paginile 306—308, Perpessicius nota: « apropiere între Rom[âni] — Albanezi — Miklosich » și reproduce paragraful final al textului.**

Așa cum releva și editorul său cel mai avizat, fragmentele de față, evident începuturi de articole și de studii politice, dezvăluie aceeași vervă polemică și strălucire a pamfletului eminescian. Atacînd de pe poziții conservatoare — nu trebuie uitat faptul că în perioada cînd au fost concepute aceste pagini Eminescu era redactor la „Timpul" — idei, oameni fapte ale contemporaneității sale, poetul ni se dezvăluie și în aceste notații succinte în toată complexitatea personalității lui. Paginile care urmează depășesc efemerul specific gazetăriei și se înscriu în fondul excepțional al prozei sale politice.

D. D. PANAITESCU

Şi oare regimentele cele mai bune ale Austriei nu sunt române? Şi oare luptătorii independenţei Greciei de la 1821, n-au fost albanezi? Şi oare eroii lui Osman la Plevna nu erau Albanezi?

Astfel vulturii cu două capete şi politicienii cu două feţe ne pun să împuşcăm noi în noi înşine, pe Moldovan în Albanez, pe Ardelean în Dalmatin, pe frate în frate [4].

(2264, 422)

Revistă juridică

Domnul Ioan Alexandru Sturza, căruia-i mai datorim un studiu interesant asupra dării mobiliare [5], publică într-o mică broşură [6] textele articolelor asupra responsabilităţii ministeriale din legile respective ale Olandei, Austriei, Belgiei ş[i] a[ltele].

Cu tot motto-ul: « Exempla docent » şi « exemplele trebuiesc luate din timpuri normale, iar nu din acelea, în care tirania de sus, a fost înlocuită prin tirania stradelor » [,] am fi dorit, ca autorul să proceadă în mod genetic, adică să arate « occasio legis », faptele, cari au dat naştere la votarea unor asemenea legi, al doilea însă să arate, în ce măsură se pot aplica legi de responsabilitate într-o ţară, în care se vor găsi directori de ministere şi înnalţi funcţionari c-o cultură mai mult decît minimă şi care stau pe picior de război cu gramatica românească, necum cu [c] infinitul de legi nouă care s-au introdus la noi cu derădicata [7]. Căci în legi nu există nici cel mai mic sîmbure de adevăr absolut[d]. Legile sunt consfinţirea unor stări de memorie *date* şi se creează în momentul, în care acea stare[e] [nu-i con]testată de cineva. A-l face pe un ministru [răspunză]tor [f] pentru gestiunea unor funcţionari [...]

c legile (şters) [n.ed.]

d) Toate (şters) [n. ed.]

e) lacună suplinită [n.ed.]

f) într-o ţară în care (şters) [n. ed.]

(2264, 243-248)

« *...fenomenologia unui suflet bîntuit de patimă...* »

D.[*omnul*] *Brătianu*, confirmînd însuşi ştirea despre o radicală schimbare a cabinetului său, noi fără a prejudeca lucrul şi fără a şti personajele politice cari vor servi a umplea golurile, create de Saturn care-şi mănîncă copiii, cată să ne aşteptăm că d.[omnul] prezident al Consiliului să cerce poate sprijin şi în şirurile acelor conservatori, pe cari i-am putea numi disidenţi [8]. Ei sunt în adevăr puţini la număr şi fiind oameni

---

[4] « Principiul politicii Habsburgilor, „Divide et impera" », pentru a ţine popoarele « vecinic lipite şi vecinic în discordie », sugerase altădată lui Eminescu un tablou apocaliptic, în care « popor pe popor caută să-l înghită şi om pe om să nimicească » (*România şi Austro-Ungaria*, *„Curierul de Iaşi"*, 1876) [n. r.].

[5] *Observaţiuni critice asupra impositului personal şi mobiliar propus de guvern în sesiunea extraordinară din iunie, 1876*, Bucureşti 1876. [n. r.].

[6] *Elemente de studiu pentru facerea legii de responsabilitate ministerială*, Bucureşti, nedatată. Fragmentul lui Eminescu poate fi aproximativ datat 1878—1879. [n. r.].

[7] « Civilizaţia adevărată a unui popor consistă, nu în adoptarea cu derădicata de legi, forme, instituţii, etichete, haine străine. Ea consistă în dezvoltarea naturală, organică a propriilor puteri, a propriilor facultăţi ale sale » (*Semibarbaria*, *„Timpul"*, 28 octombrie 1881).
Ideile despre caracterul istoric şi cel « natural » sau « organic » al legilor se încadrează în « teoria statului natural » (vezi *Liberalii şi conservatorii faţă cu interesele ţării*, *„Timpul"* 1878, *Teoria statului şi reacţiunea*, 1879, *Teoria statului natural şi a celui artificial*, 1880, ş. a.) [n. r.].

[8] Existau antecedente în această privinţă: în perioada imediat posterioară războiului de independenţă, cînd ministerul Brătianu, aflat într-un moment de criză politică, « e cuprins de friguri perpetue » şi « face deja apel la membrii tuturor nuanţelor politice », dispus fiind la orice « compromis » (*Hinc illae lacrimae*, *„Timpul"*, 25 noiembrie 1878), sau spre sfîrşitul anului 1880, cînd o serie de aşa-numiţi « liberali independenţi », membri ai unui partid « puţin numeros, compus din cîţiva avocaţi şi profesori tineri », care « s-au deslipit unii de partidul conservator alţii de fracţiune », intră în cabinetul Brătianu (*Răsturnarea noţiunilor*, *„Timpul"*, 21 noiembrie 1880). Momentul politic la care se referă aici Eminescu e însă de fixat după 14 martie 1881, întrucît polemistul pomeneşte spre finalul fragmentului de faţă de « spiritul de progres al regatului » (de altfel, liberalii făcuseră apel şi cu ocazia proclamării regatului la sprijinul conservatorilor, pentru a forma un cabinet mixt — propunere respinsă de aceştia din urmă; vezi Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, Editura Librăriei Socec, Bucureşti 1925, pp. 181—182) [n. r.].

cu totul independenți în privirea averii, culturii și poziției lor sociale, mobilul schimbărilor lor politice nu poate fi căutat în goană după funcții, după directorate de bancă ori de drum de fier, ci sau în vederi politice, greșite după noi, sau în ambiție.

Dar, ori una ori alta fie, oricine înțelege că pentru a deveni cineva *enamu che enasu* [9] cu Cariagdi, Carada, Giani [10] etc. [,] sufletul unui om bine născut cată să treacă prin peripeții aproape tragice, asemenea lui Timon din Atena, eroul unei drame de Shakespeare [11]. În adevăr pentru ca un om atît de prietenos, primitor, generos cum e Timon în actul I să se prefacă într-un sălbatec misantrop, un pustnic cum e Timon în actul al IV-lea, sufletul cată să fi trecut prin o sumă de peripeții ce l-au aruncat dintr-un extrem într-altul, l-au prefăcut din alb în negru, din floare de crin în mătrăgună. Seria acelor peripeții luată la un loc și designată c-o singură vorbă, am numi-o fenomenologia unui suflet bîntuit de patimă.

Se știe că pe sfîrșitul secolului al paisprezecelea Alexandru cel Bun purta în marca [g] Moldovei crinii casei de Valois [12]. Marca era împărțită în două: de o parte bourul între trei luceferi, de alta crinii. Cauza nu se știe exact. Fost-a vasalitate, fost-a înrudirea lui de aproape cu Casa regală a Poloniei, de vreme ce Doamna era sora regelui? Dar nu asta ne importă, ci cu totul altceva. Sunt de ex.[emplu] oameni la noi la țară, cari pretind că — neam după neam, vorbind și începînd cu cel dintîi a rasei —, au văzut bourul din steagul lui Bogdan Dragoș, precum au văzut înflorind crinii casei de Valois în herbul lui Alexandru Vodă. Ca un asemenea crin alb să se prefacă în ardei roșu, de proveniență fanarioto-bulgară, iată un problem psihologic, ce merită atenție și a cărui fenomenologie, a cărui serie de evoluțiuni, o vom împărți în următoarele stadii [13]:

[g] herbul [n. ed.]

Stadiul întîi. Starea nervoasă de superexcitare a instinctelor conservatoare, c-o nuanță de feudalism. Confundare lesne de înțeles, deși eronată, a binehrăniților Pătărlăgeni cu marii criminali ai tragediilor lui Shakespeare, cu Machbeth, sau cel puțin cu Hödel, Nobiling și Rusacov. Partidul roșu și Vellianca sunt încă sinonime.

D.[omnul] Brătianu, un fin cunoscător de oameni, deduce din această superexcitare că conservatorul nostru are multă *stofă de om de stat*, dar nu i-o spune singur, căci nu se poate abține de la ironia de a pune pe onorabilul Costinescu să-i facă această declarație de dragoste. E întîiul moment de umilință în viața unui conservator adevărat, cînd suportă a fi lăudat de onor.[abilul] Costinescu. Un amic răutăcios-l întreabă dac-ar primi un portofoliu de la roșii. El răspunde încă cu idignare «jamais!».

În stadiul al [doilea] picătura de «stofă de om de stat» au început să înăcrească, să fermenteze în sufletul pur ca laptele a conservatorului. Pare dacă, ferească Dumnezeu, țara ar avea perspectiva unui război, nu e de datoria *stofei* de-a intra în cabinet? Atunci: jos micile împărechieri de partid, sus țara! Amicul cel răutăcios îi observă cu oarecare sfială că-n asemenea caz rămîne liber să susție guvernul ca deputat, precum o face asta orice partid cumsecade cînd sunt atît de grave interese la mijloc, chiar

---

[9] Al meu și al tău (gr. mod.) — expresie cu sensul aproximativ «a se bate pe burtă cu cineva» [n. r.].

[10] Alături de «binehrăniții Pătărlăgeni», Costinescu, Serurie etc., formează galeria «fanarioților novissimi», adresă permanentă a polemicii eminesciene [n. r.].

[11] «Începuse să traducă *Timon din Atena...*» (G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. II, p. 73). Text publicat în „*Manuscriptum*", an VI, nr. 1, (18) 1975. Eminescu face apel la Shakespeare și într-un articol publicat în ianuarie 1879, în care citează din *Troilus și Cresida (Inegalitatea naturală, „Timpul")* [n. r.].

[12] Preocupări pentru heraldica veche a țărilor române avea Eminescu și în 1883, cînd transcria, după Miron Costin, legenda legată de stema Țării Românești (vezi „*Timpul*", 15 iunie 1883) [n. r.].

[13] Pamfletul «fenomenologic» apăruse într-o formă incipientă cu ocazia polemicii cu „*Steaua României*" (organul de presă al «liberalilor independenți» din Iași, care, ca și „*Presa*" din București, trecuse de partea guvernului): «Iată dar seria fenomenologică a spiritului omenesc. Întîiu: opoziție crîncenă contra guvernului. Apoi: China, Afganistan, Sir-Ali, Abubekir. În fine, portofoliu, prietenul Serurie, reacțiune deznădăjduită. Astfel vedem că filozoficul număr trei se repetă și aici, spre edificarea celor ce cred în Trinitatea a toată existența din Univers» *(Polemica cu „Steaua României", „Timpul", 13 iulie 1880)* [n. r.].

dacă ministru de finanţe ar fi Simeon Mihalescu, la instrucţie învăţatul Costinescu, iar la justiţie Arion, care a mai fost odată, dar de-atunci s-a mai perfecţionat întru ale justiţiei în academia de la Văcăreşti.

Stadiul al treilea e, ca şi-n tragedii, culminaţia. Dar dacă tînărul om de stat ar putea dicta în cabinetul Brătianu? Dacă pentru el s-ar dizolva parlamentul şi în cel nou ar veni alte elemente, viguroase, dacă pe ruinele partidelor din trecut ar răsări formaţiuni nouă, mai compatibile cu spiritul de progres al regatului? Dacă l-ar aproba partidul conservator, tînărul cu stofă n-ar fi indispus a primi un portofoliu.

Stadiul al patrulea începe prin scene de cochetărie între tînărul om [h] cu stofă şi iluminatul partidului, d.[omnul] Sihleanu. Stranele ocupate de sfinţii Serurie, Carada şi Fundescu zîmbesc cu satisfacţiune la această reprezentaţie. Dacă l-ar aproba, în partidul conservator, dar *amicii săi* ar fi mai mai gata să primească un portofoliu.

Stadiul al cincilea şi cel din urmă — tînărul cu stofa a lunecat şi intră, fără să-l mai aprobe amicii, dar *sperînd a-i atrage după el.* Peste noapte apare decretul. « D. X numit ministru al Nostru secretar de stat la departamentul cutare. Semnat: Carol Îngăduitorul » [14].

Tînărul îşi face intrarea pe banca ministerială. Glasul său, deşi cam ascuţit, e tremurător de emoţiune.

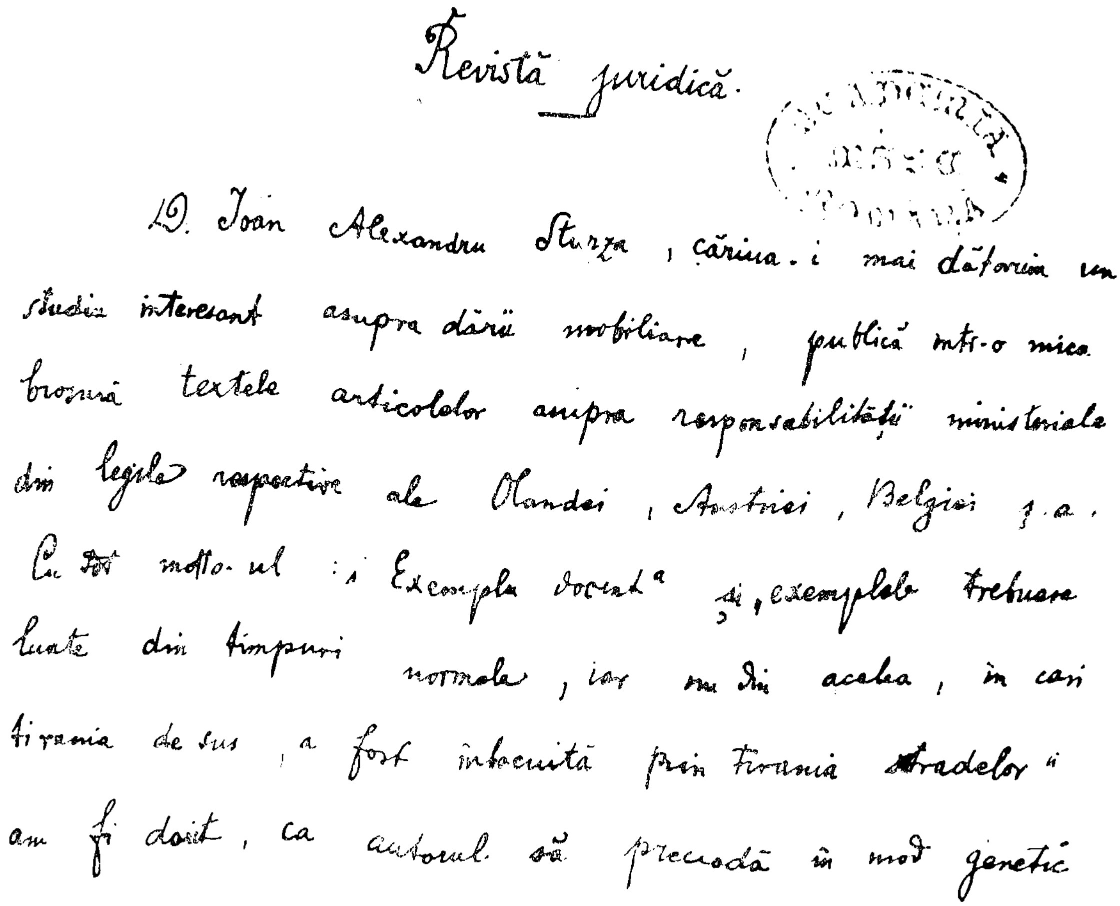
Ce minuni! Menajeria om rînjeşte... dimpotrivă
Ea la glasul lui subţire se arată milostivă.

Apoteoza dramei a şi-nceput cu mult foc bengal şi cu prapuri pe uliţă, iar din partea binehrăniţilor Pătărlăgeni cu sugere à la kilometru. În orice caz mare efuziune de sentimente patriotice şi de vin profir.

[h] de stat (şters) [n. ed.]

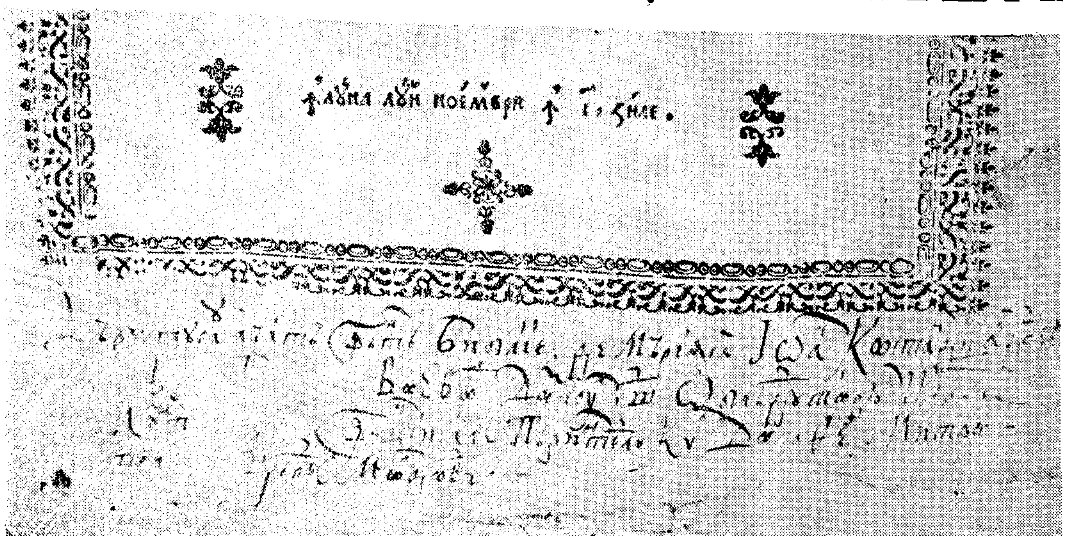
---

[14] Expresia « Carol îngăduitorul » fusese creată de Eminescu, după cum afirmă Titu Maiorescu în op. cit., pag. 419 [n. r.].

Revistă juridică.

D. Ioan Alexandru Sturza, căruia-i mai datorim un studiu interesant asupra dării mobiliare, publică într-o mică broşură textele articolelor asupra responsabilităţii ministeriale din legile respective ale Olandei, Austriei, Belgiei ş.a. Cu tot motto-ul: „Exempla docent" şi „exemplele trebuiesc luate din timpuri normale, iar nu din acelea, în cari tirania de sus a fost înlocuită prin tirania stradelor" am fi dorit, ca autorul să preceadă în mod genetic

EPOPEEA NAȚIONALĂ

DOSOFTEI

UN RAPSOD AL ISTORIEI MOLDOVEI

ÎNCERCAREA MITROPOLITULUI DOSOFTEI de a grăbi introducerea în slujba bisericească a limbii române, în locul tradiționalei slavone, succesul său literar prin traducerea în versuri a Psaltirei și a altor opere profane [1] au umbrit încercările sale istoriografice, care, ce-i drept, au fost puse în lumină în ultimii ani de noi descoperiri [2].

Preocupările epocii pentru istoria poporului român și pentru literatura istorică în general, l-a îndrumat spre traducerea Cronografului lui Matei Cigala [3], traducere completată cu interpolări privind istoria Moldovei [4] și spre adnotări marginale la Cronica lui Nauclerus [5]. Hrănite prin lecturi și consultări de documente și inscripții, preocupările acestea au rodit o nouă operă poetică, poemul Domnii Țării Moldovei. Prin acest letopiseț versificat, istoriografia românească părăsește zidurile închise ale erudiției, pentru cercurile largi de cititori și ascultători. Lucrarea de 136 versuri s-a răspîndit prin tipar și prin sutele de exemplare ale Molitvănicului pre în-

---

[1] Al. Elian, *Dosoftei, poet laic*, în *„Contemporanul"*, nr. 21 (1071), din 26 mai 1967.

[2] Al. Elian, opera citată.; N. Grigoraș, *Originea, formația și preocupările istorice ale mitropolitului Dosoftei*, în *„Revista de istorie"*, tom XXVII, 1974, nr. 10, pp. 1485—1499; Ion Radu Mircea, *Mitropolitul Dosoftei, istoric al românilor*, în *„Magazinul istoric"*, an IX, nr. 8 (101), august 1975, pp. 46—47.

[3] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, ms. rom. 3456 (vezi Al. Elian, *o. c.*).

[4] Descălecatul lui Dragoș Vodă la 1359 (p. 310), textul grecesc al aerului din 1428 (p. 314) anii « de cînd țin turcii [Moldova], 236 de ai, sînt acmu 7197 (= 1689)» (p. 323.)

[5] Vezi Corneliu Dima Drăgan, *Biblioteca unu, umanist român, Constantin Cantacuzino stolnicul* București, 1967, p. 121; N. Grigoraș, *o. c.* p. 1492.

țeles, în 1681, reeditată în Paremiile de preste an, **în 1683, cu îmbunătățiri calitative și amplificări, care exprimă grija de perfecționare a autorului.**

Existența unei a treia versiuni este menționată de Al. Elian și de Dan Simonescu în 1967 [6]**. Este, desigur, vorba de copia din jurul anilor 1830 făcută de Sebastian Gherghiescu, la mînăstirea Putna, care se păstrează la Secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei.**

Cercetînd manuscrisele și vechile tipărituri de la Putna, am avut fericirea să găsesc un exemplar al Bibliei din 1688, **care a aparținut lui Dosoftei** [7]**. Pe pagina de titlu se poate citi dedicația autografă:**

« Dăruitu-s-au această sfîntă Biblie de măriia sa Ioan Constandin al doilea B[asara]b voevod, domnul și oblăduitorul Țării Munt[enești], sfinții sale, părintelui chyr Dosoftei, mitropoli[t] țării Moldovei ».

Apărută la doi ani după plecarea lui în exil la Stryi în Ucraina (1686), **Biblia, un monument de însemnătate capitală pentru cultura tuturor românilor, este trimisă mitropolitului pribeag de noul domn din Țara Românească. Este o emoționantă dovadă a unității naționale, a legăturilor** strînse **dintre cărturarii români la acest sfîrșit de veac.**

La fol. 783, Biblia **poartă semnătura lui** « Dosoftei mitropolit ».

Valoarea acestui exemplar însă este cu mult mai mare. La sfîrșitul Predosloviei **se păstrează cel mai lung autograf al mitropolitului; cea de a treia versiune a poemului istoric, terminată la 1690 « Ghen[arie]** 1° »**, și a unei ample note istorice despre originea poporului român, a unității sale de neam, a continuității și răspîndirii sale geografice. În fine, sub textul tipărit, o figură de voevod moldovean într-un desen în creion, însoțită de însemnarea tîrzie, cu cerneală roșie a** Алеѯ҃анда чел бѹн.

Toate aceste texte și desenul sînt lipite pe fila ultimă a Predosloviei **și pe o filă adăugată după ea. În total sînt cinci fragmente, lipite pe aceste două file.**

1. Fragmentul I cuprinde începutul poemului Domnii Țării Moldovei, **și anume, primele 80 versuri dintre care 8 necunoscute pînă acum, cu bogate adnotări istorice inedite pe partea dreaptă (mutilate la legat) și pe partea stîngă. Între versurile 20—21 este o notiță de trei rînduri cu un citat slavon. Fragmentul a fost lipit pe recto, în așa fel că nu se poate citi ce era scris pe spatele său.**

2. Fragmentul II este miniatura menționată.

3. Fragmentul III, versurile 81—140, cu 15 versuri inedite. Între versurile 84—85, este o notiță de 4 rînduri și pe partea dreaptă cîteva date.

4. Fragmentul IV, versurile 141—204, cu 52 versuri inedite. Aceste două fragmente sînt lipite de fila adăugată pe recto **și verso.**

5. Fragmentul V, 26 rînduri scrise cu o literă mai mare. Este o lucrare de sine stătătoare, **de asemenea, necunoscută, lipită alături de fragmentul III** [8]**.**

Întreaga înfățișare a miniaturii (figura, poziția, costumația) ne conduce spre portretele votive din secolele XV—XVI, în orice caz nu spre secolul al XVII-lea, cînd costumul domnilor este altul. Dar ferecătura cărții de tip baroc, pe care o oferă cu mîna stîngă, obișnuită secolelor XVIII—XIX, sugerează ideea că este copia, destul de reușită, a unui artist din această vreme, după unul dintre portretele murale ale lui Ștefan cel Mare sau Petru Rareș. O cruciuliță cu cerneală în dreptul miniaturii și al versului 63 ar putea indica reprezentarea celui de al doilea.

Autenticitatea fragmentelor scrise, deși ele nu poartă semnătura lui Dosoftei, nu poate fi pusă la îndoială. Comparația grafiei cu aceea a adnotărilor lui pe copia manuscrisă a Psaltirii **în versuri de la** Biblioteca **Academiei** [9] **și corecturile pe unul din exemplarele din 1673** [10] **confirmă, opinia noastră, că fragmentele au fost scrise chiar de autorul textului.**

Ca și versiunea a doua, care aduce îmbunătățiri și amplificări celei dintîi, versiunea a treia din 1690

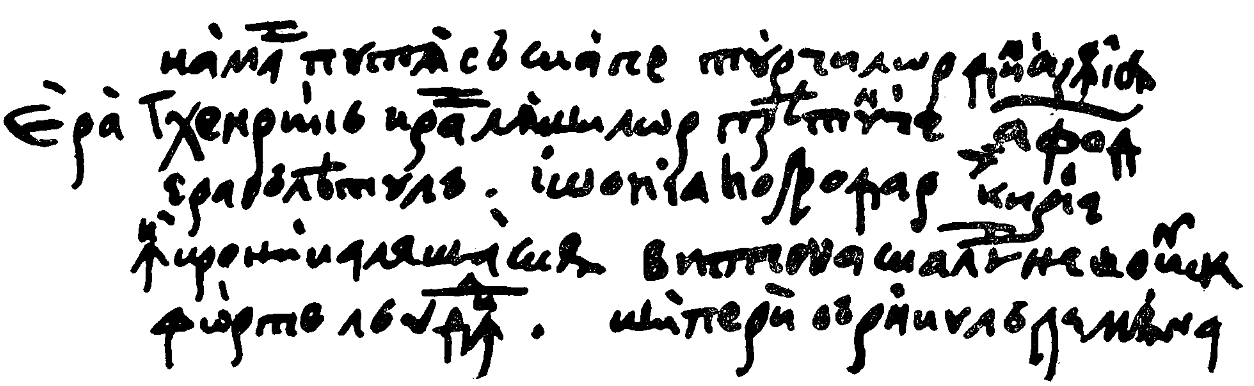
[6] Al. Elian, *loc. cit*; Dan Simonescu, *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, pp. 50—53.

[7] Nr. vechi de inventar 483.

[8] Versurile și notița istorică despre Ioan Vodă cel Viteaz (versurile 77—84) și textul fragmentului V le-am citat în articolul nostru menționat mai sus.

[9] BAR ms. rom. 446, copie de la sfîrșitul secolului al XVII-lea; adnotări de mîna lui Dosoftei la fol. 16 *vo*, 20 *vo*, 21, 29 *vo*, 34, 44 *vo*, 45, 45 *vo*, 46, 49 *vo*, 51, 51 *vo*, 58, 67, 77, 81 *vo*, 84, 92, 106 *vo*, 111 *vo*.

[10] BAR. *Cartea românească veche*, I, 65, dublet 1, fol. 49 *vo* reprodus în noua ediție: *Dosoftei. Psaltirea în versuri*, 1673. Ediție critică de N. A. Ursu, cu un cuvînt introductiv de I. P. S. Justin Moisescu, arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, 1974, pag. XXXVIII.

este o dezvoltare a celor mai vechi: numărul versurilor crește la 152, dintre care 75 inedite, multe din cele vechi sînt schimbate, altele suprimate[11]. Textul este îmbogățit, mai ales în prima lui parte, cu explicații asupra lui Roman I, Alexandru cel Bun, Bogdan, fiul lui Ștefan și decapitarea lui, domnia lui Ștefan cel Mare, domnia și supliciul lui Ioan Vodă cel Viteaz. Alte însemnări marginale sînt dezvoltate în text. Valoroasă este reconsiderarea domniei lui Ioan Vodă, care în primele versuri era menționată în slavonă по нем Іωн вод[ъ]зль (după el, Ioan Vodă cel Rău), sau a lui Iancul Sasul: по нем Ꙗнкꙋл лꙋкавь (după el, Iancul vicleanul).

Datele folosite sau documentele citate (mai ales cele care au aparținut mînăstirii Pobrata) sînt surprinzător de corecte. Nu ar fi exclusă posibilitatea ca Dosoftei să fi avut la îndemînă o redacție restrînsă ori a Letopisețului anonim, ori a celui de la Putna[12] sau un pomelnic dezvoltat, păstrat în arhiva veche a mitropoliei din Suceava. În acest fel s-ar putea explica și unele lacune din șirul domniilor, mai ales a celor scurte.

Dosoftei face loc, alături de domni, și « țarii », mai ales cînd vorbește de nenorocirile războaielor cu turcii și tătarii. « Peri țara de-au stătut pustie mult » spune după căderea lui Ioan Vodă; sau sub Petru Șchiopul și fiul său Ștefan « era țara stînsă de diase războe». Aceeași grijă de « lăcuitori », de « ticăloasa țară » în primii douăzeci de ani ai secolului al XVII-lea.

Aceste nenorociri abătute mai ales în vremea sa asupra Moldovei, atribuite exploatării nemiloase otomane, îi inspiră noile versuri de la sfîrșitul poemului. Pretențiile « ismailitenilor » sînt comparate cu « iadul fără sațiu ». Starea țării « jăcuită, prădată, străcată și arsă » îi umple inima de jale. Și disperată țîșnește întrebarea: « Dară cine-i vinovat, cine-i? Domnul au îi țara? » Desigur, în concepția sa teologică, decăderea morală este cauza principală, apoi persecuția fiscală și justiția nedreaptă.

Fragmentul istoric, în proză, se compune dintr-o serie de observații privind poporul român, de informații culese din operele istorice ale vremii («Aflat-am citind...») și din tradiție, precum și dintr-o încercare de etimologie a numelui Ceahlău-Pion[13]. Se strevăd printre rînduri ideile conducătoare ce-i poartă condeiul: ideea unității de neam a tuturor românilor, inclusiv cei de la sudul Dunării; ideea continuității nu numai pe teritoriul Daciei. Dar în realizarea demonstrației Dosoftei, la nivelul cunoștințelor de atunci, nu îndrăznește să combată afirmațiile superficiale ale unora dintre istoricii străini pe care-i cunoscuse în vremea sa. « Basna » pustiirii periodice, a « colonizării » vine în contradicție cu însuși fondul general al poemului și ea este, binențeles, infirmată de adevărul istoriei.

Realizarea artistică a poemului istoric nu se ridică la nivelul Psaltirii în versuri. Obligația de a lăuda domnii într-un cadru rigid conduce la o sărăcire a expresiei, care se repetă în metafore și într-un vocabular redus. Rima este săracă (vodă-rodă, războe-nevoe, țară-hotară etc.). Cînd însă părăsește cadrul fix, în partea de la sfîrșit, Dosoftei se poate înălța la adevărata poezie.

Încă o dată, prin acest poem istoric, Dosoftei se impune culturii românești nu numai ca poet, dar și ca istoriograf și om politic al vremii, cu largă viziune spre zilele noastre.

Ion Radu MIRCEA

---

[11] Față de varianta a II-a din *Paremii*, lipsesc versurile 105—106 și 124.

[12] Vezi *Cronici slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ion Bogdan*. Ediția revăzută și completată de P. P. Panaitescu. Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1953.

[13] Vezi articolul nostru din „*Magazin istoric*", august 1975.

Notă de ediție :
Transcrierea: ь, ъ și ѫ sînt redate interpretativ cînd *ă*, cînd *î*; uneori ь redă pe *i* scurt. Pentru a putea sugera cititorului particularitățile ortografice ale textului, am păstrat pe *o* nediftongat, mai ales că însuși Dosoftei îl folosește astfel în capul rimei. Cînd ь final este mut, l-am reprodus prin *u* scurt pe ѣ cu *ea*, pe ѧ cu *ia*. În paranteze drepte [ ] am înscris intervenția noastră în text.

I. R. M

DOMNII ȚĂRÎI MOLDO[VEI]

D[o]mnii Ț[ă]rîi M[ol]dovei pus-au nevoință
de-au îmvățatu-șĭ țara diriaptă-n credință.
Pravoslavnica liage ferind necorcită
și-n ceriu H[risto]s le cruță viață fericită.

Descălecat-au țara d[om]n[u]lŭ Dragoș vodă **68 [67 = 1959]**
fericită buiacă cu tot fial de rodă,
Cîndŭ au adus într-însă româniasca limbă,
de bun neam și ferită de la calia strîmbă.

Să trage de pre sînge rudă-mpărătìască,
D[umne]dzău l-au sporitu-lŭ nainte să criască.
Și fiii săi Sas vodă și cu Bogdan vodă
Cu d[oa]m[n]a lui Mariia lăsînd bună rodă,

Sas 4 ai
Bogdan 6 ai

Pre Fedorŭ Bogdanovici, Lațco să numiaște,
cu d[oam]na-sa, cu Anna, de să pomeniaște.
Pătru-vodă pre urmă-i purceasă pre viță
carele-i dzic Mușatinŭ în bună priință.

Fedor 8 ai
Petru Mușatinu 12 ai

Stătut-au dup-acesta luminată rodă
țărîi stăpînŭ Moldovei domnul Roman vodă[1]
Acest Roman să scrie-ntr-a țărîi urice
« mare samodîrjaveț » și-n bună ferice.

Roman vod[a] 3 ai

Era atuncĭ văliatul șiase mii șii noă sute tocma — 6 900 — iaste uricul lui Roman vodă în Pobrata
Великїи самодръжавныи господин Іа … воевода ѡбладающꙋ-ми землею Молдавскою ѡт планини до мѡрѧ[2].

C-au stăpînitu-ș țara din plaiu pînă-n mare
ș-au lăsatu-ș în scaun fiiu-și ca mai mare
ce ș-au născut +din d[om]na[3] din Anastasiia,
Pre cel bun Alexandru-n trai cu fericiia.

În uricul lui Alexandru-i 6907. D[om]nit-au nainte-i Ștefan, fratele-ș mai mare, era 6906.

---

[1] « Roman v » scris peste text ras.
[2] « marele domn de sine stăpînitor (autocrat) Io... voevod, domnind peste Țara Moldovei din munte pînă în mare » (tr.)
[3] Cuvintele « din d[oam]na » scrise în margine, cu o cruciuliță.

Era 6907 [...]
făcut ae[r...Mi]
tropol[i... Alexan]-
dru[...]
rin[...]
mit[tropolitul]
Ma[carie ...]
iară [...]
lui [...]
vod[a] e[...]
și [...]
și cu d[oam]na
A[nasta...]
fe[cior...]
Bo[gdan vodă ta]
ta lui [Ștefan]
vodă ce[l mare...]
ce[...]
fo[...]
na[...]
po[...]

C-au înpod[o]bit țara cu besiari[ci] late,
nu mînăstiri vestite-n[4] frămseți, luminate:
Bistrița, Rădăuții și cu Moldovița
și-alte multe bătrîne ce-ș da cuviința.

Adus-au și pre s[vî]nt[u]lŭ Ioanŭ în țară
de ș-au vestitu-ș cinstia și preste ghotară.
Naintea lui mai fost-au Stefan și cu Iuga
și D[u]m[ne]dzău cu bine li-au ascultat ruga,

Era 6906

Iară dup-Alexandru, fii-său Ilie
și Stefan a lui frate-n scurtă bucurie.
Diacia Bogdan vodă domni mică vriame
și și-au mutat odihna, unde nu să tiame.

6937

6959

D[o[m[nu]lŭ muntenescŭ veni și tăe în Răusiani, nestrigîndu-i nemică, i-au venit asupră. Dară apoi Ștefan vod[ă] i-au dat păharul, că l-au prins pre ucigașul și i-au tăiat capul.

Bătut-au Ștefan vodă dinpregiur pre toț[i] vrăjmașii săi și pre turcĭ și tătarĭ și unguri, muntiani și liași.

Luat d[oam]nă, fata lui Radulŭ vodă, avut-au d[o]mnă și pre Evdochiia, sestra Semena, ț[a]ria oț Chieva; iară turcii tremu[r]á de bătăi ce-i bătia Stefan vodă.

Pentr-a țărîi Moldovei răhnita dulciață
de-aproape să prăvască pre H[risto]s în față,
Și-au lăsatu-ș pre urmă rodă bună-n țară,
de i să nalță slavă și preste ghotară.

Pentru Stefan acel bunŭ, ce-au bătut războe
de-au făcutu-ș de toate inemii pre voe.
Prin ținuturi, prin toate, să văd a lui siamne
mînăstiri și besiaric[i], ce-au faptŭ fără liane.

6965

Mitro[polit...]
Theoct[ist...]

Că nu numai prin sate și pre la orașe,
ce și prin munți și-n codri lui H[risto]s sălașe,
Ce-au făcut zugrăvite de dau strălucore,
să-i trăiască-n bun nume pomana supt sore.

47 de ai[...]
mai bine [...]
domnit St[efan]
7012[=1 504]

Prin fiiu-său, pre Bogdan, și-au lăsat să-i șadză
în scaunŭ să-ș d[o]mnească, țara să-să- ncriadză,
Că ș-a lui nevoință n-au fost cu nemică
de-a lui al său părinte să-i fie mai mică.

Și pre frat[e ...]
Ion și-l av[ea]
mănia c[...]
frați [...]
cu ni[...]
plic[...]

S[vî]nta mitropolie cea nouă-n Suceavă
de dînsul îi făcută cu multă zăbavă.
C-avia destulă luptă și triabă de oste
cînd îș bătia pizmașii, lovindu-i prî coste.

De-a lui destoinicie scrie și-n cronice
că ș-au apărat țara cu bună ferice.

---

[4] « Vestite » scris peste « festite ».

Pre fiiu-său, pre Stefan tînăr după sine
ș-au lăsatu-și în scaun d[om]nŭ bunŭ cum să vi[n]e.

Dup-acesta stătut-au Rareș Pătru Vodă
de tote bunătăți plin de cerească rodă.
I-i Pobrata sălașulŭ, unde odihniaște [5],
cu d[om]na sa Elena de să pomeniaște.

C-au fapt besiaricĭ multe d-intreg și-nnoite
la țară și la munte mari mînăstiri s[fi]nte.
Pre urma lorŭ d[om]nit-au a lorŭ bună rodă,
Ilie și celŭ tină[r] Ștefăniță vodă.

Nemică n-au stricatu-i vrăjmășasca morte,
că-i iaste-n ceriu cu s[fi]nții depreună-n sorte.
Și soru-sa Roxanda, să nu stîngă niamulŭ,
luă pre Alexandru ce-i dzic Lăpușneanulŭ.

D[om]ni ș-acesta bine și-n Slatină-ș face
mînăstire frumosă, pre tote le-ntriace
De pre feți[i] n-au rămasu-i, iară de pre fiice
sînt a țărîi a lui rodă boiari cu ferice.

Stătut-au în Moldova d[om]n[u]lŭ Ionŭ vodă
cu d[om]nă-sa Mariia, nelăsîndu-și rodă.
Bătut-au cu izbîndă concenind vrajmașii
dară priiatenul viclian i-au smin[tit] moșiia.

Dînd coste cu păgînii, făcîndu-i sminteală,
lui osîndă și țărîi lăsînd osteneală.
De-acumu de-ar sta Moldova tot c[e]asul pre rîcă,
n-a mai putia să scape turcilor din brîncă.

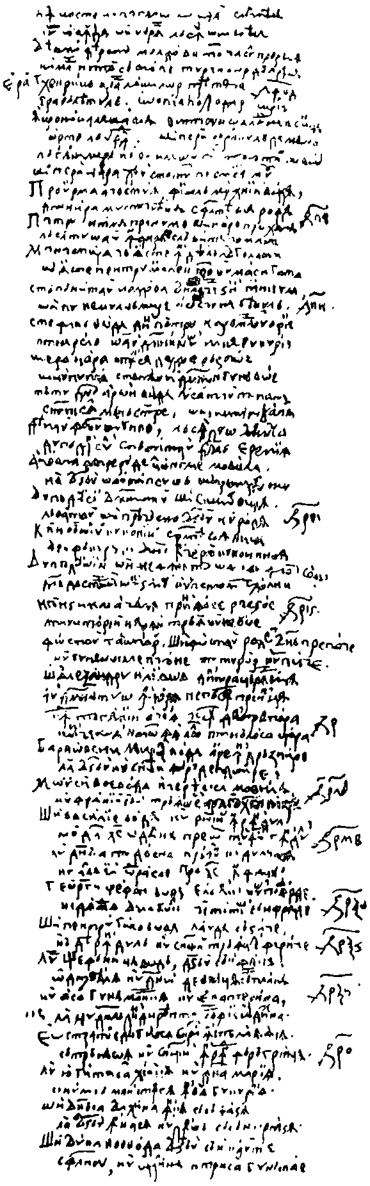
Era Ghenricŭ crai liașilor pre-atunce, 1574 era văleatulŭ, Iwonia hospodar[6] scrie în cronica leșască, vitejasca lui nevoință forte lăudînd. Și peri săraculŭ de mîna păgînilorŭ, cu vicleșugul a priiatin viclianŭ. Și peri țara de-au stătut pustie mult.

Pre urma acestuia, fiiulu Mihnii vodă,
din țara munteniască s[u]fl[e]tească rodă.
Pătru-l chiamă pre nume și n-are prihană.
Lăsatu-ș-au în țară slăvită pomană,

7082 [= 1754]

---

[5] La sfîrșitul rîndului, o cruciuliță, poate de trimitere la desenul alăturat.
[6] « Iwonia hospo » scris cu litere latine.

Mînăstiria ce iaste în dealŭ la Galata,
că iaste pentru ospeț tot cu masa gata.
Stăpînit-au Moldova d[om]n[u]lŭ ce-i dzic Ianculŭ. 7888 [= 1580]
Și cu nemulțămire i să spune veaculŭ.

Stefanŭ vodă din Pătru, care mai sus scrie,
tinerelŭ au d[o]mnitu-ș, mică bucurie,
Că era ța a stînsă de diase războe
și nu putia stăpîn ei d[o]mni-n bună voe.

Stătu d[om]nu Aron voda, lăsat-au pomană
s[vi]nta sa mînăstire și n-are prihană.
Deac-au făcut[u]-ș bine, lăsîndu-ș d[o]mniia,
după dînsul stătut-au d[om]n[u]lŭ Eremiia.

Acesta despre rudă i-i nume Movila,
că D[umne]dzău ș-au tinsu-șĭ și preste dins-mila.
După dinsul d[o]mnit-au și Simeon vodă. 7115 [= 1607]
Lăsat-au și pre-acesta D[umne]dzău cu rodă,

Că-i să știu cuconii s[u]fl[e]tească viță,
de-i făcură cu D[om]n[u]lŭ în ceriu cunoștință.
După dinșii și Stefan Tomșia č[e]-au faptŭ Solca,
d[om]nŭ destoinic și-n dzile-ș au potolit gholca.

Că-n dzilele acialia prin diase războe 7120 [= 1612]
lăcuitorii țărîi trăia cu nevoe.
Fost-au Gașpar și fost-au Radul d[om]nŭ pre pace,
cu bună-nțălepcĭune tuturor cum place.

Ș-Alexandru Iliiașĭ dintr-a țărîi viiță
au d[o]mnitu-ș în țară negăsînd priință,
Cînd păgînii aceia ce sînt dintr-Agara[7] 7100 [sic!]
conceniia-n tot fialiul ticălosa țara.

Barnovschi Miron vodă are îndrăznire
la D[umne]dzău cu s[vi]nții fără de-ndoire.
Moysi voevoda-n cereasca Movilă 7139 [= 1631]
cu frații săi trăiaște-ntr-a lui H[risto]s [milă].[8]

Și Vasile vodă cu d[om]nii în rîndulŭ 7142 [= 1634]
i-au dat H[risto]s odihnă precum i-au fost gîndul,

---

[7] Aceste două versuri lipsesc la P. M.
[8] Scris peste alt text.

C d[om]nă-sa Tudosca prăvind cu dulceață
cu-ale ei odrasle pre H[risto]s în față.

Gheorghi Ștefan vodă elŭ încă nu-și piiarde — 7162 [= 1654]
nediajdia de la D[om]n[u]lŭ ce totu-ș să-ncriade.
Și pentru Ghica vodă laudă să dzice — 7166 [= 1658]
că de-a rîndulŭ cu s[vi]nții trăiaște ferice.

Lui Ștefăniță vodă, D[umne]dzău să-i facă — 7168 [= 1660]
odihneală cu d[om]nii, de viață să-i placă.
Cu a sa bună maiică, cu Ecaterina,
la giu [deț] D[om]n[u]lŭ[9] din direapta să-i fie odihna.

Eustratie Dabija scris iaste la viață — 7170 [= 1662]
să trăiască cu s[vi]nții în rînd fără griață
Cu iubita sa hiică, cu d[om]na Mariia
să nu li să mai stîngă în viač[i] bucuriia.

Și d[om]nă-sa Dahina încă să să vadză
la D[umne]dzău în casă cu dînșĭ să să-ncriadză.
Și Duca voevoda D[umne]dzău să-i caute
s[u]fl[e]t[u]lŭ cu odihnă-ntr-a sa bunăta[t]e[10].

Iliiașĭ Alexandru, din d[om]nii de țară
prin săraci ce da milă ș-au tinsŭ spre ceri scară.
Și Petričiaico Stefan vodă ș-are parte
în ceriu cu d[om]nii țărîi și-ntra vieții carte.

Cu luminat'cinstită d[om]nă-sa Mariia
în ceriu să le gătiadze H[risto]s bucuriia.
Lui Dumitrașco vodă bine să să dzică
că certă pre viclianii de le diade frică.

D[o]mnit-au după dînsul Antonie Rusetŭ
s-aibă cu d[o]mnii parte și-a lui cinstit s[u]fl[e]tŭ.
Ce-au lăsatu-ș pomană cît au putut face,
diai-i D[u]m[ne]dzău cu s[fi]nții trai în ceriu cu pace[11].

După Antoni vodă d[om]ni iarăș Duca
de la vlășesculŭ scaun venind cu porunca
De la-mpărat să-ș șază d[om]nŭ bun preste țară
să giudece săracii într-a ei hotară.

---

[9] Cuvîntul « Domnul » a fost introdus de Dosoftei, în textul de față, poate pentru a înlocui cuvîntul « giudețu ».
[10] De aici lipsesc patru versuri din P.M.
[11] În textele tipărite urmează un text de laudă în proză pentru Duca vodă și familia sa.

Dară Ismailitianii a sa lacomie
nu vor mai părăsia-o într-a lor vecie.
Dăjdi și biruri, 'prumute, baròt, zahariale,
și cu alte dări multe cu destule riale.

Pustiit-au Moldova, ținuturi prin tote
ca iadul fără sațîu să să-mple un pote.
Dar vinovat cine-i? d[om]n[u]lŭ au-i țara?
cîndu-i astădzi Moldova di-atîta ocară,

Jăcuită, prădată, stricată și arsă;
Unde-i cauț, te-mple jialia, cu inema arsă.

Cini-i vinovat? nime! Pentru răutate,
ce pățim, pentr-a nostre păcate,
Că la noi ș-au făcutu-ș păcatul cuibare
de giurămînturi strîmbe-n giudețŭ necăutare

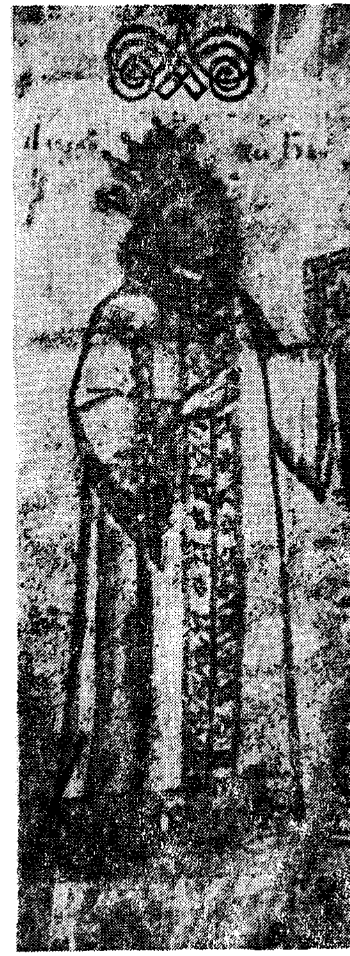
Biruiaște cu măzdă cela ce-i cu vină
și strică direptatia celui fără vină.
Avem și pentru preuți osîndă destulă
că-i asuprim de-i scotem din casă sătulă.

Făcîndu-le pedeapsă și gria supărare
de numai au în țară popii aședzare.
Că lor le iaste ciuca de tot să le-agiungă
treaba lor să le fie totă vriamia-n rugă.

Alta nemică să n-aibă să le dodeiască
lui D[umne]dzău tot ceasul să stia să slujască.
Avem și pentru farmecĭ la D[umne]dzău ură
ș-ace omul să schimbă dintr-a sa făptură.

Cu ghidușuri, cu turcă, cu ciă și cu gamale
tras în vale și-alalte din păghiani tocmiale.
Și-au perit biata țară de păgînătate
D[umne]dzău o va-mvie-ntr-a sa bunătate.

Și să-ntoarcă și s[vî]nt[u]lŭ[12] *la a sa moșie*
la odihnă bătrînă, la mitropolie.
Craiului Poloniei fără de zăbavă,
Lui Ioan al treia să-i rămîe slavă.

[12] Aluzie la sfîntul Ioan cel Nou de la Suceava.

Ș-a lui m[i]l[os]tivire să să pomenească
prin țăr[i], prin totă lumia-n viac să să cinstească.
Și lui Constantin vodă D[umne]dzău i-a face
locul în rînd cu s[vi]nți[i], precum i să place.

Iubitele odrasle pre urmă să-i șadză
în scaun și pre pace țara să să-ncriadză.
Și cu boiarii țărîi gînd de bine s-aibă
să poată trăi țara cu buna oslabă.

S-aibă dece le dzîce: mulți ai să trăiască
și D[umne]dzău în țară să să proslăvască!
Dă-le D[umne]dzău s[vi]nte, s[vî]nt[u]lŭ să le vie
în țară în Moldova, și cu bucurie
Ca-n dzilele bătrîne și fără zabavă
'n s[fî]nta m[i]tropolie ce iaste-n Suceavă.
Amin, 7198[=1690] ghen[arie] 1.

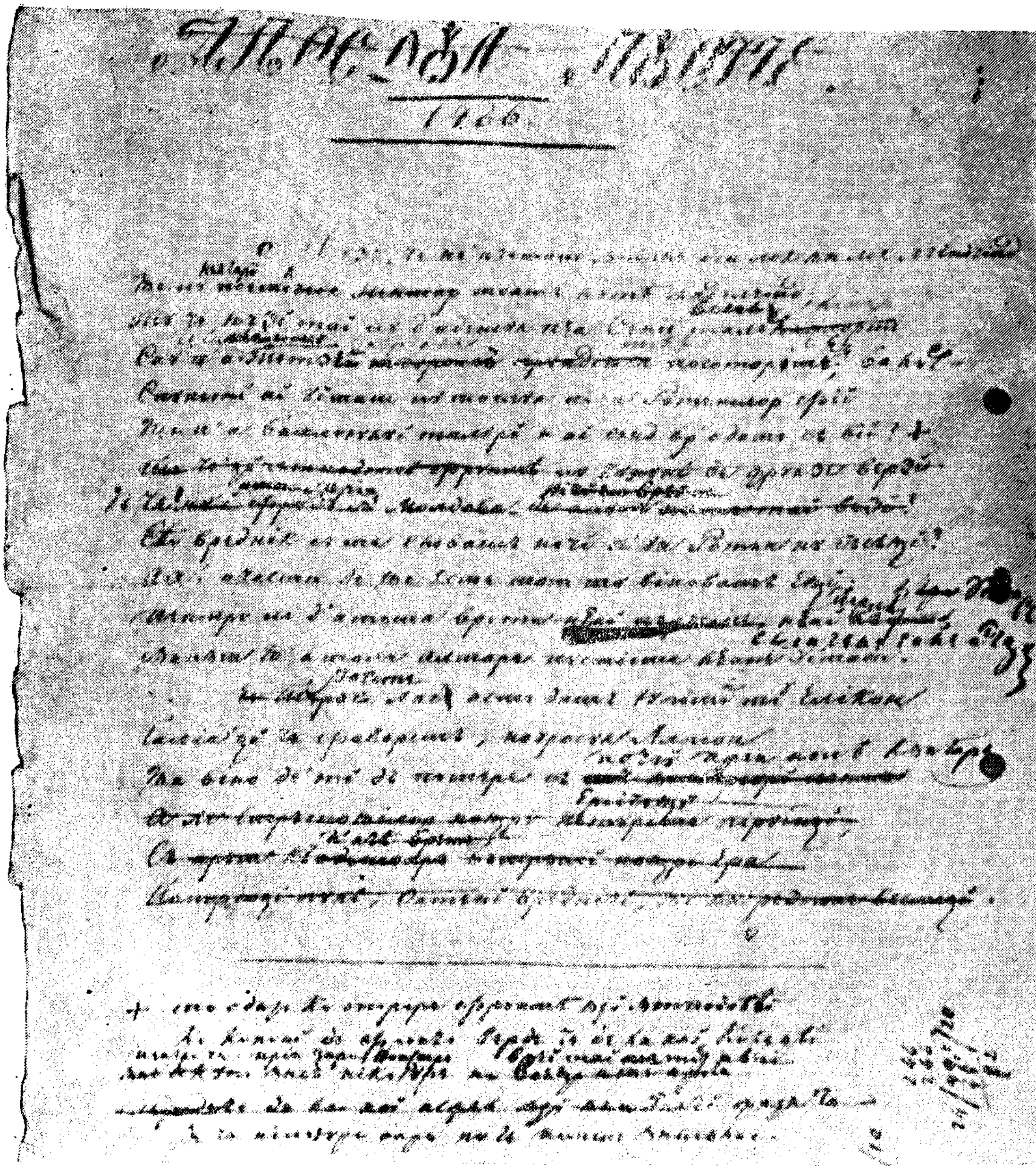
Țara Moldovei și Ardealul și Țara Muntenească,/ acest loc de pămînt să chiamă Misiia pînă în Dunare./ Aflat-am citind cum fiiul lui Constantin înpărat, Costa[ntin],/ au purcesŭ asupra Vlahilor, adecă rumânilor celor/ de pe Dunăre să-i bată căce să rocoșise pre în/părăție. Și i-au potolit. Ditr-aciaia să viade că și/ mai de demult au lăcuit rumâni într-aciaste țară./ Dară pentru bișugul pă[m]întului, zburdînd omenii/ în păcate, s-au pustiit, precum ș-acmu pat acia/ste părți.

Dară cîtu-i Ceahlăul muntele, și spre/săcui, să chiamă Peoniia, pote hi și pentru/bujorul, că forte-i mult, pînă dincoce de Ceahlău;/ și așia să chiamă bujorul «pivoniia» și «παιωνια»/, «paeonia»[13]. Fac sasii în Brașev vin-ars roșu cu bujor.

Dară între Prut ș-intre Nistru lăcuia Taifalii/ pri-atunce, de n-or hi fost ș-aceia rumâni, că pri-acele vremi/ și rumânii era războinici cu rușii, cu schithii, că era tot/ păgîni.

Iară între Bolgariia și-ntre Machedoniia sînt/ rumâni din rădăcina cea bătrînă din caria s-au lățit alalt/ rumâni, de s-au răzlețit unii și pînă în Italiia, la Rîm;/ și pentru naselnič[i] ce era, era tot prin închisori. Și/scoțîndu-i chesariul Rîmului la o treabă, slujiră bine și/ li-au dat un loc pustii ce să chiamă acmu Maramurăși./ Dintr-acei rumâni a Maramurășului s-au descălecat țara/ Moldovei, uitată de demult pustie, precum pînă nu demult/ purta cerc în cap Moldovianii, cevluiț[i] ca și Maramurișanii.

[13] Cu litere latine.

UN ALT ÎNCEPUT PENTRU APRODUL PURICE

LA ARHIVELE STATULUI DIN IAȘI se află, în pachetul 896, doc. 41, un manuscris autograful lui Negruzzi datind, foarte probabil, din 1836. Este vorba de o foaie cuprinzînd începutul poemului Aprodul Purice. *Poemul este precedat de o invocație în stil clasic, la care Negruzzi a renunțat în variantele pregătite pentru tipar.*

Publicăm acum acest text, menționînd marginal formele la care scriitorul a renunțat, înlocuindu-le cu altele considerate mai potrivite și din rațiuni prozodice.

Publicăm, de asemenea, începutul poemului cu variante față de volumul apărut un an mai tîrziu în tipografia „Albinei". Rezultă, sperăm, atenția acordată de acest scriitor extrem de scrupulos în perfectarea din punct de vedere literar și artistic a textelor sale.

Liviu LEONTE

APRODUL PURICE

[1486]

Ştefan cel Mare — broderie de epocă.

Cetatea Neamţului.

Muză, ce ne-ncetat îmble din loc în loc lăinicind
Şi cu nectarul poetic[a] toată lumea îndulcind;
Tu ce şăzi mai cu d-adinsul pe a Senii vesele maluri[b]
Sau p-a neguroasei Temze într-ale mult posomoritele valuri[c]
Spune-mi, ai uitat cu totul pe a românilor fii
Şi p-a Bahluiului maluri n-ai gînd vrodată să vii?[1]
Tu odată cu mărire fruntea îţi împodobeai[d]
Cu cununi de frunză verde ce de la noi culegeai[e]
Pentru ce prin ţara noastră nu vrei mai mult a veni[f]
De ce nicăiure oare nu te putem întîlni?[g]
Seau vrednic să te slăvească nici p-un român nu găseşti?
Ah! aceasta deşi este, tot tu vinovată eşti;
Pentru că d-atîta vremi ne-ai părăsit în uitare[h]
Încît[i] ş-a tale altare pustiite le-am uitat
Rogu-te[j], las astă dată iubitul tău Elicon
Galia-ţi ce favorită, nourosul Albion
Şi vino de-mi dă puteri să poci prin a mea cîntare[k]

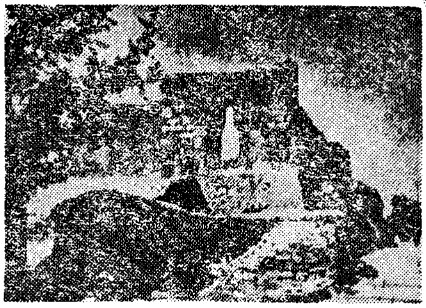
Ciocîrlia cea voioasă[l] în văzduh se legăna
Ş-întoarcirea primăverii prin dulci ciripiri sărba;
Plugariul cu hărnicie s-apucasă de arat
Pămîntul[m] ce era încă d-al său sîng-înundat[n]
Uitas-acum moldovanul trecutele lui nevoi
Şi cu fluierul la gură, păstoraşul lîngă oi
Cînta dragostile sale; Vai mie! nu putea şti
Că duşmanu-ntr-a lui ţară este gat-a năvăli.
Hroiot, comandirul mîndru a dîrjilor ungureni
Nu putea[o] înghiţi ciuda ce avea pe moldoveni

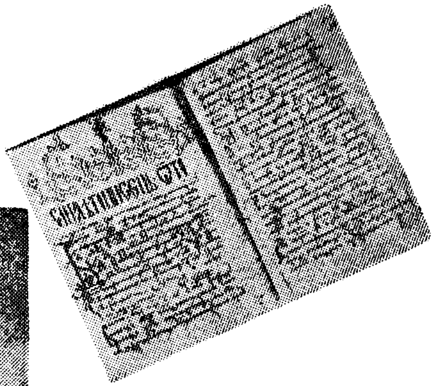
[a] ...poeticesc nectar...
[b] ...mai înflorit
[c] Sau te scalzi p-a Temzii neguroasî prundişul posomorît
[d] Tu, ce-ţi împodobeai fruntea cu cununi de frunze verzi
[e] Ce, nu-i frunză în Moldova de acum nu te mai vezi?
[f] Îns-acum, însă nicăiure, nu voieşti a te arăta
[g] De ce de la noi astfel îţi înturnezi faţa ta?
[h] ...ne-ai părăsit, ne-ai lăsat...
[i] ...sfintele tale altare...
[j] Eu te rog...
[k] ...să poci în versuri cînta
Ale strămoşilor noştri nemurite biruinţi;
Să arăt c-odinioară bătrînii noştri era
Patrioţi buni, oameni vrednici şi în războaie vestiţi.
[l] ...vioaie...
[m] Un pămînt...
[n] ...înrourat
[o] Neputînd...

---

[1] În manuscris, semn de trimitere în josul paginii, unde se află versurile 7, 8, 9 şi 10.

Cetatea Sucevii.

Letopisețul de cînd s-a început țara Moldovei — copie de la sfîrșitul secolului al XVI-lea.

C. Negruzzi tînăr.

Care[p] în mai multe rînduri hojma i-au fost arătat
Că nume de veteaz mare pe nedrept ș-au cîștigat.
Și auzind cum că Ștefan Domnul lor[r] atunci s-afla
În ținuturi depărtate, avînd cu el oastea sa[s]
Socoti că-i bun prilejul de el a să folosi
Ca de moldoveni și Ștefan[s] odată a-ș răsplăti
Să poată c-o lovitură[t] ace rușine spăla
Care armile române săpasă pe fruntea sa.
Deci adunînd noaptea-n taină pe toți ofițerii[t] săi,
Le spus-a lui socotință și le zisă[u]: frații mei!
Știți c-acești români sălbatici, vrăjmași aprigi, nempăcați,
Uciseră multă gloată dintr-a noștri bravi soldați,[v]
Știți că îmbătați de sînge în țara noastr-au intrat
Și că foc și pustiire pe urmă-le au lăsat,
Iar noi carii bărbătește n-am lipsit a ne lupta[w]
Viața numai prin fugă puturăm a ne scăpa[x; 2],
Ș-atîte cununi de dafne ce-n războaie am adunat
Moldovanul cel obraznic în picioare le au călcat.
Au doar aceștii necinste, batjocorire și rău
N-o să-i vie răsplătire de la dreptul Dumnezeu?[y]
N-o să mai sosască vreme să ne răzbunăm și noi
S-arătăm că ș-în noi curge sînge de viteji eroi?
Vremea este îndemînă, prilejul favoritor;
Oastea le este departe și cu ea-i și Domnul lor[z; 3].

[p] Acei...
[r] ...cel neînvins
[s] Cu a sa cea mai multă oaste în Țara de Jos îi dus
[s] De moldoveni și de Ștefan...
[t] Și c-o lovire să poată...
[t] ...căpitanii...
[u] Socotința sa le spusă; le spuseră al său scopos...
[v] ...din bravii noștri...
[w] ...a ne lupta n-am lipsit
[x] Am scăpat numai prin fugă și viața ne-am mîntuit
[y] ...macar de la Dumnezeu?
[z] Acum oastea le-i departe, cu ea îi și Domnul lor.

---

[2] În manuscris, semn de trimitere în josul paginii, unde se află următoarele două versuri.
[3] În manuscris, ultimele două versuri sînt inversate, ordinea lor fiind indicată de Negruzzi, prin a și b.

CAMIL PETRESCU

ÎNTRE MIT ŞI REALITATE ISTORICĂ

ASUPRA LUI CAMIL PETRESCU ISTORIA A exercitat mereu o atracţie irezistibilă. *Danton* şi *Un om între oameni* sînt operele sale de mari dimensiuni în care documentarea uriaşă se echilibrează cu o mare putere de a intui conflictul de idei şi drama personalităţii de excepţie. Proiectele sale scenice s-au oprit însă şi asupra altor marcante figuri ale istoriei noastre, autorul fiind atras în acelaşi timp de dramatismul unor existenţe exemplare şi de monumentalitatea prezenţei lor atît în timpul concret asupra căruia au reuşit să-şi pună pecetea, cît şi în literatură, ca eroi legendari şi modele perpetue.

Metoda de lucru a lui Camil Petrescu, felul în care înţelegea el evocarea istorică, implicau însă un volum de muncă uriaş şi, nu numai atît, o interpretare personală a limbajului teatral, fapt pentru care elaborarea unei piese presupunea un foarte mare interval de timp. Iată ce mărturisea scriitorul în *Addenda la Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici*[1]: « De altfel în decursul anilor, am vrut să realizez scenetic drama lui Constantin Brîncoveanu, pentru care am adunat sertare întregi de material. Fireşte, o piesă istorică, după convenţia curentă, aş fi putut scrie oricînd, dar eu doream o lucrare concret istorică şi asta nu era cu putinţă nicidecum, folosind un limbaj convenţional. Aş fi putut să scriu un alt Constantin Brîncoveanu decît cel ştiut, de libertate creatoare şi în vocabular, dar atunci mă întrebam de ce mai e nevoie să aleg un anume personaj real istoric... Lasă că nu ştiu dacă sensibilitatea românească ar îngădui un domn de fantezie istorică asemeni eroilor de operetă din regatele balcanice imaginare».

Pregătirea dramei *Constantin Brîncoveanu* se face după tehnica obişnuită a autorului. Camil Petrescu strînge un imens material documentar, clasat şi fişat apoi cu rigurozitate. Dar piesa n-a mai fost scrisă, totul rămînînd în stadiul de proiect. Au contribuit la abandonarea ei probabil şi eşecurile pe care autorul le-a suferit în receptarea teatrului său şi care l-au demoralizat într-o oarecare măsură. În acelaşi timp, comentînd în *Addenda*..., procesul de creaţie al piesei *Act venețian*, Camil Petrescu informează că prin ianuarie 1919, cînd aştepta premiera *Jocului ielelor*, a scris un act de teatru de sine stătător şi pe care a încercat mai întîi să-l situeze în trecutul românesc. El va deveni mai tîrziu actul II din *Act venețian*. Interesante sînt aici două precizări: mai întîi, autorul era preocupat

EPITROPIA AŞEZĂMINTELOR BRÂNCOVENEŞTI

VĂ ROAGĂ SĂ BINEVOIŢI A LUA PARTE LA INAUGURAREA EXPOZIŢIEI RETROSPECTIVE

CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVEANU

CARE VA AVEA LOC DUMINECĂ 5 NOEMVRIE 1933, ORA 11, LA

MUZEUL ARHIVELOR STATULUI

— STRADA ARHIVELOR Nr. 4 —

---

[1] Camil Petrescu: *Teatru III*, Ediţie definitivă, Ed. *„Fundaţia Regală pentru literatură şi artă"*, 1947, pp. 491–492.

încă de atunci de evocarea istoriei românești, apoi, i se părea în acea vreme insolubilă *problema limbii*, căci « nu puteam folosi un lexicon arhaic nepotrivit cu subiectul ». Acestea ar fi împrejurările care au determinat oprirea dramei la stadiul de proiect.

Din dosarul pe a cărui filă de început stă scris de mîna scriitorului *Brîncoveanu. Materiale. Proiect de piesă.*, ne dăm seama că documentarea s-a intensificat mai ales după anul 1933, cînd publică *Patul lui Procust*. Într-o fișă intitulată *Brîncoveanu*, Camil Petrescu notează:

« Familiile boierești care se sting la 1785 etc. privesc cu oarecare dispreț la „ariviștii" cei noi, hotărîți, energici, fără scrupule...

— O să-și frîngă gîtul... cine o ia razna așa...

— Cei noi sunt cărturari moderni, ceilalți sunt în stilul Neagoe Vodă și cum îi crede Iorga.

— Preocupați de gospodării, de bibliotecă etc.

— Un musafir e un jurnal care vine la o lună o dată... Se adună toți. Află oamenii ce a mai fost în lume.

— Duca Vodă al lui Sadoveanu ».

În altă fișă: **« Se va pune la Brîncoveanu episodul în care bărbatul otrăvește pe nepotul bănuit amant al nevestei ».**

Într-o pagină alăturată notează: **« În Brîncoveanu — Analiza jucătorului de cărți, exasperarea în neșansă din absurditatea și modurile mîrșave și inofensive de a trișa.**

Seria neagră care-și face jocul automat; seria bună, neprevăzută, niciodată explicabilă. Gustul riscului.

Soarta neschimbată din literele mici care apar la pilaf. Palatul însuși cu gradarea lui ».

Pentru ca, mai tîrziu, Camil Petrescu să-și precizeze o eventuală relectură:

« Brîncoveanu
și
celălalt roman
Cadrele „cu cadiue"
Vezi Kira Kiralina ».

Trimiterea la *Kira Kiralina* a lui Panait Istrati dovedește că aria de investigare a scriitorului nu se rezuma numai la izvoare istorice, că el apela și la literatură, care-l punea în contact cu modalități diferite de a aborda evocarea istorică.

În același dosar, figurează articole decupate din ziarele vremii referitoare la epoca lui Brîncoveanu, invitații la expoziții consacrate marelui domnitor. Se află, bunăoară, un exemplar din *„Gazeta Municipală"*, din 21 noiembrie 1937 (anul VI, nr. 300). Pe prima pagină este publicat cu litere mari articolul *Un englez la Curtea lui Constantin Brîncoveanu*, continuat și în pagina a doua, sub semnătura lui A. Pomescu. Articolul conține o foarte interesantă descriere a întîlnirii lui Constantin Brîncoveanu cu o delegație de diplomați englezi sosiți în București în drumul lor de la Constantinopol spre Anglia. De asemenea, un articol decupat dintr-un ziar al timpului, intitulat *De la Fanar citire*, semnat de Victor Eftimiu, l-a interesat pe Camil Petrescu pentru considerațiile sugestive făcute de un alt scriitor cu privire la atmosfera epocii fanariote din Muntenia, imediat după decapitarea lui Brîncoveanu la Istambul. Ca dovadă, însemnarea lui Camil Petrescu peste rubricile ziarului — *Brâncoveanu* —, cu creion roșu. Toate sînt o ilustrare a faptului că scriitorul strîngea material informativ, documente de epocă referitoare la personalitatea lui Brîncoveanu. Din păcate, ele nu au ajuns niciodată să fie structurate într-o construcție închegată, rămînînd doar simple mărturii ale laboratorului de creație al marelui dramaturg.

Există însă alte încercări de evocare istorică ajunse la definitivare artistică. Într-un fel însă au rămas și ele doar simple proiecte, realizarea lor în totalitate nemaidepinzînd, de data asta, de voința scriitorului. Într-un articol intitulat *Camil Petrescu — inedit*, apărut în *„Contemporanul"* nr. 7 (905), 10 aprilie, 1964, p. 3, am prezentat în urma unui studiu minuțios al manuscriselor, patru scenarii cinematografice scrise de Camil Petrescu. În afară de *Bălcescu*, menționam atunci *O fată într-o iarnă* și *O aventură în tren*, cu subtitlul *Divorțul doamnei Dudu*. Dar ce mi-a reținut atenția a fost scenariul *Dacă Domnul ar fi voit să nu iubim femeia*, o evocare istorică, în centrul căreia se afla personalitatea lui Ștefan cel Mare. Este vorba, se pare, de o comandă a cinematografiei italiene. Camil Petrescu a realizat acest scenariu înainte de anul 1940,

iar după unele informaţii el a fost depus, împreună cu alte lucrări, de către scriitor, la Vatican. Scenariul a fost tradus de altcineva în limba italiană, formă sub care l-am cunoscut şi eu şi căreia am încercat să-i dau o versiune românească, socotind originalul pierdut. Peste cîteva luni am făcut o amplă prezentare a acestui scenariu în revista „*Ramuri*", nr. 5 din 30 decembrie 1964, p. 20, cu care prilej am publicat scenele 1, 14, 30, 31 şi 58. Manuscrisul integral merită să fie pus la îndemîna cititorilor atît pentru valorile sale artistice indiscutabile — figura lui Ştefan ridicîndu-se impresionantă, dominatoare — cît şi pentru o demonstrare a însuşirilor remarcabile de scenarist ale lui Camil Petrescu, evidente din indicaţiile de regie şi din modul cum încheagă acţiunea.

*

Munca de documentare depusă de Camil Petrescu pentru elaborarea romanului *Un om între oameni* a devenit aproape legendară. A fost o vastă şi veritabilă activitate de cercetare ştiinţifică. Pe baza manuscriselor existente, a caietelor de note (dintre care o parte sînt în posesia noastră), unde se află însemnate izvoarele de informare, am putut reconstitui lista de titluri consultate (incredibil de mare), atît din domeniul istoriei, cît şi din acela al literaturii şi al gazetăriei. A urmat apoi trierea şi gruparea materialului faptic — pe ani, zile şi uneori pe ore.

În posesia noastră a intrat şi un dosar cu copii după scrisorile trimise de Rosenthal lui C. A. Rosetti, începînd din 30 aprilie 1846 pînă la 5 iulie 1851. Pe Camil Petrescu l-au interesat prin mulţimea informaţiilor pe care le cuprind, prin dramatismul lor; le-a tradus în româneşte, însoţindu-le de comentarii, schiţînd, pe puncte, ideile, relevînd atitudini, momente, făcînd reflecţii asupra evenimentelor prezentate.

Dar o documentare excesivă, ca urmare a impunerii criteriului autenticităţii, nu l-a dus pe Camil Petrescu niciodată la concurenţa fotografiei. Tocmai urmărind procesul de elaborare al acestui vast roman ne dăm seama de imensul salt calitativ de la document la opera finită.

Bineînţeles, figura lui Bălcescu a reţinut îndelung atenţia scriitorului. Manuscrisele, caietele de creaţie conţin multe file cu însemnări consacrate marelui paşoptist. Aceste *note* au constituit, încă din epoca investigaţiilor întreprinse de romancier, nucleele viitoarelor capitole sau episoade ale romanului, demonstrînd, astfel cum, documentul provoca intuiţia scriitorului şi lămurea în acelaşi timp atitudini, stări sufleteşti ale eroului său, care vor constitui apoi pietre de susţinere pentru viitoarea operă.

Iată cîteva exemple:

« Bălcescu s-a pătruns în toată fiinţa lui de gîndul că nu mai are decît cîţiva ani de trăit, dar apropierea morţii în loc să-l abată, să-l facă să se prăbuşească în el însuşi, strîngea în el o fierbere, o sete de realizare grabnică, dorinţa arzătoare de a folosi la maximum aceşti ani (rămaşi?) în realizări care să compenseze calitativ puţinătatea materială. Dorinţa să stoarcă acestor ani tot ce se poate, dar nu plăceri, ci într-o cauză mare, în folosul ţării, naţiei, poporului său, care să-i facă numele nepieritor, ci numai acelea puse în slujba poporului său, a omenirii întregi, a adevărului mai presus de toate. Era în el o îndîrjire, o grabă, o concentrare (opintire?) la maximum a puterilor lui creatoare, o exasperată dorinţă de a nu se pierde în fleacuri şi de a realiza esenţialul, biruind orice piedici, în afară de aceea pe care o ştia de nebiruit, a morţii... Avea sentimentul geniului său arzător, luciditatea destinului său, creat prin propria lui voinţă... Dar problema posibilităţii rămînea o rană, care nu se putea închide şi putea fi uşor zgîndărită ca acum. El simţea că realitatea este infinită şi nu poate fi epuizată...

BĂLCESCU

Acest abuz cu numele lui îl înfuria. I se părea de neiertat ca ei să-i pună semnătura pe actele lor, abuzind de legămîntul Frăţiei, chiar atunci cînd, trimis în delegaţie de ei înşişi, nu putea fi de faţă, necum să participe la discuţie. Numai gîndul că un istoric neexperimentat ar putea citi iscălitura lui pe actele oficiale ale guvernului de atunci — totdeauna, fără discernămîntul intuiţiei — îl degrada, că ar putea folosi asta drept document îl întărîta.

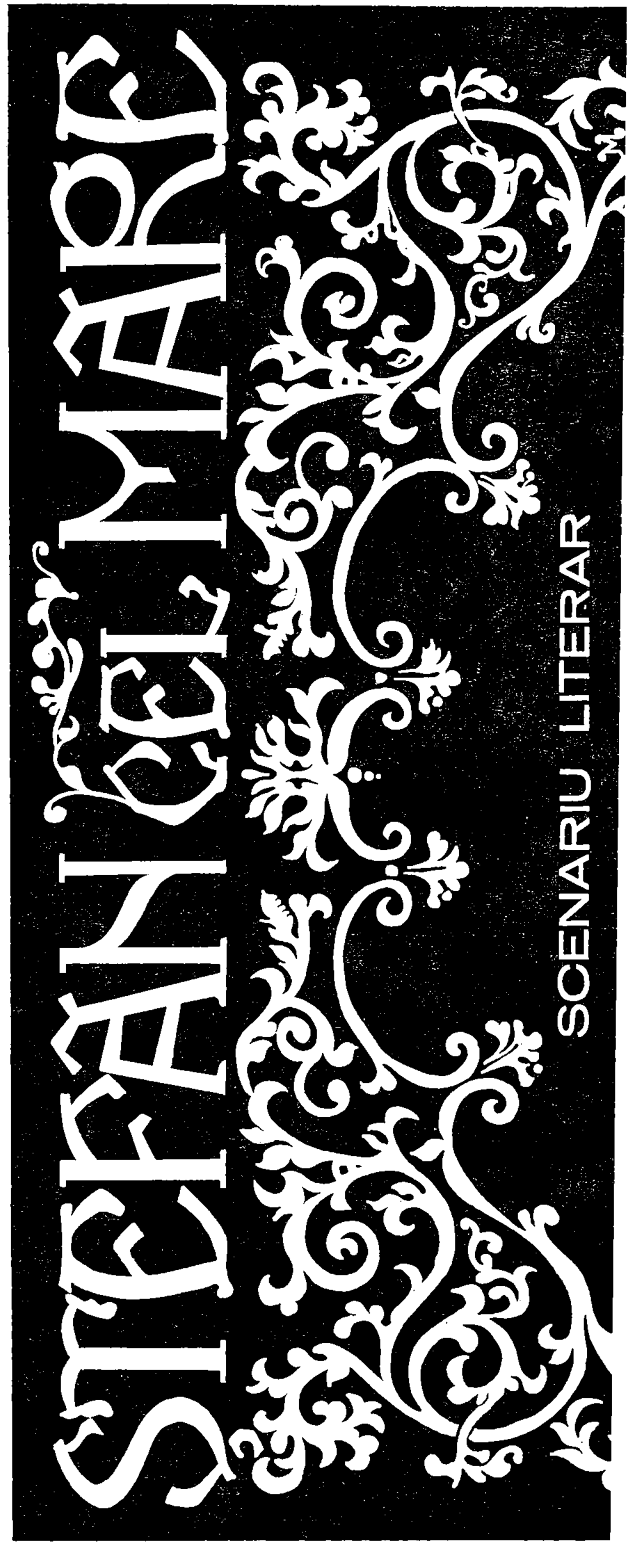
Amănuntul singuratec nu dovedeşte nimic. Ce dovedeşte orice cuvînt, cuvîntul poate strica dacă nu-l pui într-o propoziţie. Ce dovedeşte faptul că el e iscălit pe actele guvernului chiar cînd în şedinţă le-a dezaprobat, sau cînd a fost de-a dreptul absent [...]
Asta-i dragostea.
Dragostea — ceea ce o face atît de cutremurătoare este că dă dreptul oricărui muritor să caute pe cineva de sex opus care să fie în stare să creadă că el, acest muritor, este un om unic în felul lui pe lume. Cînd doi, în sfîrşit, s-au întîlnit, şi s-au adoptat unul pe altul, atunci bărbatul gîndeşte că nimeni nu se poate compara cu el, iar femeia că ea nu e ca toate celelalte ».

Deasupra ultimului fragment, în colţul din stînga, Camil Petrescu a notat mare *Turnavitu*. Confruntînd aceste rînduri cu capitolul *Turnavitu şi dragostea lui* din romanul *Un om între oameni*, vol. II, pag. 67—78, se constată că reflecţiile de mai sus stau la baza întîmplărilor din acest capitol, constituie ideea de bază a relaţiilor dintre Scarlat Turnavitu şi Tincuţa. Autorul stabilea iniţial sîmburele ideatic şi apoi din el se dezvolta scena dorită. Toate însemnările de mai sus fac parte din caietul intitulat *Februarie 1955*, din perioada cînd Camil Petrescu lucra la volumul II din romanul *Un om între oameni*.

Tot în *Addenda*... Camil Petrescu spune: « privirea autorului dramatic trebuie să fie mult mai amplă, ca să surprindem dinamica dialectică a vieţii măcar, inteligenţa lui trebuie să fie în stare să rezolve ecuaţiile mai complicate ale istoriei, nu să rămîie la sclipiri astmatice, sau la discursuri, fie şi epatante, de vervă lirică, dar lipsite de pap între ele »[2]. Autorul, privind dincolo de materialitatea faptului concret, urmărea să sporească intensitatea dramei prin descoperiri succesive de noi orizonturi în conştiinţa personajelor, şi exclusiv prin această alimentare interioară, nu prin pitoresc sau amănunt nesemnificativ. Astfel, Camil Petrescu tindea să menţină evocarea istorică în zone în acelaşi timp concrete şi esenţiale, într-un tot armonios închegat.

Al. BOJIN

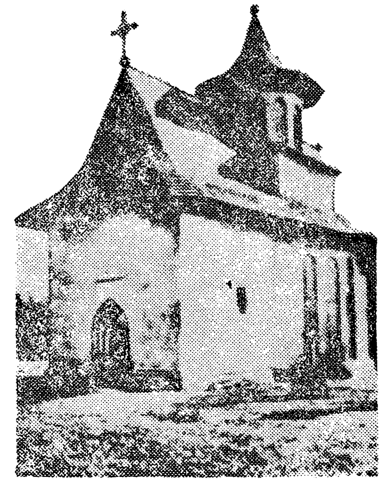
[2] Camil Petrescu, op. cit., pp. 495.

Steagul lui Ștefan cel Mare.

Biserica din Pătrăuți.

PROLOG

SCENA I

În februarie 1455. Zăpadă, viscol, noapte pe Valea Trotușului. După un deal, la poarta unui conac boieresc se opresc 2 călăreți; unul din ei e mai în vîrstă. Acesta bate în poartă. Vine, tîrziu, un argat.

CĂLĂREȚUL ÎN VÎRSTĂ: **Acasă e boier Dornea?**

ARGATUL: **Acasă... Dar cine sînteți dumneavoastră?**

CĂLĂREȚUL: **Boieri, prieteni...**

ARGATUL: **Atunci poftiți înăuntru că vremuiește afară de nu-i chip de stat de vorbă.**

Călărețul ajută tovarășului său, care e Ștefan, să se coboare de pe cal și să urce treptele conacului. Ștefan este cu capul înfășurat, mîna dreaptă de asemeni. Are friguri, aproape că și-a pierdut cunoștința.

SCENA II

Amîndoi călătorii așteaptă într-o odaie a conacului să vie boierul Dornea. Acesta apare mirat, dar vesel de oaspeți.

DORNEA: **Fiți bineveniți, boierilor! Dar cum ați întîrziat pe drum pe o asemenea vreme?**

Călătorul, fără să spună o vorbă, își scoate gluga. Dornea dă înapoi, îngrozit.

DORNEA: **Pentru dumnezeu, Boldur, ce vrei? De ce ai venit?**

CĂLĂREȚUL (arată pe tovarășul lui): **Oamenii lui Aron ne-au descoperit ascunzătoarea... Ne-au ucis toți tovarășii. Vrea să-i taie și băiatului capul, cum i l-au tăiat lui tată-său, Bogdan Vodă. Am scăpat luptînd... Ne-au pierdut urma... Dă-ne adăpost... ascunde-ne...**

DORNEA (îngrozit, cade în genunchi): **Frate Boldur, am nevastă și copii... Nu mă nenoroci... Nu aduce năpastă asupra casei mele.**

CĂLĂREȚUL (uimit): **Așa vorbești tu, Dornea? Tu care ai moșiile și boieria de la nefericitul Bogdan Vodă? Nu ajuți tu pe fiul lui, fugărit de furia lui Aron?**

DORNEA: **Ce pot să fac? Dacă Aron află că v-am ajutat, îmi taie copiii.** (Rugător)... **plecați. Plecați numaidecît!**

CĂLĂREȚUL: **Unde să ne ducem pe o noapte ca asta? Am bătut la 10 porți de prieteni. Nimeni nu ne dă ajutor... Uite, îi sîngerează rănile. Moare băiatul pe drum.. Nu ai pic de inimă?**

DORNEA (desnădăjduit): **Am copii!**

CĂLĂREȚUL (cu dispreț amar): **Ai inimă... dar ai inimă de iepure. Bine, plecăm. Dă poruncă să ne pregătească doi cai, dă-ne haine mai groase și spune să ne pregătească o cină...**

DORNEA (îngrozit): **Să vă dau caii mei? Să afle oamenii lui Aron Vodă? Nu pot să vă dau nici măcar o cană de apă...** (rugător) **plecați... plecați... numaidecît...**

CĂLĂREȚUL (către Ștefan): **Măria Ta, hai! Dar dacă vei fi vreodată domn al Moldovei — și dumnezeu îți va ajuta să fii — să nu uiți seara de azi.** (Ies amîndoi.)

Ies amîndoi din conac și pornesc din nou pe viscolul cumplit, pe Valea Trotușului, printre dealuri.

SCENA III

Se vede că, în continuarea fugii lor, au bătut la alt conac, la boierul Dumitrașcu. Sunt și mai obosiți, istoviți.

CĂLĂREȚUL: **Dați-ne ceva de mîncare, oameni buni, o băutură caldă.**

BOIER DUMITRAȘCU: **Vă dau cu bucurie, boierilor, numai binevoiți să poftiți înăuntru.**

CĂLĂREȚUL: **Înăuntru nu putem pofti... dar ne e de ajuns bunătatea pe care ți-o cerem.**

BOIER DUMITRAȘCU: **Vă dau și mai mult decît atît. Intrați înăuntru, de ce să nu intrați.**

CĂLĂREȚUL: **Ai bunătate să îndepărtezi puțin sluga asta...**

BOIER DUMITRAȘCU (face semn slugii să plece): **Intră în casă, Ilie.**

CĂLĂREȚUL (după un timp): **Boierule, suntem fugari. Acesta e Ștefan, fiul lui Bogdan Vodă, căruia i-a tăiat capul Aron și i-a luat tronul. Îl caută și pe el oamenii ucigașului. E rănit... Nu putem intra, să nu-ți aducem nenorocire...**

BOIER DUMITRAȘCU (rămîne pe gînduri, pe urmă spune liniștit): **Așteptați o clipă aci...**

SCENA IV

În iatacul jupînesei Ana. Vine Dumitrașcu. Ca fizic, e o diferență de vîrstă între ei, destul de mare. Ana are întocmai vîrsta Cătălinei din restul scenariului, adică 17 ani și jumătate. Rolul îl va juca aceeași actriță. El e un bărbat ca de 40 de ani, cu o barbă frumoasă.

DUMITRAȘCU: **Jupîneasa mea, este afară, în viscol, Ștefan, fiul lui Bogdan Vodă. E rănit și e fugărit de oamenii lui Aron... Socoți că îi putem da adăpost?**

ANA: **Eu nu am altă voință decît voința Domniei tale... Hotărăște singur...**

DUMITRAȘCU: **S-ar putea să ne atragem urgia lui Aron asupra noastră... Pentru viața mea, pot să hotărăsc... și am și hotărît... Dar aci este vorba și de viața Dumitale, jupîneasa mea.**

ANA: **Viața mea, e a soțului meu.** (Îi sărută mîna.) **Fie cum ai hotărît.**

SCENA V

În iatacul jupînesei Ana. Ștefan e întins pe pat. Ana îi spală rănile. E încă fără conștiință. Boldur se odihnește într-un jilț, bea vin cald. Boier Dumitrașcu urmărește totul cu grijă. Intră Ilie cu doi desagi de merinde.

DUMITRAȘCU (către Ilie): **Caii sînt gata? Să nu știe nici o slugă ce se întîmplă... Te-ai pregătit și tu? N-avea grijă de nevastă-ta.**

ILIE: **Stăpîne, sînt gata.**

DUMITRAȘCU (către Boldur): **Fiți fără grijă. Vă duce Ilie pe poteci neumblate de nimeni. Mîine noapte ați și trecut hotarul în Ardeal.**

Ștefan și-a revenit, a deschis ochii, rămîne într-un fel de extaz în fața Anei. Ea, de asemeni, cînd întîlnește privirea lui, rămîne în extaz... Apoi el încearcă să vadă unde se află... N-o vede încă decît pe ea. E între ei ca o logodnă mistică. Ea apoi continuă să-i lege rănile plină de milă, ca o soră; el e tot înduioșat ca un copil. O privește ca pe o sfîntă.

SCENA VI

Ștefan, Boldur, Dumitrașcu și Ilie călăresc noaptea pe un deal înzăpezit. (Dacă se poate realiza.) La un timp anume, Dumitrașcu își ia rămas bun.

DUMITRAȘCU: **Dumnezeu să-ți ajute, Măria Ta, să ajungi la liman.**

ȘTEFAN: **Seara asta n-am să-o uit pînă la sfîrșitul vieții mele, boier Dumitrașcu. Cu bine.**

Cei trei pornesc înainte, boier Dumitrașcu se întoarce.

SCENA I

Vedere generală a Sucevei (machetă) fluu. La curtea Voievodului Ștefan cel Mare, în vara anului 1475. Ștefan cel Mare, om puternic și frumos, acum spre 40 de ani, așezat pe un scaun, în timp ce medicul îi pansează piciorul stîng sub genunchi.

DOCTORUL: **Merge bine. Dacă Măria Ta rămîne liniștit o săptămînă, rana se va închide fără îndoială.**

ȘTEFAN (iritat): **Încă o săptămînă?**

DOCTORUL: **Încă o săptămînă! Pentru că, dacă Măria Ta îmi permite să spun, sunt două pricini pentru care această rană durează de trei ani. Prima e datorită faptului că săgeata a fost smulsă din rană în loc să fie scoasă de medic cu cuțitul. Așa că vîrful său a sfîșiat țesuturile care nu se pot reface ușor.**

ȘTEFAN: **Și a doua pricină?**

DOCTORUL: **A doua pricină este că de ani de zile niciodată Măria Sa nu a stat liniștit în casă, măcar o săptămînă întreagă...**

ȘTEFAN: **Dacă nu m-au lăsat ungurii, lehii și tătarii în pace?**

DOCTORUL (surîzînd respectuos): **...Și tătăroaicele Măria Ta.**

ȘTEFAN: **Păi ele sînt rele ca tătarii.** (Rîzînd se așează în jilț.) **Și acum ce trebuie să fac?**

DOCTORUL (scoate o carte): **Voi ceti Măriei Tale niște frumoase povești italiene.** (Dîndu-i mătăniile) **Și veți mai număra de asemeni aceste mătănii.**

Ștefan resemnat se așează mai bine în jilț și se pregătește să asculte... Doctorul începe să citească.

SCENA II

Doi curteni vorbesc în sala de arme a palatului, aranjînd armura voievodului.

MARELE ARMAȘ: **Nu știu ce e cu Măria Sa că de o săptămînă nu s-a mai supărat de loc pe Marele Vornic al Țării de Jos.**

MARELE POSTELNIC: **Asta înseamnă că acum lucrurile merg bine în Țara de Jos.**

MARELE ARMAȘ (surîzînd cu înțeles): **Nu! asta înseamnă că nu-i mai e dor de Răreșoaia... Cînd îi e dor de Măria Pescărilă, atunci se supără pe Marele Vornic al Țării de Jos și se duce la Galați să vadă cum merg lucrurile pe acolo.**

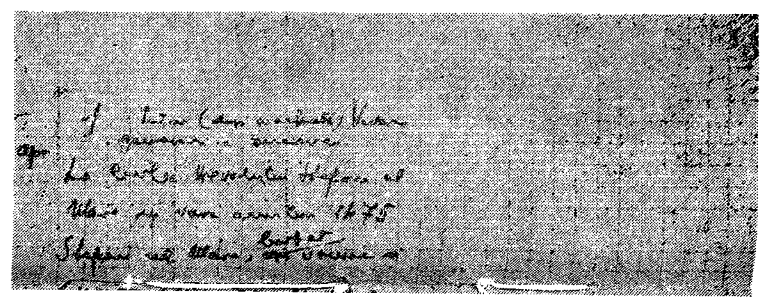
MARELE POSTELNIC: **Dar eu știam că-i poveste trecută asta cu Rărешoaia. Lui Vodă îi plac mai mult cereșile, în primăvară...**

MARELE ARMAȘ: **Ei, păi vezi că sunt și cereși care înfloresc a doua oară... Toamna.**

MARELE POSTELNIC: **Dar nu dau rod!**

MARELE ARMAȘ: **Cu atît mai bine pentru Moldova. Ajunge cel din primăvară.**

MARELE POSTELNIC (rîzînd): **Asta... așa e!**

[7]

SCENA III

Ștefan cel Mare în jilț numără amărît mătănii. Apoi deodată se înfurie, sare din jilț, lovește un gong; intră un slujitor.

ȘTEFAN CEL MARE: **Repede cizmele și hainele de drum. Paloșul cel frumos, primit de la prințul Ludovic al Florenței...**

SCENA IV

Ștefan, grăbit, acum îmbrăcat, intră furios și strigă către cei doi boieri.

ȘTEFAN: **E nemaipomenit ce se întîmplă cu Țara de Jos...**

MARELE ARMAȘ (după ce aruncă pe furiș o privire către Marele Postelnic, cu glumă bine ascunsă): **Am auzit și noi, Măria Ta. Marele Vornic își face de cap.**

ȘTEFAN: **S-a isprăvit. Îl pedepsesc să mă țină minte.**

MARELE ARMAȘ (mucalit cu seriozitate): **Va fi vai de el, Măria Ta.**

ȘTEFAN (care, bineînțeles, bănuiește că Marele Armaș știe despre ce e vorba, își mîngîie servil mustața): **Merg cu mine numai trei inși** (ieșind din prag): **Uru, Lopată și Băloiu.**

SCENA V

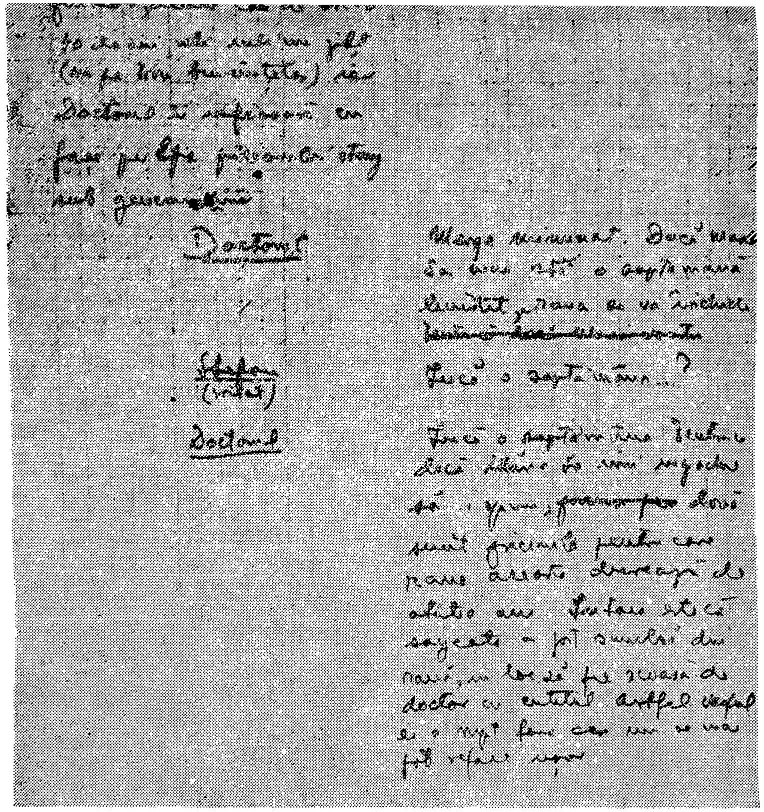
Ștefan cel Mare se plimbă agitat printr-o sală a curții. Mitropolitul e într-un colț.

DOCTORUL (aleargă, implorîndu-l speriat): **Măria Ta, nu pleca. Iar o să mă certe Magnificenza sa Dogele că nu v-am vindecat rana, de aproape un an de cînd sunt aci. Nici nu mai am curajul să-i scriu...**

ȘTEFAN (convenind): **Foarte bine! Nu-i mai scrie nimic... Va fi mai bine pentru toată lumea. Bunul meu prieten, Dogele, va crede că m-am vindecat. Dumneata, doctore, vei scăpa de mustrările Dogelui, iar eu voi fi liber să fac ce-mi place.**

DOCTORUL (ridică exasperat mîinile spre cer): **Măria Ta!** (Se întoarce spre Mitropolit rugîndu-l să intervină.) **Înalt Prea Sfinte!**

MITROPOLITUL (respectuos dar oarecum ferm): **Măria Sa... iubește prea mult femeile... Mai gîndește-te puțin și la Dumnezeu, Măria Ta!**

ȘTEFAN: **Înalt Prea Sfinte... Nimic nu se întîmplă în lume fără voia Domnului... Dacă Dumnezeu ar fi vrut să nu iubim femeile le-ar fi făcut pe toate urîte ca pe nevasta Marelui Postelnic.**

MITROPOLITUL (protestează dezarmat): **Dar Măria Ta...**

DOCTORUL (candid): **Aici, drept să spun, Măria Sa are dreptate... Uite, acum la Roma, Sanctitatea Sa Papa pune să adune femeile de marmoră rămase din antichitate și le admiră frumusețea la fel cu pictorii și sculptorii.**

MITROPOLITUL (amărît): **Da... dar vezi că acelea sunt de piatră!**

DOCTORUL (respectuos): **Eu însă mi-aș îngădui să rog pe Măria Ta să nu mai bea vreo săptămînă — două vin... Știți rana...**

ȘTEFAN (vesel): **Și vinul e cu voia lui Dumnezeu, doctore. Dacă ar fi vrut să nu-l bem, nu l-ar fi făcut cu buchet de tămîie, ci i-ar fi dat gust de zer trezit.**

MITROPOLITUL (plătind doctorului): **Aci, ilustrissime, Măria Sa are dreptate. Dovada că în Italia credincioșii cardinali știu să deosebească** Vinus bonus **de** Vinus bonum. (Rîd toți trei.)

SCENA VI

Spre înserat. Ștefan și cei trei voinici trec Siretul, pe cai, înot. Cînd ajung dincolo dau de două chervane care trecuseră pe podul plutitor. Sunt negustori streini. Cînd ajung dincolo...

ȘTEFAN (întreabă): **Știți vreunul moldovenește?**

UNUL (răspunde): **Da, boierule.**

ȘTEFAN: **Sunt mulțumiți negustorii aceștia de cum au călătorit? Nu i-a supărat nimeni?**

UN NEGUSTOR (vorbind stricat moldovenește): **Negustorii spun că în țara lui Ștefan nu există nici o supărare pentru negustori, de aceea își fac acum toți drumul pe aici...**

ȘTEFAN VOIEVODUL: **Cît ați plătit de chervan pentru trecerea pe pod?**

NEGUSTORUL: **O jumătate de zlot de fiecare chervan și deosebit cîte 10 groși de fiece călăreț.**

ȘTEFAN: **Vei da înapoi tot ce ai cerut pentru călăreț. Călăreții care întovărășesc chervanele nu plătesc deosebit.** (Amenință) **Altă dată!...** (S-a adresat vătafului podar.)

PODARUL (speriat, recunoaște pe Vodă, cade în genunchi): **Măria Ta, am crezut... că...** (Dă repede înapoi ce luase pe deasupra) **oameni buni, nu mă nenorociți!**

Cei patru călăreți au și pornit... Negustorii speriați și bucuroși de prezența lui Vodă: Chiar Ștefan Voievodul?!?

SCENA VI bis

Hanul Rărеșoaiei, vestit, e plin de călători. Rărеșoaia, femeie splendidă ca o pictură a Renașterii, dar îmbrăcată țărănește, supraveghează slugile și trece pe la mese. Sunt mai ales negustori. Maria, dînd poruncă unei slugi să strîngă de pe masă, atinge în treacăt pe voinicii care beau. Vine Nicolae cu friptura pe o tavă, le-o pune pe talere.

MARIA: **Vasile, tu ia străchinile de aci, ia și talerele... Pune friptura ici, Nicolae...** (Se reazemă de un voinic ca să-și facă loc, nu fără o perfidă cochetărie) **Nu te superi? Nică?**

NICĂ (furios, dă s-o prindă în brațe, ea îi scapă): **Nu ți-e frică de nimeni pe lumea asta, Mărie?**

GRIGORE: **Afurisită femeie. Poți să-i bei toată crama, să rămîi fără lețcaie în chimir, dar mai mult decît mîna, pe brațul ei, nu izbutești.**

MARIA (vede cupa lui Nică plină): **Of, Nică, nu ești bun de nimică.** (Și ia cupa să i-o bea ea. Nică aprins vrea să i-o smulgă de la gură și s-o bea el după ea, dar, dezamăgit, vede că i-a lăsat-o goală.)

NICĂ: **O să-ți găsești tu stăpînul, o să muști țărîna într-o zi, Mărie!**

UN BĂTRÎN: **Tu să fii sănătos, băiete, că stăpînul e găsit demult!**

Se vede pe fereastră un chervan care vrea să intre în curtea hanului și nu izbutesc cei șase cai să-l tragă. Maria sare fuga și smulge harapnicul din mîna unui surugiu. Se aud chiote și îndemnuri de surugii.

MARIA: **Huo! Neisprăviților... că nici car nu știți să mînați.**

Caii neputînd să tragă, săreau în două picioare. Maria prinde înaintașii de căpăstru, îi domolește, pe urmă, într-un iureș ocolind larg cu ei, urcă panta ușoară care duce în curtea hanului. Pocnește din harapnic voinicește, cu pieptul puțin cam gol.

MARIA: **Hii roibule, hii! Așa! Așa!** (Către negustori) **Așa... neisprăviților!** (Negustorii rîd cu admirație.)

În timp ce ea mînă chervanul au sosit pe jos Ștefan și Măgureanu. Ștefan o contemplă fermecat.

ȘTEFAN (cu admirație): **Strașnică femeie, vornice!**

MĂGUREANU: **Unde calcă ea, rodește pămîntul, Măria Ta.**

ȘTEFAN: **Îmi place s-o privesc așa voinică și sănătoasă, cum aș privi un cal arăpesc, care-și frînge zăbala.**

Măria vede deodată pe Ștefan și Măgureanu. Vine în fugă și-i sărută mîna, vrînd să se lase în genunchi. Dar din fugă a venit așa de aproape, că se lasă mai mult în brațe, lăsîndu-se totuși în genunchi.

MARIA (bucuroasă): **Măria Ta!** (Cade în genunchi.)

MĂGUREANU (rîzînd): **S-a lăsat mai mult în brațe decît în genunchi!**

ȘTEFAN: **Amarnică femeie, mai ești tu, Mărie!**

MARIA: **Sunt roaba Măriei Tale!**

SCENA VII

Masă voinicească la hanul Rărеșoaiei, pe malul Brateșului. Miei fripți întregi... Crapi mari pe grătar... Lăutari. Cupe de vin. Rărеșoaia, femeie frumoasă ca de 35 de ani, se scoală de la stînga lui Ștefan chemată prin semne de una din femei.

ȘTEFAN (gustînd mulțumit): **Ăsta nu-i Cotnar, Mare Vornice!**

MARELE VORNIC: **E vin din viile Răreșoaiei, Măria Ta...**

ȘTEFAN: **Tare iscusită e femeia asta...**

MARELE VORNIC: **Nu e așa iscusită, Măria Ta, că altfel n-ar suferi atîta...**

ȘTEFAN: **Suferă, Vornice?**

MARELE VORNIC: **Vedeți și Măria Voastră...**

Ștefan rămîne îngîndurat. Intră Răreșoaia. Își ia locul lîngă Ștefan și rîde fericită.

ȘTEFAN: **Ești mulțumită Mărie?**

RĂREȘOAIA: **Cînd își aduce aminte, Măria Ta, de mine, da...**

Ștefan o mîngîie îngîndurat, absent.

ȘTEFAN: **Ce face Pătru, Mărie?...**

RĂREȘOAIA (voioasă, luminoasă, splendidă ca maturitate): **Cu cît se face mai mare cu atît seamănă mai mult Măriei Tale.**

ȘTEFAN (surîde): **Cînd s-o face mai mare încă, am să ți-l iau să-l dăm la școală înaltă în Polonia sau în Italia. Vreau să-l fac episcop, Mărie!**

Lăutarii cîntă un cîntec. Se golesc cupele.

ȘTEFAN (hotărît către vornic care e în dreapta lui): **Vornice, s-a înnoptat. Plec....**

MARELE VORNIC: **Măria Ta, o să sufere Măria...**

ȘTEFAN: **E de prisos, Vornice. Stau lîngă ea și mă gîndesc la cealaltă. Lîngă Cătălina aș sta ceasuri întregi, numai privind-o... Aproape că mi-e teamă să-i ating din greșală mîna.**

MARELE VORNIC: **Am fost prieten cu bietul tată-său. Are numai 15 ani. Măria Ta...**

ȘTEFAN (cu tristețe): **Dacă ar avea mai mult nu aș fi atît de stîngaci cu ea... Mă sperie tinerețea ei. Nu i-am sărutat pînă acum decît părul și obrajii ca un părinte. Dar nu mai pot gîndi la altceva. Plec... s-a înnoptat.** (Către Răreșoaia) **Ne ducem să vedem pazele de noapte pe Dunăre și către miezul nopții venim înapoi, Mărie.**

ȘTEFAN (către vornic care rămîne): **Nu vine nimeni după mine.**

MARELE VORNIC: **Da, Măria Ta.**

Ștefan iese. Apar Ursu și tovarășii...

MARELE VORNIC: **Mergeți cu grijă să nu vă vadă Măria Sa... Stați sub copaci în uliță. Nu are voie să treacă nimeni.**

URSU (surîzînd): **Am înțeles... Să nu știe Măria Sa.**

SCENA VIII

Ștefan se îndreaptă în noapte către conacul Rădenilor. Cei trei vin cu grijă să nu fie văzuți de el în urma lui. Fac paza drumului. S-au oprit. Vodă a intrat.

URSU (oprind un călăreț): **Încotro! N-ai voie pe drumul ăsta în astă seară.**

CĂLĂREȚUL: **Și de ce nu-i voie astă seară pe aci?**

URSU: **Am pierdut eu un ban de doi groși și-l păzesc pînă s-o face ziuă să nu mi-l găsească cineva.**

Călărețul scoate sabia. Cei trei răspund punînd mîinile pe săbii. Călărețul înțelege și se întoarce.

SCENA IX

Mătușa Stanca și cu Mătușa Catinca, pregătind o gustare dulce cu vin.

STANCA: **Și adică de ce n-am fi noi mătuși de doamnă a Moldovei? N-am crescut-o noi pe Cătălina? Nu avem noi grija ei de cînd e orfană... Ia spune, n-ai vrea să mergi la Suceava și să ți se închine toată boierimea?**

CATINCA: **Nu se cade, Stanco... Uite, nu se cade...**

STANCA: **Și de ce nu se cade? Nu e și ea os de domn? Îi e chiar cam nepoată. Bunica ei și bunicul lui au fost frați... Frați buni...**

CATINCA: **Uite... Tocmai fiindcă îi e nepoată... Sunt rude!**

STANCA: **Ei și tu. Asta-i rudenie? Nu erau chiar bunicii lor frați... ci străbunicii lor.**

CATINCA: **Dar vezi că Vodă e însurat acum.**

STANCA: **Ei, Maria din Mangop e mereu bolnavă... Vrea să plece acasă la ea în Crimeii.**

Intră Ștefan prin ușa deschisă larg de slujitoare. Cele două femei îngenunche: **Măria Ta.**

ȘTEFAN: **Bună seara, Catinca, bună seara, Stanca.**

STANCA (se ridică și strigă): **Cătălina... Cătălina, ia coboară jos.**

CĂTĂLINA (vioaie, veselă, sfioasă și nebunatecă în același timp, apare pe o balustradă sus și bucuroasă strigă de acolo): **Măria Ta.** Se dă fuga jos pe scară, eventual pe o rampă. Ajunge jos, se duce la voievod și-i ia mîna să i-o sărute. Ștefan își trage mîna și o sărută el pe frunte și pe păr afectuos.

ȘTEFAN: **Ți-a fost dor de mine, Cătălino?**

CĂTĂLINA (ingenuă, sinceră): **Da, Măria Ta!**

ȘTEFAN: **De ce ți-a fost dor de mine, Cătălină?**

CĂTĂLINA: **La toată lumea îi e dor de Măria Ta. Și mătușii Stanca și mătușii Catinca...**

ȘTEFAN (rîde puțin): **Cătălina, nu prea am nevoie să le fie lor dor de mine... Vreau să mă iubești puțin tu.**

CĂTĂLINA (sinceră): **Te iubesc mult, Măria Ta. E așa frumos cînd vii la noi. Înainte mă certa mătușa Stanca pentru toate celea... Acum nu mă mai ceartă niciodată... Uite, ieri am spart vasul acela de sticlă frumoasă și m-am ascuns degeaba... că nu mi-a zis nimic cînd m-a văzut.**

ȘTEFAN: **Lasă Cătălina, peste un an — doi ai s-o certi tu pe ea... Ai să certi toate mătușile din Moldova. Stanca, tîrnosesc duminica cealaltă mînăstirea Suceava. Vine un episcop de la Țarigrad... Să veniți la Suceava, vă dau conacul Rădoilor.**

STANCA (îi sărută mîna): **Venim negreșit, Măria Ta, venim.**

SCENA IX bis

La hanul Rărcșoaici. O odaie de musafiri. Ștefan a chemat pe Măgureanu.

ȘTEFAN: **Vornice, te-am chemat să mai stăm puțin de vorbă... Știi de unde vin?**

MĂGUREANU: **Măria Ta, nu știu de unde vii anume... Dar știu că ești încă tînăr și ești șoim tare. Biata Rărcșoaia a plîns după ce ai plecat.**

ȘTEFAN: **Pe aci, pe aproape e un conac ascuns după dealuri. Acolo este, cu două mătuși ale ei, Cătălina, fata vornicului Dumitrașcu.**

MĂGUREANU: **Măria Ta, nu vreau să știu, nu mai spune nimic! Am fost cu pîrcălabul Dumitrașcu ca un frate.**

ȘTEFAN: **Ce vrei să spui?... Ascultă-mă, vornice, mai întîi.**

MĂGUREANU: **Nu pot să ascult nimic...** (Vine aproape de el îndurerat.) **Măria Ta, nu știi că Vornicul Dumitrașcu și jupîneasa Ana au fost pedepsiți din porunca lui Petru Aron din pricină că te-au găzduit pe Măria Ta cînd erai fugar? Li s-au tăiat capetele chiar în ziua cînd se împlini un an de la adăpostirea ce ți-au dat. Zicea Aron că trebuie să fie pildă pentru toți. Fetița avea trei luni, numai, și a fost luată și ascunsă de mătușile ei în Țara Ungurească... Nici nu știam că s-au întors...**

ȘTEFAN: **În Țara Românească, nu în Ardeal... Eu am căutat-o pînă am găsit-o... Acum sunt la un vechi conac al uneia dintre mătuși.**

MĂGUREANU (cu multă demnitate): **Măria Ta, ce ai de gînd?**

ȘTEFAN (frînt parcă): **Vornice Măgurene, nu știu. Îți vorbesc ca unui frate, nu știu ce e cu mine. Și nici nu mă mai întreb, căci am obosit și multe sunt de neînțeles pe lumea asta!**

MUGUREANU (înduioșat, dar intransigent): **Totuși...**

ȘTEFAN: **Nu pot pricepe nimic... Pot să spun că așa cum nici mîna jupînesei Ana n-am strîns-o, la fel n-am atins nici mîna Cătălinei. Dar niciodată n-am să uit, nici în vis măcar, pe jupîneasa Ana. Chipul ei de sfîntă cînd mi-am venit în fire și cînd îmi lega rănile. Vai cum m-a privit... Mă îngrijea ca o mamă, îmi vorbea ca o soră, dar privirea ei era ca o logodnă nepămîntească. N-a mai putut fi cu adevărat o altă femeie în viața mea. Numai la ea mă gîndesc.**

MĂGUREANU: **Dar slugerul Dumitrașcu te-a găzduit și el, și a plătit cu capul bunătatea lui!**

ȘTEFAN: **Dacă ar fi trăit amîndoi, ar fi fost cinstiți de mine ca niște părinți. Dacă-ar fi trăit numai ea, mi-ar fi fost soră sau poate doamna Moldovei.**

MĂGUREANU: **Nebănuite sunt tainele sufletului...**

ȘTEFAN: **Sunt din seara aceea 19 ani și mai bine. Au fost multe întîmplări în viața mea de atunci, dar chipul Anei a fost totdeauna deasupra și mi-a pus tot soiul de întrebări.** (Vine un pas spre el, în taină parcă.) **Vornice, știu că fata s-a născut la 9 luni din seara aceea de la conac. Ce-a gîndit jupîneasa Ana dăruindu-se soțului ei în seara aceea? Să mi se dăruiască mie? Să-mi dăruiască mie o logodnă? Ce-au vrut oamenii aceștia care își primejduiau viața din pricina mea? Îmi înțelegi chinul?**

MĂGUREANU: **Mintea noastră omenească nu poate pricepe totul.**

ȘTEFAN: **Acum înțelegi, vornice și frate, ce înseamnă Cătălina pentru mine? Comoară încredințată cu limbă de moarte, fiică și soră, dacă nu logodnică! Nu mă gîndesc mai de-aproape... Dar e în urma mea. Sub ocrotirea mea... De aceea te-am chemat astă seară, ca să-ți spun să fii cu ochii în patru, cît timp mai rămîne pe-aici... Și să știi ce ai de făcut, dacă mi se întîmplă mie vreo nenorocire...**

SCENA X

O corabie venețiană urcă pe Dunăre în sus spre Galați. Se văd malurile fluviului împădurite. Munții Măcinului în stînga. E cald, podul corăbiei e pustiu. Vreo doi marinari dorm cu gurile căscate.

SCENA XI

Apune soarele. Se înserează ușor... Stau pe punte: căpitanul vasului, care oferă cafele turcești, Episcopul, Dragomanul (aceștia stînd jos). Cei trei negustori în picioare în jurul lor.

EPISCOPUL: **Frumoasă călătorie, signori. Căpitane, dumneavoastră venețienii sunteți neîntrecuți corăbieri... Aș vrea ca și după consacrarea mînăstirii de la Suceava a lui Ștefan Voievod să mă întorc tot cu corabia d[umi]tale.**

DRAGOMANUL: **Dară și eu socot că după ce îmi voi îndeplini misiunea pe care mi-a încredințat-o Înălțimea sa Sultanul Mohamed, cuceritorul Constantinopolului, să mă întorc tot cu această corabie. Dar unde sunt oare tînărul meu secretar și tălmaciul?**

CĂPITANUL: **Înapoi pe punte, avem niște tinere călătoare spre Polonia... Au fost poftiți la dulciuri acolo...**

EPISCOPUL (către negustor): **Cum stau mărfurile și marochinăriile dumitale? Nu ți le-au udat valurile cînd a fost furtuna de săptămîna trecută?**

NEGUSTORUL: **Sunt în cea mai bună stare. Femeile din Moldova și Polonia, și sper și cele din Saxonia, vor avea cele mai frumoase mătăsuri și șaluri.**

EPISCOPUL (către alt negustor): **La marfa dumitale cred că n-au ajuns valurile?**

NEGUSTORUL: **Nu, Prea Sfinte, căci uite, toată marfa mea o țin pe mine...**

(Arată un brîu scos de pe el și cînd îl desface e plin de bijuterii și pietre scumpe.)

DRAGOMANUL (cercetînd cunoscător): **Frumoasă marfă! Sunt fără îndoială florentine.**

NEGUSTORUL: **Ați ghicit, înălțimea voastră...**

DRAGOMANUL: **Dar de ce faci d[umnea]ta un așa de mare ocol ca să mergi la Varșovia?**

NEGUSTORUL: **Cu o corabie atît de bună... și prin țara voievodului Ștefan e drumul cel mai sigur în vremurile acestea.**

EPISCOPUL (arată un negustor țeapăn cu o lădiță în brațe, păzit de doi inși cu săbii): **Dar de ce colegul d[umi]tale nu vine și dînsul la cafea? De ce stă acolo pe punte?**

NEGUSTORUL: **El are o marfă mult mai prețioasă și stă tot timpul cu doi paznici înarmați lîngă el.**

EPISCOPUL: **Mai prețioasă ca a dumitale?**

NEGUSTORUL: **Mult mai prețioasă. Are cîteva sute de boabe de piper. Vine din Asia.**

TOȚI CEI DE FAȚĂ: **Piper? Cu adevărat?**

NEGUSTORUL: **Și scorțișoară și vanilie.**

Îl cheamă pe negustor care le arată într-un borcan de sticlă pus într-o cutie și aceea într-alta și aceea încă într-una cîteva sute de boabe de piper, vanilie și scorțișoară.

SCENA XII

Tot grupul s-a apropiat și examinează în prezența negustorului puțin cam speriat și a paznicilor cutia cu piper.

EPISCOPUL (uimit): **Cine are atîția bani să cumpere acest piper?**

NEGUSTORUL: **Îl dau regelui Poloniei și unor negustori de la Bremen.**

SCENA XIII

Vasul e ancorat în port la Galați. Sunt toți în jurul căpitanului portului și a vornicului plecărilor.

UN NEGUSTOR: **Binevoiți a-mi spune cum pot eu călători spre Suceava? Ce distanță e pînă acolo?**

Toți ceilalți negustori întreabă: **Și noi? Cum?**

VORNICUL PLECĂRILOR: **Aveți răbdare și am să vă lămuresc... Distanța este de 280 de leghe.**

NEGUSTORUL: **În cîteva zile putem ajunge la Suceava?**

VORNICUL PLECĂRILOR: **Păi, sunt patru feluri de călătorii: 1) Cele negustorești cu chervanele. Acestea durează 15 zile; 2) Călătoriile boierești în caleașcă. Acestea durează șase zile; 3) Apoi sunt călătoriile voinicești, călare. Fiecare călăreț pe socoteala lui; 4) Apoi sunt călătoriile poștei, cu poștalionul...**

NEGUSTORUL DE PIPER (grăbit): **Acestea cîte zile fac?**

VORNICUL PLECĂRILOR: **Numai o zi și o noapte. Poșta pleacă după un ceas și ajunge mîine către apusul soarelui la Suceava.**

UN NEGUSTOR (uimit): **Două sute optzeci de leghe?**

NEGUSTORUL DE PIPER: **Eu cu poșta plec... Sunt grăbit... Plătesc oricît.**

VORNICUL (încurcat): **Păi să vedeți dumneavoastră... E cam greu... Poșta merge iute ca fulgerul... peste văi și ape...**

NEGUSTORUL DE PIPER: **Nu-mi pasă, plătesc oricît... Sunt grăbit. Paza e bună? Ajung acolo?**

VORNICUL: **Păi dacă vă luăm în grija noastră — negreșit că ajungeți. Dar trebuie să faceți cum vă spunem noi.**

NEGUSTORUL DE PIPER: **Fac tot ce-mi spuneți. Sunt grăbit. Vreau să ajung pînă mîine seară la Suceava... Plătesc oricît.**

VORNICUL: **Fie cum voiți!...**

SCENA XIV

În fața Vorniciei din Galați. Un poștalion cu 8 cai. Alți șase călăreți cu săbii pe delături, plus cei doi ai negustorului, călări și ei. Negustorul de piper e așezat pe un maldăr de perini cu cutia în brațe. Doi slujitori îl leagă, spre stupefacția lui, de poștalion, cu frînghii solide.

NEGUSTORUL: **De ce sînt legat?**

VORNICUL (binevoitor): **Așa trebuie... altfel... oamenii răspund de viața dumneavoastră.**

Negustorul se lasă, mirat, legat cu frînghii de poștalion.

SCENA XV

O caleașcă boierească în care călătoresc Episcopul și Dragomanul. Cei trei tineri, cu Voicu în frunte, călătoresc alături de caleașcă, călări. Trec pe drumuri abia lămurite, prin vaduri de rîuri.

VOICU: **Excelență, dați-ne voie să pornim puțin înainte. Pe aci se pot vîna urși și mistreți. Vă ajungem la popasul de seară...**

DRAGOMANUL: **Tinerii mei prieteni, puteți să vă duceți, cum ziceți, la vînat... Dar fiți fără grijă. Pe aci, bărbații pun iute mîna pe cuțit și pe topor... Căutați vînatul mai părăsit... Sunt văduve aci pline de farmec.**

Cei patru se depărtează veseli în galop. Ei sînt Voicu, Podoabă, Radu și Dadu.

SCENA XVI

Voicu și cei trei întîlnesc două chervane negustorești. Podoabă, pornind în explorare, se apropie. Se zăresc înapoia chervanului cămăși femeiești puse la uscat.

PODOABĂ (cuceritor): **Ei, frumoaso... frumoaso. Ia vino să te vedem, fetițo.**

O babă slută încîntată de chilipir îi face semne.

PODOABĂ (lovit în moalele capului, o rupe la fugă): **Aoleo, Maică Doamne...**

SCENA XVII

Poștalionul trece ca vîntul prin văi, peste ape, peste gropi și pietroaie. Negustorul de piper, cu ochii umflați, nenorocit, la capătul puterilor.

NEGUSTORUL: **Opriți!... Opriți!**

Vătaful face semn că nu se poate. Negustorul își pierde boneta, o parte din bagaje. Dar poștalionul nu se oprește.

NEGUSTORUL: **Opriți! Pentru numele lui dumnezeu!**

SCENA XVIII

O caleașcă boierească acoperită cu perdele. Voicu își încearcă și el norocul... Se apropie. Pînza din spate e ridicată ca să se răcorească. Voicu cu calul aproape bagă capul înăuntru.

STANCA (furioasă): **Și dumneata, boierule, de ce nu-ți vezi de drum?**

Ceilalți rîd.

VOICU (speriat): **Ba îmi văd. Cum să nu-mi văd, vai de mine?**

Și vrea să dea înapoi, dar atunci apare, ca un șoricel, capul Cătălinei. Rîde toată naivă cînd îl vede pe bărbatul cel frumos.

VOICU (uimit, rămîne întors și rîde fericit spre fată... Se răzgîndește. Către Stanca): **Nobilă doamnă, poate că vă pot fi de folos cumva?**

STANCA (lasă perdeaua): **Nu ne poți fi de nici un folos. Vezi-ți de drum.**

SCENA XIX

Poștalionul se oprește la un han. Se schimbă într-o clipă, aproape în fugă, caii.

NEGUSTORUL (prăpădit, gemînd): **Lăsați-mă aici! Nu mai merg mai departe! Nu mai pot!**

VĂTAFUL (se sfătuiește puțin cu oamenii lui și pe urmă neînduplecat): **Nu se poate, cinstite boier. Avem poruncă să vă ducem neapărat la Suceava astă seară.**

NEGUSTORUL (mai rău speriat): **Nu mai vreau! Rămîn aici!**

Schimbul s-a făcut. Vătaful face semn. Poștalionul pleacă nebunește. Aparatul urmărește de aproape nenorocirile negustorului de piper.

[19]

SCENA XX

Caleașca cu cele două femei a ajuns la vadul unui rîu umflat de ploi. Podul e rupt. E mare sfat dacă să treacă sau nu, între vizitiu și podar.

STANCA: **Trebuie să trecem, nu putem înnopta aci... Mînă, Stane!**

Caleașca intră în apă și merge încet, încet.

SCENA XXI

La mijlocul rîului, caleașca se împotmolește în bolovanii cărați de șuvoi. Caii nu mai pot scoate caleașca. Cei doi surugii, călări pe caii care trag, îndeamnă, dar nu pot face nimic. Stanca și Cătălina se sperie de valuri... Apa e pînă sus. Cei doi surugii nu pot descăleca. Momentul e aproape tragic. Sosesc din urmă, Voicu și cei trei tovarăși. Cum îl vede, fata se luminează. Rîde speriată, dar ștrengăriță.

VOICU (de aproape, din apă, ironic): **Doamnelor, vă pot fi cu ceva de folos?**

STANCA (disperată): **Ajută-ne, scoate-ne de aci!**

VOICU (scoate fata din caleașcă și o pune pe gîtul calului, o duce în brațe ca pe o pradă dulce.)

STANCA (speriată): **Și pe mine cum, mă lăsați?**

VOICU: **Dumitale, poate domnul slujbaș de ambasadă de rangul doi, Podoabă, să-ți fie de vreun folos... Numai să vă ție calul pe amîndoi.**

Podoabă a sărit în apă, o scoate pe Stanca, o pune pe un cal, așezată, ar el înoată alături.

SCENA XXII

Cu chiu cu vai e scoasă și caleașca. Toți sunt acum pe malul celălalt, uzi leoarcă. Bagajele sunt și ele ude. Va urma o secvență de dragoste și de glumă între fata, care se ascunde cu Stanca pentru ca să-și puie hainele la uscat, și Voicu.

SCENELE XXIII, XXIV, XXV

Voicu și Cătălina stau de vorbă, aproape îndrăgostiți.

CĂTĂLINA: **Și cum sunt fetele la Țarigrad?**

VOICU: **N-am văzut nici o fată la Țarigrad. Ești cea dintîi fată pe care o văd în viața mea.**

Și așa mai departe .. Acum fac toți drumul împreună, spre conacul de la Rădăuți.

SCENA XXVI

La un han, la masa de seară. Cei trei cu Voicu, Cătălina, Stanca. După un timp femeile se scoală.

VOICU: **Atunci ne vedem la plecare, după miezul nopții. Facem mai departe drumul împreună. Dar de ce plecați așa cu noaptea în cap?**

STANCA: **Așa se călătorește aici vara, cînd e cald... Și pe urmă noi mai dormim pe perini în caleașcă pînă se face ziuă.**

VOICU (se desparte afectuos de Cătălina): **Pe mîine, jupîniță!**

SCENA X[illegible]

O bună bucată de vreme, noaptea, cei trei urmăresc alături caleașca cu perdelele trase. Din cînd în cînd Voicu întreabă prin semne pe surugiu dacă boieroaicele dorm. Surugiul confirmă speriat. Dar cînd după un timp, la un vad, el încearcă și ridică perdeaua... caleașca e goală.

Mare necaz pe el. Hohote de rîs la tovarăși.

VOICU (necăjit): **Mi-a făcut-o zgripțuroaica!**

SCENA XXVIII

Într-o altă caleașcă, mai modestă, Cătălina și Stanca. Cătălina e tristă.

CĂTĂLINA: **Ne-am purtat urît cu oamenii care ne-au ajutat să ieșim din apă.**

STANCA: **Nu-ți bate capul. Știu eu cum să mă port. Dacă n-am fi găsit această caleașcă s-o luăm pe ascuns, n-am fi scăpat de acești crai pînă la Suceava.** (Către conducător) **Mai e mult, Stane?**

STAN: **Poimîine la asfințitul soarelui vom fi la Suceava... Asta pentru că am apucat pe un drum care face un mare ocol.**

SCENA XXIX

La Suceava la hanul poștei. Poștalionul aduce pe Negustorul de piper legat de diligență, desfigurat, zdrobit, incapabil să deschidă gura.

CONDUCĂTORUL (îl dezleagă și-l pune pe picioare): **Jupîne, am ajuns la Suceava.**

NEGUSTORUL (se trezește brusc, se înviorează): **Cutia?** Unde e cutia?

CONDUCĂTORUL (i-o pune în față) : **Iată, jupîne, cutia.**

NEGUSTORUL: **Și însoțitorii mei călări?**

CONDUCĂTORUL: **Ah! Aceștia, să ne iertați, i-am pierdut pe drum. Vor sosi poate săptămîna viitoare. N-am avut cai de schimb.**

SCENA XXX

La curtea Sucevei. În sala de consiliu. Consiliul marilor dregători ai țării. Ștefan va fi așezat pe un scaun mai înalt de unde va prezida adunarea, fără a spune un cuvînt, cu mîinile încrucișate pe piept, gînditor.

MARELE VORNIC: **Boieri dumneavoastră, avem aici doi oaspeți, care ne aduc vești de la Înălțimea Sa, sultanul Mohamed al II-lea. V-aș ruga să ascultați cuvîntul lor, după care o să ținem un sfat pentru a da răspunsul cuvenit.**

MARELE HATMAN LUCA ARBORE (se ridică în picioare și cere îngăduință de a pune o întrebare unuia dintre trimiși): **E adevărat că după ce a cucerit Constantinopolul, acum 22 de ani, armata turcă a jefuit și a trecut prin foc orașul trei zile și trei nopți?**

VOICU RĂDOI: **Boieri, e adevărat că sultanul Mohamed al II-lea pedepsește țările și orașele care nu vor să-i fie prietene!**

ARBORE (înfuriat, diplomatic): **E adevărat cu bunicul după tată al trimisului, Vasile Rădoi, fratele boierilor noștri Rădoi, care în urma unei certi cu Alexandru Voievod a fugit și s-a așezat încă tînăr, negustor la Țarigrad, a fost ucis de turci în ziua căderii Țarigradului, și dughenele sale au fost arse?**

VOICU (ușor intimidat): **Bunicul meu nu a fost ucis de soldații turci. Jafurile și omorurile au fost fapta oamenilor fără căpătîi, scăpați de la galere. Vă repet, Înălțimea sa sultanul Mohamed al II-lea a lăsat trei zile și trei nopți orașul să fie devastat tocmai pentru a-l pedepsi, pentru că n-a vrut să se predea de bună voie. Tot ce a rămas din averea noastră ne-a fost dat înapoi.**

MITROPOLITUL: **Trimisul trebuie să ne spună, dacă e adevărat că Sfînta Sofia a fost transformată în moscheie turcă?**

VOICU: **E adevărat. Dar Sfînta Sofia a fost transformată în moscheie, tocmai pentru că în furia luptei sultanul Mohamed al II-lea jurase aceasta. Celelalte biserici au rămas ca înainte și Prea Sfinția Sa Patriarhul nu e**

stingherit de nimeni. Oricine se poate ruga în propria-i limbă. Prea Sfîntul Episcop vă poate confirma cinstea și îngăduința poporului turc.

MARELE LOGOFĂT: **Mai este cineva care are de pus întrebări? Nu? Atunci solul că ne citească solia sa.**

VOICU (ia respectuos din mîinile Dragomanului un document și citește): **« Înălțimea Sa sultanul Mohamed al II-lea propune Alteței Sale Principelui Moldovei, neînvinsul Ștefan Voievod, un tratat de prietenie pe 30 de ani. Împărăția turcească garantează independența statului, integritatea granițelor și respectarea legilor Marelui Principat al Moldovei. Marele Principat al Moldovei cedează Imperiului Turc trei puncte de sprijin și garanție: porturile Brăila, Chilia și Cetatea Albă, împreună cu cetățile lor. Ștefan Voievod va da pe fiul său mai mic ca ostatec la Istanbul. Răspunsul trebuie dat solului în decurs de o zi de la citirea prezentului tratat. »** (Cu o plecăciune.) **Aceasta e solia Înălțimii Sale sultanul Mohamed al II-lea.** (Face apoi o plecăciune trimisului turc și-i înapoiază documentul. Acesta spune ceva care nu se înțelege, lui Voicu.)

VOICU (explică celorlalți): **Excelența Sa, trimisul turc, atrage atenția măriilor voastre că respingerea prieteniei propuse de Înălțimea Sa sultanul va duce la război, astfel zicînd la distrugerea Statului Moldovei, la trecerea prin foc a tuturor cetăților sale, la schingiuirea întregii populații. Soliman Pașa așteaptă la... cu 150 000 de oameni.**

ARBORE: **Să ne lămurească puțin trimisul, de ce Înălțimea Sa sultanul, care se numește prietenul nostru, nu ne lasă să ne vedem de treburile noastre?**

VOICU (vorbește cu voce joasă trimisului turc. Ceilalți așteaptă într-o mare tensiune. Voicu traducînd): **Excelența Sa răspunde că Mohamed al II-lea are o mare prietenie pentru Ștefan Voievod, dar el vrea să cucerească Europa pînă la Viena și Roma și o va cuceri, dar el nu poate uita că altădată n-a reușit s-o facă pentru că a trebuit să lase pe Dunăre o armată de 100.000 de oameni, care să-l păzească pe Vlad Dracul și pe Ștefan Voievod. Acești 100.000 de oameni i-au lipsit la Belgrad. Dintre adversarii lui de atunci Ioan de Hunyadi, un alt valah, e mort acum. Vlad Dracul e mort și el; n-a mai rămas decît Ștefan Voievod cu cei 50.000 de moldoveni ai lui. Sultanul vrea să știe acum clar dacă Moldova vrea pace sau război.**

Toți boierii într-un gest unic trag săbiile. Dragomanul și Voicu sunt profund impresionați.

ȘTEFAN CEL MARE (liniștit): **Băgați săbiile în teacă!**

ARBORE: **Măria Ta, ai primit de la înaintașul Măriei Tale o Moldovă care o sută de ani a luptat cu ungurii, cu tătarii și cu polonezii pentru libertatea și neștirbirea granițelor sale. Măria Ta, care ești acu în fruntea noastră, nu o poți lăsa moștenitorului tău îngenunchiată, acoperită de rușine și trunchiată.**

ȘTEFAN CEL MARE: **Solii să plece!**

Solii ies închinîndu-se.

ȘTEFAN CEL MARE: **Boieri dumneavoastră, știți bine că eu nu mă dau înapoi cînd e vorba de război. În 18 ani de domnie am avut 22 de războaie, dar vă amintesc că un război cu Mohamed al II-lea nu-i un război cu tătarii sau cu ungurii, nu e un război în care norocul hotărăște. Un război ca acesta ar putea hotărî soarta Moldovei, a urmașilor noștri, pe sute de ani. Va fi o luptă pe viață și pe moarte. Vă mulțumesc pentru sfatul vostru. Voi căuta, în conștiința mea, în cinstea mea, hotărîrea cea dreaptă. Dumnezeu ne va lumina!**

Ștefan iese, boierii se înclină adînc.

SCENA XXXI

UN CRAINIC (vestește într-un tîrg după ce au sunat buciumele): **Începînd de astăzi, Țara Moldovei se găsește în stare de război cu împărăția turcească. Toți muntenii, plăieșii și toată gloata să se adune în cete la vorniciile tîrgurilor cu sînețe, arcuri, coase și topoare ascuțite. Toți locuitorii ceilalți sunt sfătuiți să dea foc la case și să se retragă în grabă, cu femeile și copiii, și de asemenea cu ce pot lua din avutul lor, spre pădurile munților.**

SCENA XXXII (provizoriu)

În conacul de la Rădăuți. Mare spaimă între femei. Voicu ia de pe un cerdac pe Cătălina.

VOICU: **Cătălină, Ștefan Vodă e în război cu turcii, trebuie să fugi cumine. Ne cununăm chiar mîine. Am vorbit cu Episcopul. Vin diseară să te iau...**

CĂTĂLINA (speriată): **Dar e cu neputință, gîndește-te.**

VOICU (gata să sară de pe cerdac): **Nu te mai gîndi de loc. Trec la noapte și te iau. Așa a luat taică-meu pe mama, urmărit de Alexandru Vodă, așa a fugit la Constantinopol. Și au fost fericiți. Așa vom face și noi cu toată urgia vremurilor.** (O îmbrățișează, a sărit pe cal.)

SCENA XXXIII

Pe ulița conacului logofătului Lupu, unde sunt găzduite Stanca și Cătălina. Cei trei credincioși ai lui Vodă fac de pază neștiuți de el. Vrea să treacă un călăreț.

URSU: **Hei, voinicule, nu e voie astă seară să treci pe ulița asta.**

CĂLĂREȚUL: **Și de ce nu e voie astă seară?**

URSU: **Am pierdut un ban de doi groși și mi-e teamă să nu mi-l găsească cineva... Fac aci de pază pînă dimineața.**

Călărețul scoate sabia. Cei trei scot și ei săbiile. Se măsoară unii pe alții. Călărețul cedează, se întoarce.

SCENA XXXIV

La conacul Lupului, într-o cameră vastă.

ȘTEFAN VOIEVOD (venit să aranjeze soarta celor două femei; mai puțin îndrăgostit decît pînă acum): **Nu mai știm ce ne va aduce ziua de mîine. De acum înainte, Cătălină, nu te voi mai vedea decît poate după război. Ce vom mai gîndi atunci, și unul și altul, vom vedea. Dacă voi mai găsi dorul primăverii acesteia care a trecut și dacă sufletul tău de fată se va împlini, și vom mai vrea și atunci, ceea ce am gîndit eu în vara asta, se va vedea atunci... Nu vă mai întoarceți în Țara de Jos. Vă veți duce la Mănăstirea Putnei unde veți sta pînă în vara viitoare. Vă vor întovărăși slujitori și slugi de ale mele. Pînă la anul.**

SCENA XXXV

Scena ca la 33. Pe ulița Lupului. Vine un călăreț care e Voicu.

URSU (îl oprește): **Astă seară nu e voie pe aici, voinicule.**

VOICU: **Și de ce nu e voie astă seară?**

URSU: **Am pierdut un ban de doi groși...**

Voicu a tras sabia. Cei trei scot săbiile. Voicu luptă cu toți trei, îi biruie pe rînd. Cînd e aproape să termine lupta apare Ștefan Voievod, care văzînd că toți trei sunt învinși, înțelege că sunt ai lui, scoate sabia. Voicu luptă cu Ștefan. Luptă grea. La un moment dat, se desface fașa de pe pulpa

lui Ștefan cel Mare. Îl stînjenește și fașa și rana. Voicu șarjează. Ștefan e în genunchi. Voicu se pregătește să-l ucidă... În clipa aceea la lumina lunii descoperă că e Ștefan Voievod. Încremenește...

VOICU: **Măria Ta!!** (Aruncă sabia și fuge în casă.)

SCENA XXXVI

Voicu apare cu fata în brațe în ceardac, fuge cu ea spre cal.

CĂTĂLINA: **O clipă, numai o clipă, să iau o iconiță.**

VOICU: **Nu e nici o clipă de pierdut.** (O pune în față pe cal și dispare în noapte.)

SCENA XXXVII, XXXVIII, XXXIX, XL

Voicu și Cătălina gonesc spre Brăila. Trec Dunărea și se așează într-o casă la Măcin, unde un preot îi căsătorește...

SCENA XLI

Vedere generală de « mobilizare » a Țării Moldovei. Ard satele. Se adună ostașii. Care nenumărate merg în bejenie spre munte.

SCENA XLII

La Galați. Vornicul Țării de Jos își adună căpeteniile și le citește porunca lui Ștefan Vodă.

VORNICUL (citește): **Vornice Măgurene, vei ști că suntem în stare de război cu turcii. E în seama dumitale să ții Dunărea timp de trei săptămîni cu oamenii pe care îi ai. Pînă să se pornească oștile lor, trece o lună, cu cele trei săptămîni ajungem aproape în toamnă. Dacă îi prinde iarna pe turci pe pămîntul Moldovei, cu ajutorul lui Dumnezeu îi putem bate și zvîrli înapoi...** (Vornicul se adresează acum de-a dreptul.) **Căpitani de oaste și de cetăți, pregătiți-vă oamenii și sculele. Pînă la**

Sf. Mărie toată oastea postește. Iar de ziua Sfintei Marii, oastea se împărtășește și-și pregătește sufletul de moarte. Sîntem 5 000 și ei sînt 150.000.

SCENA XLIII

Iarna anului 1475. Armatele moldovene sunt în regiunea Vasluiului. A sosit un grup de oșteni. Sunt tot ce a mai rămas din oastea vornicului Măgureanu.

UN CĂPITAN DE OASTE (raportează lui Ștefan, aducînd steagul): **Măria Ta, suntem tot ce a mai rămas din oastea Vornicului Măgureanu după o lună de luptă pe Dunăre și pe Siret. Vornicul Măgureanu a murit la Brăila.**

ȘTEFAN CEL MARE (înclină capul cu tristețe): **Bietul Măgureanu... Dumnezeu să fie îndurător cu el și cu toți voinicii lui.** (Către căpitan.) **Căpitane, am să-ți dau o nouă oaste să poruncești, căci ești vrednic să poruncești.**

SCENA XLIV

Armatele turcești urcă pe Valea Bîrladului.

SCENA XLV

La Măcin, iarna, într-o casă de țară. Voicu e bolnav de tulburare și de gînduri. Își mîngîie îndrăgostit, dar absent soția. E iarnă și e tristețe multă. Beau vin cald care aburește. După un timp:

VOICU: **Frații mei de arme, dacă ați ști! Dacă ați fi fost voi acolo cînd, la întrebarea dragomanului dacă vor pace sau război, boierii au scos toți odată fără un cuvînt săbiile, v-ați fi cutremurat ca noi... Dragomanul era înspăimîntat.**

PODOABĂ: **Ăștia sunt moldovenii noștri. Ei luptă cu turcii și noi stăm aci ca babele și bem vin cald.**

VOICU (cutremurat): **Fraților, acolo e de noi.**

PODOABĂ: **Dar dacă ne prinde Ștefan ne spînzură înainte de luptă. Nu ne prinde. Luptăm și pe urmă fugim.**

Toți cu săbiile scoase: **La Moldova!**

SCENELE XLVI, XLVII, XLVIII, XLIX, L

Diverse încăierări pe cîmpul de luptă, de la Podul Înalt. E o vale mlăștinoasă, acum înghețată. E ceață multă și ceața contribuie la biruință. Soarta luptei e întîi nedecisă. Ștefan cheamă hatmanii și cere cavaleriei să atace din flanc, în timp ce el cu infanteria atacă din față.

ȘTEFAN: **Arbore și Prescură, luați călărimea din dosul pădurii și, mereu prin ceață, apropiați-vă cînd atacul nostru din față va fi în toi, izbiți în coasta turcului. Dumnezeu să ne ajute.**

SCENELE LI, LII, LIII, LIV, LV

Un atac al călărimii este respins. Ștefan e neliniștit căci s-a oprit și atacul din față. Atunci apar, în galop, îmbrăcați în alb, doisprezece călăreți, în frunte cu Voicu, cu săbiile scoase, care trec prin fața frontului călărimii respinse într-un galop nebun.

« **Încă o dată, fraților** ».

Urmează o șarjă nebunească. Armata turcă e împrăștiată.

SCENA LVI

Din cei doisprezece au rămas 7 care în frunte cu Voicu salută pe Hatman și pleacă.

HATMANUL: **Vitejilor, nu puteți pleca așa.**

VOICU: **Nu ne e îngăduit să rămînem!**

SCENA LVII

Ospăț mare de biruință. Tema principală a ospățului este: cine să fi fost căpitanul celor 12 și grupul lui?

HATMANUL: **Eu cred că a fost căpitanul Hîncu de la Cetatea Albă...**

LOGOFĂTUL: **Dar de ce a fugit atunci după luptă?**

ARMAȘUL: **Eu am o bănuială că a fost, dacă ziceți că era îmbrăcat în alb, Sf. Gheorghe, patronul Moldovei.**

Cei care aud vorbele lui se închină cu pietate.

SCENA LVIII

La Papa Sixt al IV-lea, Cardinalul secretar citește un text care e arătat întocmai în latinește.

CARDINALUL SECRETAR: **Scrisoarea primită de la strălucitul Prinț al Moldovei, biruitor neînfricat al turcilor spune: « ...iară Dumnezeu a biruit prin noi asupra păgînului și a ajutat brațul nostru de am lovit oastea turcă la locul zis Podul Înalt și am împrăștiat-o și am bătut-o. Mă adresez acum bisericii și tuturor principilor creștini și le cer să se unească și să ne dea sprijinul lor, căci fără îndoială Mohamed va veni din nou asupra noastră, căci nu se lasă învins niciodată ».** (Vorbește) **După indicațiile S. S. Voastre, trimitem următorul răspuns** (citește): **« Prinț strălucit, biruitor al păgînilor, fii lăudat pentru marea ta biruință și ia aminte că am trimis tuturor prinților creștini scrisoarea ta și nădăjduim că vei primi neîntîrziat răspunsul cel mai bun și că toți prinții creștini vor fi alături de tine ».**

Papa Sixt al IV-lea semnează textul latinesc, urmărit de aparat:

SEXTUS IV — **Pontifex Maximus.**

SCENELE LIX, LX

În iulie 1476. Bătălia de la Războieni. Armatele moldovene sunt în pădure asediate de turci... Nu e decît boierimea — cam la 16 mii de oameni. Ștefan ține sfat de război.

ȘTEFAN (către căpitani): **Nu am primit decît vorbe de la toți prinții creștini și nici un ajutor. Din nenorocire am fost loviți acum și de armatele tătarilor și toată țărănimea e pe Nistru cu Hatmanul Arbore ca să facă față tătarilor. Mai departe nu ne putem retrage. Mohamed al II-lea e aci și mai mult nu putem întîrzia ceasul hotărît.**

Toți se închină.

SCENELE LXI, LXII

Cortul lui Mohamed. Vin mereu pași care raportează mersul atacului. Moldovenii sunt decimați de artileria celebră a cuceritorului Constantinopolului. E preferabil să se dea în limba turcă aceste scurte relatări (cu traducerea lor apoi pe ecran).

UN PAȘĂ: **Tot pîrîul e plin de cadavre moldovenești. Călărimea moldovenească se retrage spre pădure.**

Mohamed al II-lea, încruntat, nu zice nimic.

ALT PAȘĂ: **Am ocupat și dealul de deasupra. Moldovenii sunt împresurați. Cei mai mulți sunt morți.**

SCENA LXIII

O luptă de cavalerie într-un luminiș de pădure. Vuietul bătăliei. La un moment dat Ștefan e rănit a doua oară, cade de pe cal. Turcii văd aceasta și încep să urle ca nebunii.

TURCII: **Alah... Alah... Ștefan a căzut jos!**

Un grup de călăreți moldoveni fac cerc în jurul lui Ștefan, strigînd îngroziți, dar îndîrjiți.

MOLDOVENII: **Ștefan e rănit! Ștefan e rănit!**

Aleargă zeci de călăreți moldoveni care măresc cercul din jurul lui Vodă. Sunt acum ca la o sută de oameni, scară la scară. Vuietul bătăliei.

SCENA LXIV

În timp ce grupul de o sută de călăreți fac cerc, la rîndul lor înconjurați de turci care atacă furios, în cuprinsul cercului doi căpitani ridică pe Ștefan și-l așează, rănit și la braț, în șea. Atunci apare împreună cu cei șase tovarăși Voicu, îmbrăcați toți în alb. Își deschid drum larg printre turci. Moldovenii sunt electrizați. Voicu intră în cerc. Așează calul lui Ștefan între calul lui și al lui Podoabă și toți trei, scară la scară, își fac năvalnic drum printre turci.

SCENA LXV

Din fața cortului, de pe deal, Mohamed vede cum cei trei și-au făcut drum. Vede cum cavalerii turci se regrupează și vor să se arunce după cei trei. Face semn să se oprească urmărirea și apoi spune cu admirație:

MOHAMED AL II-LEA: **Ferice de tatăl care a zămislit asemenea fiu.**

SCENA LXVI

Ștefan cel Mare, rănit, în cort. Intră Hatmanul Arbore.

ARBORE: **Măria Ta, am nimicit pe tătari. Am adus toată țărănimea. Dar pe turci nu-i putem lovi în față... Lasă-ne să luptăm cum au luptat și ai noștri, seminție din seminție, pe aceste văi și ținuturi... Vom lovi numai noaptea. Îi vom lăsa fără merinde... Le vom arde corturile și cerealele. Le vom otrăvi apele.**

Ștefan, pe gînduri, nu răspunde.

SCENELE LXVII, LXVIII

Armata turcă se retrage spre Galați.

MOHAMED AL II-LEA (către pași): **Pînă într-o săptămînă toate oștile să fie trecute înapoi peste Dunăre. Altfel rămînem fără nici un om. Nu**

se poate lupta cu seceta, cu căldura, cu praful, cu setea, cu foametea, cu holera și cu această țărănime.

SCENELE LXIX, LXX

Sala tronului la curtea lui Ștefan Vodă de la Suceava. Ștefan ridică pe Voicu și Cătălina care, o secundă înainte fuseseră în genunchi, apoi stau plecați.

ȘTEFAN: **Dumnezeu ne-a mîntuit din nou. Dar e sigur că dacă mai trăiește Mohamed II nu va întîrzia să încerce din nou să ne supună. Te numesc Mare Vornic al Țării de Jos în locul Măgureanului. Ca și Măgureanu, fii gata să faci față la Dunăre oricînd.** (Către Cătălina.) **Iar, dumneata, grăbește-te că vreau să vin eu însumi la botez și să țin pruncul în brațe.**

FINE

POSTFAȚA

« Tot ceea ce constituie substanța culturii e datorit năzuinții și încercării... De obicei „încercările" sînt făcute de trupe de sacrificiu, de elemente îndrăznețe care caută regiuni noi, din spirit de bravură și aventură intelectuală... » așa sună motto-ul lui Camil Petrescu la un studio experimental de teatru (înființat și condus de el), de fapt, formulă definitorie pentru întreaga sa existență și experiență intelectuală, în permanentă căutare de autentic și de absolut, de nou ; un nou capabil, însă, să se constituie drept « o verificare continuă de semnificații ». În tulburătoarea sa existență intelectuală (a cărei întindere rămîne abia, cu timpul, și prin serioase cercetări de arhivă, să se stabilească), apropierea de film și cinematograf, în vremi de pionierat, ni se arată ca o « anexare de noi regiuni semnificative ».

Statornic năzuia spre perfecțiune. Cînd s-a apropiat de film a făcut-o cu aceeași seriozitate și rigoare din totdeauna, cu aceeași repulsie față de diletantism, decis ca experiența sa cinematografică să devină cu adevărat experiență de creație. Biblioteca sa cuprindea nenumărate cărți de specialitate (Arnheim, Eisenstein, Moussinac, Pudovkin sînt doar cîteva nume de autori), pe care le-a parcurs și acoperit de însemnări și păreri referitoare atît la scenariu, regie, mijloace specifice de expresie, cît și la mișcările propriuzise de aparat, unghiuri de filmare și alte detalii tehnice. Înarmat cu cunoștințe de specialitate, asiduu spectator de film (cu gust sigur reținea din anii de înflorire a marelui mut Roata *lui Abel Gance,* Variétées *de Dupont, — pe care îl văzuse în întregime de 4 ori și de nenumărate ori fragmentar, —* Cabinetul doctorului Caligari *de Wiene și* Nibelungii *lui Fritz Lang) se lan-*

sează, în anii '30, cu admirabilă obstinație, în lupta pentru impunerea acestei arte încă foarte tinere.

« Necesitatea unei industrii cinematografice românești o socotim în afară de orice discuție. E mai întîi o nevoie sufletească a publicului. Cinematograful este o artă eminamente populară. Ei bine, la noi nu e decît o pătură foarte restrînsă care știe englezește, franțuzește și nemțește, deci numai o pătură restrînsă poate gusta în întregime un film străin [în anii la care se referă autorul, filmele erau difuzate fără titluri românești, n. n.]. Marile mase trebuie să se mulțumească doar cu ceea ce se poate ghici din text... Din punct de vedere industrial, necesitatea unui film românesc e și mai simțită. Azi, după datele oficiale, ies din țară anual mai multe sute de milioane lei. Dacă s-ar putea opri în țară numai a zecea parte și tot ar fi o sumă importantă ce ar putea fi destinată cinematografiei românești. » — scria Camil Petrescu într-un memoriu adresat ministrului artelor în 1935, memoriu pe care îl va repeta și în 1937 și mai tîrziu, cu argumente noi și neobosite. Între manuscrisele rămase de la scriitor se găsesc nenumărate ciorne de memorii ce cuprind apeluri adresate oficialităților vremii, proiecte de studiouri, de scenarii, de distribuții etc. În 1942, relua: « Evocarea trecutului românesc, cultul limbii românești, progresul nostru artistic, filmul strict cultural, nevoia utilizării elementelor românești, fac necesară o serioasă politică a filmului ». Concursul statului la construirea și înființarea unui studio era o necesitate dictată și de rațiuni financiare, dar mai ales de posibilitatea acestuia de a impune un control artistic care să înlăture orice idee de comercializare, orice slăbiciune de calitate.

Dar apelurile sale sînt, în general, primite cu indiferență. Și atunci Camil Petrescu preconizează ideea unei colaborări · societăți străine pentru coproducții sau pent investiții și profituri egale în cadrul unei societăți comune. În 1938—39 începe schimt ·i de scrisori cu case producătoare din Unga ı, Franța, Italia. Începerea războiului a în iedicat realizarea unui film în regia lui Vitt o de Sica pe un scenariu al scriitorului ro în. Jean Gabin, Raimu, Marcel Pagnol sînt ·țiva dintre cei cu care a încercat să stabilească colaborări pentru realizarea unor filme, colaborări sortite și ele eșecului datorită războiului și lipsei interne de sprijin. În toți acești ani îl întîlnim în calitate de director artistic în fruntea unor societăți cinematografice românești (Carpatia-film, Cineromit), *din nefericire condamnate la scurtă existență din lipsă de mijloace materiale. Au rămas, în schimb, comentariile consilierului lor artistic pe marginea scenariilor ce i-au fost supuse spre lectură și aprobare, comentarii din care desprindem parte din opiniile sale asupra elementelor caracteristice ale artei filmului.*

Scriitorul cere acelora care fac film, ca și creatorilor din teatru, artă de asemeni colectivă, o conlucrare, o concentrare de tendințe, cum numește mai exact « o voință de artă ». Dar în această comună aspirație spre artă, autorul scenariului este cel chemat să asigure elementul esențial, primatul scenariului fiind pentru Camil Petrescu în afară de îndoială. « Primatul textului nu poate fi pus în discuție nici în regia teatrală, nici în regia cinematografică. Textul este cel care reprezintă creația propriu-zis: caractere, probleme și conflict intens. Chiar atunci cînd e vorba de un scenariu oral. Ne gîndim adică la unii regizori mari care au lucrat de-a dreptul, fără scenariu, regizorul creînd scenariul pe măsura turnării filmului. » [1] *Dar ce calități trebuie să aibă un scenariu pentru a asigura valoarea viitorului film? Acesta trebuie să fie, după opinia scriitorului, un tot organic de secvențe vii, să fie format din incidente cinematografice sintetice, avînd o rădăcină de acțiune viguroasă pe care să se prindă toate acțiunile secundare.*

Cum, în concepția lui Camil Petrescu, teatrul și filmul au aceeași esență artistică, exprimată prin tehnici diferite, amîndouă, ca forme spectaculare, vor avea ca esență — ritmul. Regizorul este chemat să desprindă în munca sa de creație două necesități determinante: accentul de semnificație și ritmul structural, căci operele superioare cuprind adevărate simbioze de accente și ritmuri. Există un capitol, în creația filmică colectivă, de care răspunde integral regizorul: jocul actorilor. « Toți marii regizori au fost, fără excepție, creatori de mari actori... În teatru și în film, acesta este semnul, steaua în frunte, după care

---

[1] Camil Petrescu, *Despre unele probleme*, *„Teatrul"*, nr. 6/1956, pag. 9.

îi poţi identifica...» Regizorul nu poate invoca scuza că nu are interpreţi, «el e dator să-i detecteze, să-i încerce, să-i recruteze, să-i schimbe, să-i stimuleze, să-i îndrumeze, să-i galvanizeze... De cîte ori citiţi într-o dare de seamă că un actor a fost „prost" în rol, trebuie să adăugaţi numaidecît exclamaţia: „prost regizor" »[2].

Un sumar al scrierilor lui Camil Petrescu nu se poate face fără a include creaţia scenaristică, contemporană în viziune, modernă în mijloace de expresie, sigură în mînuirea caracterelor, acţiunilor, ritmului. Scenariile Ştefan cel Mare şi Bălcescu depun mărturie pentru preocuparea sa permanentă de a exalta spiritul naţional, de a evidenţia marile personalităţi din trecutul ţării în reprezentarea unităţii lor dialectice cu mişcarea maselor populare şi cu istoria. O aventură în tren şi O fată într-o iarnă sînt titlurile a două scenarii, cu vădit tribut plătit gustului epocii pentru melodramă, dar în care intîlnim parte din trăsăturile definitorii pentru întreaga creaţie a scriitorului.

Mioriţa — în transpunere cinematografică, veche dorinţă a scriitorului — a rămas numai sub formă de sinopsis, scenariul urmînd a fi realizat împreună cu Mihail Sadoveanu, pe baza nenumăratelor variante ale baladei. Din Trenul destinului şi Moreni nu au rămas decît fragmente de sinopsis.

Ziarul „Rampa" din 8 noiembrie 1942 relata: «Plecat pentru două săptămîni ca să ia contact cu cercurile teatrale şi cinematografice din Roma, d. Camil Petrescu a fost reţinut la Roma mai mult de o lună. Cauza acestei întîrzieri este că d. Camil Petrescu a fost solicitat la Roma să scrie cîteva scenarii. Cel dintîi dintre aceste scenarii al cărui personaj principal este Ştefan cel Mare a produs o extraordinară impresie, nu numai în cercurile intelectualilor români de la Roma, dar chiar în lumea cinematografică italiană. [La acea dată scenariul era deja tradus în limba italiană — n. n.] Sunt în curs de tratative pentru discernerea acestui film, menit să reprezinte străinătăţii o imagine de neuitat a lui Ştefan cel Mare în condiţii maxime de artă... Dl. Liviu Rebreanu a subliniat îndeosebi meritul acestui film istoric, care spune d-sa, aduce pentru prima oară în scenă şi altceva decît veşnicile conspiraţii ale boierilor împotriva voievodului ca în aproape toate piesele istorice de pînă acum». Scenariul căpătase formă finită cu doi ani în urmă, dar scriitorul, deşi făcuse cîteva încercări de transpunere cinematografică în ţară, nu reuşise să depăşească etapa de proiect, cum s-a întîmplat de altfel şi cu colaborarea româno-italiană.

Cum totdeauna a respins din cîmpul creaţiei şi valorii arta lipsită de incidente de cunoaştere, cînd se adresează izvorului istoric, selecţia ce o face reţine tot ceea ce poate descoperi pentru privitorul contemporan semnificaţiile momentului îndepărtat. Acţiunea cu mare libertate de mişcare, împărţită în scene scurte, ce condensează datele unui aspect istoric sau elementele definitorii pentru o personalitate — se organizează spre luminarea a cît mai multe unghiuri capabile să dea amploare eroului central. Surprins de scriitor în plină maturitate şi desfăşurare a forţei sale, domnitorul se reliefează în peisajul tumultuos al epocii, dar şi în galeria umană a timpului. Încercat strateg, înţelept conducător politic, dibaci diplomat, consecvent crezului său de neatîrnare, Ştefan apare sub chipul unui epicureu a cărui sete neostoită de viaţă rimează constant cu aspiraţia. Întîlnim la personajul central aceeaşi luciditate veşnic trează, aceeaşi capacitate «de a vedea prin lucruri», de a desprinde dimensiunea exactă a evenimentului în timp, pe care o întîlnim la toţi eroii ce traversează literatura şi teatrul lui Camil Petrescu. La scriitor, culoarea locurilor şi fixarea, prin mica întîmplare cu rezonanţă în timpul acţiunii, nu ajung să fie primejduite de banala tentaţie a pitorescului de epocă, tentaţie aproape «obligatorie» în genul peliculei istorice. Autorul a socotit necesară familiarizarea spectatorului cu timpul îndepărtat al acţiunii (date din situaţia internă şi externă a principatului moldav, mijloace de transport, formule de luptă, situaţia diplomatică etc.) şi cu obiceiurile locurilor; dar totul este făcut cu măsură şi ades prin anecdotă, capabilă să dea solemnităţii generale a scenariului mereu o nouă respiraţie, în creştere.

Scria în 1956 Camil Petrescu: «O cauză oricît de dreaptă poate fi compromisă printr-o înfăţişare şi printr-o argumentare săracă, insufi-

---

[2] Camil Petrescu: Funcţia primordială a rigizorului în teatru (ca şi în film) — „Teatru", nr. 1/1957.

cientă, dar şi prin stîngăcii formale, prin exces afirmativ, printr-un inutil supliment demonstrativ cu orice preţ, în sfîrşit, prin orice poate trezi suspiciunea celora ce îţi propui să le faci educaţia. În asemenea împrejurări, cine vrea să dovedească prea mult nu dovedeşte adesea nimic ». Cu aproape două decenii în urmă, îşi impunea aceeaşi sobrietate în demonstraţie şi în actul de convingere. Caldul său elan patriotic, admiraţia pentru domnitor sînt implicate. Nici un moment nu păcătuieşte prin frază fără acoperire, prin emfază fără suport. Bătrînul Arbore şi Ştefan, într-o scenă doveditoare pentru inteligenta oratorie, ce întîlnim ades în opera scriitorului, transformă un scurt moment de înfruntare cu solul turc în statuară atitudine de mîndrie naţională, în solemn cînt închinat vitejiei de veacuri a unui popor mereu vitregit de poziţia sa geografică şi de apetitul de spaţii al vecinilor.

Spectacolul se desfăşoară însă mai mult în afară. Autorul n-a găsit încă mijloacele, aşa cum se va întîmpla în scenariul Bălcescu, *pentru a transcrie respiraţia interioară, neliniştea şi interogaţiile ce bîntuie sufletul eroului. Fascinat de lumea pe care vroia s-o compună, o lume de imagini, lasă deoparte o bună parte din interesul său obişnuit pentru convulsiile interioare, pentru stările de conştiinţă. Se preocupă în schimb de universul de sentimente al eroului. În dragostea domnitorului pentru tînăra eroină este mai mult o aspiraţie matură către puritate, către un izvor înnoitor de energii, reflex al unei sensibilităţi febrile, decît o întîrziată toană sentimentală sau revenirea tardivă la un vis juvenil. E contopirea cu o nouă esenţă, esenţă necesară. Ştefan este un personaj împlinit în dimensiunile active. Apariţiilor sale le-a conferit permanent un fond de tensiune. Scriitorul cerea subiectului filmic o mare cantitate de « neprevăzut », şi intriga scenariului va fi mereu înviorată de întîmplări surprinzătoare, concepute filmic. De altfel, întreg scenariul are o desfăşurare cinematografică, ritmată, plină de suspans, cu momente descrise în indicaţii pentru a căpăta o anumită viziune plastică (intervenţiile călăreţilor îmbrăcaţi în alb pe cîmpul încleştării armate).*

Scenariile lui Camil Petrescu, şi acest Ştefan cel Mare, *rămîn mai mult decît o încercare secundară a unui scriitor dotat în alte domenii. Ele ne îngăduie să surprindem esenţa unei dimensiuni creatoare fără de care nu putem constitui o imagine integrală a operei marelui intelectual.*

Florica ICHIM

Radu STANCA

TEATRUL LUI RADU STANCA, DEŞI parţial interpretat, nu este încă deplin cunoscut, cu toate că timpul a lărgit perspectiva din care îl privim pe acest atît de complex poet, dramaturg, teoretician şi regizor. Pentru a da o imagine a distanţei dintre ceea ce a devenit obiect al interesului public şi ceea ce a lăsat, în dramaturgie, Radu Stanca, este suficient să constatăm că nici măcar piesele incluse în volum sau publicate în reviste nu au urcat toate pe scenă. Sigur, decalajul e şi mai mare în raport cu proiectele sale. Ele apar înscrise la un moment dat într-un ciclu de 6 volume de teatru (a cîte 3 piese fiecare), o altă listă menţionînd 19 titluri, iar în diferite însemnări au mai fost cel puţin un număr dublu de proiecte. Am ajuns astfel la concluzia că, într-o exegeză consacrată lui Radu Stanca, nu se va putea vorbi numai despre piesele încheiate, bogăţia de idei care l-au atras obligînd la reconstituirea acelor fragmente, mici descrieri, de situaţii şi conflicte care însoţeau fiecare titlu posibil.

Viaţa lui Radu Stanca, încheiată atît de timpuriu, a fost una a trecerii proiectelor în realitatea scrisului, sau în realitatea spectacolelor. Evident, o pagină precum aceea pe care a înscris *Proiecte îndepărtate*, în ciuda promisiunilor ce le cuprinde, trezeşte regretul nostru că acel care a caligrafiat-o nu a mai putut să o realizeze. Iată aici un titlu, *Iophon*, cu trimitere la Brockhaus şi precizarea: « fiul lui Sophocle ». Nu se poate nici măcar bănui ce ar fi fost. Dar lîngă *Bonjurişti* apare genul « frescă dramatică » şi apoi o succesiune: « I. În casa lui E. Quinet; II. În prăvălia lui Rosetti; III. În casa lui Rosetti (izbucnirea Revoluţiei); IV. Evadarea de la Ifeniţa; V. În Italia (moartea lui Bălcescu) ». Desenul acţiunii e limpede. În alte ocazii au fost scrise chiar acte întregi, de pildă, la piesa *Doja* pe care o amintea într-o succintă *Biografie* literară: « Am în manuscris: un volum de versuri şi 7 piese de teatru. În prezent lucrez la o piesă *Gheorghe Doja* ». (*Biografia*, nedatată, pare din anul 1948).

Propunem însă aici una din piesele deplin încheiate ale lui Radu Stanca, fantasma tragică, în 3 acte, *Ochiul* (1945), din care unele fragmente au fost publicate în *„Tribuna"*, nr. 50 (567), anul XI, 14 dec. 1967. În lista celor 6 volume, *Ochiul* urma să apară alături de *Rege preot şi profet* şi *Dona Juana* — piesă care i-a adus, în 1947, la recomandarea lui Camil Petrescu, premiul *Sburătorul* al cenaclului Lovinescu

A: Un episod din istoria Mușatinilor

(în juriu: Șerban Cioculescu, V. Streinu, Camil Petrescu, Perpessicius, Felix Aderca).

De la bun început precizăm că *Ochiul* nu e o piesă istorică obișnuită, în genul acelora care exaltă faptele unor domnitori și adăpostesc în tirade un patetism al sărbătorescului. Nu e nici istorie romanțată, în sensul trilogiei lui Delavrancea, și nici reconstituire a unui moment bine precizat în timp. Istoria devine aici pretext pentru întruchiparea unor caractere — deși, între manuscrisele dramaturgului, multe trimiteri presupun o documentare riguroasă. Ne aflăm după domnia strălucită a lui Ștefan cel Mare; și de la înălțimea apogeului puterii militare și politice a Moldovei, răspunderea generațiilor următoare pentru neatîrnarea ei creștea nemăsurat. E spectacolul unor umbre proiectate imens ca permanențe, ca martori ai unui trecut glorios. Se aude ceva din replica finală a acelui Ștefan din *Apus de soare* a lui Delavrancea, căinînd Moldova la despărțirea pentru totdeauna de ea. El se întruchipează, el și neamul glorios al Mușatinilor, în « Ochiul sfînt », un soi de conștiință sui-generis a strămoșilor, în apele căreia poporul poate citi adevărul. Solemnitatea anuală a înfățișării Domnului de Rusalii ca să-i vadă norodul « Ochiul », fixează un moment cu totul deosebit în relațiile dintre scaunul domnesc și popor. Metafora radiază, polivalent, semnificații tulburătoare; « Ochiul » devine, astfel, o expresie a conștiinței naționale.

Bogdan, în viziunea lui Radu Stanca, este imaginea lipsei de măsură, a orgoliului ieftin, care pierde o dată cu bătălia din Codrii Cosminului (unii dintre istorici o leagă de ambiția de a o lua de nevastă pe Elisabeta, sora regelui Alexandru al Poloniei) însemnul « Ochiului »: « Ochiul nu mai e la locul lui, ochiul lui Alexandru cel Bun și al lui Ștefan, ochiul moștenit din domn în domn. L-am pierdut. Acum îmi ascund cu năframa asta neagră locul gol » se căinează Bogdan căpitanului său Pîrvu. Cu ajutorul lui « alegea dreptatea de nedreptate, adevărul de minciună, binele de rău ». O negură stăpînește pe domnitor și ea este urmarea sacrificării, în acțiuni necugetate, a limpezimii pe care e datoare să o aibe privirea conducătorului. Lipsit de « Ochi », dar afirmînd că l-a acoperit ca doliu după lupta pierdută, Bogdan rămîne din ce în ce mai singur. O ambiție îi mai rămîne: căsătoria cu Ruxanda venită la curtea sa « ispitită de ochiul Mușatei », « în care se poate citi totul ». Dar aceasta se opune acum avînd intuiția dezastrului, ea simte că Bogdan, lipsit de « Ochiul » său, e o « înțelepciune găunoasă ca nucile mîncate, [...] o frumusețe știrbită ca o scăfîrlie dezgropată de plug, [...] o putere zdrențoasă ca iia sperietorilor din holde ».

Sub povara unor răspunderi ce nu le poate duce, deși nu ambițiile îi lipsesc, Bogdan, însuși, descoperind că nu urmează pilda strămoșilor, exclamă: « Moldovă, Moldovă, cine mi te-a pus pe umeri? Am să înebunesc dacă te mai port mult ».

Sfătuit prost, el însuși predispus la violență și necugetare, Bogdan perseverează în proiectul căsătoriei deși fusese refuzat. Între oaspeți, cavalerul care îl învinsese în luptă, Stanislas, poartă ochiu-său, găsit pe cîmpul de bătaie. Dragostea Ruxan, dei se îndreaptă spre el. Bogdan îl închide și apoi la stăruințele domniței, îl eliberează cerîndu-i să plece. Pus la cale, omorul cavalerului (și recuperarea « Ochiului »), se înfăptuiește, dar cu prețul vieții Ruxandei. În momentul sortit cununiei Bogdan dezleagă « Ochiul »; însă, expresie a conștiinței neiertătoare a neamului față de tot ceea ce înseamnă abatere de la legea străbună a libertății și dreptății politice și sociale, pe limpezimile sale se vede crima. Căinînd-o pe Ruxanda, Bogdan într-un acces de mustrare a cugetului plînge Moldova pe care el a adus-o în impas: « Cine e fecioara aceea îndoliată care se înalță dintre neguri și mă privește cu inima sîngerîndă? Tu ești, tu Moldova! O, nu te mai uita la mine astfel. Nu-mi arăta mustrătoare rana de sub sîn [...] Moldovă, Moldovă, ești plină de sînge... », în vreme ce Stavăr, întruchipare a glasului mulțimii, reia parcă aceeași replică finală din *Apus de soare*. *Ochiul* este, așadar, drama neputinței de a face față imperativelor istoriei, a ruperii de aspirațiile maselor, a ignorării moralei strămoșești.

Libertățile poetice asumate de autor în tratarea subiectului nu sînt totuși arbitrarii, acte de invenție istorică în sine. Bogdan este acela zis « Chiorul » (și chiar orb, în cronica lui Neculce), războiul pierdut de el, și prima dovadă a caracterului său găunos e acela care umilește Moldova în pacea din 1510 încheiată cu Sigismund. Iar după căsătoria sa cu Nastasia (moartă după doi ani, adică în 1512) Bogdan o cere pe Ruxanda, fiică a lui Mihnea cel Rău și a doamnei Smaranda, rămasă apoi ca fiică (vitregă, desigur) a doamnei Voica despre care vorbește piesa. Pețitul se face

la aceasta din urmă, iar nunta e onorată de prezența unui cavaler, Stanislas de Chodez, căpitan de Liov, oaspete cum am spus, neagreat însă de Bogdan și înlocuit de Krupsky, castelanul din Belz.

Improvizația lui Radu Stanca nu are loc deci decît în sensul metaforei de care vorbeam, celelalte date istorice confirmîndu-se cu uimitoare precizie. Confruntarea este atît de captivantă încît ea însăși este suficientă ca să ne convingem, o dată în plus, că nu libertatea fortuită față de amănuntul istoric suflă în aripile genului susținîndu-i zborul, ci libertatea transfigurării artistice.

Ca în cele mai multe dintre piesele lui Radu Stanca, sentimentele eroilor se exprimă cu o ardoare ce lasă foarte departe așa-zisul limbaj analitic al dramaturgiei de aplicație psihologică. E o « fierbere lăuntrică » (aceea pe care autorul o descoperea în teatrul lui Kirițescu, de exemplu) care lasă și aici, în primul moment, impresia grandilocvenței teatrale. Dar, fie că e vorba de personajele din *Ostatecul*, *Oedip salvat*, sau *Ochiul*, nevoia de grandios emană din structura personajelor, dimensionate pe măsura unui flux ca acela al teatrului neoclasic. Peste tot « teatralul » e stîrnit, senzualul e afișat. Acestea sînt dimensiunile spiritului său, meșteșugul nefiind operă de temperare, ci dezlănțuire, nu rareori pletorică, a temelor. Între *Florența* lui Thomas Mann și, eventual, *Dona Juana* nu găsesc o altă deosebire decît de timbru, oricum, ca valoare nu cred că una stă mai prejos celeilalte. Conflictele se dezbat pe un plan conceptual rafinat, personajele fiind simboluri. Cu totul altă consistență are, de pildă, drama versificată a lui Victor Eftimiu (atît *Don Juan*-ul cît și *Poveste spaniolă*), unde abilitatea conflictului susține, cel puțin formal, o tensiune sporită față de aceea din Radu Stanca, dar semnificațiile sînt simțitor mai înguste. Au fost necesare și aceste din urmă comentarii, pentru că piesele de care am vorbit merită să devină cît mai des « spectacole ». E îmbucurător că s-au tipărit unele dintre ele, dar acesta nu e decît un act de reparație morală parțială. Radu Stanca le-a gîndit și le-a văzut pe scîndura scenei.

Vom mai aminti aici că se păstrează în pagini de manuscris și alte piese de factură sau substanță istorică. În afară de *Doja* se mai află *Os de domn* (Ștefan Tomșa) și *Tinerețea lui Cantemir*, de asemenea *Meșterul Manole* — deosebit de interesantă prin felul în care reia motivul, evitînd ecourile din piesa profesorului său Lucian Blaga. Dacă nu s-a putut bucura în timpul prea scurtei vieți de volumele pe care le pregătise (în aceeași *Autobiografie* spune: « Întreaga mea activitate literară este deocamdată nestrînsă în volum, ci există numai sub formă de manuscris »), atunci cel puțin i se cuvine grija noastră deosebită pentru fiecare rînd publicat postum.

Mihai NADIN

OCHIUL

FANTASMĂ TRAGICĂ ÎN 3 ACTE DE RADU STANCA

PERSOANELE

BOGDAN VODĂ
CĂPITANUL STANISLAS DE CHODES
STOLNICUL STAVĂR
BOIERUL HRIZESCU
PÎRVU
DOMNIȚA RUXANDA
UN COPIL DE CASĂ

*

ACTUL I

UN COPIL DE CASĂ: **Măria Ta, Pîrvu!**
BOGDAN: **Să intre!** (Copilul iese.)
PÎRVU (intră și îngenunche lîngă jilțul lui Bogdan): **Stăpîne!**
BOGDAN: **Ei bine?**
PÎRVU: **Nimic!**
BOGDAN: **Cum?**
PÎRVU: **Nimic!**
BOGDAN: **Blestematule!**
PÎRVU: **Ce vină am eu?**
BOGDAN: **Ai jurat**[1] **să nu te întorci cu mîna goală.**
PÎRVU: **Am fost nebun!**
BOGDAN: **Știi ce te așteaptă?**
PÎRVU: **Știu!**
BOGDAN: **Ți-am dat prilejul să te mîntui!**
PÎRVU:[2] **N-am *izbutit* să-l folosesc.**
BOGDAN: **Dar eu? Eu ce fac?**
PÎRVU: **Îți îneci mînia în sîngele meu!**

[1] Juraseși
[2] Am încercat să-l folosesc.

BOGDAN:[1] **Și dacă n-o să se înece? Atunci?**
PÎRVU: **Atunci numai Dumnezeu mai poate hotărî!**
BOGDAN: **Dumnezeu m-a părăsit din clipa nenorocită de la Codrul Cosmin.**[2]
PÎRVU: **L-am răscolit în fel și chip dar n-am găsit nimic.**
BOGDAN: **Adevărul n-o să mai poată fi mult timp ascuns.**
PÎRVU: **Deocamdată-l cunoaștem numai noi doi.**
BOGDAN: **De Rusalii va trebui să-l dezvăluim tuturor.**
PÎRVU: **Nu te gîndi încă la Rusalii!**
BOGDAN: **Nu mă gîndesc, pentru că nu voi ajunge pînă la ele.**[3]

[1] Dacă aș avea nădejde că s-ar îneca! Teamă mi-e că, de strașnică ce-i, o să-noate pînă și-n sîngele tău păcătos! Și-atunci...?
[2] PÎRVU: Ai fost la un pas de biruință!
BOGDAN: Și totuși astăzi sunt un învins!
PÎRVU: L-am răscolit în fel și chip. Am întors pămîntul cu plugurile și am cercetat fiecare brazdă cu deamănuntul. Am răvășit frunzișurile căzute și am secat toate cioburile de apă dinprejurul locului. Bineînțeles, nimănui nu i-am destăinuit ceea ce caut. Taina a rămas neatinsă!
BOGDAN: Dacă s-ar afla, aș fi pierdut.
PÎRVU: N-o să se afle. Numai noi doi o știm.
BOGDAN: Ți-am încredințat-o nădăjduind că mă voi putea folosi de tine!
PÎRVU: Sunt gata să pier pentru a o feri de atingeri!
BOGDAN: De prisos! Adevărul n-o să mai poată fi mult timp ascuns! Gurile au început să bolborosească. Unele zvonuri au ajuns pînă la urechile mele. Clocotele mocnesc. De Rusalii va trebui să dezvăluiesc totul!
PÎRVU: Așa e! De Rusalii, după obiceiul răposaților domni, trebuie să te arăți mulțimii în tinda Mitropoliei, ca natul să se încredințeze că ochiul e la locul lui!
BOGDAN: Ochiul nu mai e la locul lui! L-am pierdut! De Rusalii ceea ce numai noi doi știm, vor ști toți. Natul se va îngrămădi pe treptele Mitropoliei ca să vadă ochiul mușatinilor, și să se împrospăteze în încredere și tihnă știindu-se păzit și veghiat. Mare-i va fi și uluitoare vîlva, cînd va vedea în locul lui, pleoapa închisă și căușul gol.
[3] Dacă pînă la Rusalii nu regăsesc ochiul, părăsesc Moldova înainte ca norodul să mă alunge el din scaun!
PÎRVU: Norodul nu te va alunga!
BOGDAN: Crezi că mă va mai răbda în scaun, după ce n-am fost vrednic să păstrez ceea ce mi-a încredințat. Ce altceva decît ochiul, ochiul Mușatinei, al străbunei lor, ochiul care îl veghea și apăra, ochiul împărțitor de dreptate, izbînditor în luptă, mă îndrituia să șed aici? Ce altceva? Pentru norodul acesta, domnul nu e decît scrinul ce poartă comoara

PÎRVU: Nu-ți mai frînge mîinile, Măria Ta!

BOGDAN: Du-te și chiamă divanul. Să se sfîrșească o dată chinul acesta. Vreau să dezvălui chiar astăzi, totul.

PÎRVU: Să nu faci așa ceva, Măria Ta! Lasă-i pe toți să creadă că ochiul e la locul lui.

BOGDAN: [1] **Ochiul nu mai e la locul lui! Ochiul strămoșesc! Ochiul lui Al[exandru] cel Bun și al lui Ștefan, ochiul moștenit din domn în domn. L-am pierdut și nu mai e la locul lui. Acum îmi ascund cu năframa asta locul gol.**

PÎRVU: Ei și ce. Ai pierdut un ochi. Îl ai pe celălalt.

BOGDAN: N-am pierdut un ochi. [2] **Am pierdut Ochiul, Pîrvule! Ochiul fermecat. Ochiul atotputernic. Ochiul care rîdea.** [3] **Cum voi mai putea,**

---

din moși strămoși. Nu e decît albia mereu înnoită în care se așează din tată-n fiu ochiul străbun; ochiul cu care Petru, întîiul lui moștenitor, a statornicit hotarele, Alexandru cel Bun a dus faima numelui moldovan pînă pe meleagurile Pocuției, iar Ștefan cel Sfînt a oprit puhoiul necredincioșilor cu o mînă de oameni.

PÎRVU: Pe tine te va îndritui să șezi în scaun altceva!

BOGDAN: Numai ochiul mă îndrituia. Și acum l-am pierdut! O! Cosmin, codru blestemat!

[1] Vreau să le spun tuturor că ochiul, ochiul... Dar nu mai e, Pîrvule! Nu mai e! Ochiul străbunilor lor l-am pierdut eu.

PÎRVU: Ar fi o nebunie!

Lasă-i, ca și pînă acum, să creadă că numai din pricina înfrîngerii îl porți acoperit; că l-ai îndoliat doar. Nu și că l-ai pierdut! Pînă la Rusalii mai este!

BOGDAN: Numai o minune mi-l mai poate înapoia!

PÎRVU: Norodul se va obișnui treptat cu el acoperit. Pînă la urmă va uita de el. Și de atunci încolo vei vedea că nu el te îndrituia să stai pe scaunul domnesc, ci puterea ta, înțelepciunea ta, frumusețea ta.

BOGDAN: Numai datorită lui cîrmuirea mea era înțeleaptă. Numai datorită lui priceperea mea în războaie era neîntrecută. Numai datorită lui cumpăna judecății mele — nesovăitoare!

PÎRVU: Numai datorită ție erau toate acestea cum erau. Ochiul sugea din darurile tale cum suge iedera din sucurile stejarului. Faima ochiului se hrănea din truda ta. Ai pierdut un ochi. Nu deznădăjdui. Îl ai pe celălalt.

[2] Am pierdut ochiul străbun, ochiul mușatin, ochiul cu care Petru Mușat [*indescifrabil*] hotarele Moldovei, Alexandru cel Bun a străbătut Pocuția, iar Ștefan cel Mare și Sfînt a biruit domnii, ochiul care mă îndreptățea să șed în scaunul domnesc.

[3] Am rămas cu ochiul blestemat. Am rămas cu ochiul drăcesc, ochiul care plînge. Ceea ce mai-nainte vedeam prin el, voi vedea de-acum prin cestălalt. Dar cum voi vedea?

fără el, s-aleg dreptatea de nedreptate, adevărul de minciună, binele de rău.

PÎRVU: Le vei alege cu ochiul rămas!

BOGDAN: Acela e ochi pămîntean, ochi neputincios. Acela e ochiul care plînge [1]**. Ochiul strămoșilor mei, ochiul izbînditor în luptă și împărțitor de dreptate, l-am pierdut la Cosmin** [2]**. În toiul bătăliei. La un pas de biruință. L-am pierdut și cu el am pierdut și bătălia.**

PÎRVU: Ai pierdut-o pentru că te-a înspăimîntat pierderea ochiului [3]**.**

BOGDAN: Nu! Nu! Am pierdut lupta, pentru c-am pierdut ochiul! [4] **Acum e prea tîrziu! Toate visurile mele** [5] **sunt spulberate. Visam să urc cu o treaptă, două** [6]**, o sută mărirea pînă la care urcase părintele meu țara aceasta. Vedeam cu ochiul acela fermecat o Moldovă uriașă, întinsă de la codrii Pocuției, pînă dincolo de Cornul de aur[...] Vedeam în adîncul ochiului, Moldova înviind măreția**

---

[1] Ochiul mușatin l-am pierdut la Codrul Cosmin. Cînd, fără să vreau în toiul bătăliei, mi-am desfăcut coiful și mi-am ridicat viziera ca să răsuflu o clipă. Cînd ca din senin am simțit peste frunte tăișul unei săbii și amețit m-am prăvălit din șa.

PÎRVU: Pe semne, izbitura aceea l-a scos din căuș!

BOGDAN: Cînd mi-am venit în fire, ochiul lipsea din orbită. Ca nebun, am sărit în picioare și am început să-l caut. Dar sîngele îmi gîlgîia din căușul golit și-mi îngreuia căutarea. Din fericire, nimeni în focul luptei nu băgase de seamă întîmplarea. Cu o negură mare pe frunte m-am urcat iarăși în șa ca să conduc bătălia. Nădăjduiam că voi găsi ochiul cînd focul se va fi potolit. Dar nici o hotărîre nu mai puteam lua. Negura aceea mă stînjenea cumplit. Deși la un pas de biruință, îndrumările mele au început să fie încîlcite. Poruncile șovă[i]elnice, ca niște viței nou născuți. Totul se învălmășa în capul meu. Oștile mele au început să se împleticească. Iar eu alergam deznădăjduit de ici, colo, neștiind nici ce porunci să dau, nici ce semne să fac alor mei. În vremea asta dușmanul să prindă puteri noi. Oștile lui se treziră ca prin farmec din moleșeală și într-un ceas îi împrăștiară pe ai noștri. Lupta era pierdută! Pierdusem ochiul, am pierdut și lupta.

[2] în toiul bătăliei de la Cosmin. Cînd eram la un pas de biruință. Ah! Pîrvule, cînd l-am pierdut. Și din clipa aceea totul s-a năruit.

[3] Din pricina spaimei ai pierdut lupta, nu din pricina pierderii ochiului!

[4] Ochiul care mă-nvăța ce e bine și ce e rău! Ochiul care mă lega de statornicia în dreptate a strămoșilor mei! Ochiul pe care l-am nesocotit și nu l-am grijit cum se cădea!

[5] de mărire

[6] zece

Bizanțului, alungînd necredincioșii din altarul Sfintei Sofii, punînd zăbală poftelor leșești, iar pe fruntea mea vedeam strălucind coroana de Împărat a Comnenilor și cea de dezrobitor al Sfîntului Mormînt. Aceasta vedeam. Dar acum nu mai văd nimic. Decît negura aceea ciudată care mi s-a lăsat pe frunte odată cu pierderea ochiului.

PÎRVU: **Le vei revedea toate, prin ochiul celălalt.**

BOGDAN: **Le voi revedea, dar nu le voi putea înfăptui. Le voi revedea, dar numai ca pe niște dorinți deșarte, ispite de mărire, în slujba diavolului. Doamne [1], de ce mă părăsești! Oștile leșești au înfrînt oștile Moldovei. Iar Moldova trage nădejdea în ceva ce nu mai este. Ochiul strămoșilor ei e pierdut. Iar eu voi fi blestemat în veci. Ochiul [2] rămas pune încetul cu încetul stăpînire pe mine [3].**

PÎRVU: **Nu-ți disprețui puterile proprii, Măria Ta! [4] Fii tu însuți.**

BOGDAN: **Eu însumi? Dar cine sunt eu? [5] M-am privit toate nopțile acestea de nesomn în oglinzi ca să aflu cine sunt. Dar nu mi-am văzut decît orbita goală și obrazul cîrpit.**

PÎRVU: **Nu te mai privi în oglinzi, stăpîne. Privește-te în tine însuți.**

---

[1] simt că-ncepi să

[2] care mi-a mai

[3] și pe vedeniile mele. O singură nădejde a mai rămas: nunta. Numai Domnița Ruxanda îmi va putea altoi mlada rănită. Numai ea va putea înlocui ochiul cel vechi, cu unul proaspăt, la fel de dibaci și de puternic. Numai ea va putea da urmașilor mei privirea aceea limpede, despărțitoare de rău și bine, pe care a dat-o neamului meu Mușata. Dar fără ochiul cel drept cum voi putea oare să cuceresc iubirea Ruxandei. Fără ochiul acela de dragul căruia a venit ea în casele mele, cum voi putea avea vraja cu care s-o țin înlănțuită. Golul hîd din căușul golit o va îndepărta de mine. Iar ochiul rămas se strîmbă ca un strigoi pe obrazul meu.

[4] Domnița Ruxanda trebu[i]e să fie prada lesnicioasă a ochiului rămas! A ochiului tău celui adevărat. A adevăratului tău ochi! Cucerește-o cu el, nu cu acela al străbunilor.

[5] Sluga unui ochi care rîde și a unuia care plînge. L-am pierdut pe cel care rîde. Am rămas așadar sluga numai a celui înrăit. Deunăzi, Ruxanda s-a-nspăimîntat de mine și, căzînd în genunchi, m-a rugat să-mi desfășur odată cîrpa asta neagră și să-mi las ochiul cel fericit să arunce razele luminoase asupra ei și asupra întregii Moldove. În clipa aceea m-a cuprins o poftă sălbatică de-a-mi desface năframa și de-a mă arăta fecioarei nevinovate, logodnicei mele, așa cum sunt, cu obrazul hîd și cu căușul cîrpit. De-a mă arăta așa cum mă arăt mie uneori, în nopți de nesomn, în oglinzile atîrnate pe pereți.

BOGDAN: **În mine însumi nu mai văd nimic. Totul e acoperit de negura blestemată. [1] Mă-nvîrtesc în mine ca într-o bulboană a Bistriței, cînd vine mare. [2]**

PÎRVU: **Păreri, stăpîne! Vino mai bine să ne tragem în chilia ta și să hotărîm ce a mai rămas de hotărît. [3]** (Ies.)

Scena II

Stolnicul Stavăr— Boierul Hrizescu

HRIZESCU (intrînd): **Cine l-o fi-nvățat?**

STAVĂR: **Dumnezeu știe! A doua zi după înfrîngerea de la Cosmin, a venit în Divan cu obrazul acoperit. Și de atunci nu și-a mai înlăturat năframa cernită. [4]**

HRIZESCU: **N-ați încercat să-l scoate-ți din încăpățînarea lui?**

STAVĂR: **Cum nu! Dar fără folos? [5]**

HRIZESCU: **Așa dar, pînă-n ziua de Rusalii nu se va descoperi. [6]**

Am fost sluga unui ochi cu puteri tainice, am fost păstrătorul unei comori în care toți își puneau nădejdea. Acum sunt un biet neputincios. Pîrvule, Pîrvule, cîine nemernic, de ce nu mi-ai găsit ochiul?

Pîrvu: Crezi că eu n-aș fi vrut să-l găsesc. Dar dacă n-am putut, ce să fac!

Bogdan: Ai căutat bine? Ai răscolit tot codrul?

Pîrvu: Precum ți-am spus. Am răvășit tot codrul, dar zadarnic.

Bogdan: Nenorocitul de mine.

Pîrvu: Nu-ți mai frînge mîinile, Măria Ta. Vino mai bine...

[1] Nici un punct luminos în afara mea de care să mă razim.

[2] Ochiul cel rău pune stăpînire pe mine. Și nu mă pot împotrivi. E mai puternic decît mine.

[3] pentru ziua nunții.

Bogdan: Da! Da! Ziua nunții. Numai ea mă mai poate mîntui. Pe mine ca și Moldova. Numai ea mai poate da urmașilor mei, alături de ochiul blestemat, pe care-l vor moșteni de la mine, și un ochi fericit moștenit de la Ruxanda.

[4] de pe obraz

[5] În zadar i-am arătat că înfrîngerea e numai o întîmplare. În zadar l-am sfătuit să nu primejduiască bunele judecăți acoperindu-și ochiul cu care le putea desăvîrși. N-am izbutit să-l urnim din hotărîrea lui ciudată.

[6] Pînă-n ziua de Rusalii nu voi avea nădejde să văd ochiul vrăjit al mușatinilor. Și eu care nădăjduiam să-l privesc încă astăzi. I s-a dus vestea pînă departe-n Țara Românească. Toți îi fericesc pe moldoveni pentru comoara pe care o au. Cînd Doamna Voica, maica jupîniței Ruxanda, m-a ales ca

STAVĂR: **Nu! Dacă o ultimă nădejde nu se va împlini, nu!**
HRIZESCU: **Și care e această ultimă nădejde.**
STAVĂR: **D[umnea]ta, bo[i]er Hrizescu!**
HRIZESCU: **Cu ce-aș putea eu fi de folos?**
STAVĂR: **Bogdan a hotărît după nenorocirea de la Codrul Cosminului să-și acopere ochiul. În semn de doliu — zicea! — Hotărîrea lui Vodă nu are — precum îți spusei — un temei. Are, în schimb, un liman. Ziua de Rusalii.** [1] **După obiceiul statornicit din vechi, Vodă trebu[i]e să se arate, de Rusalii, mulțimii, pentru ca ea să vadă ochiul strămoșesc și să se împărtășească din el cu puteri noi. Apoi tot de Rusalii e hotărîtă nunta Voievodului nostru cu jupînița ta, Ruxanda.**
HRIZESCU: **Și ce pot eu face?**
STAVĂR: **O poți hotărî pe jupînița Ruxanda să grăbească nunta. Vodă e atît de stăpînit de dragoste, că ar fi cu neputință să nu-i facă pe plac.** [2] **Să grăbim, prin urmare nunta. S-o hotărîm pe cît mai devreme. Pe duminica săptămînii acesteia chiar!**

---

să călătoresc pînă-n tîrgul Sucevii cu răvaș către fie-sa, n-am pregetat. Și n-am pregetat, tocmai fiindcă ardeam de dorința de-a vedea ochiul; ochiul cu care de-atîta amar de timp vo[i]evozii moldoveni ocîrmu[i]esc în fericire țara, deși stau în bătaia tuturor vînturilor și a tuturor puhoaielor. Bine-nțeles, am pus în cumpănă și dorința aprigă de-a te vedea pe dumneata, vechiul și albitul meu prieten.

STAVĂR: Mă-nchin și mă bucur. Mă-nchin pentru că așa a fost voia lui Dumnezeu: să-mi schimb pîrdalnicele flăcări de pe tîmple cu aceste pîraie înzăpezite. Mă bucur, pentru că nu m-ai uitat, deși au trecut peste umerii noștri de sfetnici domnești, atîtea umbre și ne-au despărțit de atîtea ori sînețe înfruntate și spade hăuind prin tăiș. Și mă mai bucur că ai călărit încoace, pentru că ești ultima nădejde ca să-l putem dezbăra pe Vodă de obiceiul primejdios pe care și l-a luat, de a-și acoperi ochiul cel luminat, cel înțelept.

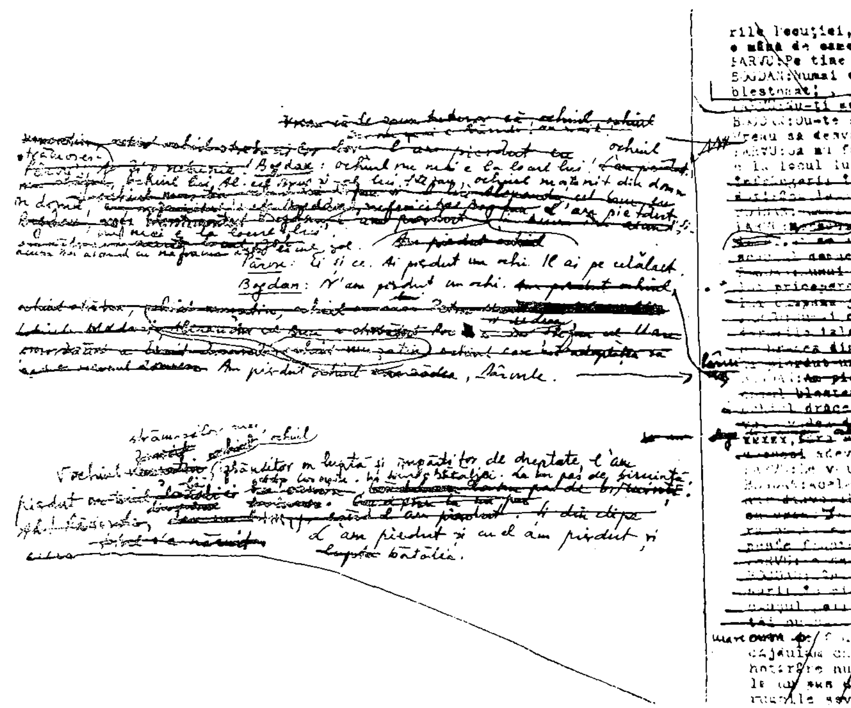
[1] Întîi, fiindcă în ziua de Rusalii Vodă, după obiceiul statornicit din vechi, trebu[i]e să se arate mulțimii pentru ca ea să vadă ochiul strămoșesc, să vadă cum el se rotește fericit peste pămînturile Moldovei, făcîndu-le să rodească grîne de aur, peste armele călăreților și pedestrașilor, făcîndu-le să lucească în soare neînfrînte. Al doilea, pentru că

[2] Fiecare ridicare din sprînceană a jupîniței e pentru Bogdan o ispită. Fiecare tremur de deget, o chemare de la care nu s-ar abate. Cu cît mai degrabă e nunta, cu atît mai degrabă va fi și desfacerea năframei care acoperă ochiul Moldovei. Deci izbutește s-o hotărăști pe jupînița Ruxanda la grăbirea nunții. S-o facem cît mai curînd. Norodul e nerăbdător, mai ales acum, după înfrîngerea de la Cosmin, să se cuminece din vederea ochiului, cu nouă bărbăție și cu proaspătă dragoste de țară. Să-i grăbim cuminecarea. Și-aceasta n-o poate face decît nunta.

HRIZESCU: **Cine-ar putea să mîntuie în cîteva zile o nuntă? Nuntașii sunt strînși? Mirurile aduse?**
STAVĂR: **Mirurile zac de mult în potirul de la Mitropolie. Nuntașii sunt aici. Nu lipsește decît solul leșesc pentru a fi toți în păr. E ușor să mîntuim în cîteva zile nunta. Dar nu-i vorba de a mîntui o nuntă. Ci-i vorba de-a mîntui cît mai curînd Moldova.** [1] **De cînd ochiul fericit al strămoșilor nu se mai rotește ocrotitor** [2] **pe deasupra pămîntenilor ei, toate merg rău. Holdele răzeșilor au fost năpădite de buruieni. Păstrăvii s-au întors pe spate în heleșteie, seceta a crepat brazdele. Dușmanii pîndesc porțile țării și dinspre miazăzi și dinspre miazănoapte. Judecățile lui Vodă sunt strîmbe**

---

[1] De cînd Vodă și-a acoperit ochiul, toate merg rău în Moldova.
[2] peste Moldova.

și hotărîrile nesăbuite. Nu mai e vreme de pierdut. Ochiul cel bun trebu[i]e scos cît mai curînd la lumină. Ascunzîndu-l, Vodă nu face lucru înțelept. Să-l silim, așa dar, să-l scoată. [1] Și nu-l putem sili decît cu nunta.

HRIZESCU: Stolnice Stavăr, am să-ți dau o mînă de ajutor. Am să le spun mirilor că voința Doamnei mele e ca nunta să se înfăptuiască cît mai curînd.

STAVĂR: Îți mulțumesc. Solul craiului leșesc trebu[i]e să sosească din clipă-n clipă. Deci toate sunt gata de nuntă.

HRIZESCU: O voi grăbi. [2] Poate că astfel voi avea prilejul să văd și eu ochiul vestit; ochiul cu care din moși strămoși vo[i]evozii moldoveni cîrmu[i]esc cu înțelepciune și dreptate țara aceasta.

STAVĂR: De l-ai vedea. Deși e pe dinafară ca oricare altul, în adîncul lui zac puteri tainice [3]; în oglinda lui poți vedea tot ceea ce e ascuns celorlalți ochi. Și mai ales poți vedea adevărul. De aceea ochiul trebu[i]e pus numai în slujba binelui. Puterile lui folosite în slujba răului se întorc împotriva celui ce le folosește.

HRIZESCU: Citesc pe fața ta o îngrijorare. Ți-e teamă că Bogdan le-ar putea pune vreodată în slujba altcuiva decît a binelui?

STAVĂR: Știu eu. Înțelepciunea lui lasă de dorit. Bătălia de la Codrul Cosminului n-a fost un lucru înțelept. Ochiul a dat semn de aceasta. [4] Iar acum acoperirea lui e o nouă nesăbuire.

HRIZESCU: Îți înțeleg și îți împărtășesc îngrijorarea!

STAVĂR: Bogdan are visuri nesocotite. Visuri care pot aluneca împotriva voinței lui Dumnezeu. Și teamă mi-e că, nutrindu-le, într-o bună zi s-ar sluji de puterile ochiului strămoșesc ca să și le împlinească. [5] Ceea ce ar duce cu sine pacostea Moldovei.

HRIZESCU: Să nădăjduim că aceasta nu se va întîmpla!

STAVĂR: Amin. Dar iată mireasa. Rămîi cu ea! (Iese.)

---

[1] desfacă din legăturile care-l înăbușă. Dacă voința ochiului a fost ca la Codrul Cosminului oștile noastre să fie înfrînte, voința aceasta nu-i cuminte să ne sumețim, pedepsind-o. Înfrîngerea de la Cosmin n-a fost înfrîngere cu urmări. Dar încătușarea ochiului poate fi. Nu e bine, nu e bine ceea ce face Vodă.

[2] Poate că astfel mi se va prilejui și mie vederea ochiului. Să nu zic: am fost în Moldova și n-am văzut ochiul.

[3] Deși apele lui nu sunt mai lucitoare ca ale altuia.

[4] Și-acum înlănțuirea lui e o nouă dovadă!

[5] Slujbă primejdioasă, între ucidere și răscoală.

Scena III

Hrizescu—Ruxanda

HRIZESCU: Domnița mea!

RUXANDA (intrînd): Bo[i]er Hrizescu! Ce vînt te-aduce?

HRIZESCU: Vîntul unui răvaș!

RUXANDA: Răvaș? Din partea cui?

HRIZESCU: Din partea Doamnei Voica!

RUXANDA: Mama?! Spune-mi: ce face mama!

HRIZESCU: Mulțumită lui Dumnezeu: bine! care bine ți-l dorește și dumitale.

RUXANDA: Sărmana de mine!

HRIZESCU: De ce vorbești așa?

RUXANDA: Pentru că n-am parte de binele pe care mi-l dorește ea!

HRIZESCU: Îți lipsește ceva, Domniță?

RUXANDA: Îmi lipsește!

HRIZESCU: Am venit de departe, Domniță, și nu se cuvine să mă-ntristezi.

RUXANDA: Ce pot să fac împotriva-ntristării tale?

HRIZESCU: Ce nu poate face o mireasă!

RUXANDA: Mireasă...? O! De ce n-am rămas la casele mele!?

HRIZESCU: Alungă-ți jalea, Ruxando! Doar nu vei vrea să spun Doamnei Voica la-ntoarcere, că te-am aflat cu sînul cernit și cu ochii înlăcrimați.

RUXANDA: Spune-i, Bo[i]er Hrizescu, spune-i. Și mai spune-i că mi-e sînul cernit și ochii înlăcrimați, din pricina locului blestemat în care m-a trimis!

HRIZESCU: Ne-am despărțit cu bucuria de a te vedea Doamna Moldovei și, iată, te regăsesc cu jalea de a nu fi.

RUXANDA: Am venit aici cu bucuria de a găsi un mire și iată-mă [1] logodnica unui schilod.

HRIZESCU: E cu putință? [1]

RUXANDA: E cu putință! Am venit aici ispitită de ochiul Mușatei. Am vrut să-l cuceresc și să-l dau moștenire fiilor mei. Iată-mă mireasa unei năframe cernite!

---

[1] mireasa

HRIZESCU: **De ce nu-ncerci să-l faci pe Bogdan să și-o înlăture?**

RUXANDA: **Am încercat de atîtea ori. În zadar!**

HRIZESCU: **Dacă e adevărat ce spun unii, că vorbele tale îi sunt porunci**[1], **de ce nu-ți îndeplinește dorința?**

RUXANDA: **Nu știu!**

HRIZESCU: **Doamna Voica dorește grăbirea nunții!**

RUXANDA: **Iar eu stricarea ei!**

HRIZESCU: **Adevărat?** [2]

RUXANDA: **Adevărat. Doresc ca această nuntă să nu se mai facă!**

HRIZESCU: **Ruxando! De Rusalii, vrînd, nevrînd, Bogdan va trebui să se dezvelească!**

RUXANDA: **Ce folos! Sufletul meu va rămîne veșnic cernit!**

HRIZESCU: **Nu-nțeleg!**

RUXANDA: **Și totuși e limpede!**

HRIZESCU: **Bogdan te iubește!**

RUXANDA: **Dar nu și eu pe el. Bo[i]er Hrizescu, ia-mă de-aici. Ia-mă cu tine! Înainte de a fi prea tîrziu. Înainte de ivirea ultimului nuntaș.**

HRIZESCU: **Ultimul nuntaș e solul craiului leșesc. El trebu[i]e să vină din clipă în clipă.**

RUXANDA: **Ia-mă în clipa asta. Ia-mă fără preget.**

HRIZESCU: **Sunt uluit, Domniță!**

RUXANDA: **Ce copilă neștiutoare am fost cînd am purces încoace! Ce repede mi-a încărunțit sufletul stînd aici! M-am visat Doamna Moldovei — și am purces. Ajunsă aici, m-am dumirit că mai întîi trebu[i]e să fiu mireasa Domnului moldovean. Una cu alta sunt legate ca ușa cu țîțînile. Bogdan mă iubește, zici! Dar eu nu-l iubesc. Îl urăsc. Așa cum urăsc toată țara asta**[3], **cum îi urăsc pe toți cei ce mișună prin cămările astea în care mă ofilesc. Am venit cu sufletul limpede și mă întorc cu el înnămolit. Ceea ce am rîvnit, n-am aflat aici. Nu pot urca pe scaunul Moldovei decît alături de Bogdan. Și Bogdan nu e mirele pe care-l visam eu. Nu e mirele pe care să-l iubesc, cum îl iubi Rahila pe Iacov. Mi-e groază de el. Poftele lui mă umplu de**

---

[1] dorințele tale, legi.
[2] Să fie adevărat ce spui?
[3] în care am ajuns,

spaimă ca și obrazul lui înjumătățit. Vreau să plec de-aici. Ia-mă cu tine, Bo[i]er Hrizescu!

HRIZESCU: **Nu mă așteptam la aceasta!**

RUXANDA: **Nici eu nu m-am așteptat**[1] **să aflu, în locul țării de vis cu care mi-erau înpuiate urechile, țara aceasta secătuită, oastea aceasta învinsă, curtea aceasta cernită. Nu m-am așteptat ca în locul unui mire frumos**[2] **să-mi deschidă, la sosire, ușa rădvanului**[3] **un strigoi. Vreau să mă-ntorc între ai mei.**[4] **Și cît mai curînd!**

HRIZESCU: **Gîndește-te bine Domniță.**[5] **Ai răbdare să se scurgă sorocul hotărîrii. După ce Bogdan își va desprinde năframa**[6], **ochiul fericit se va roti iarăși pretutindeni. Totul se va schimba**[7], **țara se va înviora, iar dragostea ta se va naște dintr-o dată numai privind ochiul. Ai răbdare. Sau dacă nu mai ai răbdare, fă un lucru înțelept, grăbește nunta. Silește-l pe Bogdan, în felul acesta, să-și descopere obrazul mai curînd. Ascultă-mă și vei vedea cum se vor schimba toate.**

RUXANDA: **Toate în afară, nimic nu se va schimba înăuntrul meu. Ochiul fermecat,**[8] **pe care-l visasem era iubirea. Și ochiul acesta nu-l are Bogdan.**

HRIZESCU: **Mîntuirea Moldovei atîrnă de tine, iar de mîntuirea Moldovei atîrnă visul tău**[9]. **Grăbește nunta.**

RUXANDA: **Vreau să mă-ntorc la curțile mele.**

---

[1] cînd am plecat de-acasă, la aceasta. Nu m-am așteptat
[2] de care mi-erau înbuibați ochii,
[3] obraz spurcat, acoperit de o năframă neagră ca lințoliul
[4] Între străjerii fără visuri de a stăpîni Țarigradul. Între oșteni simpli și cu frica lui Dumnezeu.
[5] Nu e cuminte ceea ce-ți trece prin minte. Bogdan a luat o hotărîre nenorocită. Nenorocită și pentru țară, căci a sărăcit-o de putere și rod, nenorocită și pentru el, căci l-a sărăcit de dragostea logodnicei.
[6] de pe obraz iar
[7] în jurul tău. Cerul țării moldovene se va scutura de neguri cum se scutură morarii de funingine. Holdele se vor legăna în apusuri cum se leagănă cocostîrcii în vîrful sălciilor. Păstrăvii vor spinteca iarăși apele iazurilor. Va fi de-ajuns să privești ochiul fermecat și iubirea după care tînjești va înflori în tine.
[8] ochiul atotputernic
[9] iubirea ta se va trezi la viață odată cu desprinderea năframei. Va țîșni în lumină, cum țîșnesc ugerele răspline în șiștar. Nu zădărnici mîntuirea Moldovei, căci îți zădărnicești visul. Nu e cuminte ceea ce vrei tu. De-ndată ce vei privi ochiul, ai să înveți și iubirea.

HRIZESCU: Greu lucru și primejdios. Dacă ai părăsi acum casele acestea [1], moldovenii ar socoti plecare ta o jignire. Și pe drept cuvînt! S-ar întoarce împotrivă-ne fără doar și poate. Și ne-a fost lehamite și unora și altora de atîtea războaie.[2] Ar fi o nebunie să te-ntorci la ai tăi!

RUXANDA: Ar fi o moarte timpurie să mai rămîn. Ochiul [3] visat nu l-am găsit!

HRIZESCU: Răbdare!

RUXANDA: Am cheltuit și pînă acum destulă. Răbdarea mea e tocită.[4] Ia-mă cu tine.

HRIZESCU: Nu înainte de a cere învoire lui Bogdan! Iată-l!

RUXANDA: Să ne ferim de el! [5]

HRIZESCU: Nu, Domniță. Nu se cuvine să te pitești de Vodă, ca o păsărică de un uliu. Calcă-ți pe inimă. Moldova trebuie mîntuită. Rămîi și primește-ți mirele cu dragoste! (Hrizescu iese.)

---

[1] treburile obștești dintre cele două țări s-ar încurca, cum se-ncurcă vrejii toamna, cînd trece printre ei vîntul.

[2] De dragul tău s-ar mai stîrni unul. Și oastea moldoveană nu e lucru de glumă. Ea are ajutorul ochiului. În supărarea lui, Bogdan i l-ar cere pe dată. Și năframa i-ar cădea de pe obraz în chip neîntîrziat. De ce s-o facem să cadă spre răul nostru. De ce să n-o facem să cadă spre binele nostru!
RUXANDA: Binele vostru e răul meu. Și răul meu va fi pînă la urmă și răul vostru. Cît despre oastea de care te temi, nu-ți fă atîta grijă. La Codrul Cosminului oastea aceasta a fost învinsă.
HRIZESCU: O întîmplare doar. La Codrul Cosminului oastea moldoveană n-a purtat o bătălie dreaptă. Ochiul n-a stat în ajutorul sînețelor și-a tăișurilor. Bătălia pe care ar purta-o împotrivă-ne, ar fi dreaptă și plăcută ochiului. Căci plecarea ta ar fi jignirea lui. Fii mireasa ochiului. Îndreaptă-te după el și nu te sumeți.
RUXANDA: De l-aș vedea, m-aș îndrepta. Dar unde e el? Unde e?
HRIZESCU: La locul lui! Pe obrazul lui Bogdan!
RUXANDA: Ceva ascuns, ceva ca o șoaptă tainică mă face să mă îndoiesc. Ia-mă de-aici!

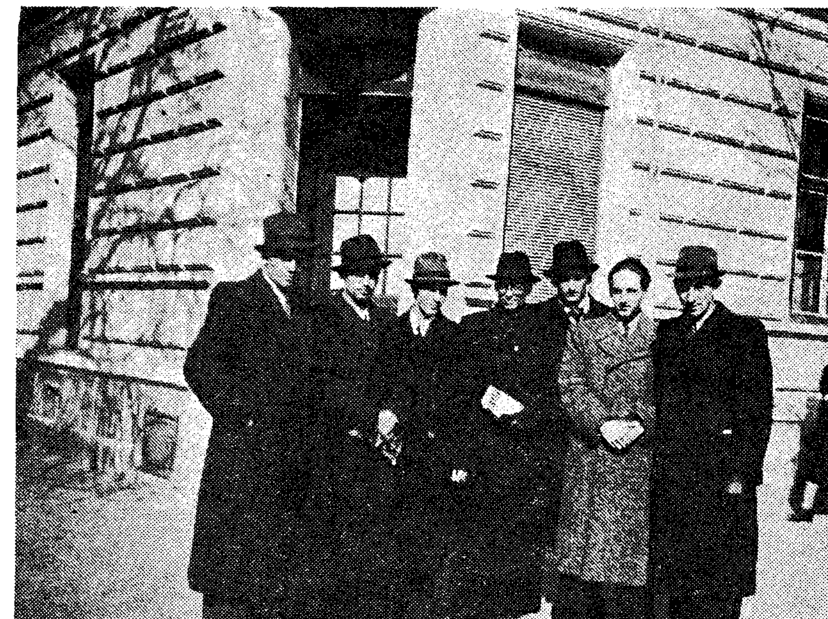
[3] pe care l-am căutat

[4] ca o coasă cu care retezi butuci.

[5] HRIZESCU: Atîta scîrbă nutrești pentru mirele tău? În loc să-l întîmpini cu brațele deschise ca ușile domnești duminica la liturghie, i te ferești din cale? Într-adevăr Moldova calcă prin zodie rea. Grînele zac uscate sub neguri, steagurile fîlfî[i]e ostenite pe porțile mîncate de cari, oștenii zac laolaltă cu șobolanii din curți, iar mireasa lui Vodă își întoarce ochii cu silă de la mirele său. Moldovă, Moldovă, unde-ți sunt zilele tale?...
RUXANDA: Vino! nu mai întîrzia!

1 2 3 4 5 6 7

De la stînga la dreapta: 1 — I. D. Sîrbu, 2 — Ovidiu Drimba, 3 — Ion Negoițescu, 4 — Ioan Cana, 5 — Radu Stanca, 6 — Romeo Dăscălescu, 7 — Cornel Regman.

Scena IV

Ruxanda—Bogdan

BOGDAN (intrînd): **Ruxanda, mireasa mea! Nu mă așteptam să te-ntîlnesc aci. Cum se face că ți-ai părăsit chilia în care te-ai închis? [1] Cum se face că te-ai[2] primejduit prin încăperile Vo[i]evodului?**

RUXANDA: **Întîmplarea a făcut, nu eu. Bo[i]erul Hrizescu a adus răvaș din partea Doamnei Voica.**

BOGDAN: **Așa? Și eu care începusem să nădăjduiesc că te-ai îmblînzit, ciută sperioasă!**

RUXANDA: **Nădejde deșartă!**

BOGDAN: **Deșartă sau nu, mă bucur că te-am putut zări.**

---

[1] Ferindu-te de mine și de brațele mele care doresc să te mîngî[i]e?

[2] desprins buzele de sub lințoliu

RUXANDA: **E și aceasta o bucurie!**

BOGDAN: **Cînd cele adevărate lipsesc.**

RUXANDA: **Rămîi cu bine!**

BOGDAN: **Te grăbești?**

RUXANDA: **Vreau să citesc răvașul mamei!**

BOGDAN: **E vreme destulă pentru el. Rupe și pentru mine cîteva clipe!**

RUXANDA: **N-avem ce vorbi!**

BOGDAN: **Nici nu e de lipsă să vorbim. E de-ajuns să stăm unul lîngă celălalt.**

RUXANDA: **Lasă-mă să merg la mine.**

BOGDAN [1]: **Tot îndărădnică? Tot încăpățînată în hotărîri? Bagă de seamă! Ruxando. Nu așa vei izbuti să mă îndepărtezi de tine. Cu cît ești mai neînduplecată [2], cu atît mă ispitești mai mult. Vino. Așează-te lîngă mine. Aici.**

RUXANDA: **Nu!**

BOGDAN: **Ți-e teamă?**

RUXANDA: **Teamă?! Nicidecum!**

BOGDAN: **Atunci?**

RUXANDA: **Știi bine doar: nu te iubesc.**

BOGDAN: **Ha! Ha! Ha! Vorbești ca și cînd ai știi ce înseamnă a iubi!**

RUXANDA: **Știu ce înseamnă a nu iubi.**

BOGDAN: **Ruxando, ești și vei rămîne mireasa mea!**

RUXANDA: **Pentru ce nu te înduplеci, Măria Ta? Pentru ce nu vrei să dai ascultare dorinței mele? Lasă-mă să mă-ntorc la mama [3].**

BOGDAN: **Mi-ai primit pețitorii, ai intrat în casa mea, așa dar aici vei rămîne.**

---

[1] Tot statornică.
[2] cu mine,
[3] BOGDAN: Pentru că te iubesc.
RUXANDA: Lasă-mă să mă-ntorc la mama!
BOGDAN: Niciodată!
RUXANDA: Nu vezi că între noi doi nu e cu putință să se ctitorească nici o zidire trainică? De ce nu-ți arunci privirea în golul care ne desparte? De ce nu te uiți în prăpastia care se cască între noi și în care se învălmășesc toate negurile urii?
BOGDAN: Mă uit dar nu văd acele neguri!
RUXANDA: Nu te iubesc!
BOGDAN: Eu însă te iubesc și nu vreau să te pierd.

RUXANDA: Măria Ta, îndură-te!

BOGDAN: Te frămînți în zadar. **Mi-ești încredințată mie și vei fi mireasa mea!**

RUXANDA: **Cu ce-am păcătuit, Doamne, de m-ai împins în vîltoarea aceasta? Cu ce-am greșit [1] de m-ai pedepsit aruncîndu-mă între ciocanele lumii?**

BOGDAN: **Ești frumoasă, Ruxando! În curînd o să fii și mai frumoasă!**

RUXANDA: **Da, am să fiu frumoasă! În sicriul pe care mi-l pregătesc!**

BOGDAN: **În patul pe care ți-l aștern!** (Vea s-o îmbrățișeze.)

RUXANDA: **Lasă-mă!**

BOGDAN: **Îndrăznești să mă înfrunți? Pasăre măruntă, cutezi să mi te-mpotrivești [2].**

RUXANDA: **Cutez.**

BOGDAN: **Din zori pînă-n seară, din amurg pînă la cîntatul cocoșilor, aici, pe jilțul domnesc, acolo, în Divan, în șea, pe urmele vînatului, numai și numai cu chipul tău! Dar ce socoți tu? Sunt sătul de chin! Sunt dornic și de făptura a[i]evea [3]! E vremea [4] să-ți cunosc și a[i]evea buzele, nu numai în aburul [5] visării! Vreau să-ți simt și a[i]evea mireazma [6] trupului, nu numai în închipuire [7].**

RUXANDA: **Ar fi mai bine pentru amîndoi, dac-ai da ascultare dorinței mele.**

BOGDAN: **Niciodată! Munteanco: să-ți intre bine-n urechi. Niciodată!**

RUXANDA: **Te bucură privirile mele încruntate? Îți plac vorbele mele aspre?**

BOGDAN: **Mă întărîtă. Pricepe: mă ispitesc!**

RUXANDA: **Am să-ți calc pe voie atunci!**

---

[1] înaintea ta
[2] aripilor vulturului?
RUXANDA: Nu vulturului, ci uliului! Și nu aripilor, ci ghiarelor!
[3] De-ajuns îmi istovesc ploapele, silindu-le să mi te-nchipu[i]e! De-ajuns îmi muncesc fruntea trudind-o să-ți înjghebeze năluca ta șerpuitoare, mersul tău plutitor, legănarea de corabie a șoldului tău, boltitura șăgalnică a sprîncenelor tale! Mi-e lehamite!
[4] să pun la lucru și brațele. Și degetele! Vreau
[5] trecător al
[6] de fîn cosit a părului tău,
[7] cu ajutorul ierbii în care mă lungesc uneori ca să nu

BOGDAN: **Nu-ncerca! Înfruntă oricît vrei patima mea, dar nu te împotrivi mîniei mele! Aș fi în stare să trec pentru tine toată Țara Românească, prin sabie!**

RUXANDA: **Cui să-i mulțumesc pentul lațul în care m-a aruncat?**

BOGDAN: **Frumuseții tale!**

RUXANDA: **Cui să mă-ndatorez pentru zbuciumul în care mă zbat?**

BOGDAN: **Îndărătniciei tale!**

RUXANDA: **Cui să răsplătesc pentru nenorocul meu?**

BOGDAN: **Feciorie tale! Dacă m-ai lăsa să ți le astîmpăr pe rînd nu te-ai mai plînge!**

RUXANDA: **Niciodată! Să-ți intre bine-n urechi: niciodată!**

BOGDAN: **Munteanco, nu te-npotrivi! Lasă-mă să te frîng în brațele mele, să ți desmierd grumajii albi, să-ți zdrobesc mărăcinișurile dinților.**

RUXANDA: **Nu mă atinge!**

BOGDAN: **Bagă de seamă nu mă sili să te-nduplec.**

RUXANDA: **Privește-te în oglindă! Privește-te și înțelege de ce nu mă vei putea îndupleca în veci!** [1]

BOGDAN: **Ai să fii mireasa mea cu orice preț.**

RUXANDA: **Blestemată fie clipa cînd pețitorii tăi au pus piciorul pe pragul caselor mele! Blestemată fie clipa cînd m-am urcat neștiutoare în rădvanul domnesc și am venit încoace.** [2] **Am fost nebună atunci. M-am lăsat ispitită de zvonul unui ochi fermecat, în care să pot citi totul și cu care să pot avea totul. Nu m-am gîndit la purtătorul lui, în care nu văd nimic și de la care nu doresc nimic.**

BOGDAN: **Încetează! Ochiul și iar ochiul! Mereu ochiul! Stau sub stăpînirea lui ca un rob, mai rău ca un rob. Sfetnicii mei cer înțelepciunea lui, mireasa mea frumusețea lui, oștenii mei puterea lui. Numai pe mine, pe mine cel adevărat nu mă dorește nimeni. Nici sfetnicii, nici mireasa, nici oștenii. Numai ochiul. Sunt sătul de el. N-am să-l mai descopăr în veci. Să stea acolo, sub năframă, în întuneric. Acolo să zacă, pînă va putrezi. Nu vreau să-mi mai ție tovărășie la domnie. Nu mai am nevoie de el. De azi înainte voi domni singur. Singur** [1]**. De ce mereu cu el? De ce mereu înțelepciunea lui și nu a mea? De ce mereu frumusețea lui și nu a mea? De ce mereu puterea lui și nu a mea?**

RUXANDA: **Privește-te în oglindă! Ascultă-mă! Privește-te în oglindă și vei înțelege de ce. Înțelepciunea ta e găunoasă ca nucile mîncate** [2]**. Frumusețea ta e știrbă ca o scăfîrlie dezgropată de plug. Puterea ta zdrențoasă ca iia sperietorilor din holde.**

BOGDAN: **Taci, cobe năucitoare! Taci!**

RUXANDA: **Cît mă bucur, cît mă bucur că ți-ai acoperit ochiul! Dacă nu ți-l acopereai nu te-aș fi cunoscut așa cum ești tu în adevăr. Dar ți l-ai acoperit și te-am cunoscut.**

BOGDAN: **Am să pun slugile să te încu[i]e în fiare, nenorocit-o! Am să-ți frîng mijlocul cu cercuri de fier, blestemat-o!**

RUXANDA: **Aștept!**

BOGDAN: **Dar mai întîi am să te fac mireasa mea! Mai întîi am să te dobîndesc. Singur, așa am să te dobîndesc.**

RUXANDA: **Nu vei izbuti!**

BOGDAN: **Voi izbuti. Și voi izbuti** [3] **fără ajutorul ochiului.**

RUXANDA: **Nu ești vrednic de el. De-aceea îți precupețește ajutorul.**

BOGDAN: **Te voi avea fără ajutorul lui. Da! Da! Fără ajutorul lui! Ha! Ha! Ha! Te voi avea întreagă numai cu ajutorul brațelor mele, nu mai cu ajutorul buzelor mele.**

RUXANDA: **Mi-e silă și de unele și de celelalte!**

BOGDAN: **Silă! Silă! Ce-mi pasă mie de silele tale?** (O îmbrățișează.)

RUXANDA: **Lasă-mă! Lasă-mă! Mi-e silă!**

BOGDAN: **Silă! În silă am să te fac atunci să mă iubești!**

RUXANDA (desprinzîndu-se și ieșind): **Privește-te în oglindă! Privește-te în oglindă!**

---

[1] N-ai acea putere tainică ce desface pumnii strînși, acea miere ascunsă care se prelinge peste buzele îmbinate îndărătnic, muindu-le; acel fîlfîit amețitor care închide biruite pleoapele încruntate. În zadar încerci să mă înduplеci.

[2] Am fost nebună atunci. Nebună, cînd am rîvnit meleagurile acestea. Nebună, cînd m-am lăsat ispitită de zvonul acelui ochi fermecat în care să pot citi totul și cu care să pot avea totul. Visuri de fată smintită! Am rîvnit un ochi adînc și limpede, veșnic și fericit, puternic și frumos și nu m-am gîndit la purtătorul lui. Tot visul meu se-njghebase în preajma ochiului, fără să țină seama de cel care-l purta!

[1] vreau să domnesc.

[2] de ciuperci

[3] pentru că trebu[i]e să dovedesc tuturor că sunt în stare să dobîndesc ceva și

SCENA V

BOGDAN (se îndreaptă spre oglindă și-și trage năframa de pe față): **Da! Mă privesc! Iată, mă privesc! O! Scîrbă atotcuprinzătoare! Scîrbă fără alean. Nu văd decît hîrca mea. Obrazul meu puhav. Nu văd decît carne vie care mă îngrețoșează! Mă privesc! Sunt hîd ca un rîs de strigoi! Hîd ca un stîrv aruncat într-un șanț! Ochiul, ochiul blestemat! Pe unde o fii! Unde stă ascuns rîzînd în hohot de deznădejdea mea! Nu sunt vrednic de el? Așa a zis pasărea înspăimîntată? Că nu sunt vrednic. Ei bine, am să-i dovedesc că el nu e vrednic de mine! El e acela care va fi lipsit de mine, nu eu de el! Dar de ce a spus că nu sunt vrednic de el? De ce a spus că îmi precupețește ajutorul lui? Bănu[i]ește oare pasărea înspăimîntată ceva? Bănu[i]ește ea oare că l-am pierdut și că toată sminteala mea de aici se trage? Moldovă, Moldovă, cine mi te-a pus pe umeri? Am să-nebunesc dacă te mai port mult! Pîrvu, Pîrvu, cîine nemernic, unde ești? Vino încoace și dă-mi un sfat! Unde ești, gură a satanei?**

SCENA VI

Bogdan — Stavăr

STAVĂR (intrînd): **Măria Ta, ce-aud? Bo[i]erul Hrizescu mi-a destăinuit dorința Domniței!**

BOGDAN: **O dorință pe care voi ști să n-o îndeplinesc.**

STAVĂR: **N-am fi ajuns aici dacă mi-ai fi dat ascultare, Măria Ta.**

BOGDAN: **Știu ce am de făcut.**

STAVĂR: **Un singur lucru se mai poate face. Acela pe care îl așteaptă țara.**

BOGDAN: **Îl așteaptă zadarnic.**

STAVĂR: **Gîndește-te ce va spune viitorimea!**

BOGDAN: **Ce va spune? Că n-am fost vrednic de scaunul Moldovei?**

STAVĂR: **Tu ai zis!**

BOGDAN: **Ce sunt eu de vină că nu sunt vrednic.**

STAVĂR: **Ești vrednic, Măria Ta, dar dacă nu vrei să-ți dezvălui ochiul, ești ca și cum n-ai fi.**

BOGDAN: **Voi toți credeți că nu vreau să mi-l dezvălui. Ah, de ce nu pot să vă spun adevărul ?**

STAVĂR: **Măria Ta, mă-nspăimînți!! Mai este și un alt adevăr?**

BOGDAN: **Da, mai este... Nu! Nu este decît acela pe care-l cunoști.**

STAVĂR: **Desvălu[i]e-ți ochiul, Măria Ta, pînă nu e prea tîrziu.**

BOGDAN: **De Rusalii, stolnice, de Rusalii.**

STAVĂR: **Prea departe e ziua aceea!**

BOGDAN: **Pînă atunci vreau să domnesc fără ajutorul lui. Vreau să domnesc ca și cînd... l-aș fi pierdut!**

STAVĂR: **Nici măcar în glumă să nu spui așa ceva, Măria Ta. Dezvălu[i]e-l acum. Nu vezi cîtă nenorocire din pricina întemnițării lui.[1] De cînd ți l-ai acoperit [2], asupra Moldovei se rotește un ochi fără noroc și fără putere. Judecățile tale sunt strîmbe și sfetnicul cel nou pe care ți l-ai ales nu e vrednic de slujba ce i-ai încredințat-o!**

BOGDAN: **Vorbești de Pîrvu?**

STAVĂR: **Vorbesc de un tîlhar adus în lanțuri la scaunul tău. Vorbesc de un ucigaș adus să-l judeci și pe care tu l-ai liberat și ți l-ai ales sfetnic! Da! Vorbesc de Pîrvu!**

BOGDAN: **Numai în el mă încred!**

STAVĂR: **Rău faci! Sfatul lui poate fi primejdios! Și nu mi-e de tine. Mi-e de ochiul strămoșesc. Rău paznic ai ales pentru ochiul sfînt. Adu-ți mereu aminte de legea ochiului, Măria Ta. Pus în slujba altcuiva decît a binelui, ochiul se întoarce împotriva celui ce-l are. Nu uita niciodată. Adevărul zace în adîncul ochiului ca firul de aur în adîncul sitei. Să nu pui niciodată ochiul în slujba Diavolului, Măria Ta!**

BOGDAN: **Nu te teme, n-am să-l pun!**

STAVĂR: **Cînd Diavolul e atît de aproape de tine, temerea e firească.**

BOGDAN: **Pîrvu, Diavolul?**

STAVĂR: **Pîrvu, Diavolul!** (Iese.)

BOGDAN: **Prea multe năluci, prea multe năluci șerpuiesc în jurul meu. Nu sunt în stare să lupt cu toate. Are dreptate bătrînul. Fără ajutorul ochiului sunt un om pierdut. Dar unde să-l aflu? Unde e ochiul? Îl vor fi mînat apele de pe locul unde a căzut și acum, cine știe în care mîl,**

---

[1] Holdele ni-s mîncate de lăcuste, dușmanii ne pîndesc din toate părțile, mireasa ta se dorește înapoi la casele mamei sale!

[2] ochiul cu năframa asta

în care ocean se scaldă. O! De-aș putea măcar să le spun tuturor adevărul. M-aș simți mai liber, mai ușurat. Chiar dacă asta ar însemna sfîrșitul domniei mele. De n-ar fi visurile blestemate care mă țin legat de scaunul acesta, cît de simple ar fi toate. Dar ele, ele sunt chiagul care mă lipește de jilțul acesta. Ele sunt varul aprins care mă leagă de țara asta ca de un zid neclintit. Visurile! Visul de-a-mi pune pe frunte coroana Comnenilor. Visul de a ședea în scaunul bizantin. Amarnică ursită: să ai marea dorință, dar să-ți lipsească marea putere înfăptuitoare. Amarnică ursită... și totuși ursita mea. Dumnezeule, Dumnezeule, spune-mi tu ce să fac! Stolnice Stavăr, bătrînule, întoarce-te și dă-mi un sfat!

SCENA VII

Bogdan — Pîrvu

PÎRVU: **Măria Ta, o veste!**

BOGDAN: **Ascult.**

PÎRVU: **Solul craiului leșesc a intrat adineaori pe poarta Sucevii.**

BOGDAN: **În sfîrșit! Doar el mai lipsea. Așa dar, nuntașii s-au adunat. Numai mireasa încearcă să lipsească.**

PÎRVU: **Mireasa?**

BOGDAN: **Da! Numai ea nu vrea nunta. Pînă și leșii o doresc, numai ea nu. Dar am s-o silesc s-o dorească, am s-o silesc.**

PÎRVU: **Cu atît mai plăcută îți va fi, cu cît mai mult vei fi întărîtat s-o silești.**

BOGDAN: **Și-odată cu Ruxanda voi avea și liniștea. Numai ochiul îmi va lipsi.**

PÎRVU: **Nu-i nimic. Abia în lipsa lui vor începe marile tale înfăptuiri.**

SCENA VIII

Aceiași — Căpitanul Stanislas de Chodez

UN COPIL DE CASĂ (intră și vestește): **Căpitanul Stanislas de Chodez solul Craiului leșesc!** (Căpitanul intră.)

BOGDAN: **Bine-ai venit, căpitane!**

STANISLAS: **Măria Ta, deși oștile noastre s-au descleștat abia deunăzi din luptă, Craiul meu îți întinde totuși o mînă frățească!**

BOGDAN: **Sunt gata să i-o primesc și să i-o strîng! Deschide-ți viziera, căpitane. Aici, acum suntem între prieteni.**

STANISLAS (își scoate coiful): **Iată!**

BOGDAN (îl privește uimit, apoi se repede la el): **Cum? Ce? Cu neputință! Cu neputință! Blestematule!**

PÎRVU (încercînd să-l oprească): **Măria Ta!**

STANISLAS (dîndu-se înapoi): **Nu înțeleg!**

BOGDAN: **De unde-l ai? De unde-l ai? De unde mi l-ai furat?**

STANISLAS: **Măria Ta, ce vorbe sunt acestea. Nu uita: sunt un sol!**

BOGDAN: **Ești un ticălos! Mi l-ai furat!**

STANISLAS: **Furat? Ce? Măria Ta, bagă de seamă! Ce-nseamnă asta!?**

BOGDAN: **Ieși! Ieși! Ah! Sunt nebun, sunt nebun!** (Chodez iese.)

PÎRVU (după o scurtă pauză): **De necrezut!**

BOGDAN: **Ai văzut, Pîrvule? Ai văzut și tu? Ochiul, ochiul era la el!**

PÎRVU: **Puteam să-l căutăm mult și bine!**

BOGDAN: **Acum e zadarnică orice căutare. L-a găsit altul și nu mai e nimic de făcut.**

PÎRVU: **Nu vorbi așa.**

BOGDAN: **Să nu se afle! Să nu se afle!**

PÎRVU: **Nu se va afla. Voi avea eu grijă.**

BOGDAN: **Spune-i căpitanului că mi-am ieșit din minți. Să nu bănuiască nimic. Și mai ales ferește-o pe Ruxanda din calea lui. Ah! Ochiul! Ochiul! El l-a găsit!**

PÎRVU: **Bucură-te că știm unde e și nu mai trebu[i]e să orbecăim după el.**

BOGDAN: **Nu-l voi mai avea în veci. Cel puțin pînă acum nădăjduiam. Nici să nădăjduiesc nu mai pot.**

PÎRVU: **Bucură-te, nebune! Ai ochiul în preajmă și tu te frămînți. De-acum se cuvine să folosești nu disperarea, ci viclenia!**

CORTINA

ACTUL II

Același decor

SCENA I

Bogdan—Pîrvu

BOGDAN: Spune tot! Spune tot!

PÎRVU: [1] M-am strecurat pe urma [2] lui. Pe tot lungul drumului străjile i se dădeau sfioase în lături [3]. S-a auzit în cetate că el e cel de la Codrul Cosminului, cînd oștile leșești nu mai aveau nici o nădejde, a năvălit dintr-odată în luptă și a schimbat în cîteva clipe soarta i.[4]

BOGDAN: Nu el a [5] schimbat-o. Ochiul. Cînd a năvălit a doua oară în luptă îl avea.

PÎRVU: Pe semne. L-o fi găsit între timp. De aceea deunăzi, cînd am răscolit dumbrava, n-am putut da de el.

BOGDAN: Iar străjerii [6] se feresc sfioși [7] fără să știe de ce. Eu însă știu.[8] Pentru că o putere tainică îi umple în preajma lui de sfială. Puterea ochiului. Ferice de noi că nimeni nu bănu[i]ește de unde vine puterea aceasta tainică a căpitanului leșesc.

PÎRVU: Măria Ta, nu e vreme de pierdut.[9] Niciodată un strein [10] nu a fost privit în Moldova cu atîta cinste și teamă. Întotdeauna streinul era privit cu mîndrie și dispreț.

BOGDAN: Aceasta era altădată. Pe cînd moldovenii se simțeau sub straja ochiului sfînt. Acum se presimt văduviți.[11] Încă nelămurit, se resimt.

---

[1] Iată!
[2] căpitanului leșesc, pînă aproape de cămările lui.
[3] și nici unul din cei ce-l întîmpinau nu îndrăznea să-l privească în față. Căpitanul Chodez
[4] Toți oștenii l-au privit cu cinstea și teama ce se cuvine celui ce i-a înfrînt.
[5] i-a înfrînt
[6] se dau în lături
[7] din calea lui
[8] Se dau
[9] Mă tem de puterea aceasta, tainică, a noului venit
[10] care a pus piciorul în Moldova
[11] Se presimt

Dar va veni o zi cînd vor căuta să afle temeiul adevărat al acestei presimțiri. Vai mie de ziua aceea.

PÎRVU: Dar nu e numai atît, Măria Ta, nu e numai atît.

BOGDAN: Ce mai e?[1]

PÎRVU: Mi-e și teamă să-ți spun!

BOGDAN: Ci vorbește odată.

PÎRVU: Măria Ta, jupînița Ruxanda a dat ochi cu streinul.

BOGDAN: Am auzit bine?

PÎRVU: Ai auzit bine!

BOGDAN: Ruxanda l-a întîlnit?

PÎRVU: Da!

BOGDAN:[2] Cum?

PÎRVU:[3] Din întîmplare. Tocmai venea din grădină, cu flori în brațe.

BOGDAN: Și...?

PÎRVU: Li s-au încrucișat drumurile. Cînd au ajuns unul în fața celuilalt s-au oprit ca sub porunca unei vrăji atotputernice.

BOGDAN: Îți spusesem s-o ferești [4] d n drumul lui. Blestematule, cînd ai văzut că li se-ncrucișează căile, de ce n-ai alergat între ei? De ce nu te-ai pus înaintea lui [5] ca să-i ascunzi ochiul? De ce nu i-ai pus Domniței palmele pe față?

PÎRVU: Totul s-a petrecut într-o clipă. Abia am apucat să-mi dau seama [6].

BOGDAN: Au vorbit? Ce și-au spus?

PÎRVU: N-au vorbit! Nu mai era nevoie de cuvinte, cînd privirile își spuseseră totul. Domnița îl privea vrăjită [7]. Scăpase florile pe jos și nici nu se gîndea măcar să se aplece după ele.

BOGDAN: Dar el? Dar el nemernicul? El ce-a făcut?

---

[1] Nu mi-ai dat să sorb destulă amărăciune? Cu ce otravă îmi mai umpli paharul?
[2] Cînd?
[3] Înainte ca el să intre în cămările ce i-au fost hărăzite. Pe cînd se îndrepta spre ele. S-a nimerit ca tocmai atunci jupînița să se îndrepte spre ale ei, ce sunt alături. Venind din grădină, în brațe cu un maldăr de flori.
[4] pe Ruxanda
[5] ca să-l acoperi cu trupul tău
[6] de ceea ce se întîmplă
[7] pe strein ca și cînd i s-ar fi înțepenit privirile pe obrazul lui.

De la stînga la dreapta, sus: 1 — Șt. Aug. Doinaș, 2 — Deliu Petroi, 3 — Dr. I. Cucu, 4 — Viorica Gui Marica, 5 — O. Cotruș, 6 — Lia Jacquier, 7 — I. D. Sîrbu, 8 — Ilie Balea, 9 — Radu Enescu; jos: 10 — Cornel Regman, 11 — Eugen Todoran, 12 — Henric Jacquier, 13 — Ion Negoițescu și 14 — Radu Stanca.

Mulțumim și pe această cale criticului și istoricului literar Cornel Regman pentru fotografiile Cercului literar de la Sibiu puse la dispoziția noastră (n. r.)

PÎRVU: **După ce s-a smuls din întîia uimire, s-a îndoit ușurel, a ridicat florile de pe podea și i le-a-ntins, ținîndu-și una**[1].

BOGDAN: **Iar ea?**

PÎRVU: **Le-a adunat, zîmbindu-i, la piept și, strecurîndu-se sprințară pe lîngă el, și-a înecat buzele în maldărul îmbrățișat.**

BOGDAN: **S-a sfîrșit! S-a sfîrșit!**

PÎRVU: **De ce spui asta?**

BOGDAN: **De ce să n-o spun! Mi-a intrat dușmanul în casă și toată casa e gata să i se-nchine. Mi-a vrăjit dușmanul mireasa și tu vrei ca eu să foiesc de bucurie?**

PÎRVU: **Nu e vreme de pierdut cu tînguiri.**

BOGDAN: **Ce-aș mai putea face? Decît să stau cu brațele încrucișate și să las lucrurile în voia lor. Împotriva ochiului e zadarnic să mă pun. Iar el are ochiul. Ochiul pe care pînă mai ieri îl aveam eu. Tot ceea ce lui i se-mplinește azi mi s-ar fi-mplinit mie, dacă nu era bătălia de la Cosmin.**

[1] dintre ele

Toată vraja[1] **răspîndită de el acum**[2]**, aș fi răspîndit-o eu, dacă nu mă împotriveam sfaturilor și nu iscam lupta blestemată. Dar visam să sfîrșesc o dată cu leșii; să-mi pot vedea în liniște de visul cel mare: Sfînta Sofia. Cînd colo... Pîrvule, Pîrvule, ucigaș ticălos, de ce n-ai ferit-o din drumul lui...?**

PÎRVU: **Măria Ta, nu-ți pierde mintea tocmai cînd ai mai multă trebuință de ea.**

BOGDAN: **Dă-mi un sfat!**

PÎRVU: **Numai unul și sunt în stare.**

BOGDAN: **Vorbește!**

PÎRVU: **Aruncă-l pe căpitan în temniță!**

BOGDAN: **Ești nebun!**

PÎRVU: **Nicidecum. E singurul sfat pe care ți-l pot da. Aruncă-l în temniță. Lasă-l să-i putrezească oasele acolo. Fă apoi nunta în liniște.**

[1] pe care acum o
[2] în juru-i

BOGDAN: **Vorbești sminteli. E sol și dreptul solilor e sfînt.**

PÎRVU: **Ce-ți pasă ție de astfel de sfințenii?**

BOGDAN: **Auzind că i-am închis solul, Sigismund** [1] **ar năvăli fără-ntîrziere în Moldova.**

PÎRVU: **Nu asta aștepți? Un prilej** [2] **de răzbunare?**

BOGDAN: **Dac-aș fi din nou învins, aș fi pierdut pentru totdeauna.**

PÎRVU: **Na-i fi învins!!**

BOGDAN: **Ochiul îmi lipsește.**

PÎRVU: **Dar nici leșii nu l-ar mai avea, odată ce purtătorul lui ar putrezi în beciurile Sucevii. Lupta** [3] **ar fi, așa dar, o luptă pe potrivă. Iar biruința n-ar mai înclina de partea celui înzestrat cu vrăji, ci de partea celui mai isteț și mai viteaz. Ori acela ești tu.**

BOGDAN: **Și nu ne duce pe noi în ispită!**

PÎRVU: **Cît despre Ruxanda, odată drumul spre ea astfel netezit, fii fără grijă. Te-ar aștepta în iatacul ei nerăbdătoare ca o turturică. Aruncă-l în temniță.**

BOGDAN: **Nu! Nu! Lasă-mă! Nu pot face asta! Ceea ce vrei tu, ar fi o nemernicie.**

PÎRVU: **Atunci ești pierdut. Ruxanda te va părăsi.**

BOGDAN: **Nu-i adevărat. Nu mă va părăsi. Vei vedea. Nu mă va părăsi.** (Iese.)

PÎRVU (ieșind): **Tot acolo vei ajunge unde-ți spun eu! De ce nu mă asculți din vreme.**

SCENA II

Hrizescu — Un copil de casă — Ruxanda

HRIZESCU: **Ai pregătit cele de cuviință pentru drum?**

UN COPIL: **Da. Caii sunt înșeuați. Merindele legate, iar ploștile umplute.**

HRIZESCU: **Prea bine.**

---

[1] craiul leșesc
[2] pentru a te răzbuna. Pentru a arăta și alor lor și alor tăi istețimea minții tale și puterea brațului tău.
[3] ce s-ar face

UN COPIL: **O mînă de călăreți o să însoțească rădvanul Domniei Tale, pînă la apa Milcovului. Sunt gata și nu așteaptă decît semnul de plecare.**

HRIZESCU: **Vin să li-l dau într-o clipă!** (Copilul de casă iese.)

RUXANDA (intrînd): **Bɔ[i]er Hrizescu! Bɔ[i]er Hrizescu! Așa dar, pleci?**

HRIZESCU: **Da! Aș mai fi stat. Dar nu-i un ceas de cînd** [1] **am primit poruncă de la Tîrgoviște să mă-ntorc pe dată acolo** [2].

RUXANDA: [3] **Bɔ[i]er Hrizescu! Pentru ultima oară: ia-mă cu tine.**

HRIZESCU: **Cu neputință!**

RUXANDA: **Rîndul viitor cînd mă vei căuta n-o să mă afli vie!**

HRIZESCU: **Gînduri de ciută speriată.**

RUXANDA: **Rogu-te: ia-mă cu tine.** [4]

HRIZESCU: **De te-aș lua cu mine, aș atrage asupră-mi și mînia celor la care te-aș duce și a celor de la care te-aș lua.**

RUXANDA: **De nu mă iei cu tine, îți vei atrage asupră-ți nu numai mînia, ci și blestemul lor. Cînd vor afla și unii și alții cui m-ai lăsat pradă, inimile lor or să se întunece** [5].

HRIZESCU: [6] **În curînd totul va fi bine. În curînd** [7] **se va desăvîrși nunta și odată cu ea înnoirea mirelui tău. Nu te teme de nici o primejdie. Solul craiului leșesc a și sosit.**

RUXANDA: **Tocmai aici se ascunde primejdia: solul craiului leșesc a sosit. O! De ți-aș putea spune ce e în mine! Ce furtuni sunt gata să se deslănțuie! Bo[i]er Hrizescu, nu mă părăsi. Nu mă lăsa singură în curțile acestea. Mi-e teamă de ceea ce stă să se întîmple. Dacă nu mă iei cu tine acum, mai tîrziu va fi prea tîrziu. Mamă! Mamă! De ce m-ai aruncat în vîltoare?** [8] **Pînă la ivirea solului știam barem numai ceea ce nu vreau. Dar acum, după ivirea lui, știu și ceea ce vreau. Și aceste două vreri se bat cap în cap. Și se bat în adîncul inimii mele.**

HRIZESCU: **Liniștește-te, Domnița mea. Odată cu nunta, o să-ți treacă și dorul de casă.**

---

[1] un poteraș mi-a adus poruncă
[2] Voi veni din nou pe nuntă.
[3] Adică, niciodată.
[4] Aici mă așteaptă moartea.
[5] tulbure
[6] Neliniștea ta nu mai are soroc îndelungat.
[7] toate vor reintra în albie. În curînd se hărăzește nunta
[8] ghiarele vulpii? De ce nu mi-ai frînt grumajii înainte de-a-i auzi pașii apropiindu-se tiptil.

RUXANDA: **Nu dorul de casă mă-njunghie, ci teama de moarte. Nu pleca, nu pleca. Rămîi lîngă mine.**

HRIZESCU:[1] **Mă voi întoarce curînd. Poate chiar pe nuntă.**

RUXANDA: **Nimeni nu va prăznui vreodată nunta mea. Vino, de mai vii, pregătit pentru prohodul meu.**

HRIZESCU: **Nu mă-ntrista[2], la despărțire.**

RUXANDA: **Bogdan nu va cunoaște niciodată îmbrățișarea mea.**

HRIZESCU: **Te-a năpădit dorul miresei și nu știi ce spui.**

RUXANDA: **Bogdan nu va simți niciodată jăraticul buzelor mele.**

HRIZESCU: **Voi spune Doamnei Voica acestea. De va porunci ea, voi veni să te iau.**

RUXANDA: **Ia-mă acum!**

HRIZESCU: **N-am puterea s-o fac.**

RUXANDA: **Voi strica atunci singură ceea ce tu nu vrei să strici.**

HRIZESCU: **Ai răbdare, Domniță. Toate se vor limpezi.**

RUXANDA: **Da, toate!**

HRIZESCU: **Rămîi cu bine.** (Iese.)

RUXANDA: **Bo[i]er Hrizescu, Bo[i]er Hrizescu nu pleca. Nu mă lăsa în voia vîrtejului. Nu mă părăsi[3]. O! Sărmana de mine. Ce se va întîmpla de-acum.**

SCENA III

Ruxanda — Stanislas de Chodez

STANISLAS: **A rămas o floare rătăcită la mine. Te-am căutat, Domniță, ca să ți-o înapoiez.**

RUXANDA: **Dacă e rătăcită, păstreaz-o.**

STANISLAS: **Rar[4] am cunoscut alta mai frumoasă. Am s-o port la nuntă.**

RUXANDA: **Nu vei avea prilejul.**

---

[1] Îți făgăduiesc să trimit în locu-mi alții de nu mă-ntorc chiar eu. În Țara Românească destui nuntași așteaptă să se urce-n scări

[2] Domniță, acum

[3] în vîltoare

[4] mi-a fost dat să cunosc o

STANISLAS: **De ce?**

RUXANDA: **Pentru că nunta nu se va face.**

STANISLAS: **Cum să-nțeleg aceasta?**

RUXANDA: **Privindu-mă! Apropie-te, căpitane Chodez[1]. Ce citești în ochii mei?**

STANISLAS: **Cea mai curată cîntare de dragoste!**

RUXANDA: **Cea mai neagră cîntare de ură!**

STANISLAS: **Nu-l iubești pe Bogdan!?**

RUXANDA: **Nu. Și-am vrut să mă-ntorc la mama[2]. Căci cel pe care-l iubesc s-a ivit aici, în mijlocul furtunii, și-o să se primejduiască pentru mine. Dar Bo[i]er Hrizescu s-a-mpotrivit[3]. Și iată-mă-s tot acolo unde eram și înainte de ivirea iubitului. Privește! Vezi norul acela vîlvoi ce sclipește în bătaia soarelui? Ei bine, nu e nor; e pîcla[4] scăpărată de rădvanul celui ce merge spre Țara Românească. În pîcla aceea piere singurul meu prilej de a înlătura deslănțuirea furtunii. Acum sunt singură. Prea slabă ca să mă feresc din calea celor ce se hărăzesc.**

STANISLAS: **Ceva mai presus de noi se-nfășură împrejurul nostru.**

RUXANDA: **A fost o vreme cînd am crezut că visurile se pot întocmai împlini. Apoi a venit un timp cînd am crezut[5] dimpotrivă. Și-acum, iată, cred la fel ca la-nceput: visurile se pot împlini. Visul meu s-a împlinit.**

STANISLAS:[6] **Îmi amintesc unde te-am mai văzut!**

RUXANDA: **Unde?**

STANISLAS: **La Codrul Cosminului. Acolo unde s-a făurit visul meu dinlăuntru.**

RUXANDA: **La Codrul Cosminului? Dar eu n-am fost acolo!**

STANISLAS:[7] **Și totuși în toiul bătăliei te-am văzut. Te-am văzut cu ochiul acela nou, pe care-l găsisem în forfota luptei și cu care mi l-am înlocuit**

---

[1] Îndreaptă-ți privirile pe obrajii mei.

[2] pentru că

[3] voiei mele

[4] pe care

[5] chiar

[6] Iată

[7] Și totuși în toiul bătăliei te-am văzut. Îmi creșteai din ochiul acela nou care mi-l înlocuia pe cel vechi. Erai cuprinsă în el cum e cuprins fluturele în bobul de chihlimbar. Mi te-ai iscat în închipuire dintr-o dată cum se iscă dintr-o dată în izvoare rîurile subpămîntene. Eram tocmai în focul celei mai crîncene încleștări cînd mi-ai răsărit în ochi. Izbisem în frunte

pe cel pierdut cu o zi mai-nainte. Te vedeam cu el în închipuirea mea. Mi te ridicai[1] din el, ca un fum învăluit, ca un havuz de aburi. Îți priveam uimit creșterea legănătoare a umerilor de smalț, căderea de salcie pletoasă a părului tău răsfirat.[2] Întîia oară te-am văzut. Și clipa a fost binecuvîntată. Căci odată cu tine, mi-au crescut în ochi și îndrumările[3] luptei. A fost o minune ceea ce s-a petrecut la Codrul Cosminului. Am aflat acolo un ochi nou, un ochi atotputernic cu ajutorul căruia am dobîndit lupta.[4] Și care mi-a iscat în orbită un chip fără de seamăn: chipul tău.[5]

RUXANDA:[6] Te cunosc de mult. Din vremea întîilor mele visuri de fecioară[7], de cînd te visam în nopți de nesomn, cu brațele încrucișate pe pervazul ferestrelor[8] și cu privirea risipită între stele.

STANISLAS: Cine-ar fi spus c-o să aflu acel chip aici și că acel chip vei fi tu[9]? De ce n-am venit[10] cu un ceas mai devreme? Cînd nunta nu era hărăzită.

RUXANDA: Fii fericit. Nunta mea a fost hărăzită, dar eu nu mă pregătesc de ea. Nu voi fi niciodată a altuia. N-aș fi fost chiar dacă nu te-ai fi ivit. Te-am căutat în casele lui Bogdan, pentru că credeam că tu ești el. Dar tu nu erai el[11].

STANISLAS: Iubit-o! De ce te-ai grăbit să înnozi legătura?

RUXANDA: Pentru că grăbeam să te aflu. Dar iată, inelul primit de la cel ce mă înlănțuie cu el, mi-l scot și ți-l pun în deget. (Scoate un inel și-l pune în degetul lui Stanislas.) Iar eu mă duc să mă pregătesc de moarte. Ca nunta mea să fie astfel deplină.

STANISLAS: De moarte?

RUXANDA: Greșeala de-a fi căutat greșit trebu[i]e plătită scump. Însă mor fericită că totuși pînă la urmă te-am aflat. Știu cum ești și a[i]evea nu numai în vis[1].

STANISLAS:[2] Vino cu mine!

RUXANDA: Cîntărește urmările!

STANISLAS: Nu trag în cumpănă cît binefacerile!

RUXANDA: Nu se cuvine să te primejduiesc[3].

STANISLAS: Nu e o primejduire. Răspunde atît: mă iubești?

RUXANDA: Ai răspuns tu însuți, întrebîndu-mă.

STANISLAS: Atunci să nu mai prididim. Seara se apropie cu pași repezi.[4]

RUXANDA: Ce vrei să spui?

STANISLAS:[5] Plecăm împreună.

RUXANDA: Adevărat!

STANISLAS: Adevărat! Înainte ca Bogdan să prindă de veste, vom fi departe de-aici și aproape de hotarele țării mele.

RUXANDA: Bogdan va pune călăreți pe urmele noastre.

STANISLAS: Ni se vor fi pierdut pîn-atunci urmele.

RUXANDA: Bogdan va porni război din pricina asta.

STANISLAS: Regele meu și cu mine[6] abia așteptăm. Eu cel puțin ard de nerăbdare. Abia aștept să sfîrșesc o dată[7] cu țărișoara asta care-mi stă în drum.[8] De la o vreme sunt plin de puteri nebănuite. Atît de puternic

---

un călăreț moldovean care stătea stingher pe un dîmb. Și pe cînd îl priveam prăbușindu-se din șea.

[1] deodată prin zgura stîrnită

[2] Din aburul nisipului însîngerat mîinile tale se închegau subțiri ca niște vîsle de fildeș, buzele tale încopciate ca două scoici crescute la un loc, genele tale dese ca păpurișul bălților.

[3] cele mai destoinice ale

[4] Dar mai presus de toate din încleștarea cu moldoveanul acela stingher mi-a trecut

[5] Îți mulțumesc că ai prilejuit această minune a orbitei mele.

[6] Am pregătit-o de mult ca pe o țesătură fermecată.

[7] abia sumețită

[8] mele

[9] Cine-ar fi spus că te voi afla și că te voi afla prea tîrziu.

[10] numai

[11] Iar cînd am înțeles aceasta, am înțeles-o cu hotărîrea de-a te aștepta oricît și cu orice primejdie. Dar iată, nu te-am așteptat prea mult

---

[1] Mor, pentru că nu pot să scap din ghiarele uliului pe care l-am lua drept hulub, dar mor fericită pentru că pe deasupra stîncilor pe care am căzut prinsă, am văzut în zbor și hulubul adevărat.

[2] Domniță, nu te pripi. Hulubul o să te scape din ghiarele uliului. Pentru că hulubul are puterea ochiului de vultur.

RUXANDA: Ar fi cu putință?

STANISLAS: De ce să nu fie?

[3] pentru mine

[4] Să ne folosim de vălurile ei.

[5] Te iau cu mine!

[6] așteptăm nerăbdători un prilej de război.

[7] pentru totdeauna

[8] Nu știu, dar

mă simt încît nutresc[1] visuri uriașe. Mă visez în fruntea oștilor[2] eliberînd Sfînta Sofia, apoi Sfîntul Mormînt. Mă visez scăpînd coroana Comnenilor de sub jugul necredincioșilor[3]. De unde-mi vin[4] aceste visuri? Ce putere tainică a ajuns în[5] mîinile mele? Te simți în stare să mă urmezi?

RUXANDA: **Fără șovăire!**

STANISLAS: **Cîtă fericire mă năpădește! Cîtă fericire! Parc-aș sta sub o clopotniță de[6] lumină! Doamne,[7] îți mulțumesc![8] Oștile mele biru[i]e pretutindeni, după ce ani de-a rîndul au îngenunchiat înaintea tuturor, holdele cîmpurilor mele se leagănă[9] pline și fără neghină, deși din moși strămoși nu s-a mai pomenit aceasta, iar casa mea va primi în curînd ca mireasă, făptura aceasta de fildeș și aur.[10] Și toate, toate[11] de la Codrul Cosminului. Vino, Domniță. Nu te teme[12]. Cîtă vreme sunt lîngă tine n-ai de ce să te temi.**

RUXANDA: **Nici nu mă tem, iubite[13]. În preajma ta mă simt din nou[14] puternică și luminoasă.**

STANISLAS: **Aș vrea să te țin, așa, pe pieptul meu neîncetat.**

RUXANDA: **Aș vrea să rămîn, așa, pe pieptul tău pînă l-a plinirea veacurilor.**

STANISLAS: **Și totuși trebu[i]e să ne desfacem din îmbrățișare. Dar nu pentru multă vreme. Numai[15] cît trebu[i]e ca să poruncesc punerea șeilor: și să pregătesc[16] fuga din noapte. Tu, aleargă la tine și adună-ți ceea ce ai**

---

[1] uneori visuri din cele pe care altădată le socoteam neroade.
[2] descoprind din lanțuri
[3] Atît de puternic mă simt încît aceste vedenii nu mai se par cu neputință de înfăptuit.
[4] De unde-mi vine încrederea aceasta în atotputernicia mea?
[5] stăpînirea
[6] azur din care cade asupra mea lumină
[7] se cuvine să
[8] M-ai binecuvîntat și mi-ai dat har!
[9] în bătaia vînturilor
[10] Mă umple norocul ca mierea fagurele.
[11] din clipa acelei încleștări cu moldoveanul stingher
[12] de nimic
[13] S-a risipit temerea din jurul meu, cum se risipește funinginea de pe arsurile împrăștiate. A pierit, cum piere în desișul pădurii mistrețul fugărit de haită.
[14] semeață.
[15] pentru atîta
[16] cele de trebuință pentru

de adunat. Apoi, așteaptă-mă aici. Am să vin să te iau, cînd totul va fi pregătit.[1]

RUXANDA: **Voi fi gata, înainte ca tu să fii gata. Te voi aștepta aici.**

STANISLAS: **Pe curînd!** (Iese.)

RUXANDA: **Pe curînd!** (Se îndreaptă spre cealaltă parte a scenei. Bogdan îi iese înainte.)

Scena IV

Bogdan — Ruxanda

BOGDAN: **Unde alergi, frumoaso?**

RUXANDA: **La chiliile mele!**

BOGDAN: **De ce atît de grăbită?**

RUXANDA: **Pentru că se apropie seara.**

BOGDAN: **Și ce-i dacă se apropie?**

RUXANDA: **Nu se cuvine să mă găsească aici.**

BOGDAN: **De ce nu? Ești doar în casa mirelui tău. Cu cine vorbeai?**

RUXANDA: **Nu vorbeam cu nimeni.**

BOGDAN: **Minți. Te-am auzit.**

RUXANDA: **Atunci de ce mai întrebi?**

BOGDAN: **Pentru că vreau să aud din gura ta. Cu cine vorbeai?**

RUXANDA: **Cu nimeni.**

BOGDAN: **Îmi pierd vremea. Vorbeai cu căpitanul leșesc.**

RUXANDA: **Iată!**

BOGDAN: **Bagă de seamă, munteanco!**

RUXANDA: **Ce-am greșit vorbind cu el? E doar nuntaș.**

BOGDAN: **Cu oricare altul de-ai vorbi nu-mi pasă.**

RUXANDA: **Te temi de dînsul?**

BOGDAN: **Eu?**

RUXANDA: **Da, tu! Nu-i oare el cel care te-a învins la Codrul Cosminului?**

---

[1] Bagă de seamă să nu se afle nimic. Totul să fie pregătit în taină. Ca nu cumva să punem pe urmele noastre călăreții lui Bogdan, mai-nainte ca să fie prea tîrziu pentru a ne mai ajunge.

BOGDAN: **Taci! Taci, nemernico! Nu el m-a învins, eu am pierdut lupta. Și am pierdut-o pentru că așa am vrut eu: s-o pierd. Ce-ați vorbit?**

RUXANDA: **De toate!**

BOGDAN: **Nu mă-ntărîta, mireasă nevrednică. Ce-ați vorbit?**

RUXANDA: **Nu știi?**

BOGDAN: **Nu — și vreau să aflu!**

RUXANDA: **Mi-a adus urările craiului Sigismund.**

BOGDAN: **Așa să fie. L-ai privit în ochi?**

RUXANDA: **Ce întrebare smintită!**

BOGDAN: **Răspunde: l-ai privit în ochi?**

RUXANDA: **De bună seamă. Doar nu era să ma sfiesc în fața lui!**

BOGDAN: **Nemernico! L-ai privit, așa dar!**

RUXANDA: **Drept în ochi!**

BOGDAN: **L-ai privit! L-ai privit! O! Ruxando, de ce l-ai privit? Mireasa mea, iubito, ascultă-mă. Vino [1] să facem pace. Vino [2] să ne cununăm în liniște. Scutește-mă de chinul acesta fără liman. [3] Nu mai sufla peste jarul [4] din mine. Iubește-mă! Iubește-mă, înainte de-a [5] fi prea tîrziu. Lasă-mă să mă regăsesc prin tine [6]. Risipește-mi [7] negura [8] din jurul tîmplelor. Vreau să fii a mea. Trebu[i]e să fii a mea. Numai astfel voi redobîndi increderea. Numai astfel judecățile mele se vor obli, înțelepciunea mea șchioapă se va îndrepta, visurile mele din adînc vor face pace cu puterile mele din afară. Fii a mea. Fii a mea, măcar tu. Tu, ultimul meu leac!**

RUXANDA: [9] **Nu-nțeleg ce vrei.**

BOGDAN: **Nu-nțelegi? Ei bine, vei înțelege în curînd. Încă în noaptea asta vei fi a mea. Chiar în clipa asta vei fi a mea.** [10]

---

[1] să potolim încordările dintre noi și
[2] să ne stîmpărăm setea și
[3] Ajută-mă să ies dintre îndoielile acestea. Nu mai zgîndări așchia dinlăuntru.
[4] mocnit
[5] se rupe toate stăvilarele. Fii a mea, înainte de-a mă pierde cu desăvîrșire.
[6] limpezimile pierdute. Lasă-mă să-mi
[7] cu ajutorul tău
[8] aceea care mi se rotește
[9] Vorbele tale se răsucesc în jurul meu ca un joc de iele.
[10] Trebu[i]e să mă mîntui. Nu mai pot amîna izbăvirea. Trebu[i]e să te dobîndesc.

RUXANDA: [1] **Nu mă atinge.**

BOGDAN: **Atingerea ta e mîntuirea mea. Tu ești Vitedza vindecării mele. Tu ești lacul la care ologul își redobîndește mersul, ciungul mîna, iar orbul ochiul cel drept. Vreau să mă scald în tine. Vreau să te am.**

RUXANDA: [2] **Doar** [3] **moartă.**

BOGDAN: **Nu spune asta. Nu spurca tainele nunții. Ești doar logodnica mea. Îmi porți inelul!**

RUXANDA: **Nu-l mai port. Iată!**

BOGDAN: **Ruxando, Ruxando, unde e inelul logodnei noastre? Ce-ai făcut cu el?**

RUXANDA: **L-am pierdut!**

BOGDAN: **Nu-i adevărat, nu-i adevărat!**

RUXANDA: **Ba e adevărat și e un semn! Un semn ceresc.**

BOGDAN: **La urma urmelor ce-mi pasă dacă l-ai pierdut! Nu o legătură de aur mă va face să te am sau nu.**

RUXANDA: **Am pierdut legătura noastră de aur. Nu mă vei avea.**

BOGDAN: **Am să-ți dau alt inel.**

RUXANDA: **Degetul meu nu-l va purta.** (Iese.)

BOGDAN: **Fii blestemată!**

Scena V

Bogdan — Pîrvu

PÎRVU: **Măria Ta!**

BOGDAN: **Cine mă tulbură? Ce vrei de la mine, duh necurat? De ce nu mă lași în pace?**

PÎRVU: [4] **Vreau să-ți stau la-ndemînă!**

BOGDAN: **Nu mi-ești de nici un folos.**

PÎRVU: **Ascultă-mă, înainte de-a mă alunga.**

BOGDAN: **Nu vreau să te mai aud.**

PÎRVU: **Mai tîrziu vorbele mele nu-ți vor mai putea ajuta cu nimic. Acum însă sunt mai folositoare ca doftoriile. Nu mai fă ca adineaori. Ascultă-mă. Căci dacă adineaori mă ascultai acum nu ajungeai unde ai ajuns.**

BOGDAN: **Ce-ai vrut tu să fac, nu era lucru înțelept.**

---

[1] Te văd ca prin sită. Mîinile tale se frămîntă în preajma mea cum se frămîntă viermii în preajma hoitului. Buzele tale se-ndreaptă spre mine cum se-ndreaptă săgețile spre pieptul ciutei fugărite.
[2] Cînd buzele tale mă vor soarbe, vor sorbi, două albii sîngerînde. Cînd brațele tale mă vor încolăci, vor încolăci un leș înghețat.
[3] cînd voi fi
[4] Pentru că

PÎRVU: **Dacă-l aruncai pe străin din vreme în temniță, ai fi înlăturat de la-nceput răul.**

BOGDAN: **Răul zace în mine.**

PÎRVU: **Bogdane, Bogdane! Hotărăște-te și fii bărbat! Numai așa vei putea redobîndi puterea. Numai așa îți vei putea redobîndi mireasa. Slăbiciunea ta nu e a bună. Încrede-te în mine! Aruncă-l în temniță!**

BOGDAN: **Dreptul solilor crăești e sfînt. Cum am să mă ating de el? Cum am s-arunc în temniță pe-un nuntaș!**

PÎRVU: **Nu pe-un nuntaș îți cer să-l arunci. Ci pe nuntașul care-ți zădărnicește nunta.**

BOGDAN: **Mă voi cununa împotriva voinței oricui.**

PÎRVU: **Nu te vei cununa, cît timp ochiul e al altuia.**

BOGDAN: **Voi lupta împotriva ochiului. Aici am ajuns: să lupt împotriva celui ce-am fost odinioară.**

PÎRVU: **Numai viclenia e de folos în lupta asta.**

BOGDAN: **Pînă la urmă Ruxanda va fi a mea!**

PÎRVU: **Amăgire tîrzie.**

BOGDAN: **Ce vrei să spui?**

PÎRVU: **Ceea ce nu vrei s-asculți.**

BOGDAN: **Vorbește!**

PÎRVU: **Solul leșesc își pregătește calul pentru plecare. La noapte va părăsi curtea domnească.**

BOGDAN: **O veste bună!**

PÎRVU: **Nu te pripi. Nu va pleca singur.**

BOGDAN: **Nu te-nțeleg!**

PÎRVU: **Căpitanul Chodez a poruncit încă un cal.**

BOGDAN: **Ei bine?**

PÎRVU: **Nu lăsa să-l înșeueze!**

BOGDAN: **De ce?**

PÎRVU: **Fiindcă e pregătit pentru Domnița Ruxanda!**

BOGDAN: **Ce, ești nebun? Ai năluciri?**

PÎRVU: **Nu sunt nebun și nici năluciri nu am.**

BOGDAN: **Vorbești în pustiu.**

PÎRVU: **Vorbesc ceea ce am văzut cu ochii mei.**

BOGDAN: **Ia seama!**

PÎRVU: **Nu mie mi se cuvine vorba asta, ci ție. Ia seama!**

BOGDAN: **Nu cred! Nu pot să cred!**

PÎRVU: **Să nu fie prea tîrziu[1] cînd vei crede!**

BOGDAN: **Ce-nseamnă un cal mai mult?**

PÎRVU: **Un om mai mult în șa!**

BOGDAN: **Și de unde știi că acest om va fi jupînița Ruxanda?**

PÎRVU: **Cînd a descălecat căpitanul Chodez avea degetele goale. Acum, cînd e gata să încalece, poartă pe unul din ele un inel!**

BOGDAN: **Un inel?**

PÎRVU: **Un inel pe care strălucește stema Moldovei!**

BOGDAN: **Inelul Ruxandei. Inelul pierdut. Legătura de aur!**

PÎRVU: **Așa dar, calul tainic ce se pregătește, se pregătește pentru ea.**

BOGDAN: **E cu putință?**

PÎRVU: **De ce n-ar fi, de vreme ce ți-o spun!**

BOGDAN: **Inelul! Inelul pe care eu i l-am pus în deget!**

PÎRVU: **Ea l-a pus în degetul altuia. Nădejdile tale de cununie sunt amăgiri tîrzii!**

BOGDAN: **Spunea că l-a pierdut! M-a mințit!**

PÎRVU: **Te-a mințit.**

BOGDAN: **Pîn-aici[2] am ajuns?[3] Pîn-aici? Nu! N-am să mă las călcat[4] în picioare! Se răscolesc în mine toate umbrele încătușate. Se trezesc în mine toate furtunile zăbrelite. Voi lupta pînă la ultima suflare! Cu toate mijloacele am să lupt. Chiar de ar fi să intru pe veci în focul Gheenii. Chiar de ar fi să zdrobesc pe veci[5] Moldova.**

PÎRVU: **Așa te vreau. Ca un uliu cu aripile desfăcute[5] și cu ghiarele întinse[7]. De e să pieri, să piară[8] cu tine toți[9]. De e să birui, să birui cu orice preț. Lasă-te în grija mea.**

BOGDAN: **Fă tot ce crezi de cuviință.**

CORTINA

---

[1] atunci
[2] și-a-ntins soarta batjocura
[3] cu încercările?
[4] N-am să mă las strivit!
[5] pajurile
[6] uriaș
[7] flămînd
[8] odată
[9] ceilalți

ACTUL III

Decorul din actele precedente

Scena I

Bogdan — Stavăr

STAVĂR: **Să fie adevărat, să fie adevărat?**
BOGDAN: **Te-ndo[i]ești după ce însumi ți-am spus?**
STAVĂR: **Cum ai putut porunci așa ceva, Măria Ta?**
BOGDAN: **Am poruncit!**
STAVĂR: **Nu te-ai gîndit că pui în primejdie însăși Moldova?**
BOGDAN: **M-am gîndit cum aș putea-o mai bine mîntui.**
STAVĂR: **Crezi că în felul acesta?**
BOGDAN: **Așa cred!**
STAVĂR: **Aruncînd în temniță, ca pe-un tîlhar de rînd, pe solul craiului Sigismund?**
BOGDAN: **Dacă e tîlhar de rînd!... Dar ce știi tu? Ce știți voi toți despre ceea ce se petrece aici, în trupul acesta frînt[1], în mintea aceasta mîncată de neguri.**
STAVĂR: **Înțeleg mîhnirea Măriei Tale! Căpitanul Chodez e învingătorul de la Codrul Cosminului.**
BOGDAN: **Căpitanul Chodez e tîlharul care mi-a furat... mi-a furat... pacea... liniștea...**
STAVĂR: **Dar căpitanul Chodez e și solul craiului leșesc. Iar ființa solului e sfîntă.**
BOGDAN: **Știu — și de aceea l-am aruncat în temniță!**
STAVĂR: **Dar bine, Măria Ta, te-ai gîndit că Sigismund nu va lăsa neplătită o asemenea jignire?**
BOGDAN: **L-am jignit ca să-l întărît.**
STAVĂR: **Cauți cu tot dinadinsul războiul?**
BOGDAN: **Vreau să spăl rușinea de la Cosmin.**
STAVĂR: **Dar dacă rușinea se va repeta?**
BOGDAN: **Nu se va repeta!**

---

[1] în inima aceasta ghemuită

STAVĂR: **Oștenii sunt prăpădiți. Lanurile sunt bîntuite de secetă. Visteria e goală. Cum vei putea duce greul unui război?**
BOGDAN: **Îți spun: n-avea nici o grijă!**
STAVĂR: **Ușor de spus. Nu o grijă am, Măria Ta, ci zeci. Zeci și sute. Horesc grijile în jurul meu ca ielele slute, noaptea, în jurul mormintelor. Măria Ta! Cumpănește mai bine hotărîrea luată. Nu scoate lupul din vizuină, atunci cînd ursul îți mormăie în spate. Turcii nu așteaptă decît atît: să izbucnească lupta cu leșii ca să dea și ei năvală peste noi.**
BOGDAN: **Voi birui întîi pe leși, apoi pe turci. În curînd cei vedea bourul moldovean fîlfîind pe deasupra Cornului de aur.**
STAVĂR:[1] **Mă tem să nu primesc[2] în curînd veste că leșii se îndreaptă cu oști dese spre Cetatea de scaun.**
BOGDAN: **Ești un bătrîn neputincios și speriat.**
STAVĂR: **Sunt un bătrîn care am cunoscut zilele lui Ștefan cel Mare.**
BOGDAN: **Acelea sunt un fleac pe lîngă cele ce vor veni.**
STAVĂR: **Aș fi fericit să semene cu cele pe care le-am cunoscut. Semeția ta e nelegiuită. Semeția născută din porunca diavolului.**
BOGDAN: **Din porunca diavolului? Bătrînule, nu te teme. Încă n-am schimbat nici trei cuvinte cu diavolul!**
STAVĂR: **Ziua întreagă nu stai de vorbă decît cu el.**
BOGDAN: **Fără să-l văd, pe semne!**
STAVĂR: **Fără să-l vezi. E ascuns în adîncul tău și de acolo sapă la temelia așezării domnești. Visurile tale nesocotite nu sunt decît mușuroaiele[3] lui.**
BOGDAN: **Vorbim ca niște copii, stolnice. Îți mai spun o dată: n-avea nici o teamă.**
STAVĂR: **Pe ce îți sprijini atîta încredere?**
BOGDAN: **Pe mine, stolnice, pe mine.**
STAVĂR: **Șubred reazim.[4] În toată Moldova nu e decît[5] un singur reazim nesovăielnic... Ochiul!**

---

[1] Tare
[2] dintr-o clipă-ntr-alta de la Hatmanul Țării de Sus
[3] cîrtiței din tine
[4] Ar fi ca și cînd ai pune pe umărul unei frunze, un sac cu plumb.
[5] unul singur. Acela pe care s-au sprijinit toți înaintașii tăi. Acela pe care se cuvine să te sprijini și tu.

BOGDAN: **Eu mă sprijin pe mine. Pe ochiul... meu!**

STAVĂR: **Aici e răul.**[1]

BOGDAN: **Mă faci să rîd, bătrînule.**

STAVĂR: **Mă faci să plîng, Măria Ta. Dă drumul căpitanului pînă nu e prea tîrziu. Dacă nu cumva o fi**[2].

BOGDAN: **Nici nu-mi trece prin minte**[3].

STAVĂR: **Dă drumul căpitanului. Nu ți-o cer eu. Țara întreagă ți-o cere. Nu i te împotrivi. Țara nu dorește un nou război.**

BOGDAN: **E destul că-l doresc eu.**

STAVĂR: **Pentru cea din urmă oară: ascultă de glasul țării. Altfel țara nu mai ascultă de tine.**

BOGDAN: **E destul că ascult eu!** (Stavăr iese.)

---

[1] STAVĂR: Dar ochiul e un sprijin numai cîtă vreme e pus în slujba binelui. Pus în slujba răului puterile lui se întorc împotriva celui ce caută să se folosească mișelnic de ele. Măria Ta, orice s-ar întîmpla să nu pui niciodată ochiul la lucruri mișele. Ai pune în joc soarta Moldovei.

BOGDAN: Numai grija Moldovei o ai. Pe-a mea nici nu o bagi în seamă. O uiți deoparte cum uită flăcăii duminica la joc fetele hîde. Fii fără teamă. N-am să pun ochiul tău ... ochiul de care-mi tot vorbești, în slujba nimănui. Nici în slujba binelui, nici în a răului. În treburile mele mă slujesc de puterile mele. Mi-s peste cap destule.

STAVĂR: Treburile tale, sunt treburi în care e încîlcită și soarta Moldovei. Treburile tale sunt visurile tale nesăbuite. Aici e răul în slujba căruia mă tem să nu intri. Visezi să te faci pe tine stăpînul lumii. Vrei să faci din Moldova altceva decît a hărăzit Dumnezeu să fie. Aici e răul!

BOGDAN: Vreau să fac din Moldova stăpîna temută a Răsăritului. După bătălia de la Codrul Cosmin, m-am temut o clipă că n-aș fi în stare de fapta asta. Am fost însă nebun să mă tem. După cum nebun am fost cînd am șovăit să-l arunc în lanțuri pe căpitanul Chodez. Doar mi-a ieșit în drum tocmai pentru ca să-mi ușurez înfăptuirea visată. Soarta e alături de mine. Altfel nu mi l-ar fi trimis în laț tocmai pe singurul care mi-ar fi putut împiedica fapta. Dar ce știi tu? Ce știi tu?

STAVĂR: Știu că bătălia de la Cosmin a fost un semn și o încercare pe care văd că nu ești în stare să o treci. Solul care vine cu creanga păcii e omul lui Dumnezeu. Și lui Dumnezeu nu-i place să te atingi de oamenii lui. Măria Ta, nu visa să faci ceea ce Dumnezeu nu te-a hărăzit să faci. Mulțumește-te cu ce ai moștenit și caută să păstrezi cît mai neatinsă moștenirea. Că e sfîntă.

[2] și fiind prea tîrziu

[3] să fac așa ceva

Scena II

Bogdan — Ruxanda

BOGDAN: **Da. E destul că ascult eu. Mă ascult cu o poftă care ar fi în stare să înghită în ea toate măruntaiele răsăritului. Cînt tot ca o scoică uriașă. Îmi pun urechile pe pieptul meu și mă ascult cu o uimire din ce în ce mai mare. Așa dar, acesta sunt eu? Cel ce freamăt acum tot. Cel ce răsun tot de cîntecul măreților visuri. O! Cine am fost pînă acum? Cu ce mi-am pierdut vremea pînă acum? Am stat la cheremul unei țărișoare firave și am tras la jugul unor hărăziri sfioase. Eu, cel care purtam dalta uriașelor turle, îmi pierdeam vremea scobind lemnăria unor biete iconare. Și-acum, cînd am început marea zidire, să mă-ntorc din nou la vechile lemnării. Niciodată! Căpitanul Chodez va putrezi în temnițele mele și odată cu el și ochiul nefiresc. N-am să desfac legăturile prinsului în vecii vecilor!** (Intră Ruxanda.)

RUXANDA: **Rău ai să faci, dacă ai să faci așa ceva!**

BOGDAN: **Aha! Porumbița cea jalnică se-ntoarce la uliul ei.**

RUXANDA: **Pentru cea din urmă oară.**

BOGDAN: **Ce vrei să spui?**

RUXANDA: **Nimic... nimic...**

BOGDAN:[1] **Vii să-ți ceri iertare?**

RUXANDA: **Iertare? Eu? Nebunule, n-ai băgat de seamă de ce-am venit?**

BOGDAN: **Ca să mi te guduri la picioare! Ca să mă rogi să grăbesc nunta!**

RUXANDA: **Ca să-mi iau rămas bun. Ca să te vestesc că-mi pregătesc plecarea.**

BOGDAN: **Îndrăznești încă să mi te-mpotrivești?**

RUXANDA: **De ce nu m-aș împotrivi?**

BOGDAN: **Iubitul tău nemernic e în temniță și nu-l vei mai privi în vecii vecilor.**

RUXANDA: **Nici tu nu mă vei mai privi vreodată.**

---

[1] Am fost mai puternic decît ai crezut că pot fi. Am fost mai dibaci decît ai fi bănuit vreodată. Erai semeață și mă-nfruntai cu-ndărătnicie. Acum ți-s ochii roșii și unghiile smulse. Ce nebun am fost să nu dau dintru-nceput urmare sfatului lui Pîrvu. Bun sfat. Iată-te, așa dar, întocmai cum a spus el: ca o turturică la piciorul jilțului domnesc.

BOGDAN: **Glumești poate.**[1]

RUXANDA: **Poruncește slugilor tale să-mi pregătească rădvanul.**

BOGDAN: **Le voi porunci să-ți pregătească patul alături de-al meu.**

RUXANDA:[2] **Nu vei cunoaște buzele mele niciodată.**

BOGDAN: **Decît peste cîteva clipe.**

RUXANDA: **Clipe de neant.**

BOGDAN: **Bagă de seamă, Ruxando! Nu e bine ce faci. Ai căutat o dată să mă înfrunți, nu mai căuta și a doua oară.**

RUXANDA: **Și a doua oară, și a treia oară, și a suta oară...**

BOGDAN: **Unde vrei s-ajungi?**

RUXANDA: **Oriunde departe de tine.**

BOGDAN: **Am să-ți opresc plecarea.**

RUXANDA: **Voi pleca cu sila.**

---

[1] Că doar nu pot să dau alt înțeles sumeției tale de-acum. Sau încă nu te-ai cumințit. Încă n-ai înțeles că nu e bine să te pui cu mine.

[2] În zadar nădăjduiești îmbrățișările mele. În zadar jinduiești după jocul meu de mireasă.

BOGDAN: **Am să te ferec cu lacăte în chilia ta.**

RUXANDA: **Am să-mi ferec trupul să nu mi-l poți cerceta.**

BOGDAN: **La noapte nuntim.**

RUXANDA: **Singur sau cu alta.**

BOGDAN: **Cu tine. Numai cu tine.**[1]

RUXANDA:[2] **Rămîi cu bine.**

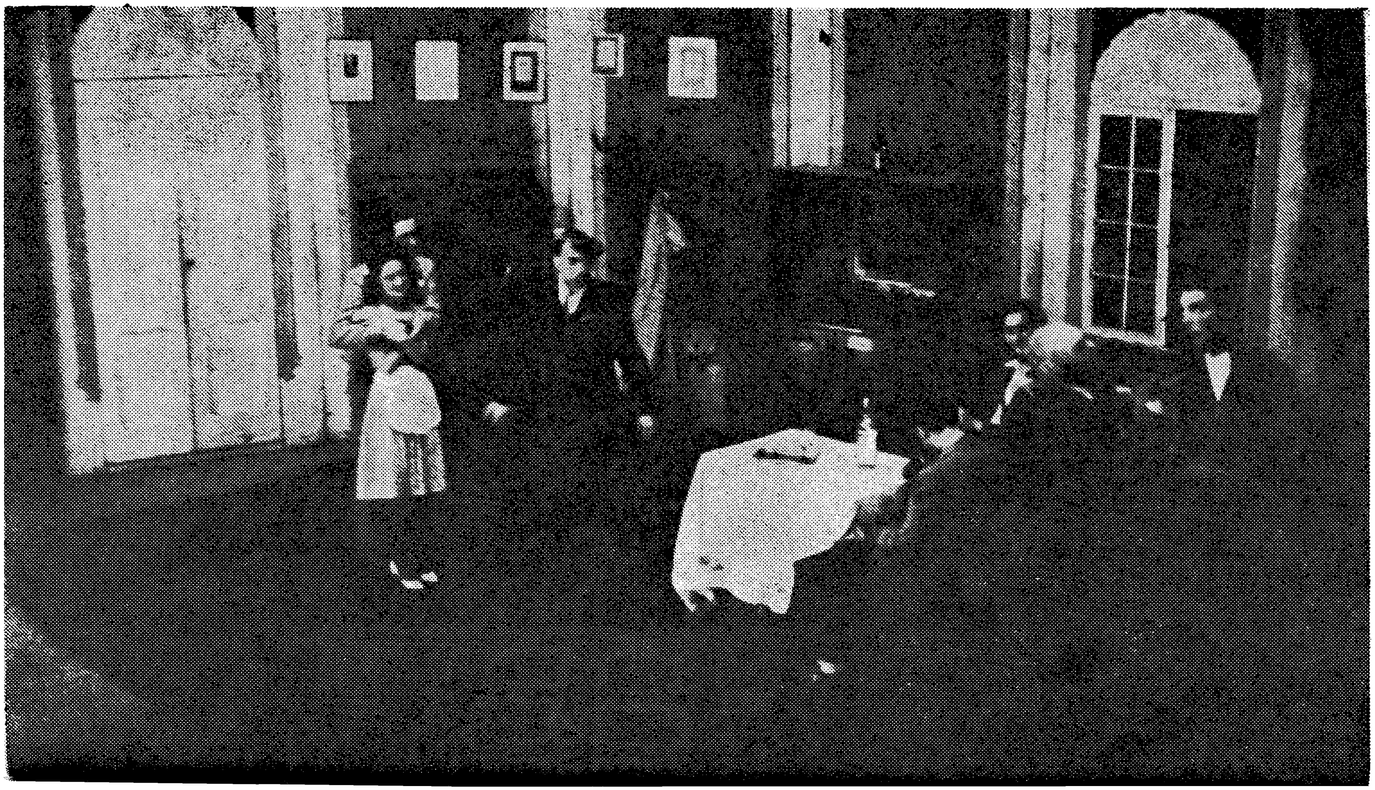
BOGDAN:[3] **Munteanco, să-ți iasă din minte gîndul că vei putea să mă-nfrunți veșnic. Să-ți treacă o dată nazul ăsta care ține cam de mult. Crezi că tocmai acum, cînd sunt la un pas de marile fapte mă voi împiedica de tine?**

---

[1] Am să te nuntesc cum își nuntește cerbul ciuta speriată. Am să te joc prin scoarțe cum își joacă ursul ursoaica prin smeuriș. Te iubesc cu toate că ar fi mai bine dacă nu te-aș iubi. Dar n-am ce face. Decît să te nuntesc precum îți spusei.

[2] Am să mă strecor prin întuneric cum se strecoară făina prin sită. Nu te iubesc. N-am ce-ți face. Decît să te las în plata Domnului.

[3] Mult am să mă mai las măcinat de piciorușele tale? Mult am să mă mai las zgîndărit de ghiarele tale? Munteanco, vei fi a mea! Cu orice preț.

Radu Stanca — actor.

RUXANDA: **Cît timp mă vei căuta te vei împiedica.**

BOGDAN: **Ești nebună. Îți spun: vei fi a mea fără doar și poate.**

RUXANDA: **Vezi inelul acesta[1] nou[2]? Am înlocuit cu el pe cel dăruit de tine. În căușul lui[3] gîlgîie o otravă neiertătoare. Nu mă vei avea înainte de-a-mi fi muiat buzele în ea.**

BOGDAN: **Nesocotito! Pui între mine și tine pînă și stavila morții?**

RUXANDA: **O pun!**

BOGDAN: **Vrei să mă faci părtașul fugii tale?**

RUXANDA: **Sau părtașul prohodului meu. Alege!**

BOGDAN: **Nu mai e nimic de ales, cînd te-am ales!**

RUXANDA: **Atunci urmează alegerea mea. Vrei să sorb inelul?**

BOGDAN: **Nu mă stoarce de toată răbdarea, Ruxando. Nu mă mai întărîta! Fie-ți milă de zbaterea mea[4]. N-am izbutit să te cuceresc nici cu puterile mele, nici cu durerile mele? Nici cu binele, nici cu răul? Cu ce aș putea oare să te cuceresc? Da, cu ce! Undeva în adînc e într-adevăr ceva cu care aș putea să te cuceresc. Dar de acel ceva nu mă pot folosi! Și nu e timp îndelungat de cînd aveam lucrul acela. Nu e multă vreme de cînd îmi lumina obrazul și-mi sporea puterea. Aș fi în stare, munteanco, să-ți împlinesc orice dorință numai să te văd mulțumită[5]. Munteanco, toată Moldova se prosternă la picioarele tale și te chiamă pe scaunul ei! Vino în patul meu, Ruxando. Nu-ți bate joc de el. E patul lui Ștefan cel Mare. Iată, cad în genunchi înaintea ta! Fie-ți milă, fie-ți milă și nu mă mai întărîta. Varsă băutura aceea blestemată din inel. Îți voi da altul, fără băuturi ucigașe, ci cu străluciri[6] de viață. Te voi împodobi ca pe o biserică. Numai fii a mea. Numai lasă-mă să te tîrnosesc. O! De ce nu ești zid de cetate, ca să te pot frînge cu scutul. De ce nu ești platoșe, ca să te pot sfărîma cu copitele calului. De ce nu ești o oștire ca să te pot supune cu lăncile. Spune-mi cum să te dobîndesc. Spune-mi ce să fac ca să te cuceresc. Tot ce am încercat eu a fost fără folos. Spune-mi tu atunci, ce să fac ca să fii a mea?**

RUXANDA: **Să dai drumul căpitanului Chodez!**

---

1 E un inel
2 pe care nu mi-l cunoști.
3 scobit
4 Nu vezi cum mi se zbate sufletul ca o pasăre săgetată?
5 Numai să-ți simt o dată mijlocul acela scobit ca păstaia nufărului, brațul acela prelung ca creanga alunului, buza aceea ruginie ca știuletele răsvechi.
6 prevestitoare

BOGDAN: **Ce?**

RUXANDA: **Să-i desfaci lanțurile[1]. Să-l lași să se urce în șa[2] și să apuce liber pe drumul Liowului. Asta să faci!**

BOGDAN: **Asta nu fac. Tocmai asta nu fac. Cere-mi orice dar nu asta.**

RUXANDA: **Asta ți-o cer! Vroiai să afli cum ai putea să mă dobîndești. Numai cu asta! Fă-o și mă vei dobîndi.**

BOGDAN: **Dacă-l las liber pe el, mă-ncătușez din nou pe mine. Abia am ajuns[3] eu nestingherit. Să mă pun din nou în laț? Și de bună voie? Între întemnițarea lui și libertatea mea e o legătură tot atît de strînsă ca între cele două pietre de moară care se rotesc una sub alta.**

RUXANDA: **Încă tot te mai temi de el, așadar! Chiar încătușat cum îl ții și încă tot te roade gîndul lui!**

BOGDAN: **Știu eu de ce...**

RUXANDA: **Și eu știu. Numai el te poate înfrînge! Numai el ți-o poate lua înainte cu înfăptuirile. Visurile lui sunt ca și ale tale.**

BOGDAN: **Visurile lui sunt ale mele. Nu numai ca și ale mele. Dacă le are, e pentru că le-a moștenit de la mine. Pentru că mi le-a furat!**

RUXANDA: **Însă puterile vi se deosebesc. Ale lui nu sunt ca ale tale. Ci mult mai mari.**

BOGDAN: **Puterile lui sunt mai slabe ca ale mele. Puterile pe care i le crezi tu mai mari ca ale mele, acelea nu sunt ale lui. Tot ale mele sunt.[4] Tot de la mine le-a jefuit[5]. E înarmat cu vechile mele puteri. De aceea îl țin înlănțuit. Pentru că nu avem aceleași puteri. Eu cu ale mele. El și cu ale lui și cu ale mele. E prea mult, nu-i așa?**

RUXANDA: **Lasă-l liber și înfrînge-l. Atunci vei fi cu adevărat mare.**

BOGDAN: **De ce nu e și el la fel cu toți ceilalți? De ce nu e și el la fel cu tine sau cu toți ceilalți!? I-aș da drumul fără să mai stau pe gînduri. Dar el are ceea ce n-am!**

RUXANDA: **Mă vei avea, dacă-i dai drumul! Ce ți-a făcut de-l ții închis!**

BOGDAN: **M-a tîlhărit! M-a tîlhărit de visuri și de puterile visurilor.**

RUXANDA: **Vorbești în neștire! Te rotești printre vorbe ca un orbete prin tufănișuri.**

---

1 de la picioare și cătușele de la mîini.
2 să iasă nestingherit din curtea Sucevii
3 să fiu
4 și acelea
5 și pe acelea

BOGDAN: **Ca un orbete[1]. Ca un orbete[2] văduv de vederea adevărată! N-am să-i dau drumul căpitanului!**

RUXANDA: **Atunci nici eu n-am să vărs inelul! N-am să fiu a ta!**

BOGDAN: **Dac-ai ști ce nu știi! Dac-ai putea pătrunde o clipă înăuntrul meu! Ruxando, Ruxando, nu mai umbla cu astfel de cumpene. Fii a mea fără atîtea codiri. Uită-l pe căpitanul tîlhar!**

RUXANDA: **Cumpenele sunt puse! Alege! Hotărăște-te! Eu merg să aștept hotărîrea ta. Dacă vei desface lanțurile căpitanului, mă vei avea.**

BOGDAN: **Înaintea lui Dumnezeu?**

RUXANDA: **Înaintea lui Dumnezeu!**

Scena III

Bogdan — Pîrvu — apoi un copil de casă

BOGDAN: **Ai auzit?**

PÎRVU: **Am auzit!**

BOGDAN: **Ce să fac?**

PÎRVU: **Silește-o să fie a ta!**

BOGDAN: **Ușor de spus. Inelul otrăvit îi e mai aproape de buze decît buzele mele.**

PÎRVU: **Las-o-n plata Domnului atunci.**

BOGDAN: **Ești nebun.[3] Mai curînd m-aș lipsi de scaunul comnen decît de ea.**

PÎRVU: **Atunci dă drumul căpitanului Chodez.**

BOGDAN: **Ca să se-ntoarcă cu oști și să mi-o ia?**

PÎRVU: **Pînă se întoarce i te-mpotrivești și tu cu oști.**

BOGDAN: **Zadarnică-mpotrivire. Chodez are ochiul cu el. O! Am ajuns de unde-am pornit. Iarăși între cuțitele meliței. Iarăși între cumpene. Cînd se ridică una, se lasă cealaltă. De o parte ea, de cealaltă el. Și între ei, hărțuit, măcinat, eu, învinsul de la Cosmin, mirele necununat. Stau**

[1], [2] sunt și eu

[3] Pentru ce crezi oare că m-am învoit la sfaturile tale? Pentru ce crezi oare că am dat ascultare șușotirilor tale? Ca acum să mă lipsesc de ceea ce nădăjduiam să folosesc cu ele. De dorul ei te-am ascultat. Mai ales de dorul ei.

aici, în strana Bizanțului, fără răspuns, ca un crîsnic de biserică jefuită Dacă-i dau căpitanului Chodez libertatea, mi-o iau mie.

PÎRVU: **Nu i-o da. Lasă-l să putrezească în lanțuri.**

BOGDAN: **Dacă nu i-o dau, rămîn pe veci mire necununat.**

PÎRVU: **Dă-i-o și cunună-te.**

BOGDAN: **Nu te-am chemat aici ca să-ți bați joc de mine.[1] Învață-mă ce să fac.**

PÎRVU: **Dacă nu te-ar stăpîni dorul buzelor ei, ar fi ușor.**

BOGDAN: **Dar mă stăpînește.**

PÎRVU: **Dacă nu te-ar munci sfiala ochiului, de-asemeni ar fi ușor.**

BOGDAN: **Mă muncește, Pîrvule. Mă muncește pentru că îi cunosc puterile.[2]**

PÎRVU: **Măria Ta, scapă-te de căpitan. O dată pentru totdeauna. Înlătură-l din calea ta, căci numai astfel vei avea somn liniștit și masă tihnită.**

BOGDAN: **Dar cum? Cum să mă scap?**

PÎRVU: **Ucide-l și ia-i ochiul!**

BOGDAN: **Ce spui?**

PÎRVU: **Ce ți-am spus! Ucide-l și ia-i puterea. Ia-i ochiul și puneți-l la loc. În felul acesta redobîndești și liniștea și buzele Ruxandei și împărăția visată!**

BOGDAN: **Ești nebun.**

PÎRVU: **Sfatul nebunului naște bucuria înțeleptului.**

BOGDAN: **De l-aș ucide[3], inelul cu suc otrăvit și-ar îndeplini, în aceeași clipă, menirea. Și-aș fi tot acolo unde sunt. Ba aș fi într-un loc și mai rău.**

[1] Pentru asta mi-s eu deajuns. De ce te țin pe lîngă ușile mele? De ce-ți arunc fărîmiturile de la masa mea, cîine netrebnic? Caută-mi un mijloc ca să ridic amîndouă cumpenele deodată. Învață-mă cum să ies din cîrligele acestea, lațul acesta.

[2] PÎRVU: În grea cumpănă ne legănăm, stăpîne.
BOGDAN: În grea. Nu mi-a fost destulă înfrîngerea de la Cosmin. Mi-a mai intrat și-n casă. Mi l-a adus pe vrăjmaș și-n cula mea de nuntă. Pînă la urmă de nu se ivea el, mulcomeam eu arțagul Ruxandei și mă cununam în voie. Dar cu el aici arțagul miresei a crescut și nunta mea s-a făcut pulbere. El e pricina întregului meu nenoroc. El ticălosul. Căpitanul leșesc. Numai lui pot să-i mulțumesc că dinții îmi scrîșnesc ori de cîte ori mi se-mpreună, degetele îmi trosnesc ori de cîte ori se încleștează, gura mi se umple de venin ori de cîte ori mi se deschide.

[3] pe cel întemnițat

PÎRVU: **Ucide-l fără știrea Ruxande-i. Da! Asta s-o faci! Ucide-l fără ca ea să știe. Cum de nu mi-a trecut prin minte mai devreme gîndul acesta? Minunat gînd.**

BOGDAN: **Netrebnic ca și tine.**

PÎRVU: **Nu spune asta, Măria Ta.**[1] **Ascultă-mă ce-ți spun. Ucide-l. E singurul mijloc de-a te mîntui.**[2]

BOGDAN: **Nu știi ce vorbești!**

PÎRVU: **Știu și încă cum știu.**[3]

BOGDAN: **Ce moleșitoare legănare mă cuprinde? Ce dulce zvon îmi umple ființa? E oare presimțul viitoarelor desfătări? Sfatul tău, Pîrvule, mi se pare netrebnic și totuși nu mă umple de scîrbă. Ceva din mine, un glas din ce în ce mai depărtat îmi spune că nu e bun. Altceva din mine, însă, un susur din ce în ce mai apropiat, din ce în ce mai mult glas limpede, îmi spune că sfatul tău e bun. Dacă-l las să se apropie mult pînă la urmă îmi va striga în urechi cît de bun e. În schimbul acesta de glasuri, unul se duce și altul vine. Care e al lui Dumnezeu? Care e învățătura lui?**

PÎRVU: **Dacă aștepți învățătura lui Dumnezeu, atunci poți aștepta mult și bine. Așteaptă învățătura cea iute de picior. Ea vine din ce în ce mai repede. În curînd va fi aici.**

BOGDAN: **A sosit și m-a cuprins în amețitorul ei țipăt.**

PÎRVU: **Se apropie noaptea. Fă cunoscut Ruxandei și curții întregi că ai hotărît să te supui dorinței lor: că ai dat drumul căpitanului Chodez. Lasă-l să se arunce în șa și în văzul tuturor să iasă pe poarta cetății apucînd drumul Liowului. De acolo-ncolo trece-l în grija mea. Nu va apuca să mai zărească în veci turlele cetății leșești. La prima răscruce l-aș aștepta pitit într-un tufăniș. La auzul tropotelor călărețului, aș ieși din vizuină, m-aș apropia de el și i-aș cere apă din ploscă. În clipa cînd s-ar apleca să mi-o întindă i-aș înfige între coaste pumnalul. Apoi i-aș îngropa stîrvul și m-aș întoarce la tine cu darul cel mare: cu ochiul.**

---

[1] Cercetează-l mai de aproape și vezi-l cît e de folositor. Folositor ca și mine.
[2] Singurul chip în care poți ieși din clește. Nu se poate sfat mai bun ca acesta. Cu ajutorul lui dobîndești deodată trei lucruri: pe Ruxanda, jilțul visat și ochiul.
[3] Sfatul meu e fără preț. Gîndește-te. Ești la un pas de-a redobîndi ochiul. Numai un pas te desparte de clipa cînd ai putea să pășești iar prin culele astea cu obrazul descoperit. Numai un pas. Fă-l!

BOGDAN: **Nu sunt un ucigaș, Pîrvule.**

PÎRVU: **Eu sunt.**

BOGDAN: **În ziua nunții să-mi umplu mîinile cu sînge...?**

PÎRVU: **Eu mi-le umplu. Și eu n-am nuntă. Totul se va petrece, Măria Ta, în cea mai mare taină. Nimeni nu va ști vreodată ce s-a întîmplat la răscrucea drumului spre Liow, afară de noi doi. Nimeni nu va fi de față la ceea ce se va petrece acolo.**

BOGDAN: **Leșii își vor căuta trimisul.**

PÎRVU: **N-au decît. Nu asta aștepți? Nu asta dorești? Să-ți intre în țară ca să-i ai în laț. Cu puterile tale sporite cu cele ale ochiului, ce vor însemna de-acum înainte pentru tine leșii? Haide. Nu te mai gîndi și răzgîndi fără-ncetare. Dacă nu faci acum pasul acesta, mîine e prea tîrziu. Dacă-l faci, mîine te vei pregăti de luptă, după ce vei fi părăsit patul Ruxandei.**

BOGDAN: **Unde a pierit acel glas ce se depărta? În ce abis fără fund s-a pierdut? Celălalt glas în schimb horește în jurul meu ca o fecioară beată. Are picioarele goale, sînii scăpați din iie, umerii desveliți și țipă într-una că sfatul tău e bun.**

PÎRVU: **Nebunule, nu mai pregeta**[1]**. Iată, chem copilul de casă să-i poruncești cele de cuviință! Iar eu alerg să mă ascund în tufănișul celei dintîi răscruci de pe drumul Liowului.**

BOGDAN: **Sfatul tău e bun! Să se-mplinească.** (Pîrvu iese. Un copil de casă intră.)

UN COPIL: **Poruncă, stăpîne.**

BOGDAN: **Du-te și pune străjerii să dezlege lanțurile și cătușele căpitanului Chodez. Pregătește-i un cal și lasă-l să-l încalece. Vestește-i pe toți că: « Io, Bogdan Voievod, stăpînitor al țării Moldovei, fiul răposatului Ștefan cel Mare și Sfînt, nepotul blagoslovit al Mușatei, purtătorul Ochiului, am hotărît aceasta ca o dovadă a nesfîrșitei noastre mărinimii ». Apoi aleargă în iatacul jupîniței Ruxanda, spunei că i-am îndeplinit dorința și că acum e rîndul ei să o îndeplinească pe a mea. Spune-i de asemenea că o aștept aici. Să se îmbrace de nuntă și să vină să-mi dea cuvenita sărutare! Ai înțeles?**

UN COPIL: **Întocmai!**

BOGDAN: **Și mai ales bagă de seamă că nu cumva la șaua căpitanului Chodez să lipsească plosca cu apă proaspătă.** (Copilul de casă iese.) **Așa!**

---

[1] cu ascultările

De-acum toate sunt potrivite pe drumul cel bun. Nu mai rămîne decît scurgerea timpului ca să se desăvîrșască întocmirile. În curînd cîrpa aceasta se va desprinde de pe obrazul meu. În curînd în locul de baștină va străluci iar ochiul a toate văzător. Ochiul în adîncul căruia zace adevărul. Atunci nici arțagurile miresei, nici îndoielile mirelui nu mă vor mai hărțui. Nici temerile de taină nu mă vor mai cuprinde cu sfiala lor. Atunci am să răsuflu liber. Liber de toate limbile care mă învăluiau. Liber de toate ghiarele care mă împiedicau să umblu. Neînvins, stăpîn, mire. Așa am să fiu. Drumurile mele și în sus și în jos se vor deschide cum se deschid ușile împărătești cînd iese mitropolitul cu darurile. Nimic nu-mi va mai sta în cale. Numai să se desăvîrșească toate cu bine. Singurul meu dușman de temut, singurul, e acum în preajma lațului, dacă n-o fi și căzut în el. E vremea. Drumul pînă la întîia răscruce spre Liow nu ține mult. Deci poate că potrivirile Pîrvului s-au și desăvîrșit. Numai să nu fi fost nimeni de față la această desăvîrșire. Numai să nu fi văzut nimeni ceea ce am întocmit. Dacă toate ies bine, Pîrvule, mai marele sfetnicilor te fac. Pe tine, un ucigaș, mai marele sfetnicilor. Ha! Ha! Ha! (Iese.)

Scena IV

Stavăr — Ruxanda

STAVĂR: Măria Ta, Măria Ta! Unde ești să-ți cad la picioare? [1] Unde ești să-ți cer iertare pentru că m-am îndoit de tine [2] și-am crezut că te vei împotrivi dorinței țării? [3] Măria Ta! Iartă-mă, iartă-mă!

RUXANDA (intrînd): Cu cine vorbești, stolnice?

STAVĂR: Vorbeam singur, căci cel pe care-l caut [4] nu-i aici. Dar cuprins de bucurie [5] nu mi-am putut opri frîul gurii.

RUXANDA: E adevărat ce se spune?

STAVĂR: Adevărat!

---

[1] și să-ți mulțumesc că ți-ai plecat urechea la glasul țării? Unde ești, să îngenunchez înaintea ta și
[2] Cum am putut oare să nutresc gîndul
[3] Cum? Am fost smintit,
[4] să-i vorbesc
[5] celor auzite

RUXANDA: Bogdan l-a scos din lanțuri pe solul craiului leșesc?

STAVĂR: L-am văzut cu ochii mei pe căpitanul Chodez ieșind călare pe poarta cetății și apucînd drumul Liowului.

RUXANDA: Cu ochii tăi? Așadar, nu mai e nici o îndoială în privința aceasta?

STAVĂR: Nici o îndoială! De-acum nu va trece mult, Domniță, și vei fi Doamna noastră. Lasă-mă, prin urmare, să îngenunch[i]ez la picioarele tale, și, sărutîndu-ți condurii, să-ți spun ție ceea ce vroiam să-i spun lui Bogdan. Măria Ta, mă rog de iertare!

RUXANDA: De ce iertare?

STAVĂR: Pentru că m-am îndoit de înțelepciunea și cumpătarea soțului tău. Măria Ta, totodată lasă-mă să-ți mulțumesc.

RUXANDA: De ce să-mi mulțumești?

STAVĂR: Pentru că numai ție ți se datorește întoarcerea lui Bogdan pe drumul cel bun. Numai tu ai izbutit ceea ce rugămințile și lacrimile noastre n-au izbutit.

RUXANDA: Dac-ai știi cît mă costă pe mine aceasta.

STAVĂR: Știu, Măria Ta. Și tocmai de aceea îți mulțumesc. [1]

RUXANDA: Aș fi vrut să-l văd pe strein înainte de plecare!...

STAVĂR: E mai bine așa, Măria Ta. Timpul va trece peste răni ca o alifie blîndă. Încetul cu încetul suferința ta se va topi. În curînd Bogdan îți va primi sărutarea de mireasă. Și după făgăduința făcută, în aceeași clipă își va desface năframa [2]. Toate se vor schimba o dată cu această desfacere. Ochiul va începe din nou să lucreze asupra țării și a pămîntenilor ei. Cuprinsă în snopul lui de lumină te vei vindeca și tu. De aceea, pentru ca să-ți grăbești vindecarea [3], cînd Bogdan se va îndrepta spre tine, să-l privești în ochi. [4] Adînc să-l privești și o să vezi cum toate ți se vor părea mai bune. Soarbe adînc din ochiul cel sfînt și caută în fundul lui să deosebești adevărul de minciună. Căci în adîncul ochiului adevărul se vede întreg și neîndoios.

---

[1] Nu socoti că sunt bătrîn și că nu pricep zvîrcolirile sufletului tînăr. Am văzut și am înțeles totul. De aceea mă-nchin ție! Ai trecut peste durerea sufletului tău și te-ai învoit să schimbi, cu prețul ei, mîntuirea lui Bogdan și a Moldovei.
[2] cerniță de pe obraz
[3] nu întîrzia
[4] Privește-l în ochi, Măria Ta.

RUXANDA: **Voi face precum zici, stolnice!**

STAVĂR: **O să vezi ce ușor îți va fi pe urmă să-ți lipești buzele tale de buzele lui Bogdan. O să vezi cît de altfel o să fie Bogdan cel cu ochiul de Bogdan cel de pînă acum. O să vezi ce firesc ți se va părea pasul cu care te vei îndrepta spre încăperea de culcare a voievodului.**

RUXANDA: **De-abia aștept [1] un somn odihnitor. Pleoapele mi-s trudite de atîtea lacrimi [2], brațele mi-s însîngerate de [3] atîta frămîntare.**

STAVĂR: **Tot ce-a fost o să fie altfel după ivirea ochiului. Tot ce-a fost o să piară în urmă ca un vis urît, iar ceea ce o să fie se va ridica înainte ca un vis minunat. Măria Ta, fii fericită! Mulțumită jertfei tale, lanurile moldovenilor vor undui iarăși grele de rod, păstrăvii vor spinteca iarăși apele răcoroase, sulițele și sînețele se vor îndrepta din nou cu vîrfurile-n sus, în soarele [4] de amiază. Mulțumită ție oștile noastre se vor întoarce iarăși cîntînd din bătălii și-o să vezi cum o să-ți crească sufletul cînd îl vei aștepta în tindă pe vo[i]evodul care-ți va zîmbi descălecînd.**

RUXANDA: **Căpitanul Chodez trebu[i]e să fie acum departe pe drumul Liowului.**

STAVĂR: **Departe, Măria Ta. Calul pe care l-a luat din grajd e bun, așa că în clipa asta trebu[i]e să fi trecut de mult de a doua, dacă nu și de a treia răscruce a drumului.**

RUXANDA: **Calul e bun... Copitele îi scapără prin prundiș stîrnind un abur fierbinte, iar călărețului îi joacă pletele în vînt, galbene ca floarea soarelui.**

STAVĂR: **Nu te mai gîndi la el.**

RUXANDA: **Încerc să nu mă gîndesc și nu izbutesc. Mi-a rămas înfipt în inimă chipul lui; privirea lui limpede în care se putea vedea ca într-o oglindă tot, tot...**

STAVĂR: **De-ndată ce vei sorbi din ochiul lui Bogdan, vei uita privirea căpitanului.**

RUXANDA: **Mă voi grăbi să sorb. Căci doresc din toată ființa mea liniște și pace.**

---

[1] să dobîndesc
[2] cîte le-au muncit
[3] cît au mușcat din ele unghiile.
[4] strălucitor

STAVĂR: **O vei dobîndi. Atît tu, cît și Bogdan, sărmanul, cît și noi toți ceilalți. Iată, se aude pasul lui Vodă. Nu șovăi așadar să-i dai sărutarea cea mare. Și nu uita să-l privești în ochi adînc, adînc ca să te poți vindeca.**
(Intră Vodă și în urma lui, zîmbitor, Pîrvu.)

Scena V

STAVĂR: **Să trăiești, Măria Ta. Domnul să binecuvînteze unirea aceasta ce stă spre binele nostru, al tuturora, să se-nfăptuiască.**

BOGDAN: **Iată, mireasa mea se ține de cuvînt. Mă așteaptă aici precum ne-am învoit.**

RUXANDA: **Mă țin de cuvînt pentru că și Măria Ta te-ai ținut de cuvînt.**

BOGDAN: **Adevărat. Și eu m-am ținut de cuvînt. Nu-i așa, stolnice, că și eu m-am ținut de cuvînt?**

STAVĂR: **Așa e, Măria Ta.**

BOGDAN: **Nu-i așa, Pîrvule, că și eu m-am ținut de cuvînt?**

PÎRVU: **Pînă la ultima suflare...**

BOGDAN: **Căpitanul călărește acum liber spre vămi. Nu-i așa, stolnice?**

STAVĂR: **Așa e!**

BOGDAN: **Nu-i așa, Pîrvule?**

PÎRVU: **Spre vămile văzduhului, Măria Ta.**

BOGDAN: **M-am ținut de cuvînt. Prin urmare se cuvine ca și mireasa mea cea frumoasă să se țină. Ruxando, marea împlinire e la un pas de noi. Apropie-te. Apropie-te fără sfială.** (Ruxanda se apropie.) **Lasă-mă să te înlănțui cu brațele mele. Clipă de mult așteptată. Fii bine venită. Ai mijlocul subțire ca o știucă, Ruxando. Buzele tale miros a stafide. Dă-mi sărutarea, munteanco.**

STAVĂR: **Stăpîne, ai făcut o făgăduință. Făgăduință care se cuvine să fie și ea ținută. Mai ales că din ea urmează să se-nfrupte nu numai mireasa ta ci și țara întreagă.**

BOGDAN: **Ce anume am mai făgăduit, stolnice?**

STAVĂR: **Ai făgăduit, stăpîne, ca o dată cu[1] primirea[2] miresei, să-ți desfaci și ochiul de sub acoperămînt[3]. Nu ne lipsi și nu te lipsi și de această bucurie acum. Împlinește făgăduința. Arată-ți ochiul.**

BOGDAN: **Ai dreptate, stolnice. A venit vremea ca să lăsăm și ochiul la iveală. Iată!** (Își scoate năframa de pe ochi.) **Iată-mă, Ruxando!**

RUXANDA (își îndreaptă privirea spre el, apoi cu un țipăt sfîșietor): **Blestematule! Blestematule!**

STAVĂR: **Ce s-a-ntîmplat? Pentru numele Domnului, ce s-a-ntîmplat?**

RUXANDA: **Ochiul, ochiul. Priviți ochiul. Uitați-vă la el.**

BOGDAN: **Ce-nseamnă asta, munteanco!**

RUXANDA: **Priviți ochiul, oameni buni! Se vede tot. Tot se vede în el! A! Blestematule, ce-ai făcut. De ce nu te-ai ținut de cuvînt? Bogdane, ce-ai făcut.**

STAVĂR: **Sunt încremenit!**

---

[1] clipa cea binecuvîntată cînd îți vei
[2] în naosul brațelor tale
[3] acoperămîntul lui cernit

BOGDAN: **Taci, taci!**

RUXANDA: **Tot ce-ai făcut, Bogdane, se vede în ochi! Credeai că ai s faci totul în taină fără să te vadă nimeni. Ochiul a văzut tot ce se-ntîmpla Și-acum îmi destăinuie mie. Ochiul te spune. Mi te destăinuie. Ucigașule ucigașule!**

STAVĂR: **Ruxando, Ruxando ce vezi tu în ochi?**

RUXANDA: **Văd un călăreț cu plete galbene ca floarea soarelui ieșind p poarta Sucevii și apucînd drumul Liowului. E el. Căpitanul meu. Stanislas Calul scapără din copite și nechează înaintînd prin negură. Acum a ajun la prima răscruce. De după un tufăniș se înalță o umbră. Îi face semn s oprească și întinde mîna după ploscă. Călărețul se apleacă să i-o dea Dar umbra se repede ca o pasăre de pradă asupra călărețului și-i înfig un pumnal între coaste. Iată! Călărețul a căzut din șa. Stanislas, Stanislas iubitule, ridică-te și lovește. Fă o sforțare și ridică-te din prund pînă n te lovește a doua oară! În zadar! Umbra ticăloasă i-a înfipt pumnalu în inimă. Stanislas, Stanislas, sărmanul meu.**

BOGDAN: **Taci, taci! Nu-i adevărat ceea ce vezi tu! Nu-i adevărat.**

RUXANDA: **Privește-ți ochiul. Uită-te în el. Stă adevărul în el întreg ș neîndoios. Nu te-ai ținut de cuvînt, Bogdane. Ai poruncit libertatea căpi-**

Radu Stanca la o repetiție.

tanului ca la prima răscruce să i-o iei din nou. Credeai că nu voi afla în veci viclenia ta. Dar iată, la fapta poruncită de tine a fost și un martor la care nu te gîndeai. Ochiul. El a văzut tot și-acum te trădează. În veci de veci fapta ta va rămîne întipărită în adîncul ochiului.

STAVĂR: Să fie adevărat? Să fie adevărat?

BOGDAN: Nu-i adevărat. Vorbele ei sunt aiurări.

RUXANDA: Nu te-ai ținut de cuvînt. Ai pus ochiul în slujba diavolului. Nu mai ai cu ce să mă ții legată de tine. A venit vremea ca să te părăsesc.
(Soarbe din inel și se prăbușește.)

BOGDAN: Ruxando! Ruxando, iubita mea.

STAVĂR: Să fie adevărat, să fie adevărat? Stăpîne, ai pus ochiul în slujba diavolului? Bogdane, Bogdane, suntem pierduți. Te-ai pierdut pe tine, ai pierdut-o pe ea și ne-ai pierdut pe noi toți. Ochiul va păstra de-acum veșnic chipul faptei nevrednice. Ochiul a fost pîngărit. Nu ne va mai sta într-ajutor niciodată... niciodată...

BOGDAN: Ochi blestemat! Ochi blestemat! Ce mi-ai făcut? Am să te smulg din căuș și-am să te zdrobesc în picioare. Am să-ngrop fărîmele tale în fundul pămîntului. Numai așa am să scap de vedenia pe care o porți înlăun-

trul tău. Numai așa am să scap de chipul ce mă urmărește din adîncul tău, Pîrvule, Pîrvule, cîine ticălos, apleacă-te și învie-mi mireasa. Tu ai pus totul la cale. Tu l-ai ucis. Tu să o învii.

PÎRVU: Măria Ta, potolește-te!

BOGDAN: Nu vrei, cîine, nu vrei să mi-o învii. Asupra ta să cadă și moartea lui și moartea ei. Asupra ta să cadă și moartea mea și pierzania ochiului. De unde v-ați ridicat umbre ale strămoșilor? Ce vreți cu mine? De ce mă priviți mustrător? Pieriți, pieriți de lîngă mine.

PÎRVU: Ține-ți firea, nebunule!

BOGDAN: Cine e fecioara aceea îndoliată care se înalță dintre neguri și mă privește cu inima sîngerîndă! Tu ești! Tu! Moldova! O! Nu te mai uita la mine astfel. Nu-mi mai arăta mustrătoare rana de sub sîn. Nu eu ți-am făcut-o! Moldovă, Moldovă, ești plină de sînge...

PÎRVU: Moldovă, Moldovă, ești mîntuită...

STAVĂR: Moldovă, Moldovă, vai și amar de tine...

C O R T I N A — F I N E

CONTRIBUŢII LA O BIO-BIBLIOGRAFIE RADU STANCA

PE RADU STANCA L-AM CUNOSCUT CU puțin înaintea marelui său drum. *Venea pe la redacția revistei* „Tribuna“, *între colaboratorii căreia s-a numărat, să-și întîlnească vechi și statornici prieteni, colegi de generație, oameni cu care îi plăcea să discute despre tot ce însemna nou în lumea teatrului și a literelor.*

Avea o figură distinsă, pe care se întipărise însă însemnul unei adînci tristeți, adîncită mereu de boală. Vorbea cu însuflețire, deși vocea abia-l mai slujea — slabă, cumva siflată —, iar gesturile, puține, trădau o oboseală cumplită. Și totuși nu avea decît patruzeci de ani. Plămînii lui, aprinși de un pojar fără întoarcere, nu mai slujeau de mult romanticei excursii exuberante în lumea aceluia care era Radu Stanca.

Într-o zi, așezîndu-se pe scaun, istovit de efortul depus pentru urcarea scărilor pînă la mezaninul imobilului din strada Universității nr. 1, unde își are sediul revista, privind jos în intersecția străzilor albite de frigul iernii, cercetînd peisajul ce se deschide în perspectivă ca o imagine de burg adormit ziua-n amiaza mare, ne-a spus cu o sfîrșeală incredibilă: « Cred că n-am să mai urc niciodată ». Nimeni dintre noi n-a înțeles atunci ce voia să însemne acel niciodată, *sau, poate, niciunul dintre noi nu voia să se gîndească la acel* niciodată *pe care singur poetul îl presimțea. Iar el a venit neiertător în noaptea de colinde și de brazi încărcați cu beteală argintată, care s-a numit pentru veșnicie 26 decembrie 1962 al lui Radu Stanca.*

*

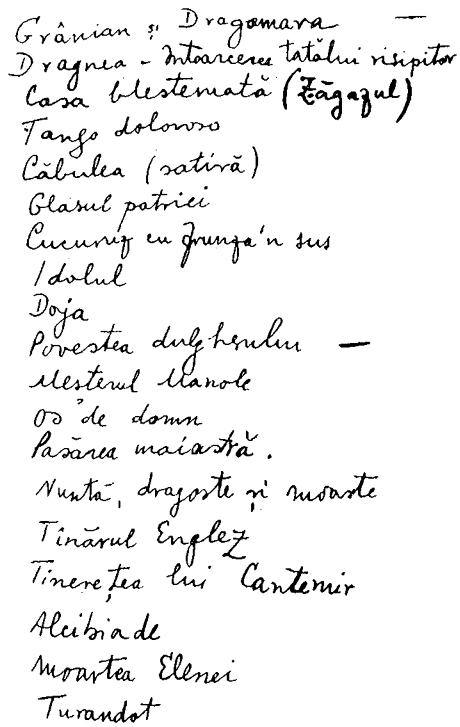
Radu Stanca provenea dintr-o familie în care dragostea pentru literatură devenise o adevărată tradiție. Tatăl său, preotul Sebastian Stanca (1878—1947), a scris piese de teatru (Bucătă-

reasa, *1909*, Lacul zînelor, *1928;* Lege nouă, *1933 etc.*), *nuvele și povestiri* (Lazăr Diacul, *1923;* Greva, *1926*), *scenarii originale pentru operetă* (Vine furtuna, *1936*), *a tradus, pe lîngă libretele mai multor opere clasice, din Karl Schönherr, Bruno Brehm etc., desfășurînd o susținută activitate publicistică în paginile unor prestigioase reviste transilvănene* („Poporul român", „Telegraful român", „Glasul Ardealului" *etc.*), *numărîndu-se printre membrii secției de istorie a* Astrei. *Mama, Maria Munteanu (1884—1967), se trăgea la rîndul său dintr-o familie de intelectuali; mama ei, Maria Henteș, fiind rudă apropiată cu Titu Maiorescu.*

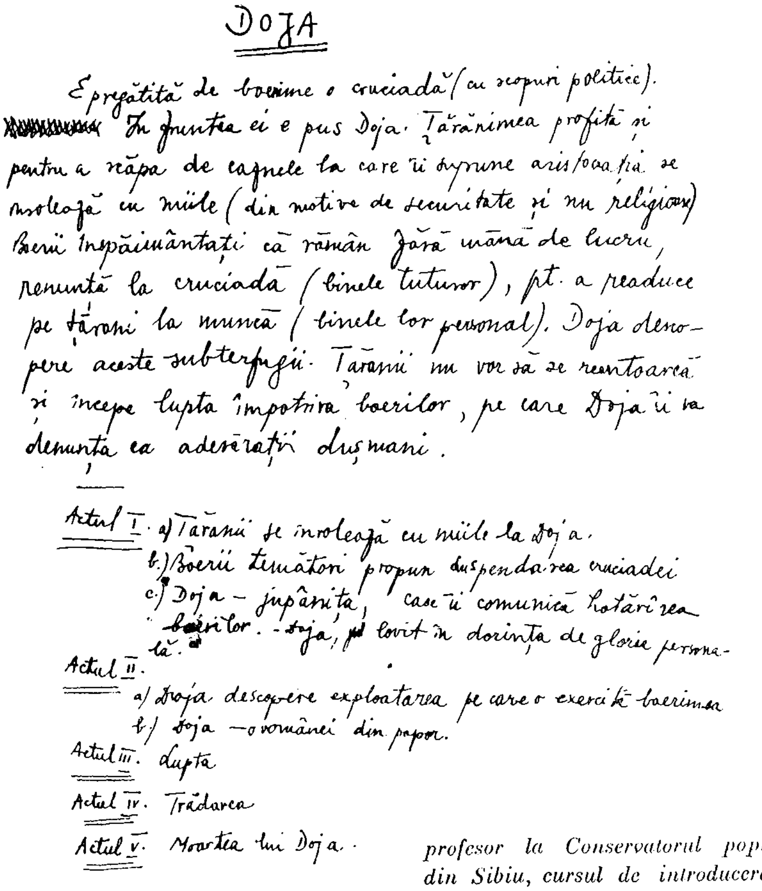
Radu Stanca s-a născut la 5 martie 1920 în orășelul de provincie Sebeș-Alba, pe care însă familia îl părăsește curînd (1922), tatăl transferîndu-se la Cluj în funcția de consilier eparhial. De aici, din Cluj, viitorul poet va păstra puternice amintiri, legîndu-se sufletește de orașul acesta, după care va tînji mai tîrziu în toți anii șederii sale la Sibiu, și se va reîntoarce la el ca la o mare iubire, riscîndu-și viața, căci — știa prea bine —, pentru boala sa de plămîni, clima umedă de aici îi era fatală.

În 1927 intră în clasa I-a primară la Școala de aplicație de pe lîngă Școala Normală de Învățători din Cluj, pentru ca trei ani mai tîrziu (1930) să se înscrie la Liceul G. Barițiu, *unde îl are director pe prozatorul Al. Ciura, iar profesor de limba română pe criticul Ion Chinezu. Ajuns în clasa a V-a, împreună cu un bun prieten, coleg al său, Vladimir Zlătaru, editează revista școlară* „Mîine" *(primul număr în ianuarie 1935), unde își publică și prima poezie, intitulată* Mi-e dor, *după ce își făcuse, de altfel, debutul cu trei ani mai înainte, semnînd în* „Universul copiilor" *(nr. 15/1932)* Legenda peștilor, *prelucrare pe un motiv folcloric. Urmează cursurile Facultăţii de litere filozofie a Universităţii clujene unde, în 194t :e numără printre membrii* Cercului dramatic l studenților în litere, *condus de profesorul. .iviu Rusu, care montează și joacă (înregistr: l un real succes de public)* O scrisoare pierdi i, *poetul debutînd pe scenă în rolul lui Farfuric*

Odată cu cedarea Ardealı i de Nord, ca urmare a Dictatului de la V..na, Universitatea din Cluj se mută la Sibiu. Aici Radu Stanca va începe cea mai fertilă perioadă a activității sale, dăruindu-se total studiului și creației literare. În 1941 este redactor responsabil al revistei „Curţile dorului" *(nr. 1, ianuarie, și 2—4 februarie — martie — aprilie), revistă de literatură a studenților în litere și filozofie, fiind și președintele Cercului literar studențesc* Octavian Goga, *în jurul căruia se vor aduna și se vor grupa principalii animatori ai Cercului literar de mai tîrziu (1943—1945). La terminarea studiilor își susține licența (1942) cu o dizertație despre* Problema cititului, *publicată, într-o formă prescurtată, în 1943, în* „Transilvania", *și este numit suplinitor de asistent la Catedra de filozofia culturii, condusă de Lucian Blaga.*

Grânian și Dragomara —
Dragnea – Întoarcerea tatălui risipitor
Casa blestemată (Zăgazul)
Tango doloroso
Căbulea (satiră)
Glasul patriei
Cucuruz cu frunza'n sus
Idolul
Doja
Povestea dulgherului —
Meșterul Manole
Os de domn
Pasărea măiastră.
Nuntă, dragoste și moarte
Tînărul Englez
Tinerețea lui Cantemir
Alcibiade
Moartea Elenei
Turandot

Atras de publicistică, Radu Stanca se angajează în 1944 ca secretar de redacție al săptămînalului sibian „Națiunea română" *(serie nouă), funcție pe care o îndeplinește pînă la 1945, cînd părăsește postul rămînînd să susțină în continuare doar cronica dramatică în paginile publicației. Este perioada cînd se simte tot mai atras de teatru. Din 1945 și pînă în 1949 va preda ca*

DOJA

E pregătită de boerime o cruciadă (cu scopuri politice). În fruntea ei e pus Doja. Țărănimea profită și pentru a scăpa de caznele la care îi supune aristocrația se înrolează cu miile (din motive de securitate și nu religioase). Boerii înspăimântați că rămân fără mână de lucru, renunță la cruciadă (binele tuturor), pt. a readuce pe țărani la muncă (binele lor personal). Doja descopere aceste subterfugii. Țăranii nu vor să se reîntoarcă și începe lupta împotriva boerilor, pe care Doja îi va denunța ca adevărați dușmani.

Actul I. a) Țăranii se înrolează cu miile la Doja.
b.) Boerii temători propun suspendarea cruciadei
c.) Doja – jupânița, care îi comunică hotărîrea boerilor. – Doja, pt lovit în dorința de glorie personală.
Actul II.
a) Doja descopere exploatarea pe care o exercită boerimea
b) Doja – o româncă din popor.
Actul III. Lupta
Actul IV. Trădarea
Actul V. Moartea lui Doja.

profesor la Conservatorul popular din Sibiu, cursul de introducere în estetica teatrului; în 1947 primise premiul Sburătorul *pentru piesa* Dona Juana. *Tot acum, într-un colectiv de artiști amatori, interpretează roluri principale din piesele* Intrigă și iubire *de Fr. Schiller,* Steaua fără nume *de Mihail Sebastian,* Inspectorul de poliție *de J. B. Priestley.*

În anii de după Eliberare, Sibiul cunoaște un adevărat reviriment artistic: iau naștere în cîțiva ani mai multe formațiuni artistice de amatori, chiar ansambluri mai mari, între care cel mai important este Teatrul popular, înființat la 1 octombrie 1946, sub conducerea lui Mircea Alexiu, și care în 1947 devine Teatrul muncitoresc Sibiu. În aceste formațiuni activează Radu Stanca, avînd însuflețirea și inteligența unui veritabil animator, astfel încît în 1948, la 1 decembrie, cînd ia ființă Teatrul de Stat Sibiu, prin fuzionarea majorității acestor trupe locale, el este încadrat ca asistent de regie, în care calitate montează primul său spectacol profesionist (1949) cu Căsuța din cîmpie *de S. Marșak. În același an este avansat regizor, funcție în care va activa pînă la plecarea sa din Sibiu (1962). Este astfel ultimul care părăsește Sibiul dintre membrii* Cercului literar, *grupați în jurul* „Revistei Cercului Literar“ *(apărută în 1945 și care îi avea ca principali colaboratori pe H. Jaquier, V. Iancu, L. Blaga, Umberto Cianciolo, I. Negoițescu, Radu Stanca, Șt. Aug. Doinaș, Eugen Todoran, C. Regman, Deliu Petroiu, I. Oltcanu, I. D. Sîrbu, I. Oana, I. Balea, Nicolae Balotă, Radu Enescu, Toma Ralet, Const. Tonegaru, Ioana Postelnicu, Al. T. Țion, O. Sabin, Ovidiu Drimba și a marcat un punct de reviriment în literatura noastră tînără).*

În 1952 lui Radu Stanca i se conferă Premiul de Stat pentru spectacolul cu Hagi Tudose *de Barbu Ștefănescu-Delavrancea, încununînd o activitate pasionantă pusă în slujba artei scenice românești. În octombrie 1961, vine la Cluj în calitate de prim regizor al scenei Teatrului Național din localitate. Aici însă nu mai apucă să-și materializeze planurile de reorganizare a trupei, de împrospătare a repertoriului etc.; montează doar două spectacole cu* De-ale carnavalului *de I. L. Caragiale și* Unchiul Vania *de A. P. Cehov, excelent primite de către critica de specialitate și de către public. Boala i se agravează într-un ritm accelerat și, neiertător, îi întrerupe activitatea la numai 42 de ani.*

În toți acești ani, Radu Stanca lucrează enorm. Publică însă foarte puțin dintr-un exces de modestie și din teama de a nu fi refuzat ca poet, tonalitatea versurilor sale fiind mai puțin entuziastă, caracterul agitatoric lipsindu-i cu desăvîrșire, ori, acest lucru, în epocă, putea fi amendat în termeni dintre cei mai gravi cu putință. Lasă așadar, în urma sa, nepublicate, cîteva sute de poezii, circa douăzeci de piese de teatru, numeroase traduceri din dramaturgia universală, proză. Doar eseuri pe teme literare și teatrale semnează cu oarecare regularitate în paginile revistelor „Tribuna“, „Contemporanul“ *și* „Teatrul“. *Postum îi vor apare un volum de versuri, o monografie* Ștefan Braborescu, *un volum de publicistică, un altul de teatru, i se vor juca pe scenele numeroaselor teatre din țară piese* (Hora Domnițelor, Ostatecul, Dona Juana, Povestea dulgherului, Gîlceava zeilor *etc.*), *dar adevărata dimensiune a operei sale este încă și azi insuficient evaluată de critica și istoria noastră literară, fondul de manuscrise rămas de pe urma scriitorului oferindu-ne încă numeroase surprize, cum este acea neașteptată nuvelă fantastică,* Puntea neagră, *sau drama istorică* Ochiul, *găzduite, amîndouă, de paginile revistei* „Manuscriptum“.

Constantin CUBLEȘAN

Ion Marin SADOVEANU

NOTE ŞI PROIECTE PENTRU O TETRALOGIE ISTORICĂ

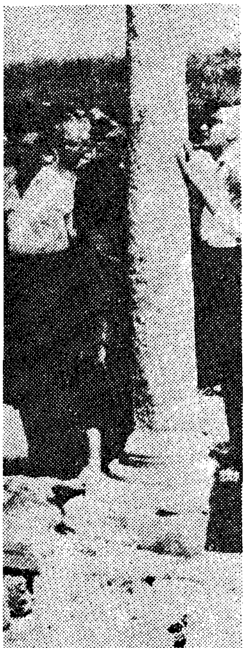

POET CU O APRINSĂ IMAGINAŢIE FABULAtorie şi cu un ascuţit simţ al istoriei, Ion Marin Sadoveanu a nutrit de timpuriu o vie pasiune faţă de faptele şi peisajul uman al altor epoci.

Direct sau în forme disimulat artistice, el şi-a mărturisit în repetate rînduri această înclinaţie, « intensificată pînă la dor, ca la orice romantic », şi transformată cu timpul într-o îndrăgită modalitate de evadare din prezent.

Evident, preocupările de istoric al fenomenului dramatic şi teatral universal ale scriitorului au contribuit, nu în mică măsură, la augmentarea predispoziţiilor sale faţă de trecut şi la apropierea afectivă de anume momente din istoria umanităţii (zorii civilizaţiei helenice, evul mediu, secolele 17–18 ale Europei occidentale etc.). Cei care i-au ascultat *conferinţele experimentale* vor mai fi reţinînd, probabil, caldele şi competentele excursii ale vorbitorului în istoria propriu-zisă, spre a extrage de acolo concluzii asupra apariţiei şi dezvoltării fenomenului dramatic, teatral sau literar analizat. Trecutul ajunsese să aibă pentru I. M. Sadoveanu, în anii lui de maturitate, valoarea unei « a doua realităţi », după cum critica îndeplinea la el funcţia unei literaturi « de gradul doi » — cum îi plăcea să se exprime despre Hugo von Hofmannstahl.

În împrejurările date, nu-i de mirare că evocarea nostalgică a trecutului răzbate din mai toate manifestările sale şi cu atît mai mult din c..aţia literară. Poema *Pentru descălecatul Ţării Mo... vei*, sonetul *Ctitorii*, reconstituirile: *O zi a unui o... din Antichitate, O zi a unui om din Evul Mediu, ...eisaj de Renaştere, Constanţa. Pe urme de pie... şi amintiri de oameni*, drama neterminată *Savo... ola*, romanul *Taurul mării*, povestirea *Viaţa înai... -mergătorului Ioan Botezătorul* (doar parţial p... licată) dezvăluie prin chiar titlu infiltrarea trecutului istoric în cadrul operei lui I. M. Sadoveanu. Alte scrieri, precum: *Vînătoare* (sonet), *Akho şi Tao (O poveste din vremea gheţarilor înalţi)*, *Cînd Dîmboviţa se revarsă* (povestire) îşi trag copios substanţa din « poezia timpurilor moarte ». În sfîrşit, romanul *Ion Sîntu* îşi propune deliberat să înfăţişeze formarea unei personalităţi pe fundalul zbuciumat al istoriei naţionale dintre 1892–1916.

În pofida numărului relativ mare de titluri citate, avem totuşi convingerea că cercetătorul nu-şi poate forma o justă impresie asupra rolului istoriei şi în special al istoriei româneşti în viaţa şi creaţia lui I. M. Sadoveanu fără a recurge la notele şi manuscrisele sale. Parcurgerea acestora este revelatorie.

În afara numeroaselor consideraţii despre istoric, despre intercondiţionările dintre marea istorie şi personalităţile artistico-culturale de geniu, despre influenţa epocilor istorice asupra stilurilor, curentelor şi şcolilor artistice, cercetătorul are bucuria să descopere proiectele, bruioanele şi chiar fragmente redactate ale unor creaţii cu subiecte împrumutate din trecutul istoric, ce puteau deveni opere de seamă ale culturii române. El are totodată satisfacţia să întrevadă în cadrul acestora sensul unei mutaţii fundamentale a preferinţelor şi a

concepţiei despre istorie ale lui I. M. Sadoveanu de-a lungul existenţei sale.

Căci după o perioadă de irezistibilă atracţie a scriitorului către figurile şi evenimentele istoriei universale — din care vreme ne-au rămas proiectele unui roman despre invazia doriană în Creta minoică (sec. 16 î. e. n.) şi a monografiilor dedicate Sfîntului Francisc din Assisi şi lui Martin Luther — I. M. Sadoveanu se apropie tot mai stăruitor de istoria naţională. Punctul de hotar şi probabil cauza acestei deplasări de atitudine trebuie căutat în redactarea romanului *Sfîrşit de veac în Bucureşti*, ce trezeşte în autor o dragoste împinsă pînă la localism faţă de oraşul de pe Dîmboviţa. Nu întîmplător romanul amintit urma să se numească la un moment dat *Oraşul Sfîntului Dumitru*.

Ca urmare a descoperirii interesului pentru frămîntata istorie românească, I. M. Sadoveanu îşi modifică întrucîtva aspiraţiile artistice. În noua etapă a creaţiei sale el se vrea nu atît un cercetător al psihologiei personajelor — modelate după figuri celebre — cît un cronicar, care să consemneze cu luciditate evenimentele. Ne gîndim, înainte de toate, la proiectul realizării — pornind de la *Sfîrşit de veac în Bucureşti* ca prim volum — al unei « cronici româneşti », *Lume*, în trei tomuri, care avea să urmărească viaţa lui Urmatecu şi a descendenţilor săi pînă în pragul celui de al doilea război mondial [1].

Evenimentele de după 23 August 1944 accentuează preocupările autorului faţă de trecutul nostru istoric. La sărbătorirea centenarului revoluţiei de la 1848, I. M. Sadoveanu proiectează scrierea nuvelei *Deputatul ţărănimii*, din care se păstrează chiar un capitol redactat (pe care îl reproducem în numărul de faţă) [2]. În acelaşi an, pornind de la sugestia lui Petru Comarnescu, autorul îşi propune să realizeze o piesă de teatru, a cărei acţiune s-ar fi desfăşurat în timpul răscoalelor ţărăneşti din 1907. (Notaţie din *Jurnalul*, datată 4 oct[ombrie] 1947):

« *Plec cu Comarnescu. Pe drum îmi sugerează ideea unei piese* 1907. *Bună. O organizez în oarecare măsură* ».

Notaţie pe o foaie răzleaţă: « *Proiecte. Teatru:* 1907 *(legat cu revoluţionarul de pe Potemkin* ».

În 1951, scriitorul elaborează evocarea *Tudor Vladimirescu* sau *O viaţă în slujba poporului*. În 1961 sfîrşeşte romanul *Taurul mării*, dedicat prezentării luptelor pentru democraţie din cetatea Histria (sec. V î. e. n.) şi se gîndeşte să treacă la redactarea efectivă a tetralogiei romaneşti *Haini la Înalta Poartă*, contractată cu Editura Tineretului încă din 1954.

După cum uşor se poate constata, I. M. Sadoveanu se orientează în ultima parte a vieţii sale cu

---

[1] A se vedea în acest sens studiul nostru: *Geneza trilogiei lui Ion Marin Sadoveanu*, în vol.: *Studii de istorie a literaturii române. De la C. A. Rosetti la G. Călinescu*, Editura Academiei, Bucureşti, 1968, pp. 445—460.

[2] Biblioteca Academiei, Arhiva I. M. Sadoveanu, mapa III, ms 51 şi mapa XI, varia 12.

predilecţie către momentele revoluţionare ale istoriei naţionale. Personajul fanatic — tip Savonarola — sau personalitatea singuratică hotărînd soarta istoriei — tip Luther — sînt abandonate. O concepţie realistă asupra trecutului, aproape concordantă vederilor noastre actuale, emană din scrierile sale de pe urmă.

Faptul acesta se străvede cu atît mai mult din proiectele scriitorului — pe care ne luăm îngăduinţa să le prezentăm în cele ce urmează — cu cît ideile menite a sta la baza scrierilor respective nu au ajuns să îmbrace încă o formă artistică.

În mod curios, despre nuvela *Deputatul ţărănimii*, subintitulată « *Scene din zilele lui 1848* », nu ni s-a păstrat, ca material auxiliar din timpul redactării, decît o singură însemnare în *Jurnalul* scriitorului: « *Citesc broşura* '48 şi ţăranii *în vederea unor schiţe* » (16 iunie 1948). Consultînd însă broşura (intitulată în realitate: *1848. Problema agrară discutată de ţărani şi proprietari. Documente*, Bucureşti, 1946) şi articolul *Revoluţia de la 1848 şi oamenii ei*, publicat de I. M. Sadoveanu cîteva zile mai tîrziu („*Naţiunea*", an III, nr. 668, 21 iunie 1948, p. 2), aflăm numeroase date despre cadrul prezumtiv al nuvelei şi mai ales despre protagonist. Descoperim, astfel, că personajul central, preotul Neagu, transfigurează artistic figura preotului Neagu Venescu, din satul Domniţa, judeţul Rîmnicu-Sărat, unul dintre cei mai aprigi apărători ai drepturilor ţărănimii în cadrul Comisiei de împroprietărire (al cărei secretar pentru şedinţa din 14 august 1848 fusese ales). Fermitatea democratică a punctului său de vedere aminteşte pe aceea a lui Nicolae Bălcescu.

Un destin nefavorabil a făcut ca cea de a doua scriere ocazională a lui I. M. Sadoveanu, amintită mai sus, *Tudor Vladimirescu* sau *O viaţă în slujba poporului* (elaborată cu prilejul împlinirii a 130 de ani de la mişcările revoluţionare de la 1821) să nu ajungă pînă la noi. În arhiva scriitorului de la Biblioteca Academiei se păstrează doar rezumatul tematic al evocării şi un *referat* de respingere a lucrării, încredinţată tiparului. Din « rezumatul tematic », datat *21 august 1951* (mapa III, ms. 67), desprindem partea finală cu referinţă directă la modul de realizare artistică al povestirii:

« Pe aceste baze [istorico-teoretice] compoziţia propriu-zisă se va construi în felul următor:

Se va începe cartea cu memorabila zi de sîmbătă 22 ianurie 1821 cînd, pornit la mişcarea revoluţionară, Tudor se închide în mînăstirea Tismana din Gorj, întărind-o. De aci, pînă în mai 1821 — scurtă vreme — e acţiunea revoluţionară propriu-zisă. Ei i se vor închina pe primul plan descrierea de fapte directe şi, mai ales, se va sublinia creşterea neîncetată a revoluţiei prin toate adeziunile ce vin neîncetat înspre mişcarea lui Tudor. **Ceea ce e înainte de 22 ianuarie 1821, zi decisivă, poate fi considerat ca epocă de formaţie a eroului nostru, în cadrul datelor istorice, sociale şi economice în care a trăit. Toată această parte anterioară (care va fi folosită pentru împlinirea şi înţelegerea [3] părţii a II-a direct revoluţionară) se va evoca în scene şi tablouri literare scurte. Astfel cititorul va avea icoana întreagă a stărilor care a[u] provocat revoluţia. Fireşte că în această ţesătură se va împleti portretul fizic, moral şi frămîntările sufleteşti ale lui Tudor Vladimirescu. În cele din urmă greşelile lui Tudor şi înfrîngerea mişcării sale se va explica prin condiţiile istorice de la 1821 în Ţara Românească şi prin lipsa unei concepţii politice clare, atît la păturile care au luat parte la revoluţie, cît şi la Tudor Vladimirescu. Adevăraţii vrăjmaşi erau boierii cei mari, crunţii exploatatori, cari se rezemau în sistemul feudal, la adăpostul căruia jefuiau ţărănimea, pe Imperiul Otoman. Pactizarea lui Tudor cu aceşti boieri a fost greşala lui fundamentală. Lipsa lui de unitate în gîndire şi acţiune a dus la înfrîngere. Figura lui Tudor totuşi trebuie să rămînă luminoasă, figură de mare înainte-mergător.**

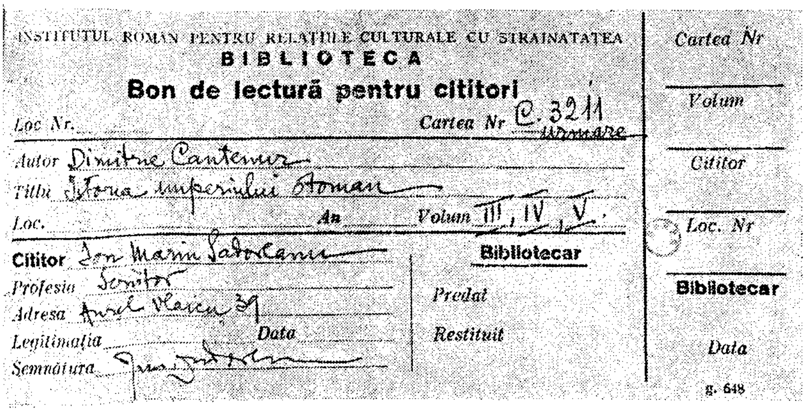
Cartea se va încheia cu un tablou din 1848, în care Nicolae Bălcescu evocă şi preţuieşte mişcarea lui Tudor. Se subliniază în acest fel continuitatea revoluţionară dintre cele două mişcări ».

Desigur, expunerea succintă de mai sus nu ne lasă decît o vagă idee despre felul concret în care a fost elaborată evocarea şi cu atît mai puţin despre valoarea ei literară. Ceea ce surprinde însă, e faptul că I. M. Sadoveanu vorbeşte în două rînduri de realizarea unei *cărţi*, în timp ce referentul face observaţii asupra unei lucrări care nu depăşeşte, după toate probabilităţile, spaţiul a 22—25 de pagini dactilografiate.

Mai mult ca sigur, între *21 august 1951* şi data realizării artistice a evocării, a intervenit un factor limitativ al planurilor scriitorului, ceea ce va fi contribuit radical la schematizarea prezentării lui Tudor Vladimirescu şi a mişcării revoluţionare pe care el a condus-o, la care se face aluzie în referatul de respingere pomenit.

Spre deosebire de *Deputatul ţărănimii* şi de *Tudor Vladimirescu* sau *O viaţă în slujba poporului* — scrieri ocazionale, tributare unor anume momente istorice, care le-au inspirat — romanul *Haini la Înalta Poartă* a stat în atenţia autorului mai bine de un deceniu şi a constituit ultima sa mare preocu-

[3] în manuscris: înţelegerii.

INSTITUTUL ROMÂN PENTRU RELAȚIILE CULTURALE CU STRĂINĂTATEA
BIBLIOTECA
Bon de lectură pentru cititori
Loc Nr. Cartea Nr C. 3211 urmare
Autor Dimitrie Cantemir
Titlu Istoria imperiului Otoman
Loc. An Volum III, IV, V.
Cititor Ion Marin Sadoveanu
Profesia Scriitor
Adresa Aurel Vlaicu 39
Legitimația Data
Semnătura
Bibliotecar
Predat
Restituit
Cartea Nr
Volum
Cititor
Loc. Nr
Bibliotecar
Data
g. 648

pare. În pragul senectuții, I. M. Sadoveanu visa cu un entuziasm tineresc la reînnoirea romanului istoric românesc, pe linia formulei romanești practicate de Thomas Mann, din opera căruia tocmai traducea *Der Zauberberg*. « Editura Tineretului — mărturisea el într-un interviu — m-a ispitit să scriu un roman științifico-fantastic, dar nu în înțelesul modern, cu proiectări în viitor, ci reversibil, pe trecut. Mi-am luat foarte greaua sarcină de a încerca un asemenea roman în cadrul istoriei noastre românești, și anume în cadrul unui roman din epoca Cantacuzino-Brîncoveanu. Secolele 16—18 constituie o epocă așa de mișcată, așa de plină de figuri și din Occident, și din Orient, și din religie, și din escrocherie, încît îți dă posibilitatea să faci un roman mare de aventuri. Iată-l pe Constantin Brîncoveanu. Tipul era un cititor de almanahuri italienești tipărite la Veneția, era un personaj foarte important. Eremia Cacavela, care a învățat carte pe un băiat al lui Brîncoveanu, este amestecat și în viața lui Cantemir. Vreau să fie o operă de imaginație, cu puncte de sprijin în istoria reală a epocii aceleia. Ar fi o formulă de reînnoire a romanului »[4].

Propunîndu-și inițial să construiască din acest material istoric un roman de « 600 pagini »[5], scriitorul ajunge pe parcursul documentării la gîndul unei tetralogii romanești reunită sub titlul *Haini la Înalta Poartă* și defalcată astfel pe volume: « vol. I: *Tigrul valah*, vol. II: *Altîn Bey* sau *Prințul de aur*, vol. III: *Sfîrșitul Umbrei*, vol. IV: *Aventurierii* » (mapa XI, varia 6). Cheia denumiriior metaforice date volumelor ne este explicitată după cum urmează: « *Tigrul valah* = Șerban Cantacuzino; *Altîn Bey* = Constantin Brîncoveanu; *Sfîrșitul umbrei* (*Umbra*) = Stolnicul C-tin Cantacuzino; *Aventurierii* = fiii lui Ștefan și ai doamnei Păuna, în special Răducu (Rodolphe) Cantacuzino » (mapa XI, varia 6).

Vastul material epic destinat celor 4 volume urma să fie subordonat unei idei centrale, pe care scriitorul a apucat s-o expună pe larg, la 2 martie 1956, într-un caiet special dedicat notelor și lecturilor pentru tetralogie:

« **Ideea unitară a romanului:** Haini la Înalta Poartă **nu sînt numai Cantacuzinii și Brîncovenii (oameni și boieri), ci și poporul românesc. El e cel mai hainit. El stă alături de boieri și domni în ura turcilor (mînați de simplu fanatism religios și interese de viziri, fără idee națională), el e cel mai exploatat, primejduit și chinuit. Aceasta e încadrarea cea mare și permanentă a romanului. Toate celelalte idei și analize se subordonează ei — chiar pînă a merge la folosirea unor părți simbolice și lirice în sublinierea acestei încadrări. Personalități izolate: Șerban Cantacuzino, Stolnicul, Brîncoveanu, pot fi tratate și trebuie în culorile lor. De asemeni, idei mai abstracte care să domine grupe întregi, cum ar fi, de pildă, soarta tragică, aproape de veche tragedie a Cantacuzinilor, pot fi făcute sensibile în grozăvia lor,** dar permanent subordonate încadrării acesteia, prezenței poporului.

Domnii, spițele, boierii — și în descrierea lor tot realismul epocii și al istoriei — pot atinge culmi: de curaj, Șerban; de administrație, Brîncoveanu (și cu ideea și emfaza religioasă); de intelectualitate superioară, Stolnicul — toate puse în apărarea de turci și lupta cu Poarta, căci de aceea sînt „haini". Dar toți decad. Firimițirea neamului, irosirea pu-

---

[4] Petru Vintilă, *De vorbă cu Ion Marin Sadoveanu*, în *„Luceafărul"*, VI, nr. 13, 22 iunie 1963, p. 3.

[5] Notele scriitorului din *Jurnal* ne dezvăluie că pe 30 octombrie 1954 a fost încheiat contractul romanului, între Editură și autor, stabilindu-se tirajul la 15 000 exemplare și dimensiunile la 30 coli (în loc de 50, cît va fi propus I. M. Sadoveanu); cifră pe care acesta și-o însușește: « *Haini la Înalta Poartă*, volum de 600 pagini, nu mai mult (300 manuscris) » (sfîrșitul anului 1956). Romanul trebuia să fie predat Editurii pînă la 1. V. 1957. Ulterior predarea este amînată pentru 31. XII. 1960. Din cauza prea marii întîrzieri, Editura a reziliat contractul, ceea ce-l determină pe autor să facă, la 17. XII. 1962, « o nouă prezentare și propunere pentru *Haini...* », de data aceasta « sub titlul *În umbra pajurei* ». Termen de predare: 31. XII. 1963. Dar și noul termen este încălcat. Se propune altul: 31. XII. 1965. Titlul romanului apare acum: *Sub umbra pajurei* (sfîrșitul anului 1963). Părerea noastră e însă că noul titlu propus Editurii este pur formal, constituind o soluție de moment, spre a nu repeta titulatura romanului reziliat.

terii în generații palide, Ștefan Cantacuzino, sau nevrednice: fiii lui: Răducu și Constantin (aventurierii), care ajung pînă la Viena lui Stranitzky.

Și Antim (în strălucirea lui și lupta antiotomană) e un „hain".

Dar cel mai mare „hain", care nu numai că-i susține pe ceilalți, dar singur rămîne în picioare, e poporul. El e „hainul" cel mare, care nu poate degenera ca spițele boierești, ba dimpotrivă, se reînnoiește neîncetat din forțele, adîncurile sale, ducînd viața țării în supremă „hainie" pînă la eliberare.

Romanul este și o carte a urei formei feudale, ori turcești, împotriva oricărei raze de devenire din străvechile obiceiuințe de libertate românească.

Poporul nu pleacă în surghiun. Nu se exilează. Stă pe loc și se regenerează. Aceasta este legătura cea mare și permanentă a romanului. Și în special un rol important în această construcție le revine Bucureștilor **» (mapa XIII. varia 1).**

Ulterior I. M. Sadoveanu dezvoltă, într-o « completare », ideea destinului tragic de care sînt urmăriți Cantacuzinii, lăsîndu-ne să bănuim că teoreticianul de prestigiu al fenomenului dramatic și teatral, care se arătase sceptic în legătură cu încercarea lui O'Neill de a reînvia tragedia greacă, nutrea el însuși aflarea unei soluții în această privință, folosindu-se însă de roman — pe care-l considera mai adecvat timpurilor moderne, decît tragedia [6].

« Spița grecească a Cantacuzinilor, care vine de la Bizanț — notează el — are un dușman vechi în condiționarea aceasta otomană din așezarea de sub noi și de peste noi: pe turci.

Destinul tragic, **de atrizi,** le **vine tot pe spița elină, mai de departe, dar e prezent.**

Altoirea pînă la identificarea cu neamul românesc nu-i poate însă scăpa de destinul lor de a fi nimiciți de otomani, sau de a se irosi în condițiile create de ei.

Istoria lor crește pînă la un destin tragic al elenismului, care a căutat să se confunde cu acela al unui neam, dar n-a izbutit.

Toate fenomenele analoage [de] *Cantacuzinism românesc* **sînt prezente (în prezentarea mea). Credincioși au fost ca el (Românismul) = Brîncoveanu. Sceptic ca el = Stolnicul. Vijelios ca el = Șerban. Păgîn ca el = toți muiați în vechi tradiții sau în împrumuturi cărturărești, Stolnicul — alchimism — astrologie. Șarlatanism de tot felul: vențian, vienez (Megerle) și altele.**

Singurul dintre haini care rezistă acestui element de dizolvare, care nu l-a supus niciodată, și nici nu l-a putut dezagrega a fost neamul românesc.

Deosebirea profundă între o familie, oricît ar fi ea de strălucită și neamul așezat pe toate temeliile lui. Pe personalități: Șerban, Stolnicul, Brîncoveanu = pozitivi (cînd e cazul). Pe spiță, **în general =** în negativ **». (mapa XIII, varia 1).**

În afara ideilor fundamentale relevate mai sus — ce trebuiau să domine ampla construcție epică a tetralogiei românești — I. M. Sadoveanu a mai notat, spre a le avea în vedere în timpul redactării, și alte idei-cheie de mai restrînsă însemnătate.

Așa, de pildă, scriitorul ar fi dorit să înfățișeze Bucureștii — în contrast cu o anume tradiție literară românească și în primul rînd cu opera lui I. L. Caragiale — ca o oglindă a românismului în tot ce are el mai bun pe latura rezistenței naționale: « Singurul *hain* care învinge Poarta — consemnează el — e poporul românesc, văzut mai ales în oglinda lui puternică: Bucureștii » (mapa XI, varia 6).

Altundeva I. M. Sadoveanu sublinia « acțiunea progresistă, precapitalistă a lui Brîncoveanu », care construise « fabrici de sticlă, postav etc. » și avusese chiar un conflict « cu meseriașii bucureșteni » (mapa XI, varia 6).

În sfîrșit, *Haini la Înalta Poartă* trebuia să implice ideea importanței sporite a Stolnicului față de Dimitrie Cantemir pentru cultura română:

« Comparația Stol[nicului] cu Dim[itrie] Cantemir. Dim[itrie] **Cant[emir] — mare curiozitate intelectuală. Evoluează de-a lungul carierei sale de scriitor. Dar — tinerețe de ostatec. Tînăr la curtea Moldovei, lîngă tatăl său, Constantin Vodă, un ignorant. Apoi în străini. Un frămîntat cu viața țării. La Stambul: turcește, arabă, persană. Legături multe: turci, levantini, europeni.**

Cantacuzino **condus de mama sa, fata lui Radu Șerban.** Crescută în Occident, la **Viena. Radu Șerban mort acolo. Îngropat întîi la** Stephansdom, **apoi luat de acolo și adus la Comana. Postelnicul creează biblioteca de la Mărgineni.**

Cantemir: **înșiră ca un oriental.** Nu construiește ca un apusean, logic. **Mai tîrziu, de la 1711, de cînd se refugiază în Rusia, n-are cărți, n-are mediu intelectual. (Tablou sumbru, după Iorga, al Rusiei și al lui Petru I.) Fata lui, Maria — iubita Țarului. [...]**

Reconstrucție sufletească a Stolnicului. Contemporanii nu l-au înțeles fiind mult superior » (mapa XI, varia 6).

---

[6] Nu întîmplător *Haini la Înalta Poartă* urma să aibă, la un moment dat, doar trei volume.

După cum am mai observat și altă dată, I. M. Sadoveanu încearcă prin această comparație să afirme, în fond, superioritatea culturii Occidentale, în duhul căreia se formase el însuși, față de cultura Orientului. Or, Cantemir, prin vastele-i cunoștințe umaniste și prin relațiile avute, depășește cadrul restrîns al unei culturi zonale.

Notele și însemnările pregătitoare în vederea elaborării tetralogiei ne fac cunoscute, de asemenea, și unele scene și acțiuni de largă amploare, ce urmau să alcătuiască substanța epică a diverselor volume. Spicuim cîteva dintre ele:

«I. Constantinopol, 24 april 1680, **trei evenimente: 1) Găsirea la poarta Egrikapu, pe maidan, a unui diamant de 84 carate (pierdut poate de pe vremea Bizanțului). 2) Lapidarea unei adultere, soția unui cizmar cîrpaci, care l-a înșelat cu un evreu. Acesta pentru că a trecut la mahomedanism, a fost decapitat — ca ușurare; ea a fost îngropată sub pietre. 3) Un echilibrist pe sîrmă, persian, a trecut pe sîrmă peste portul Constantinopolului. De la debarcaderul Arsenalului pînă în față, la Poarta Fanarului, s-au pus șapte corăbii una lîngă alta și prin vîrful catargelor s-a tras sîrma și echilibristul a trecut. A asistat și Sultanul, care a fost încîntat și l-a răsplătit (mapa XI, varia 6); II. Pelerinajul doamnei Elencu la 1682 la Sinai cu fiul său Mihai (Sinaia) și fiica sa Stanca (mama lui Brîncoveanu). Turcii au îngăduit un alai de 200 soldați. Adevărată expediție (mapa XI, varia 6); III. 1703 — dată culminantă în domnia lui Brîncoveanu. Vine de la Adrianopol cu hati-șerif de domnie pe viață (mapa XI, varia 6); IV. La 24 iunie 1711 Petru cel Mare la Iași. Cantemir în tabăra feldmareșalului rus Șeremetev. Vine în grabă la Iași. Poftește pe Brîncoveanu să ia parte la război. Acesta ar fi fost important: bogat, aprovizionare, legătura cu sîrbii. Brîncoveanu stă în tabăra de la Urlați și așteaptă să vadă cine e mai tare. Trimete la Petru pe** Gheorghe Castriotul **să medieze o pace inițiată de Hrisant, patriarhul Ierusalimului.**

În același timp însă, fără știrea și peste capul lui Brîncoveanu, Cantacuzinii — în special Mihai și Stolnicul — trimet la Țar pe Toma Cantacuzino întovărășit de Toma Corbea din Brașov, diplomat și scriitor, fratele lui David Corbea. Toma îl declară pe Brîncoveanu trădător. Acesta ar împiedica ridicarea împotriva turcilor și stă piedică în calea sîrbilor. Scrie Neculce: „Și i-au zis împăratul Tomii: că de nu s-a închina Brîncoveanul, pre dînsul îl va face domn, iar de se va închina Brîncoveanul, pre dînsul îl va face gheneral, de nu va asculta, nici să va teme de Brîncoveanul vodă“. Apoi Petru, instigat de Cantemir și Toma, trimete un puternic detașament împotriva Brăilei în frunte cu generalul Rönne. Brăila ocupată la 13/24 iulie 1711. Brîncoveanu e chemat să se prezinte la cartierul lui Rönne. Scapă însă prin pacea de la Prut » (mapa XI, varia 6).

După cronologia « episoadelor » și după spectaculozitatea lor, s-ar putea presupune — dacă nu ar exista o specificare expresă a autorului în această privință (după opinia noastră aparținînd însă unei epoci mai vechi) [7] — că scriitorul intenționa să-și deschidă tetralogia romanească cu cele trei întîmplări ieșite din comun petrecute la Constantinopol pe data de *24 april 1680*.

Evident, cele mai multe din consemnările scriitorului se referă la viitoarele personaje ale tetralogiei. Cercetătorul găsește aici numeroase date despre ascendenții, descendenții, rudele laterale și soțiile Cantacuzinilor și ale lui Brîncoveanu, despre figurile românești care au umplut epoca 1680 — 1715; despre hanii tătarilor din Crimeea, marii viziri și sultanii care au condus destinele Imperiului Otoman între 1642—1698; despre fîntînarii, legătorii de cărți și tipografii bucureșteni etc. O importanță deosebită între aceștia urmau să o aibă trei figuri exotice, de legătură între Orient și Occident, și anume: Ieremia Cacavelas, Ilie Miniat și Ulrich Megerle. Iată notațiile lui I. M. Sadoveanu asupra acestora:

« Ieremia Cacavelas, **preot grec, de origină din Creta. A studiat la Lipsca și la Viena. Influență misticizantă asupra lui Cantemir (Dimitrie) în tinerețe. În Țara Românească favoritul lui Șerban Cantacuzino** pentru darurile sale de ghicitor. **Vestit prin tîlcuirea semnelor = iepurele cu două capete la culnia**

---

[7] Ne referim la însemnarea: « O scenă de deschidere a romanului între Șerban Cantacuzino și Cacavelas » (mapa XI, varia 6), făcută la sfîrșitul prezentării liniilor definitorii ale personalității lui Ieremia Cacavelas.

domnească din Muntenia = lupta dintre Brîncoveanu și Cantacuzini. Orație funebră la înmormîntarea Smaragdei, fata lui Șerban Cantacuzino. Luptător pentru eliberarea grecilor de sub turci (Vezi P. P. Panaitescu: Dimitrie Cantemir, **pag. 38—39);** Miniat (Ilie) 1665—1710 (11) **din Corfu. Predicatorul coloniei grecești din Veneția. Venețienii îl întrebuințează cu importante însărcinări la Constantinopol, pe lîngă Poartă, deși e ortodox. Duca vodă, ginerele lui Brîncoveanu, îi dă misiuni importante pe lîngă Curtea de la Viena. În cele din urmă episcop. Citat cu laudă de Cantemir în** Istoria Imperiului Otoman **(ediția germană);** Abraham a Santa Clara **(= Ulrich Megerle), 1644—1709). Predicatorul Curții sub Leopold I. În anul ciumei 1679 faimosul său** Merk's Wien. **Pitoresc! Suficient și informat în Paul Wiegler,** Geschichte der deutschen Literatur, **vol. I, pag. 210—212. Stranitzky tot aci. Important. Corelație între Megerle și Stranitzky! (vezi)».**

În sfîrșit, autorul își alcătuiește o bibliografie referitoare la istoria și cultura secolelor 17—18; extrage date despre relațiile lui Brîncoveanu cu Transilvania; despre monezile cu circulație în Principate în epoca respectivă; despre meșteșugurile în Valahia; despre ceremonialul învestirii domnilor etc.

Toată această muncă — care e de presupus că a fost completată de numeroase alte lecturi și de discuțiile cu diverși specialiști în istorie — lasă, credem, îndeajuns impresia că existau premize suficiente ca *Haini la Înalta Poartă* să marcheze o reușită artistică a lui I. M. Sadoveanu și, implicit, a prozei românești.

I. OPRIȘAN

DEPUTATUL ȚĂRĂNIMII

Scene din zilele lui 1848

I

Era în zorii zilei de 8 august 1848, cînd popa Neagu din satul Domnița a ajuns la București. Venea de la el, din Rîmnicul-Sărat[,] împuternicit ca deputat al țărănimii, să ia parte la lucrările comisiei pentru împroprietărire. Ajunsese pînă la Ploiești cu un chervan greu și încet, pe care-l schimbase cu o brișcă mai ușoară, nu cumva să întîrzie. Tot calabalîcul Sfinției[-]sale era un coș cu merinde și o boccea vărgată, legată țărănește, pe care o ținea pe genunchi. Pe Podul Mogoșoaiei, în dreptul bisericii Tabacilor, flăcăul care mîna caii l-a întrebat pe preot:

— Unde tragem, părinte? La metocul Episcopiei sau la Mitropolie?

— Ba să mă ferească Dumnezeu, fiule, să mă bag printre călugări, răspunse preotul. Tu mînă și om vedea noi...

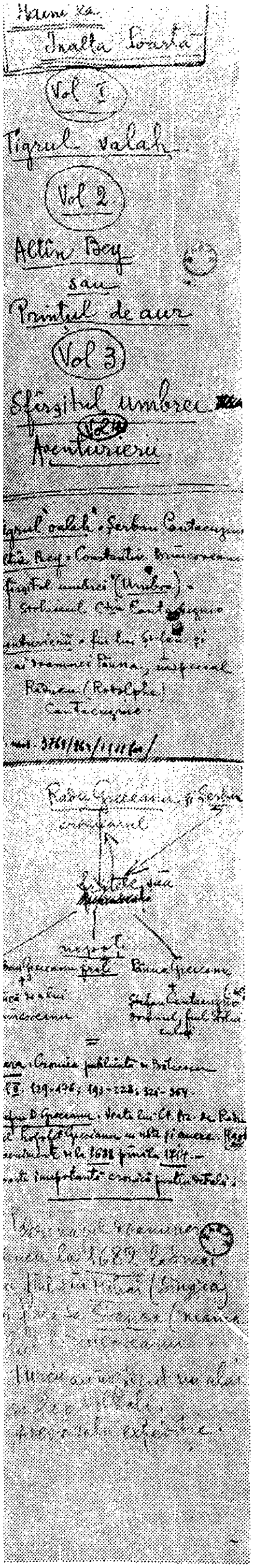
Și popa Neagu vioi, cu toți cei cincizeci și ceva de ani ai lui, cu o barbă rotundă și căruntă ca a sfîntului Nicolae, cu potcapul dat pe ceafă, mărunt, plinuț și frămîntat, era numai ochi, privind cu lăcomie, în dreapta și în stînga, orașul pe care nu-l mai văzuse de cînd ieșise din seminar.

— Atunci să încercăm pe la hanuri, rosti după un timp flăcăul care vrea să-l vadă pe popă ajuns. S-o iau înspre Manuc?

— Ia-o și-nspre Manuc, îi răspunse preotul, cu gîndul în altă parte.

Orașul se trezea, în zi de vară, și lumea începea să umble forfota pe străzi. Treceau pe lîngă ei sacalele cu huruială și clipocit de apă, negustorii începeau să-și strige marfa, iar prin inima tîrgului se amestecau antireile încete și largi, cu fracurile strînse pe trup ale junilor.

La hanul lui Manuc era zarvă mare. Mai ardeau încă în curte, pe lîngă căruțele de Hereasca, focurile de cu noaptea, iar pe scări, de la un cat la altul duduiau robii, dînd să se spele la un singur jghiab ce trecea pe lîngă pălimar, călătorilor grăbiți. Cînd popa Neagu a sărit sprinten din brișcă și a întrebat de o odaie, vătaful liniștit și cu mustăți lungi, arnăuțești, i-a răspuns cu puțină poftă de vorbă.

Inalta Poarta
Vol 1
Tigrul valah
Vol 2
Altin Bey
sau
Printul de aur
Vol 3
Sfirsitul umbrei
Aventurierul

— Nu mai avem nici un pat[,] părinte, da'mite o odaie! Lume multă că-s zile mari, și numai fețe luminate! și-i întoarse spatele și se depărtă. Popa Neagu rămase cîteva clipe pe gînduri. Apoi sărind la loc spuse:

— Ia-o înspre Spirea Veche, băiete, că am eu acolo un fin!

Și pe malul gîrlii o cotiră la dreapta.

Cînd au ajuns însă în dreptul casei marelui Ban Mihail Ghica, la o răspîntie, multă lume adunată. Cineva citea ceva, după o foaie lipită pe zid, iar ceilalți ascultau și deseori nu se înțelegeau. Preotului Neagu i s-a ascuțit privirea și nu i s-a mai dezlipit de ceea ce vedea. Cu mîna a făcut semn flăcăului să oprească. Apoi dîndu-se jos și uitînd că nu și-a găsit casă, s-a amestecat și el în mulțime și a citit:

« Dreptate, Frăție
În numele poporului român
Locotenența domnească
Domnului Ministru al afacerilor Interne,

Comisia înființată pentru dezbaterea drepturilor de proprietate fiind gata a-și începe lucrările, Locotenența numește președinte al acestei comisii pe d. Alecu Racoviță, iar vice-președinte pe d. Ion Ionescu... D[umnea]voastră îi veți invita a se înțelege cu deputații trimiși din partea proprietarilor și țăranilor pentru alcătuirea acestei comisii și a începe lucrările... »

Și semnau la sfîrșit membrii Locotenenții: I. Eliade, N. Golescu și Cristian Tell.

În lumea strînsă unii murmurau, spre mirarea preotului care nu înțelegea de ce. Lui i se părea și acum, după cum i se păruse și la el în sat, cînd aflase vestea și se bucurase că e treabă bună comisia asta, că dacă guvernul libertății o statornicește, dreaptă trebuie să fie, și că în sfîrșit din întîlnirea asta a boierilor cu țăranii, dintre care ieșea și el, va fi numai bine pentru popor. De aceea sta nedumerit, privind la frămîntările din jurul lui cum cresc. Un tinerel mai ales, subțire să-l frîngi, într-un frac verde, ca frunza de nuc, își ținea țilindrul în mîna dreaptă ridicată, atrăgînd luarea aminte înspre el. Se pregătea să spună ceva, privind împrejur și bătînd din cînd în cînd cu degetele celeilalte mîini pe scrisul de pe zid. Și cînd i s-a părut că lumea îl ascultă, a strigat:

— I-au pus botniță revoluției! Rușine! D-aia s-a vărsat acum o lună sîngele nevinovat?

Și foarte mulți îi răspundeau: „Așa e". Poporul se îngroșa din ce în ce și vorba se ducea din om în om. Deodată se apropie de zid o damă bine îmbrăcată. Din privirile ei s-a văzut că se cunoștea cu tinerelul care vorbise. Și strîngîndu-și umbreluța, numai horbote și funde, cu vîrful ei ascuțit a dat să rupă publicația, începînd cu numele lui Eliad.

— Atunci la Izlaz Eliad a mințit, spuse ea cu un glas plin și se întoarse spre popor. Zulufii negri îi cădeau de sub pălăria invoaltă, așezată pe creștetul capului, și o dungă de mînie i se tăiase între sprincenele drepte. Ochii întunecați îi scînteiau.

— Asta e vorbă grea și n-o primesc, rosti un domn înalt. Tîmplele îi erau cărunte sub marginile țilidrului, fracul îi era frumos și bine tăiat și ținea la subțioară un baston de abanos cu măciuca de aur. A grăit cu un glas limpede și vorbă răspicată. Apoi a rămas liniștit, privind peste oameni.

— Și totuși Eliade a trădat dacă a chemat pe proprietari să se înțeleagă cu ei, adăugă dama și mai aprinsă. Și-apoi către domnul cu tîmplele cărunte:

— Dumneata, musiu Aristia, ai cuvintele dumitale să-i fii recunoscător. Noi însă nu, că noi doar l-am scăpat acum o lună! Dar acum e trădător!

Popa Neagu intra în vîltoarea zilelor astea ca un om care cunoaște un tîrg din depărtare, dar nu-i știe toate ulițele. De aceea dibuia mai mult din auzite, și unde nu știa bine, bănuia. Aflase el de o femeie care în dîrdora revoluției sărise cu pistoalele să scape guvernul, printre care se afla și Eliad, acum o lună, din mîinile militarilor.

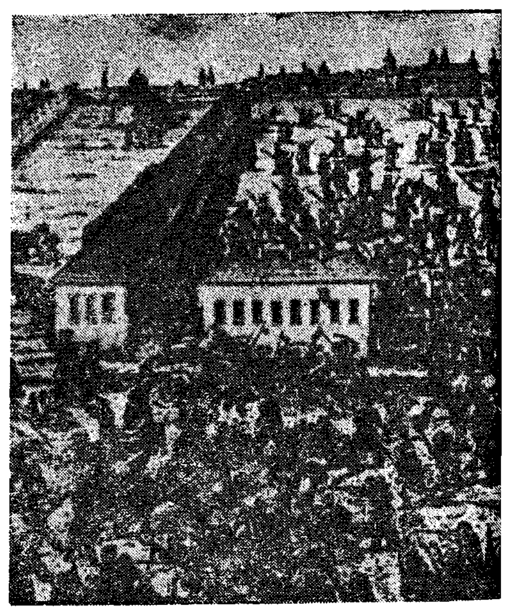
Să fie tot ea? Se prea poate. N-a spus ea că l-a scăpat acum o lună? Și atunci să fie chiar adevărat ce spune? Să fi trădat Eliade? Și popa Neagu, care l-a iubit întotdeauna și l-a citit în gazetă și l-a urmărit în munca lui de cărturar, simți cum i se strînge inima. Dar n-a avut vreme nici să se trezească, nici să se limpezească. Dinspre fîntîna din dreapta mulțimea a început să se împingă și să se vînzolească. Cîțiva dorobanți călări o risipea cu strigăte și amenințări. Și un călăreț își făcu drum pînă lîngă zid, îndreptîndu-se către cucoana care a vorbit. Aceasta ridicîndu-și umbreluța să se apere și-a frînt-o în oblîncul șeii. Atunci sări tinerelul cu fracul verde și voi să-i vină în ajutor:

— Lasă Catina, lasă să o ducă la Agie pe Ana Ipătescu, dacă aici am ajuns sub domnia lui Eliade! strigă femeia privind la dorobanț în sus. Rămăseseră numai ea și călărețul lîngă zid. Mulțimea se risipise, iar musiu Aristia se făcuse nevăzut.

Neliniștit și tulburat, popa Neagu s-a urcat iar în brișcă. Și cînd, într-o odaie răcoroasă și curată în vipia verii, în casele finului din Spirea Veche pe care l-a găsit pînă la sfîrșit, s-a dat să se odihnească puțin, preotul n-a putut să adoarmă de uimire, de grijă și de părere de rău.

II

Nici a treia zi, cînd a pășit în sala în care se țineau ședințele comisiei, preotului Neagu nu i se risipise frămîntarea din suflet. Întîmplarea la care a stat martor, fără voie, de cum a intrat în București, în fața casei marelui Ban, îi lăsase în suflet amărăciuni și bănuieli. Și apoi mai era ceva. Trecuse în ajun pe la locul viitoarei Adunări. Acolo se întîlnise cu cîțiva țărani, deputați și ei, care au aflat că boierii se lasă greu, și că au de gînd nici să nu vină la Adunare. Era, va să zică, un fel al lor de a arăta că nu le pasă de ce se va hotărî. Și dacă astfel se purtau, asta se chema că erau de mai înainte înțeleși cu cineva mai mare. Și iarăși numele lui Eliad îi trecu prin minte preotului Neagu, dar de data asta și din ce în ce, mai clătinat din vechea lui strălucire, mai întunecat. Drum mai iute decît el, într-o astfel de tălmăcire făcuse un țăran, deputat, anume Stroe.

DOSAR: NICOLAE IORGA

Aşa e rostul lumii: ce-ai făcut
Să-ţi facă fiul de la început...
Să aibă vatra lui şi prunci în casă,

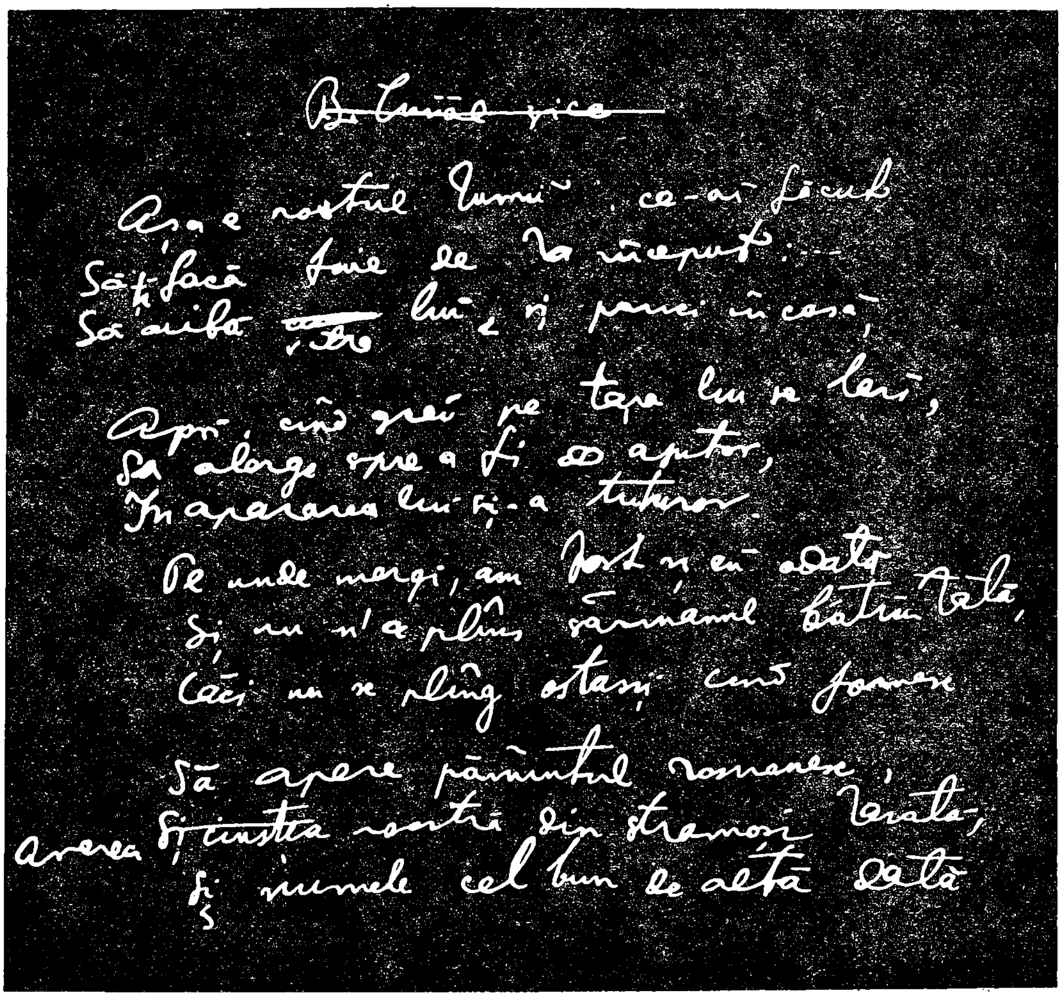
Apoi, cînd greu pe ţara lui se lasă,
S-alerge spre a fi de ajutor,
În apărarea lui şi-a tuturor.

Pe unde mergi, am fost şi eu odată
Şi nu m-a plîns sărmanul bătrîn tată,
Căci nu se plîng ostaşii cînd pornesc

Să apere pămîntul românesc,
Averea noastră din strămoşi lăsată,
Şi numele cel bun de altă dată. *

---

* B. A. R. Corespondenţă primită de N. Iorga, vol. CCLI, 1915, p. 326.

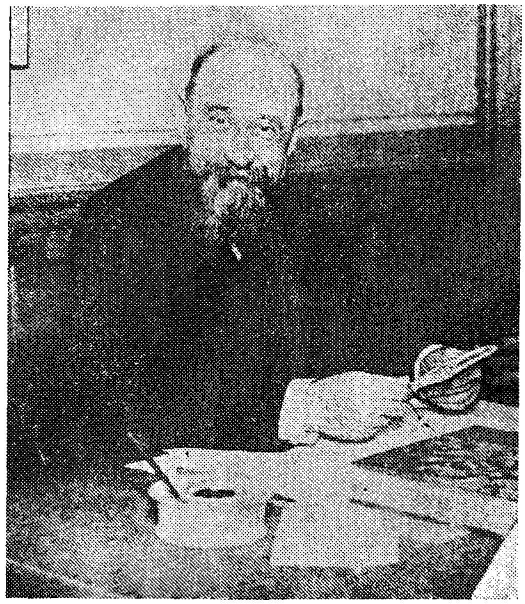
Aşa e rostul lumii: ce-ai făcut
Să-ţi facă fiul de la început...
Să aibă vatra lui şi prunci în casă,

Apoi, cînd greu pe ţara lui se lasă,
Să alerge spre a fi de ajutor,
În apărarea lui şi-a tuturor.

Pe unde mergi, am fost şi eu odată
Şi nu m'a plîns sărmanul bătrîn tată,
Căci nu se plîng ostaşii cînd pornesc

Să apere pămîntul românesc,
averea noastră din strămoşi lăsată,
Şi numele cel bun de altă dată

«LEGAȚI PRIN FIRELE NEVAZUTE ALE UNUI IDEAL COMUN...»

Marile merite ale lui Nicolae Iorga în lupta pentru desăvîrșirea unității naționale a fost incontestabil acelea de generator de energii. Ca o forță telurică nestăpînită, el răspîndește în primele decenii ale veacului nostru, prin articolul de ziar, dar și prin creația literară sau prin studiul de competență științifică, prin conferințe ținute în toate unghiurile țării sau la cursurile de tot felul, pentru toate categoriile de conaționali, de la Carpați și Dunăre pînă în Statele Unite ale Americii, cuvintele de foc ale unui vis de veacuri, chemate să rodească în suflete.

În acest context se înscrie și pagina inedită din 1909 pe care o publicăm mai departe. Ea trebuia să răspundă unui moment de impact politic în viața românilor din Austro-Ungaria, provocat pe de o parte de călcîiul de fier al oprimării naționale, pe de alta de iluzia statului federativ al marii Austrii (Die Vereinigten Staates von Gross Österreich) popularizată de Aurel C. Popovici, în care românilor li s-ar fi acordat un presupus rol egal în « temnița popoarelor ». Nici permanenta lamentare, nici îndurarea Curții de la Viena, ci prăbușirea imperiului hibrid al Habsburgilor, printr-o lovitură temeinic pregătită, dată la momentul oportun, este singura cale ce poate duce la libertate națională și socială — sublinia marele istoric. Stilul metaforic, tonul sentențios, fără replică, este în directă descendență din mesianismul pașoptist:

Două rînduri de chibzuială[1]

Un popor care trăiește, din vina lui sau din a vremurilor [2], în împrejurări nenorocite, poate alege mai multe căi[3], dacă nu-i place să zacă în umilința sa și supt disprețul altor neamuri cari au știut trăi, — adecă munci, lupta și învinge.

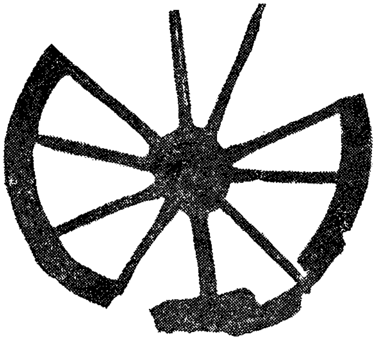
Ori îi trage sute și mii de ani o doină de jale. Atunci, cît ține cîntecul, sufletul e slobod, dar trupul tot în lanțuri rămîne.

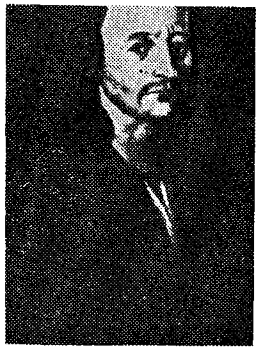
Ori își pune rogojină aprinsă în cap și merge să se jăluiască oricui și atunci puțini îl vor asculta în lumea aceasta unde toți, oameni și popoare, au așa de mult de lucru cu ei înșii și cu ale lor.

Ori se ține blăstămînd după stăpînul cel rău, care din cînd în cînd se întoarce ca să-i mai dea peste gură un pumn de care sîngeră.

---

[1] Inițial: îndrumare
[2] Inițial: împrejurărilor
[3] Autorul elimină cuvîntul : « afară ».

Ori umblă după prieteni și ocrotitori cari să descuie lacătul lanțurilor, să mute povara lor la o parte, să-i ducă în loc deschis, pentru ca în schimb robul liberat să se îndatorească a robi pe viață binefăcătorului său.

Ori își întărește trupul și sufletul, își înzecește puterile prin credință și entuziasm și dintr-o lovitură dată în clipa potrivită, care nu te trage niciodată de mînecă, dar pe care înțelegătorii o văd de departe cînd vine [4], și-și plătește suferința, și-și ia libertatea.

Doiniță, fraților, să cîntați, să blestemați, să umblați după sfinte moaște făcătoare de minuni, să vă tocmiți aiurea? Pînă acum așa ați făcut » [5].

Scris pentru „Calendarul poporului" din Sibiu, articolul nu a putut apare din motive lesne de înțeles. N. Iorga a continuat însă munca de propagandă în serviciul idealului național și al eliberării românilor aflați sub stăpînire străină, prin presă („Neamul românesc" trece în Transilvania sub coperte false), prin corespondență și alte legături personale cu intelectuali și fruntași politici români de dincolo de hotare, prin cărți sau cursuri de istorie etc. Universitatea populară de la Vălenii de Munte a fost creată în bună măsură pentru strîngerea legăturilor dintre toți românii pe plan cultural. Aceluiași scop îi servește și activitatea lui N. Iorga, desfășurată în cadrul și în fruntea Ligii pentru unitatea culturală. « Ideea unității naționale, mărturisea istoricul mai tîrziu, m-a preocupat toată viața, pe un timp cînd ea era socotită de oportuniștii care triumfă astăzi ca o nebunie». Și tot atunci amintea cum « în iulie 1914 am fost cel dintîi care, printr-un articol tipărit în „Universul", am strigat: Nu cu Austro-Ungaria » [6].

Anii neutralității (1914—1916), după izbucnirea primului război mondial, au constituit o epocă deosebit de fertilă pentru lupta istoricului Nicolae Iorga în serviciul idealului de libertate și unitate națională. Ea s-a împletit ca și pînă atunci cu acțiunile pentru asanarea morală și socială a țării libere, urmărită cu consecvență încă din anii 1906—1907.

De altfel, fostul « instigator », amenințat cu moartea din partea proprietarilor și arendașilor în timpul răscoalelor țărănești, va aduce o contribuție deloc neglijabilă la hotărîrea reformei agrare de după război.

« Am trăit — scria Nicolae Iorga într-o corespondență inedită — o viață întreagă de luptă contra României putrede a politicienilor.

Azi ea e împărțită în două:

a) Unii cari, din cauza guvernării de cincizeci de ani a tuturora, nu pot ceia ce trebuie să facă și

b) Alții cari, complici în aceeași guvernare de cincizeci de ani, acuză pe cei dintîi.

În afară de ei sunt:

c) Cîțiva intelectuali săraci și izolați, cari n-au măcar un ziar zilnic, cari nu formează un grup politic serios și

d) Milioanele de oameni de treabă, cari n-au avut și n-au glas.

Aceasta este România din 1915 ». [7]

---

[4] Autorul suprimă cuvintele: « trîntește la pămînt, își ia libertatea ».

[5] B. A. R. Corespondență primită de N. Iorga, vol. CXLIV, 1909, f. 136. Autograf cu o apostilă a soției istoricului din 20 august 1909. Pe verso, diverse note pentru *Geschichte des Osmanischen Reiches.*

[6] N. Iorga, *Memorii*, vol. I, București, f. a., p. 7.

[7] B. A. R., Corespondență primită de N. Iorga, vol. CCLIII, 1915, f. 214.

La Roumanie est un État national. Elle a été fondée en 1859 par la réunion des principautés de Moldavie et de Valachie ayant toutes les deux le caractère roumain. Elle a une population au caractère absolu ~~[illegible]~~ de 7500 000 presque mais au cours des temps elle

Urmărind schimbarea nesănătoasei stări de lucruri, glasul lui N. Iorga se asociase cu ani înainte celor ce se pronunțau în favoarea sufragiului universal, încercînd chiar o alianță politică cu socialiștii.

În același scop, marele cărturar promovase antrenarea tineretului studios și a intelectualității satelor în viața politică, intreprinzînd personal o amplă operă de educație morală și patriotică, atît în țară cît și peste hotare. « E frumos din partea unor tineri români pe care granița îi desparte de noi — răspundea el la 7 decembrie 1911 unei telegrame de felicitare — să se gîndească la un profesor și scriitor de care sînt legați numai prin firele nevăzute ale unui ideal comun. Nu li pot mulțămi îndeajuns...» [8] O dată cu izbucnirea războiului, urmînd cuvîntului său, tineri români din Transilvania, Banat sau Bucovina luau drumul pribegiei refugiindu-se în România, nerăbdători să se înregimenteze luptei de eliberare viitoare. « Eu am sosit de cîteva săptămîni în țară » — îi scria unul dintre refugiații ardeleni la 17 iulie 1915, deci tîrziu, după ce atmosfera de acasă i-a devenit mai insuportabilă. « Cunoașteți stările de acolo. Un singur fapt poate nu știți. Că fiecare intelectual ori țăran mai luminat care a mai rămas acolo se întreabă: Ce face Iorga?» [9]

Poziția istoricului, clamînd în repetate rînduri intervenția în favoarea românilor din Austro-Ungaria, era clară. Echivocă a rămas, pînă în august 1916, atitudinea regelui Ferdinand și a primului ministru Ionel Brătianu. Trebuia așteptat numai momentul optim și pînă atunci pregătită starea de spirit în țară și în rîndurile viitorilor aliați. Nu întîmplător cursul ținut la Universitatea din București în 1914 apărea în anii următori sub titlul Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria, în două volume care cunosc și două ediții franceze și care s-au bucurat — între altele — de recenzia elogioasă a lui Louis Bréhier. Iar în anul 1915 cursul lui N. Iorga la aceeași universitate se intitula Dezvoltarea ideii unității politice a românilor. După cum nu întîmplător savantul și omul politic român era denumit în presa germană Der Führer der Rumänischen Interventionisten Partei (Conducătorul Partidului intervenționist român) [10]. « Pe drept cuvînt — arăta A. D. Xenopol într-o scrisoare adresată filozofului francez Emile Beutroux, membru al Institutului Franței, căruia îi trimitea cele două volume din Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie, că în lupta care are loc între voința poporului român de a-și elibera frații și neutralismul guvernului, Nicolae Iorga s-a dovedit — un om adorat de întregul popor, istoricul prezentului și al viitorului. El este cel care tempereazā și mișcă inimile tuturor românilor în aceste momente dificile» [11].

În aceste împrejurări, violentul articol la adresa României publicat în vara anului 1915 în gazeta și sub semnătura unei personalități politice franceze, ca Georges Clemenceau, iritat de poziția ambiguă a guvernului român, a produs consternare. Cu atît mai mult cu cît textul fusese reluat în românește de o parte a presei din țară.

« În „Dimineața“ cu data 13 iulie — scria Gh. T. Kirileanu, viitorul editor al lui Ion Creangă, pe atunci bibliotecar al Palatului — este un articol îngrozitor al lui Clemenceau împotriva României». Și își exprima convingerea, interpretînd neîndoielnic și un punct de vedere mai înalt, că numai N. Iorga i-ar putea « răspunde după cuviință» [12]. Cîteva zile mai tîrziu, „Neamul românesc“ publica răspunsul solicitat, în care se arăta că o eventuală alianță cu Franța nu trebuie înțeleasă ca o înfeudare. «„Drumul României“ va fi cel al intereselor poporului român, iar ceasul hotărîtor stabilit de acesta» [13].

Explicitînd acest drum în lumina istoriei și idealului de unitate și libertate națională, N. Iorga elaborează textul informativ pe care îl reproducem pentru valoarea sa documentară. Redactat pentru agențiile telegrafice de presă, el trebuia să informeze oficialitățile și opinia publică din Franța și alte țări ale

[8] Vezi scrisoarea lui N. Iorga către dr. I. Olariu, reprodusă de Al. Matei în *„Tribuna“*, Cluj, XV, 1971, nr. 23, iunie 10, p. 5.

[9] Vezi scrisoarea adresată lui N. Iorga de dr. Bucșan din Agapia. B. A. R., corespondență primită de N. Iorga, vol. CCLII, 1915, pp. 73—74.

[10] Cf. *„Weser Zeitung“*, Bremen, din 26 iunie 1916, *„Das kleine Journal“* — Berlin, de la aceeași dată, *„Zeitung“*, Leignitz, din 27 iunie 1917 etc.

[11] B. A. R. corespondență primită de N. Iorga vol. CCLXI, 1916, pp. 478—479. Reprodusă în original și traducere de I. E. Torouțiu în *Studii și documente literare*, vol. VII, București, 1936, pp. 48—53.

[12] B. A. R., corespondență primită de N. Iorga, vol. CCLII, 1915, f. 52.

[13] N. Iorga, *Articolul d-lui Clemenceau*, în *„Neamul românesc“*, X, 1915, nr. 29, iulie 19, pp. 1—2.

Antantei asupra punctului de vedere al României, încercînd să pună de acord poziţia guvernului român cu revendicările populare în chestiunea naţională într-un moment în care se pregătea intrarea în război. Nu întîmplător sublinia A. D. Xenopol — în scrisoarea din 1916 pe care am citat-o — că « în această luptă imensă între popor şi guvern un mare om a slujit ca trăsătură de unire. Acest om e Nicolae Iorga ».

Textul informativ mai sus amintit s-a păstrat în două variante: una autografă, în creion şi cerneală neagră, cealaltă dactilografiată cu unele modificări, într-un limbaj eliptic, telegrafic. O reproducem fragmentar pe cea dintîi:

« La Roumanie est un état national. Elle a été fondée par la réunion en 1859 des principauté[s] de Moldavie et de Valachie, ayant toutes les deux le même caractère roumain. Elle a une population de 7 500 000 au caractère national presque absolu.

Mais au cours du temps, des provinces ont été détaché[e]s de l'ancien territoire roumain. L'Autriche annexa en 1718 les 5 districts de l'Olténie, qu'elle garda jusqu'en 1739. En 1775 la Bucovine fut arrachée sans guerre, à la Moldavie par le même Etat autrichien. En 1812 la région entre le Pruth et le Dniester, soit la moitié de l'ancienne Moldavie, fut annexée par la Russie. Il faut ajouter qu'à cette époque les Principautés étaient vassales de l'Empire Ottoman, qui se croyait le droit de disposer de ces territoires confiés seulement à sa défense.

Mais les Roumains habitaient aussi en grande majorité toutes les régions sises au-delà des Carpathes jusqu'à la rivière de la Theiss. Ils descendaient des aborigènes Daces mélangés aux éléments colonisés par les Romains. Ces régions comprenant la Transylvanie et les provinces voisines furent occupées par les Magyars vers l'an mille. Les chefs politiques roumains perdirent leur autorité, les paysans furent réduits lentement à l'état de serfs ; des Allemands furent amenés pour former des villes ; une aristocratie étrangère, magyare, eut la part principale dans la vie politique. Le Voévode de Transylvanie devint un simple dignitaire du royaume de Hongrie.

Après la destruction de ce royaume par les Turcs en 1526, la Transylvanie, avec la bande de territoire jusqu'à la Theiss se maintient comme principauté vassale du Sultan, maitenant sa classe dominante magyare, qui donna les princes eux-mêmes. Des persécutions furent dirigés par cette classe qui avait embrassé le calvinisme, contre les Roumains orthodoxes organisés dans leur propre Eglise, en relations étroites avec celle de la Valachie voisine.

En 1599, [...] Michel-le Brave, prince Valaque, conquit le pays, en respectant néaumoins son ancienne organisation. Il n'ose pas libérer les serfs de sa race et se borne à fortifier l'organisation réligieuse des siens et en rendre plus intimes les liens avec l'Eglise de Valachie. Maître de la Moldavie aussi, il peut être considéré comme chef politique de tous les Roumains. Une attaque des Polonais, la révolte de l'aristocratie magyare, la trahison des Impériaux amenèrent, en 1 600 déjà, sa chute. Il arriva à regagner la Transylvanie, mais côte à côte avec les soldats de l'Autriche dont le général le fit massacrer (1601).

Sa mémoire est restée sacrée aux Roumains qui ne se sont jamais départis de cet idéal. La communauté réligieuse et culturelle avec leurs frères d'outre-monts fut sans cesse maintenue. Elle dura jusqu'en 1692 lorsque la Maison de Habsburg enleva aux Turcs la Transylvanie. Aussitôt ils imposèrent une nouvelle forme confessionelle à une partie des habitants roumains: l'union avec l'église catholique. Les liens avec la Valachie, avec les Roumains autonomes furent rompus. Et cependent leur état social empira encore. Il y eut une grande révolte en 1785. Les chefs furent exécutés, bien qu'il[s] invocassent le nom de Joseph II ».[14]

---

[14] România e un stat naţional. Ea a fost întemeiată prin unirea în 1859 a principatelor Moldovei şi Valahiei, avînd amîndouă acelaşi caracter românesc. Are o populaţie de 7 500 000 locuitori cu caracter naţional aproape absolut.

Dar în cursul vremii unele provincii au fost desprinse de vechiul teritoriu românesc. Austria anexă în 1718 cele 5 judeţe ale Olteniei, pe care le păstră pînă în 1739. În 1775 Bucovina fu smulsă Moldovei fără război de acelaşi stat austriac.

În continuare, N. Iorga insistă asupra atitudinii duplicitare a împăratului de la Viena față de revoluționarii români de la 1848 din Transilvania cînd « 40 000 de țărani pieriră din această cauză. Ei speraseră din partea guvernului de la Viena libertatea națională. Fură înșelați fără rușine. Cu greu putură obține egalitatea bisericilor lor: cea unită cu Roma și cea ortodoxă ».

« În 1867 luă ființă dualismul austro-ungar ». **Rezultatul, subliniat de istorie, a fost activizarea politicii de deznaționalizare forțată, exercitată asupra popoarelor înrobite.**

« Tous les moyens de la falsification et de la violence furent employés. Les Roumains résistèrent, appuyés sur leurs Eglises. Mais ils perdirent la moitié de leurs écoles et une partie des privilèges gagnés au prix de sang. Des procès monstres furent mis en scène pour les intimider. C'est le traitement de 4 000 000 de citoyens habitant en masse compacte leur téritoire ancéstral, race douce et soumise, autant que loyale et brave.

La Roumanie unie s'était constituée en 1859 par l'appui de la France et contre l'Autriche qui craignait pours son avenir. Elle ne reste pas insensible aux souffrances de ses frères. [...]

En 1877 la Roumanie soutint les Russes dans leur guerre contre l'Empire Ottoman. Elle les sauva à Plevna ». [15]

Rezumînd cei 50 de ani care s-au scurs pînă la intrarea României în primul război mondial, N. Iorga se oprește mai mult asupra dezacordului crescînd dintre guvern și masele populare în problema alianțelor și asupra raportării la idealul desăvîrșirii unității naționale. Pentru a conchide:

« On proclama donc la neutralité à Sinaia, en Août 1914. L'opinion interpreta cette neutralité dans le seul sens possible: seulement pas à coté de l'Autriche-Hongrie. Des manifestations répétées affirmèrent ce point de vue.

În 1812, regiunea dintre Prut și Nistru, cam jumătate din vechea Moldovă, fu anexată de către Rusia. Trebuie să adăugăm că în această epocă Principatele erau vasale Imperiului Otoman, care considera că are dreptul să dispună după voie de aceste teritorii, încredințate numai apărării sale.

Dar românii locuiau de asemenea în mare majoritate toate regiunile de dincolo de Carpați, pînă la Tisa. Ei se trăgeau din aborigenii daci amestecați cu elemente colonizate de către romani. Aceste regiuni cuprinzînd Transilvania și provinciile vecine, au fost ocupate de unguri către anul o mie. Conducătorii politici români își pierdură autoritatea, țăranii fură reduși pe încetul la starea de șerbie; au fost aduși germani ca să formeze orașe; o aristocrație străină, maghiară, avu rolul principal în viața politică. Voievodul Transilvaniei deveni un simplu demnitar al regatului Ungariei.

După distrugerea acestui regat de către turci în 1526, Transilvania, cu fîșia de teritoriu pînă la Tisa, fu menținută ca principat vasal al sultanului, păstrîndu-și clasa dominantă maghiară, din care se recrutau principii înșiși. Această clasă, care îmbrățișase calvinismul, dezlănțui persecuții împotriva românilor ortodocși organizați în propria lor biserică în strînse legături cu aceea a Țării Românești vecine.

În 1599, Mihai Viteazul, domnul muntean, cuceri țara Ardealului respectînd totuși vechea ei organizare. El nu îndrăzni să elibereze pe șerbii de neamul său și se mărgini să întărească organizarea religioasă a alor săi și să strîngă legăturile lor cu biserica din Țara Românească. Stăpîn de asemeni al Moldovei, el poate fi considerat drept conducătorul politic al tuturor românilor. Un atac al polonezilor, răscoala aristocrației maghiare, trădarea imperialilor, i-au adus căderea chiar în 1600. El ajunse să recîștige Transilvania, dar cot la cot cu soldații Austriei, al căror general a dispus să fie ucis (1601).

Amintirea sa a rămas sfîntă pentru români, care nu s-au depărtat niciodată de acest ideal. Comuniunea religioasă și culturală cu frații lor de peste munți fu neîncetat menținută. Ea dură pînă în 1692, cînd Casa de Habsburg luă Transilvania de la turci. Numaidecît impuseră unei părți dintre locuitorii români o nouă formă confesională: unirea cu biserica catolică. Legăturile cu Țara Românească, cu românii autonomi fură rupte. Și în același timp starea lor socială se înrăutățea mai mult. O mare răscoală a avut loc în 1785. Conducătorii ei fură executați, cu toate că ei invocaseră numele lui Iosif al II-lea.

[15] Au fost întrebuințate toate mijloacele de falsificare și violență. Românii rezistară sprijiniți pe bisericile lor. Pierdură jumătate din școlile lor și o parte din privilegiile cîștigate cu prețul sîngelui. Procese monstruoase li se înscenară pentru a-i intimida. Acesta este tratamentul celor 4 000 000 de cetățeni locuind în masă compactă teritoriul lor ancestral, neam blînd și supus, pe cît de loial și viteaz.

România unită se constituise în 1859 cu sprijinul Franței și contra Austriei căreia îi era teamă de viitorul său. Ea n-a rămas insensibilă la suferințele fraților ei.

În 1877 România sprijini pe ruși în războiul lor contra Imperiului Otoman. Ea i-a salvat la Plevna.

La Roumanie veut, ainsi qu'elle en a le droit dans une liquidation générale de l'ancienne Europe, la possession du térritoire ethnique roumain englobé dans la Monarchie des Habsburg, entre les Carpathes et la Theiss. Une expérience douloureuse lui impose cependent de prendre des garanties. [...] justice sera faite enfin à une des races les plus nobles et les plus malhercuses de l'Europe. L'Italie croit avoir trouvé son heure, qu'elle n'a entendu partager avec personne; la Roumanie attend encore la sienne et elle ne tardera pas à l'avoir »[16].

În aprilie 1916 întreaga presă franceză reproduce opiniile lui Nicolae Iorga cu privire la eroismul fără constrîngere, teatralism sau cupiditate al luptătorilor francezi de la Verdun, prin extrase din interesantul articol apărut în „Neamul românesc" din 28 februarie același an[17]. Cîteva luni mai tîrziu, după intrarea României în război la 14/27 august 1916, filoromânii francezi sau englezi nu-și ascundeau bucuria la aflarea « marei vești »: « C'est pour nous une grande joie de marcher côte à côte avec notre soeur d'Orient — scria Emile Boutroux într-o corespondență din 28 august 1916. Honneur et gloire à la Roumanie, fidèle à son passé, jalouse de ses nobles destinées[18] ». Iar istoricul englez R. W. Seton-Watson îl anunța pe Nicolae Iorga, la 27 octombrie 1916, despre proiectul unui seminar de limbă română la Universitatea din Londra și îl invita să colaboreze la revista sa săptămînală „The New Europe" din care dorea să facă expresia idealului de « reconstrucție a Europei după principiul naționalităților, ca garanție a unei păci durabile » și în paginile căreia dorea mult ca « România să fie bine reprezentată »[19].

Dar drumul spre împlinirea « idealului național » al unuia dintre popoarele « cele mai nobile și nefericite ale Europei », drumul spre « triumful final » al dreptății istorice n-a fost deloc ușor. Evenimentele « războiului național » au luat, prin ocupația străină, prin retragerea și rezistența eroică în Moldova, prin jertfa nenumărată a celor mulți, proporțiile unei tragedii naționale. Atunci « cînd s-au umplut de sînge a codrilor poiene/ Și zdrențele de steaguri rămas-au prin stejari » — ca să folosim o imagine din una dintre creațiile dramatice ale lui Nicolae Iorga — glasul înalt al istoricului și dramaturgului a continuat să răsune ca un clopot de înviere. « Vom face război cu nedreptatea/ Pîn-la sfîrșit » — promitea Mihai Viteazul, biruitor în Transilvania, țăranilor de un sînge cu dînsul, într-un poem dramatic schițat de N. Iorga în 1915 și reprezentat pentru prima oară în timpul retragerii în Moldova. Pentru împlinirea acestui legămînt social și național exprimat prin imaginea primului domn al Unirii, N. Iorga n-a crutat nici o jertfă personală, nici un efort. « Nu am fi vrednici de tot ce s-a făcut pentru noi — afirma el în răspunsul la mesaj rostit la Iași în ședința Camerei de miercuri 14 decembrie 1916 — dacă mîne chiar nu am primi pe soldații noștri, după biruința operei de dreptate, după eliberarea teritoriului nostru, după întregirea teritoriului..., nu numai cu florile culese în acest pămînt, ci cu darul însuși al pămîntului hrănitor pe care ei îl muncesc », și încheia cu cuvintele lui Petru Rareș « Vom fi iarăși ce am fost, și mai mult decît atîta »[20].

Nicolae LIU

[16] Se proclamă deci neutralitatea la Sinaia, în august 1914. Opinia publică interpretă această neutralitate în singurul sens posibil. Numai nu alături de Austro-Ungaria. Manifestații repetate afirmă acest punct de vedere.
România vrea, așa cum are dreptul în cazul unei lichidări generale a vechii Europe, posesiunea teritoriului etnic românesc dintre Carpați și Tisa, înglobat în Monarhia Habsburgilor. O experiență dureroasă îi impune totuși să-și ia garanții. Se va face în sfîrșit dreptate unuia dintre neamurile cele mai nobile și cele mai nenorocite ale Europei. Italia crede a fi aflat ceasul împlinirii, pe care nu înțelege să-l împartă cu nimeni; România așteaptă încă pe al său și nu va întîrzia să-l aibă.

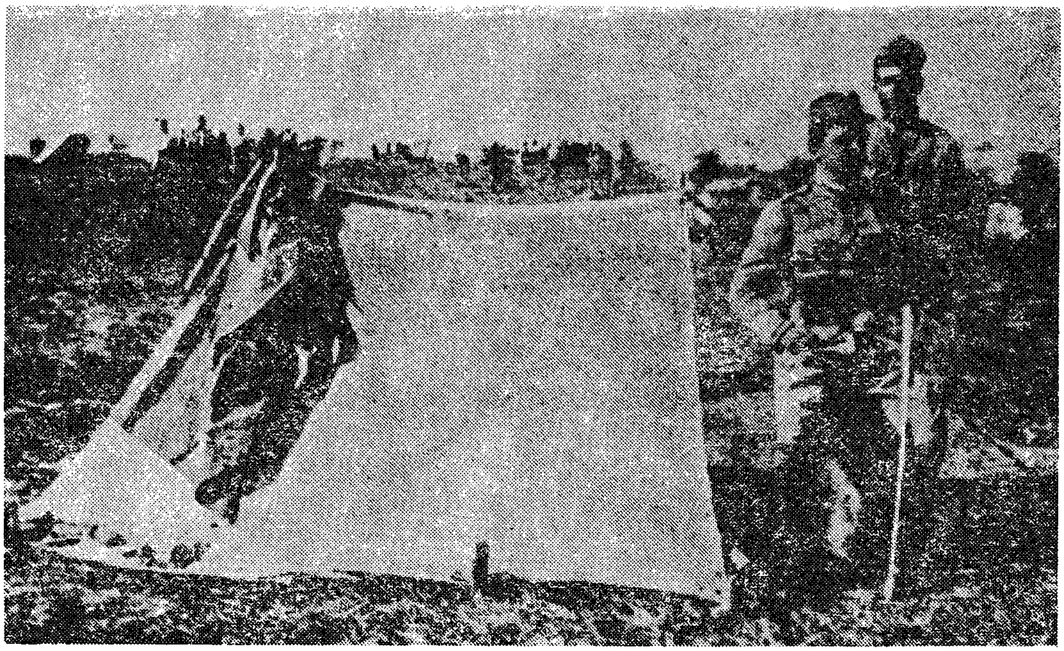
[17] Vezi „*L'Evénement*", Paris, „*Le Gaulois*", Paris, „*Le Journal*", Paris, din 14 aprilie, „*Le Progrès*" și „*Le Salut public*", Lyon, „*Mémorial de la Loire*", Saint Etienne, din 16 aprilie, „*Nord Maritime*", Dunkerque, din 18 aprilie 1916, etc.

[18] « Este pentru noi o mare bucurie să mergem umăr la umăr cu sora noastră din Orient. Toată onoarea și gloria pentru România fidelă trecutului său, mîndră de destinele sale nobile. » B.A.R. corespondență primită de N. Iorga, vol. CCLXIII, 1916—1922, f. 217. Scrisoarea e adresată de fapt lui A. D. Xenopol.

[19] B. A. R., corespondență primită de N. Iorga, vol. CCLXIII, 1916—1922, f. 239.

[20] Cf. N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. II, 1916—1917, Craiova, pp. 204—213, extrase din acest discurs care a fost afișat în orașe și răspîndit pe front, au fost publicate pe larg și în presa străină.

DOSAR: Mihail SADOVEANU

din vremuri de război

NĂZUINȚELE PROFUNDE ALE POPORULUI român spre desăvîrșirea unității statale au luat amploare după 1877, adică după proclamarea independenței de stat și mai ales în timpul primului război mondial. Sub presiunea celor două tabere care se formaseră în Europa, guvernul român decide, după cum era și firesc, intrarea în război alături de Antantă (Anglia, Franța, Rusia) care-i asigurase unirea Transilvaniei cu România. La un miting ținut în acea perioadă, Nicolae Titulescu declara: « România nu poate fi întreagă fără Ardeal; Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața » [1].

În august 1916, atacînd vijelios pe toată lungimea frontului cu Austro-Ungaria, din nord și pînă la Dunăre, trupele române au eliberat numai în cîteva zile o parte din Transilvania. Însă Puterile Centrale (Germania, Austro-Ungaria) au adus de pe alte fronturi divizii puternic înarmate și care aveau doi ani de experiență a războiului. Atacați acuma de un inamic superior ca număr și ca dotare, atacați și din sud, nevoiți să apere un front de o lungime imensă (1100 km) pentru posibilitățile țării, armata română a fost nevoită să se retragă, inamicul reușind să ocupe vremelnic două treimi din teritoriul statului, împreună cu Bucureștiul. Se crease o situație deosebit de grea pentru însăși existența României. La începutul anului 1917, armata română se afla concentrată în Moldova și avea o sarcină deosebit de grea; apărînd teritoriul din Moldova, apăra însăși existența statului, deoarece, în caz de înfrîngere, România era sortită să dispară

---

[1] V. Haneș, *Antologia oratorilor români*, București, 1941, p. 173; vezi și Arh. Ist. Centr., fond Casa regală, dos. 86 (1919), f. 4 și următoarele, referiri la Transilvania.

2 *ianuarie 1917*

Raport nr. 1

Locotenent M. Sadoveanu către MCG *

Conform înțelegerii m-am dus la Iași și am convocat pe scriitori care au iscălit memoriul în chestiune, în chestiunea apariției unei gazete zilnice supt auspiciile Marelui Cartier General.

Într-o primă ședință s-au discutat chestiunile programului și chestiunile de ordin tehnic.

1) În ceea ce privește programul s-a avut în vedere, fără îndoială, că o asemenea publicație trebuie să tindă a ridica moralul soldaților și al populației civile, cătînd a risipi infiltrațiile veninoase ale spionilor și colportorilor de știri false. În felurite rubrici ale gazetei ar urma deci să se trateze între alte chestiuni incidentale cam acestea:

a) ideia biruinței noastre
b) combaterea propagandei germane
c) cruzimile nemțești, unguerești și bulgărești
d) raporturile cu aliații noștri, strîngerea legăturilor dintre ei și noi
e) credința către dinastie
f) solidaritatea națională, în legătură cu participarea întregului popor, prin toate mijloacele, la acest război
g) lupta împotriva dușmanilor interni
h) țăranul soldat și binefacerile acestui răzoi cu privire la dobîndirea dreptului definitiv, potrivit cuvîntului regesc
i) educația urei împotriva inamicului cotropitor

ca stat de pe harta Europei. În plus armata trebuia reorganizată, înzestrată cu armament corespunzător, adaptată la ultimele cerințe al luptelor care se purtau, iar în Moldova se aflau refugiați de pe tot cuprinsul țării, lipsă acută de alimente, furaje, medicamente, criză de combustibil, transporturi dezorganizate, boli contagioase etc., adică condiții deosebit de grele.

Referindu-se la această situație, deosebit de grea, Mihail Sadoveanu va scrie cu 2 ani mai tîrziu: « Era atîta înfrigurare și atîta nevoie de îmbărbătare, încît literatura de luptă, de îndemn la rezistență, se confunda cu tunul și cu tranșeele » [2]. *În aceste condiții deosebit de grele, lui Mihail Sadoveanu, deși destul de tînăr, i-a revenit greaua sarcină de-a conduce în anii 1917—1918, ziarul „România", organ al apărării naționale.*

În articolul de față, vreau să prezint un dosar inedit din fondul Casa regală, piesa cea mai importantă a acestui dosar fiind raportul locotenentului Mihail Sadoveanu către Marele Cartier General, raport pe care-l dăm integral, și unde aflăm amănunte despre programul ziarului, felul cum a apărut, greutățile care trebuiau biruite și în special rolul scriitorului la această acțiune [3].

Locotenentul Mihail Sadoveanu raportează pe data de 2 ianuarie 1917, că s-a dus la Iași, a convocat pe scriitori, cu care a discutat și împreună au iscălit memoriul privind apariția unei gazete zilnice sub auspiciile Marelui Cartier General [4].

* Marele Cartier General.
[2] *Însemnări literare*, br. 24 (1919): *Icoanele vremii.*
[3] Arh. Ist. Centr., dos. 122 (1918), f. 4.
[4] ibidem

j) situația militară pe frontul nostru și al aliaților
k) un foileton-cronică cu subiectul de preferință militar, impresii și povestiri de pe front etc.

Pe lîngă aceste rubrici, gazeta ar mai cuprinde părțile obicinuite ale tuturor gazetelor zilnice: știri amănunțite ale zilei, informații, comunicatele, telegramele, extractele interesante din presa străină.

În sfîrșit, o ilustrație în armonie cu propaganda și tendințele ce urmărim. Ca o ilustrare a acestor rubrici, membrii redacției au scris după dorințele din această ședință cîte un articol. Alăturez aici aceste articole. În unul din ele, al lui Octavian Goga, ce cuprinde cuvîntul introductiv al publicației.

S-a propus ca titlu al gazetei *„România"* — organ al apărării naționale.

2) Cu privire la chestiunile de ordin tehnic, membrii redacției roagă să se ia în considerație următoarele puncte indispensabile pentru împlinirea scopului ce urmărim:

a) chestiunea rechizițiilor: local de redacție, tipografie și mașini, zincograf, hîrtie
b) cerneală și stereotip, care trebuiesc aduse de la Odesa
c) un vechi contabil (pentru expediție)

Ziarul urma să fie denumit „România" *— organ al apărării naționale — și să fie un organ de publicitate care să ajungă în prima linie a frontului, de asemenea, la trupele care sînt în refacere în spatele frontului — numai trupele să primească 15 000 — 20 000 de exemplare zilnic — și să-și înceapă apariția la 1 februarie 1917. Referitor la programul ziarului, Sadoveanu raportează că s-a avut în vedere «...că o asemenea publicație trebuie să tindă a ridica moralul soldaților și al populației civile, căutînd a risipi infiltrațiile veninoase ale spionilor și colportorilor de știri false»*[5]. *Ziarul, arăta Sadoveanu, va trata o serie de probleme majore, ca ideea biruinței noastre, combaterea propagandei germane, raporturile cu aliații și mai ales unirea tuturor forțelor poporului român pentru rezistență, victorie și unitate națională*[6].

Sadoveanu arăta că se va insista asupra situației țăranului soldat, asupra faptului că va primi drepturi și pămînt, așa cum i s-a făgăduit. De asemenea, se va scrie cît mai des «...cîte un foileton-cronică cu subiectul de preferință militar, impresii și povestiri de pe front etc... în sfîrșit, o ilustrație în armonie cu propaganda și tendințele ce urmărim»[7]. *Octavian Goga și redactase cuvîntul introductiv al publicației, iar pentru cronica militară urma ca Marele Cartier General să desemneze drept colaborator pe un ofițer de stat major.*

Referitor la problemele tehnice și administrative, localul de redacție, tipografia și mașinile, hîrtia, cerneala etc., urmau să primească sprijinul armatei. Mihail Sadoveanu, cerea, de asemenea, să se dea ordin ca cenzura militară să dea cu precădere telegramele aliaților și să se înlesnească primirea publicațiilor străine, ca ziarul să fie cît mai bine și mai rapid informat. Pentru desene, socotește că cel mai potrivit ar fi pictorul Mantu, atunci mobilizat la arsenal, iar instalația zincografică și zincograful Marvan să fie luați de la institutul geografic. În privința fondurilor, scriitorii primesc un control din partea armatei[8].

Un căpitan, Petrescu, face un referat la raportul lui Mihail Sadoveanu, arătînd că delegatul scriitorilor, M. Sadoveanu, a stabilit programul și activitatea ziarului. La 31 ianuarie 1917, generalul Prezan punea următoarea rezoluție: «Aprob cu totul proiectul de față. Mi se va face un raport detailat de modul cum fondatorii înțeleg să organizeze jurnalul»[9].

În dosarul de arhivă la care ne referim, se păstrează o ofertă din 12 ianuarie 1917 a lui Alfred Hefler, proprietar și conducător al tipografiei Versuri și proză *din Iași, situată pe strada Ștefan cel Mare nr. 20, către locotenentul Mihail Sadoveanu, delegatul Marelui Cartier General, însărcinat cu apariția ziarului* „România". *Hefler se oferă să tipărească ziarul în tirajul necesar; el va fi conducătorul tehnic al ziarului, care va apare în format de 1/2 nr. 12, avînd 4 pagini, și cere 240 lei pe zi pentru tipărirea unui tiraj de 20.000 exemplare*[10].

---

[5] Arh. Inst. Centr., dos. 122. (1918), f 4.
[6] ibidem.
[7] ibidem.
[8] ibidem.
[9] ibidem.
[10] idem, f. 7—8.

d) telefon: punerea la dispoziția gazetei a materialului de fapte și fotografii

f) să se dea ordin să se puie la dispoziția gazetei de către cenzura militară, cu precădere telegramele aliaților

g) să se înlesnească procurarea publicațiilor străine

h) în cazul evacuării Moldovei, ziarul să fie transportat cu întreg materialul tipografic și să fie menținut pentru a apare mai departe.

Așa el va fi un cheag pentru armată și pribegi, un document și o legătură necontenită cu aliații.

3) Scriitorii s-au mai rugat să se precizeze situația lor față de Cartier și să se ia în considerație chestia rechiziției cîtă vreme va apare sub auspiciile MCG.

De asemenea vă roagă să luați act că proprietatea ziarului le aparține și îndată ce MCG se va desființa ei sunt liberi a o scoate pe cont propriu.

Primul număr al ziarului iese joi 2 februarie 1917, în 2 pagini din cauza lipsei de hîrtie. Redacția ziarului era la Iași pe strada Lăpușneanu 83; numărul se vindea cu 10 bani, iar militarii îl plăteau cu 4 bani, după cum reiese dintr-un raport al armatei. Editorialul primului număr, după cum am mai arătat, era semnat de Octavian Goga și era intitulat Spre biruință. *Goga scria următoarele: « Pe cîmpul întins, unde se prind în mănunchi puterile de apărare ale unui neam, venim astăzi și noi, o seamă de oameni ai condeiului, să vorbim cu soldatul și cu civilul și să ne facem de-a lungul satelor și orașelor vestitorii cîntecului de biruință care se urzește ceas de ceas »* [11].

În numărul 2 al ziarului, apărut vineri 3 februarie 1917, articolul de fond este iscălit de Mihail Sadoveanu, unde vorbește de faptul că poporul român este pașnic, chiar în război se poartă civilizat, căci « ...ura aceasta nu-i omenească; noi nu cunoaștem asemenea ură » [12].

Sadoveanu, în cuvinte calde, emoționante, a descris în coloanele ziarului luptele de la Mărăști, Mărășești, Oituz etc., a scos în evidență victoriile noastre și a îmbărbătat populația țării.

Din materialele dosarului, reiese că ziarul își încetează apariția la 23 martie 1918. Este drept că același ziar apare, din ianuarie 1919, la București, adică cu același titlu și tot organ al apărării naționale. Pe baza materialelor pe care le folosim, putem trage concluzia că angajamentul luat de Sadoveanu în 1917 a fost îndeplinit față de Marele Cartier General al Armatei, el nemaiavînd un rol de conducere la reapariția ziarului.

Deoarece ziarul „România" *a fost calomniat în presă la începutul anului 1918, conducerea armatei a dat ordin să se facă o anchetă minuțioasă, deoarece indirect era calomniat și Marele Cartier General, care a finanțat și a patronat ziarul. La 7 aprilie 1918, intendentul colonel Ionescu Marin, înaintează raportul nr. 45 către Serviciul Intendenței al Marelui Cartier General, despre ancheta făcută. El arăta:*

[11] *„România"*, joi 2 februarie, 1918.

[12] *„România"*, 3 februarie 1917.

Pentru cronica militară ar urma ca MCG să desemneze colaborator pe un ofițer de stat major.

Desenatorul cel mai potrivit pentru gazetă ar fi pictorul Mantu, actualmente mobilizat la Arsenal.

Instalația zincografică, materialul și zincograful (Mardan), sunt la Institutul geografic.

În ceea ce privește cheltuielile, lucrătorii și alte amănunte, se poate consulta iarăși devizul aproximativ al Domnului P. Locusteanu, înaintat odată cu memoriul.

Pentru a garanta însă MCG că nu se vor face cheltuieli exagerate pe care el ar trebui să le suporte, scriitorii primesc un control militar și se obligă în același timp să consemneze ori unde sumele ce ar rezulta ca excedent și care ar alcătui un fond de rezistență al personalului cu obligațiunea însă de a restitui fondatorilor la data cînd MCG nu va mai avea nevoie de serviciile ziarului.

Lct. M. Sadoveanu

(Arh. Ist. Centr., Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dos. 122 (1918), f. 4–5)

« Pentru apariția unui organ de publicitate, care să se poată trimite și trupelor pe front sau în refacere cu scop ca să le ridice moralul și să le alunge atmosfera greoaie care apăsa la sfîrșitul anului 1916, Marele Cartier General a hotărît și a însărcinat pe locotenentul Sadoveanu cu apariția unui asemenea organ »[13]. *Raportul arată în continuare felul ireproșabil în care s-a achitat Sadoveanu de această sarcină; în plus aflăm o serie de amănunte privind partea tehnică. Astfel, pentru buna apariție a ziarului, s-a rechiziționat în plus, de la tipografia* Progresul *din strada Ștefan cel Mare nr. 6, o mașină tipografică format 12, marca Frenkenthal, iar inginerul V. Serghi din direcția Geniului, a rechiziționat din Galați, de la tipografiile* Buciumul român, Dunărea *și* Cultura, *358 kilograme de litere. Dintr-o chitanță aflăm că inginerul V. Serghi a predat 551,500 kilograme de litere încă la 23 ianuarie 1917*[14]. *Raportul mai arată că trupele primeau pe front cu regularitate, zilnic, cîte 15 000–20 000 de exemplare, iar hîrtia se procura de la Letea*[15].

Dosarul ne pune la dispoziție o serie de amănunte: salariul lucrătorilor, mecanicilor, cît ulei, benzină, cerneală etc. se consumau, și că administrația, în afară de ziarul „România", *a scos paralel și revista* „Greierul" *în tiraj de 16 000 exemplare săptămînal*[16].

La dosar mai există o piesă, raportul confidențial din 10 aprilie 1918 al generalului de divizie intendent Zaharia către generalul de corp de armată Prezan, în care se arată: « Administrația ziarului a fost condusă cu perfectă cinste, cheltuielile niciodată nu au trecut peste bugetele aprobate de noi; acestui fapt precum și dispoziții ce am luat de a permite vînzarea ziarului pe piață datorim avantajul ce au avut de a nu plăti foaia mai scump ca 4 bani, preț cu care la noi în țară nici în timp normal nu s-a vîndut vreun ziar »[17].

Deci concluziile anchetei sînt deosebit de clare de felul cum Mihail Sadoveanu a condus acest ziar și cum a grupat în jurul său toate talentele timpului. Prin paginile ziarului toate forțele poporului român au fost mobilizate pentru a înfrînge pe inamic și a lupta pentru desăvîrșirea unității naționale.

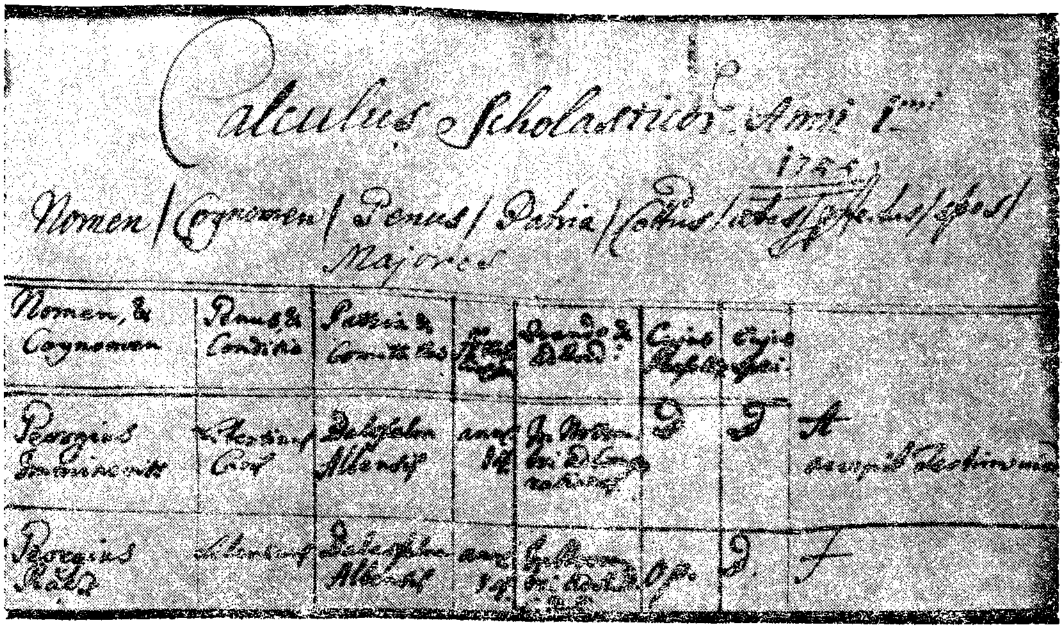
Nicolae CIACHIR

---

[13] Arh. Ist. Centr., fond Casa regală, dos. 122 (1918), f. 9.
[14] ibidem.
[15] ibidem.
[16] idem, f. 10–11.
[17] idem, f. 11.

IPOTEZE: SĂ FIE BLAJUL VATRA STRĂBUNILOR LUI EMINESCU?

Calculus Scholasticor. Anni 1mi
Nomen / Cognomen / Genus / Patria / ...
Majores
Nomen & Cognomen

CERCETĂRILE ÎN LEGĂTURĂ CU ASCENDENȚII lui Eminescu sînt orientate într-o direcție nerodnică și ipotezele emise în cursul a mai bine de-o jumătate de veac de la moartea poetului continuă să rămînă fără acoperire documentară. Originea familiei sale este căutată cînd printre nobilii polonezi, cînd printre negustorii turci și armeni, cînd printre ostașii lui Carol al XII-lea, pribegi în Moldova. Asemenea opinii pune în circulație, încă în 1892, N. Petrașcu susținînd că Eminescu s-ar trage dintr-un « strămoș oriental, Emin Efendi, negustor turc » [1], venit în Moldova în chestiuni de afaceri și căsătorit aici cu o romîncă. Biograful lui Eminescu înregistrează și cealaltă versiune, poate pentru ineditul ei, potrivit căreia poetul ar cobori dintr-un « strămoș militar suedez », rămas în țară după plecarea armatei lui Carol al XII-lea de pe pămîntul romînesc. Comemorarea în 1909 a zece ani de la moartea lui Eminescu readuce în discuție problema ascendenților familiei sale și este solicitat să dea lămuriri și Matei Eminescu, fratele mai mic al poetului. Într-o scrisoare către Corneliu Botez, din 29 aprilie 1909, Matei Eminescu arată că tatăl său se considera coborîtor dintr-un ofițer de cavalerie din armata lui Carol al XII-lea, scăpat din catastrofa de la Poltava [2]. Mama poetului susținea, în schimb, că Iminovicii erau « oameni de jos », fapt care ar explica,

[1] N. Petrașcu, *Mihail Eminescu*. Studiu critic, „*Convorbiri literare*", XXV, nr. 11–12, 1 martie 1892, p. 1041.

[2] Augustin Z. N. Pop, *Contribuții documentare la biografia lui Eminescu*, București, 1962, p. 281. Se publică și celelalte scrisori ale lui Matei Eminescu către Corneliu Botez.

după spusele lui Matei Eminescu, atitudinea rezervată a tatălui său, ridicat în rang boieresc, față de rudele sale, țărani în satele bucovinene. Ipoteza cu privire la originea suedeză a familiei poetului este părăsită şi locul ei îl ia cea a ascendenței poloneze. Iminovicii din Bucovina sînt puși în legătură cu Eminowicz-ii din Polonia şi omonimiile onomastice sînt invocate ca argumente hotărîtoare. Originea poloneză a familiei poetului părea să capete o confirmare documentară încă în 1922, cînd Leca Morariu descoperă într-un Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien, tipărit la Lemberg în 1819, un Michael von Eminowicz, « Kriminal-Akzeissist » la Tribunalul din Vijnița [3]. Grigore Nandriş intră, un an mai tîrziu, în legătură cu un Vichenty Eminowicz, consilier comunal din Cracovia, care îi pune la dispoziție şi un arbore genealogic al familiei sale. Este inclus aici şi poetul român [4]. Genealogistul polonez dispune de documente numai pentru ascendenții de pe pămîntul țării sale. Cînd trece să facă legătura cu familia poetului român, lucrează cu ipoteze, care nu au depăşit acest stadiu nici după trecerea a mai bine de o jumătate de secol [5].

Omonimiile onomastice sînt invocate şi atunci cînd se caută să se demonstreze originea armeană a familiei poetului. Petru Tomaschek, autor al unei monografii în germană, Mihail Eminescu der Dichterkönig Rumäniens, tipărită în 1914 [6], se impune, fără îndoială, ca unul din cei mai buni cunoscători ai operei poetului român. Profesorul din Siret stăruie, în studiile sale publicate după 1920, pentru atribuirea originii armene Iminovicilor de pe pămîntul Bucovinei [7]. Tomaschek invocă în sprijinul ipotezei sale prezența în această provincie a armenilor încă din vremea lui Alexandru cel Bun, ocupația de administrator de moşie a tatălui poetului, ocupație practicată şi de armeni, precum şi etimologia patronimicului familiei, cu acel emin, pe care îl interpretează: om de încredere, demn de încredere, cinstit. Nici existența armenilor în Bucovina din timpuri străvechi şi nici ocupația lor de administratori de moşie nu demonstrează ascendența armeană a familiei poetului. După Petru Tomaschek susțin ascendența armeană a Iminovicilor din Bucovina A. Acterian [8] şi H. Dj. Siruni [9]. «Armenii, negustori de vite,— scrie N. Iorga în prefața cărții celui din urmă —, care veneau în Moldova în secolul al XVIII-lea nu-şi căutau sălaşurile în sate. Originea rurală a familiei Eminescu ne îndreaptă prin urmare pe alt drum.»

Concomitent cu cele două direcții privind originea familiei poetului — poloneză sau armeană — se inaugurează, prin studiile lui Vasile Gherasim şi o altă orientare. Profesorul cernăuțean părăseşte terenul speculațiilor în jurul omonimiei onomastice şi de altă natură şi face investigații în arhiva parohiei din Călineştii lui Cuparencu, vatra Iminovicilor cu rezultate surprinzătoare. V. Gherasim poate întocmi, pe baza cercetării registrelor de stare civilă, prima schiță genealogică a familiei poetului, care ne duce pînă la jumătatea secolului al XVIII-lea [10]. Se desprinde din documente că forma mai veche a numelui familiei este Iminovici şi nu Eminovici şi că ascendenții poetului sînt de origine țărănească şi românească [11]. G. Călinescu preia rezultatele cer-

---

[3] Leca Morariu, *Gheorghe Eminovici tatăl lui Eminescu (În urmărirea obîrşiei lui Eminescu)*, „*Glasul Bucovinei*", V, nr. 1156, 28 dec. 1922, pp. 2–3; nr. 1157, 29 dec. 1922, pp. 2–3.

[4] Grigore Nandriş, *Aspecte din Polonia contemporană*, „*Adevărul literar şi artistic*", III, nr. 121, 18 martie 1923, p. 4; *Familia Eminowicz în Polonia*, „*Junimea literară*", XII, nr. 4–5, aprilie–mai 1923, pp. 86–90.

[5] Un articol din 1931, *Contribuții la originea lui Mihai Eminescu* („*Îndreptarea*", nr. 77, 28 aprilie, pp. 1–2) reia discuția cu privire la originea poloneză a poetului, fără să aducă informații noi.

[6] Peter Tomaschek, *Mihail Eminescu der Dichterkönig. Ein Bild seines Lebens und seiner Zeit*, Cernăuți, 1914.

[7] Peter Tomaschek, *Die Abstarumung Eminescus*, „*Czernowitzer Morgenblatt*", VI, nr. 1449, 8 mai 1923, pp. 2–3; *Cercetări noui referitoare la originea lui Mihail Eminescu*, Siret, 1925.

[8] Arşavir Acterian, *Despre originea lui Mihai Eminescu*, „*Ideea românească*", I, nr. 5–10, septembrie 1935– februarie 1936, pp. 217–224.

[9] H. Dj. Siruni, *Opera lui Eminescu (cu o scrisoare a lui N. Iorga şi o dare de seamă a lui Gr. M. Avakian)*, Bucureşti, 1941.

[10] Vasile Gherasim, *În satul Eminovicienilor (Cîteva lămuriri cu privire la originea lui Eminescu)*, „*Convorbiri literare*", LIV, nr. 11, noiembrie 1922, pp. 834–845.

[11] Leca Morariu, eminescolog cu merite incontestabile, însă intolerant, polemizează cu V. Gherasim într-o serie de articole: *Obîrşia lui Eminescu* („*Glasul Bucovinei*", nr. 1227, 29 martie 1923, pp. 2–3, nr. 1228, 30 martie 1923, p. 2); *Iarăşi obîrşia Eminovicenilor* („*Glasul Bucovinei*", nr. 1252, 1 mai 1923, pp. 2–3); *Nici cîmp de bătaie, dar — nici bătaie de cîmp ! ...* („*Glasul Bucovinei*", nr. 1254, 4 mai 1923, pp. 2–3). V. Gherasim îşi apără punctul său de vedere şi-i răspunde lui L. Morariu în mai multe articole: *Familia Eminovici (Cîteva precizări cu privire la originea lui M. Eminescu)*, „*Poporul*", IV, nr. 34, 21 ianuarie 1923, p. 1, reprodus în „*Convorbiri literare*" (nr. 2, februarie 1923, pp. 185–188); *Iarăşi originea lui M. Eminescu*, „*Revista Moldovei*", III, nr. 5, septembrie 1923, pp. 1–11, *şi Eminescu – cîmp de bătaie (Metode şi concepții)*, „*Poporul*", IV, nr. 44, 8 apri-

cetărilor lui V. Gherasim ironizînd încercările de a atribui ascendenților poetului o origine fabuloasă sau străină [12].

Cercetările din ultimele decenii reiau ipotezele puse în circulație în 1922 și mai înainte și invocă noi argumente în sprijinul originii străine a ascendenților poetului. Augustin Z. N. Pop, într-un studiu Iminovici, Eminovici, Emineanu, Eminescu [13], insistă asupra ipotezei lui Petru Tomaschek privind originea armeană a Iminovicilor și-i consideră și el orientali, însă turci. Patronimicul Iminovici este echivalat cu meseriaș, producător de iminei. Iminovicii sînt însă țărani și nu se vede din documente pe întinderea a mai bine de un secol că vreun membru al familiei ar fi practicat meserii și cu atît mai puțin cea de papucari. Este reluată și discuția cu privire la originea poloneză a Iminovicilor. George Sanda procură în monografia sa consacrată acestei probleme un bogat material informativ în legătură cu familia poeților Jan, Roman și Ludwic Eminowicz [14]. Documentele sînt interesante pentru cunoașterea culturii poloneze, însă nu dovedesc înrudirea Eminowicz-ilor cu Iminovicii de pe pămîntul Bucovinei. Am fi așteptat ca măcar în monografia închinată de George Munteanu vieții lui Eminescu să găsim informații noi privind ascendenții poetului [15]. Dar și aici se spune ceea ce se știe de multă vreme.

Cercetările orientate în direcția afilierii Iminovicilor la unele familii străine se întemeiază pe omonimii onomastice. Aria de răspîndire a onomasticii este însă mult mai largă și s-ar fi cuvenit ca investigațiile să fie extinse și la alte zone geografice. Omonimia onomastică nu este, pe de altă parte, perfectă și pentru a omologa patronimicul Iminovici cu Eminovicz se cer explicații suplimentare, care întîrzie să vină. George Sanda caută să le eludeze prin introducerea unui fals în demonstrația științifică. Deși documentele arată că forma mai veche a numelui familiei este Iminovici, susține că aceasta ar fi « denaturarea inversă a numelui (nu Iminovici în Eminovici, ci Eminovici în Iminovici) ». Afirmațiile merg împotriva realităților din documentele românești și sînt, pe cît de categorice, pe atît de lipsite de bază științifică. Semnificativ este și faptul că cercetările orientate în această direcție nu au putut produce, pînă acum, nici un document prin care să se facă racordarea Iminovicilor la familiile străine. Sînt motive suficiente să căutăm, cum cerea N. Iorga, acum trei decenii — alte drumuri.

Călineștii lui Cuparencu, satul de origine al familiei lui Eminescu, se numea inițial Călineștii de Sus și-și ia numele de la călină (Viburnum opulus, Rainweide), arbustul cu fructe roșii. Satul este situat într-o zonă și astăzi împădurită și-l întîlnim menționat în documente încă în domnia lui Alexandru cel Bun. Ieremia Movilă, domnul Moldovei, întărește, în 1597, unui slujbaș al său, în baza privilegiilor din domniile anterioare, stăpînirea asupra satului Călinești, « partea de sus și cu loc de mori pe Horaiță » [16]. Se întemeiază în vecinătate satul Călineștii de Jos și un al treilea Călinești, care primesc numele Călineștii lui Ienachi și, respectiv. Călineștii lui Vasilachi. Călineștii de Sus intră în stăpînirea familiei Cuparencu probabil la începutul secolului al XVIII-lea. Figura mai reprezentativă a acestei familii este, fără îndoială, Mihail Cuparencu, care face din Călineștii de Sus centrul celor trei sate. Mihalache Cuparencu, cum figurează în documente, înalță, înainte de 1806, biserica din sat și la ea servește, ca dascăl, Vasile Iminovici, bunicul poetului.

Conscripția generală Beschreibung der Bukowina, întocmită în 1776 de generalul Gavril baron Splény de Miháldy, primul guvernator al Bucovinei, la numai un an de la ocuparea provinciei de austrieci, înregistrează 14 992 familii țărănești, 22 boierești, 175 de mazili, 149 de răzeși și 501 fețe bisericești (preoți, călugări, călugărițe) [17]. Conscripția înregistrează și 58 familii de armeni, 526 familii de evrei și 294 familii de țigani. Armenii și evreii trăiau în cele trei orașe: Cernăuți, Suceava și Siret, iar țiganii erau, în mare parte, nomazi. Atît conscripția lui Splény, cît și conscripțiile întocmite de Carol Enzenberg, succesorul său, nu consemnează prezența pe pămîntul Bucovinei și a altor naționalități. Conscripția lui Splény înregistrează în Călineștii lui Cuparencu, în 1776, 2 mazili, un preot și 29 de familii țărănești. Stăpînirea austriacă îi găsește pe Iminovici cu gospodărie în vatra satului,

lie 1923, p. 4. Acum îi trimite lui Leca Morariu și Matei Eminescu scrisoarea sa („*Junimea literară*", nr. 1–2, ianuarie–februarie 1924, pp. 4–8), cu « amintiri » privind originea familiei sale.

[12] G. Călinescu, *Viața lui Eminescu*, Ediția a treia revăzută, București, 1938, p. 8.

[13] Augustin Z. N. Pop, *Noi contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, București, 1969, pp. 19–28.

[14] George Sanda, *Onomastică și genealogie. Emin-Eminovici*, „*Argeș*", nr. 4–5, aprilie–mai 1971, pp. 36–38. Fragment din monografie, cu bogat material ilustrativ privind Eminowicz-ii din Polonia.

[15] George Munteanu, *Hyperion I. Viața lui Eminescu*, București, 1973, p. 21.

[16] *Documente privind istoria României. Veacul al XVI-lea. A. Moldova, vol. IV (1591–1600).* București, 1952, p. 161.

[17] General Splény's *Beschreibung der Bukowina*. Herausgegeben von Dr. Johann Polek, Czernowitz, 1893, p. 166.

la numărul 27, gospodărie întemeiată, după părerea noastră, de Petre Iminovici, străbunicul poetului, trecută moştenire lui Vasile Iminovici, fiul său. Aici se naşte şi Gheorghe Iminovici, tatăl poetului.

Conscripţiile austriece consemnează în Călineştii lui Cuparencu şi prezenţa emigranţilor transilvăneni fără însă să specifice cînd s-au stabilit aici. « Hier siedelten sich — se arată în aceste documente — siebenbürgische Emigranten an» [18]. Nu s-a putut produce în cursul unui secol, cum am arătat, nici o mărturie documentară care să ateste legătura dintre Iminovicii din Călineştii lui Cuparencu, ţărani cu gospodărie în vatra satului şi ofiţerii sau soldaţii răzleţiţi, din armata lui Carol al XII-lea, între aceiaşi Iminovici, plugari din tată în fiu şi dregătorii turci cu misiuni în Moldova, negustorii armeni de vite, ori nobilii polonezi. Mărturii documentare, ca cele din Conscripţii, vin însă să ateste existenţa unor legături strînse între Bucovina şi Transilvania. Sînt documente de primă însemnătate pentru orientarea cercetărilor cu privire la ascendenţii poetului pe un drum nou.

Conscripţiile austriece dintre anii 1776 şi 1786 consemnează stări de lucruri petrecute într-un timp nu prea îndepărtat. Se explică de ce se face menţiune cu privire la prezenţa în Călineştii lui Cuparencu a emigranţilor transilvăneni. Emigrările din Transilvania sporesc considerabil după 1746, cînd Constantin Mavrocordat desfiinţează şerbia în Moldova şi apoi şi din Muntenia, cea dintîi reformă de acest fel în Europa [19]. Prin această reformă se fixează ţăranilor să presteze pentru stăpîn 24 de zile de lucru anual în Moldova şi 12 zile de lucru în Muntenia. Domnii din Moldova şi Muntenia manifestau, pe de altă parte, cea mai largă înţelegere faţă de emigranţii transilvăneni. Constantin Racoviţă, domnul Moldovei, porunceşte dregătorilor săi, în 1756, ca fiecare băjenar să primească găzduire « nesupărîndu-se oricît de puţin şase luni şi după aceea să intre în aşezare » [20]. Se va vedea mai departe ce însemna « să intre în aşezare ». Obligaţiile iobăgeşti ale ţărănimii din Transilvania se ridicau la 4—5 zile de lucru săptămînal şi cum « domnii de pămînt » reprezentau şi administraţia de stat, iobagii puteau fi scoşi la lucru toată săptămîna şi de primăvara pînă iarna. « Noi cari suntem iobagii M[ăriei]-Sale d[omu]lui Iosif Telechi — declară ţăranii din Recea (Făgăraş) la o anchetă întreprinsă în iulie 1726 cu privire la cauzele emigrărilor — ne ruinăm şi sărăcim din cauza slujbei peste măsură fiindcă iarna abia ne lasă 1—2 zile pe săptămînă ca să lucrăm pe seama noastră, iar vara de loc nu ne lasă o zi, ci îndată ce primăvara soseşte timpul lucrului ne ţine de luni dimineaţa pînă sîmbătă şi aceasta, pînă la jumătatea iernii » [21]. Din ancheta întreprinsă în 1726 în 33 comune din Ţara Făgăraşului se vede că în numai cîţiva ani îşi părăsiră aşezările din cauza obligaţiilor iobăgeşti, a abuzurilor administraţiei de stat şi a angaralelor pentru armată aproape 400 de familii. Emigrările sînt determinate şi de politica de catolicizare dusă de Austria prin mijlocirea căreia spera să realizeze unitatea imperiului, peste individualitatea naţională a popoarelor de sub stăpînirea sa. Masele ţărăneşti din Transilvania se alătură bisericii ortodoxe, persecutată de stăpînirea austriacă şi sate întregi părăsesc unirea şi revin la ortodoxism [22]. Călugărul Sofronie se pune în fruntea acestei mişcări populare şi în vara anului 1759 răscoala cuprinde comitatele din sudul Transilvaniei — Hunedoara, Orăştie, Alba, Sebeş, Sibiu, Făgăraş— şi tinde să se extindă şi în părţile nordice ale provinciei. Curtea din Viena, înspăimîntată de amploarea mişcărilor ţărăneşti dă în 21 martie 1760 o Proclamaţie prin care lasă « neuniţilor » în districtele din sudul Transilvaniei 158 de comune [23]. Se lasă « neuniţilor » cel mai mare număr de comune în districtul Făgăraşului şi între ele figurează şi Recea, Ohaba, Drăguş, Şinca şi Vadul. Proclamaţia avea menirea să oprească extinderea mişcărilor ţărăneşti şi să dea răgaz Curţii din Viena să concentreze forţele militare în Transilvania. Curtea din Viena numeşte guvernator al Transilvaniei pe generalul Adolf N. Buccow, care trece, cu corpul său de oaste, la reprimarea satelor revenite la ortodoxie. Sînt ridicate spînzurători în piaţa Făgăraşului, considerat centrul răscoalei, se dărîmă mînăstirile « ne-

**Harta comunei Călin[e]
lui Cuparenco din sec[
trecut.**

[18] Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774—1775)*, Czernowitz, 1895, p. 43.

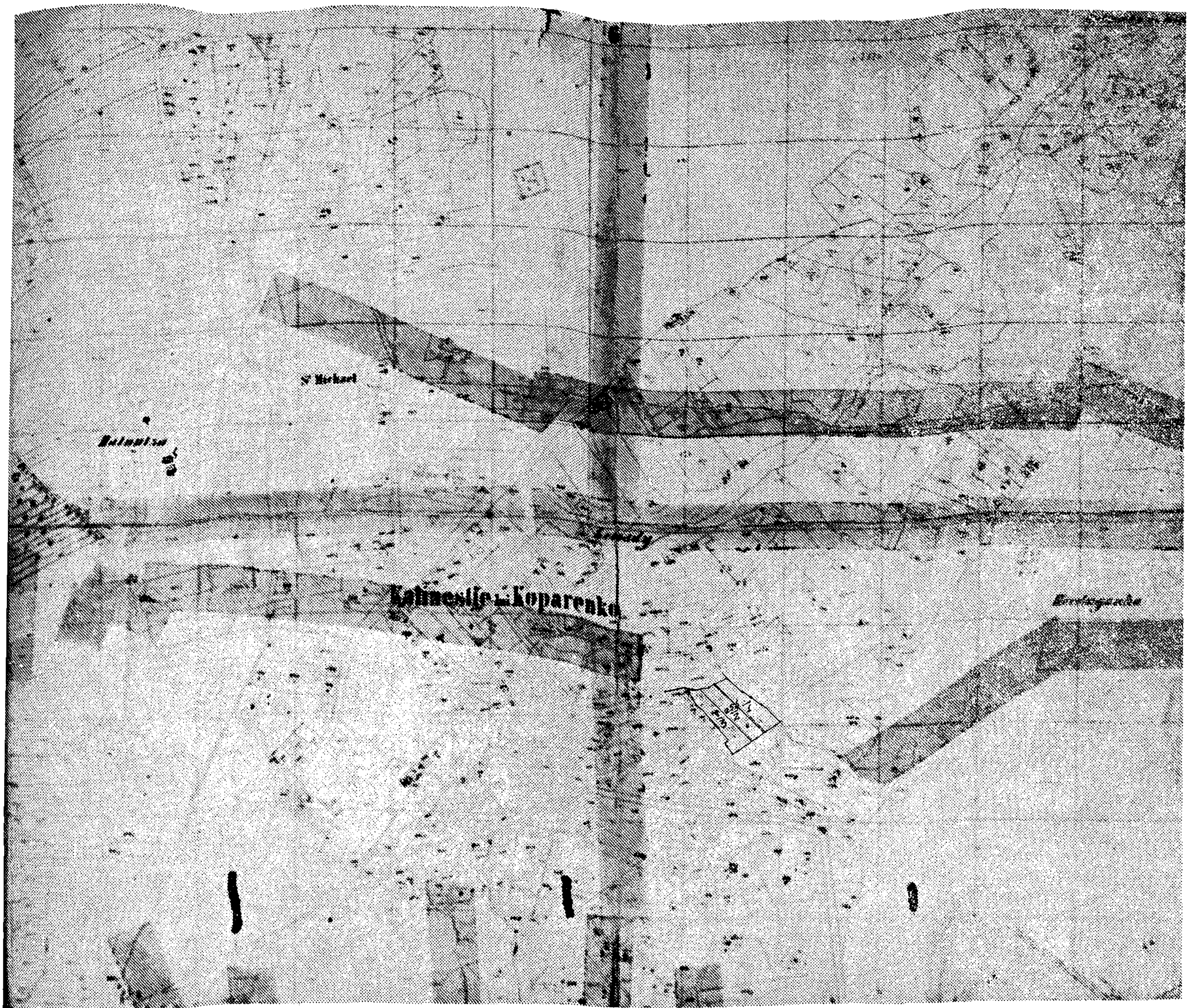
[19] Ştefan Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII—XX (cercetări de demografie istorică)*, Bucureşti, 1971, p. 139.

[20] Idem, p. 140.

[21] Ştefan Meteş, *Situaţia economică a românilor din Ţara Făgăraşului*, I, Cluj, 1935, p. 344.

[22] *Istoria României*, III, Bucureşti, 1964, p. 423 şi urm.

[23] Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron şi Dionisie Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 pînă la 1764*, Blaj, 1902, p. 177.

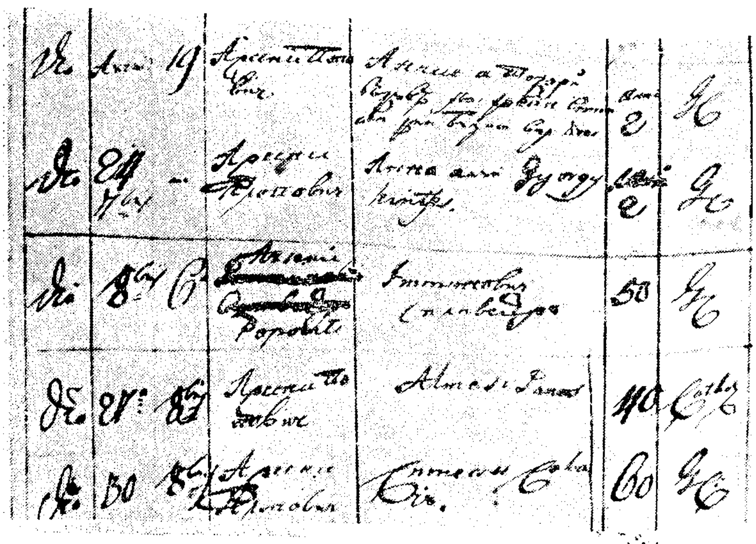
uniților » și se aplică pedepse drastice împotriva « instigatorilor » la răscoală și a celor care nu acceptau să revină la unire. Măsurile represive împotriva răsculaților au ca urmare trecerea în Muntenia și Moldova a unui număr tot mai mare de români, ca în 1767 exodul emigranților să se cifreze la 24 000 de familii [24]. De pe pămîntul Făgărașului fugiră, se arată într-un document din mai 1766, « numai luna aceasta 4000 » de persoane, iar marea emigrare din 1767 face « un mare gol în fondul contribuțiilor » [25]. Aici stă și explicația pentru măsurile severe luate de stăpînirea austriacă împotriva emigrărilor. Con-

[24] N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, II, București, 1896, p. 189.

[25] Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII – XX*, București, 1971, p. 137.

voaiele băjenarilor sînt oprite din drum și în 1763 se produc la granița dintre Transilvania și Bucovina ciocniri violente între emigranți și posturile de pază, care se soldează cu morți și zeci de răniți[26]. În exodul românilor transilvăneni din acești ani trec în Bucovina și aceia dintre Iminovici, care nu acceptă să-și părăsească legea străbună.

Există în Transilvania cîteva centre în care Iminovicii apar în documente încă la jumătatea secolului al XVIII-lea. Unul din aceste centre este Blajul, unde găsim pe la 1755—1767 cel puțin patru familii cu numele Iminovici. O conscripție școlară din 1755, Calculus scholasticorum, privind elevii din Blaj, se deschide cu Georgius Imminovits, elev în grupa ultimă de studii (majores), iar în grupa mijlocie (mediocres) vedem alți doi elevi cu același nume: Ioseph Iminovics și Ioanes Iminovits. În Însemnarea Gramaticilor ai școalei românești din Blaj, care cum îl cheamă și din ce sat și varmeghie este, în ce an și lună au venit, cît au șezut și ce au învățat din 19 februarie 1757, întîlnim în grupa inferioară (minimi) și un al patrulea elev cu acest nume, Basilius Iminovits. Acum se specifică și cînd a venit la școală și ce învăța: « au venit în 1757 febr[uarie] 2 și s-au apucat de la buchi »[27]. Vasile Iminovici figurează și într-o altă conscripție școlară, Eorum scholasticorum qui et quo ordine ex proximo exercitio annuali scilicet tentamine legi merentur nomina in suprema gramatices classe din 20 aprilie 1763. Școlarii blajeni vin din familii diferite. La rubrica Genus et conditio se specifică: Libertinus civilis (George Iminovici), ingenuus popae filius (Iosif Iminovici), liber (Ioan Iminovici). Nu se fac asemenea mențiuni și pentru Vasile Iminovici. Școlarii blăjeni sînt apropiați ca vîrstă — George Iminovici se naște prin 1741, Iosif Iminovici în 1745, Ioan Iminovici în 1748, iar Vasile Iminovici în 1747, putînd fi frate cu unul din aceștia. Deși publicate de multă vreme, conscripțiile școlarilor din Blaj nu au stat în atenția cercetătorilor. Numai G. Bogdan-Duică se oprește la ele într-o notă ironică. « Pentru cei ce caută-n Eminescu turcisme și polonisme — scrie savantul clujean — iată că între elevii școalei române din Blaj se afla la 1757 un elev Vasile Iminovici (din Blaj), iar în 1763, un Iosif Iminovics. Tot turci și poloni din Ardeal »[28].

Investigațiile întreprinse la Blaj ne-au condus la descoperirea altor familii Iminovici care ne aduc mai aproape de zilele noastre[29]. Cei dintîi Iminovici la care ne oprim fac parte din generația școlarilor întîlniți în conscripțiile din anii 1757—1767. Georgie Iminovici se naște în 1737 și moare în 10 iulie 1789[30], al doilea, Petru Iminovici, se naște în 1741 și moare în 22 decembrie 1811, iar al treilea, Ioan Iminovici, se naște în 1742 și moare în 13 ianuarie 1812. Nu este cu putință să stabilim pe baza documentelor de care dispunem, gradul de rudenie cu școlarii din conscripții. Ținînd însă seama că și acești Iminovici sînt din Blaj, putem presupune că aparțin aceloraşi familii. La începutul secolului al XIX-lea, alți patru Iminovici întemeiază familii, fără însă ca ele să se ramifice în linie bărbătească. Silivestru Iminovici, născut în 1768 se căsătorește cu o Catrină, cu care are mai mulți copii. Iosif,

---

[26] E. Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, II, București, 1900, p. 229.

[27] Z. Pâclișanu, *Documente p itoare la istoria școalelor din Blaj*, „*Revista arhiv r*", *1928—1929*, nr. 5, [1930], p. 416; Studiul se p lică și în volum. Conscripțiile se păstrează la Ar ele Statului din Cluj, Fond Blaj, doc. nr. 200, 5 și 400.

[28] G. Bogdan-Duică, *Iminovi* „*Mihai Eminescu*", III, nr. 9, 1932, p. 17

[29] Informațiile cu privire la Iminovicii din Blaj le-am extras din registrele de stare civilă ale parohiei greco-catolice din Blaj. Registrele țin evidența populației începînd cu anul 1789 și se păstrează la Arhivele Statului din Alba Iulia (Depozitul Blaj. Fond Parohia greco-catolică Blaj).

[30] *Protocoalele morților* consemnează numai vîrsta, nu și anul nașterii. Stabilirea anului nașterii o facem prin deducții, fiind consemnate data morții cu lună, zi și an și vîrsta la care a decedat.

unul dintre băieţii lor, se naşte în august 1789, iar altul, Georgie, în 25 august 1798. Silivestru Iminovici era om cu trecere şi-l vedem cununînd în cele mai de seamă familii blăjene. Moare în 6 octombrie 1818. Petru Iminovici se naşte în 1790 şi se căsătoreşte cu Ana (Anica) Marga, dintr-o familie întîlnită şi în alte părţi ale Transilvaniei. Petru Iminovici moare în 7 februarie 1845. Un alt Iminovici, Nicolae, născut în 1795, se căsătoreşte tot cu o Ană. Moare în 7 februarie 1845, în vîrstă de 50 de ani, iar Ana, soţia sa, în 18 ianuarie 1853. Georgie Iminovici, întemeietorul celei de a patra familii, se naşte în 1800 şi se căsătoreşte, în 20 mai 1836, cu Ana Crăciun. Un alt Iminovici, Nicolae, născut în 1817, nu se căsătoreşte. Moare în 7 martie 1866. Un destin tragic apasă asupra Iminovicilor din Blaj şi moartea le seceră copiii înainte de a ieşi din această vîrstă. Aceia care rămîn în viaţă sînt seceraţi şi ei de boli. Georgie Iminovici (1853—22 mai 1877) moare de « aprindere de pulmoni », Ioan Iminovici (1834—28 februarie 1870) şi Ana Iminovici (1847—14 iunie 1866) de « oftică ». Protocoalele reflectă această stare tristă de lucruri şi, după 1878, numele familiei se întîlneşte tot mai rar în documente.

Eminescu soseşte la Blaj în primăvara anului 1866, cînd salută din dealul Hulei, dacă ar fi să-i credem pe biografii săi, « Roma-mică » şi rămîne aici toată vara [31]. Nu este de închipuit că poetul nu ia cunoştinţă de existenţa Iminovicilor blăjeni şi că nu a stat în gazdă, dacă nu la ei, cel puţin la rude ale lor. « Amintirile » contemporanilor ne îndrumă în altă parte, însă multe din aceste întîmplări, puse pe seama lui Eminescu, aparţin unor epoci mult mai tîrzii. Eminescu şi-ar fi amintit cu plăcere din trecerea prin Blaj numai de sacagiul seminarului, care ştia să spună poveşti [32]. Biografii poetului — chiar şi cel mai recent [33] — susţin că Eminescu a ascultat poveştile lui Nicolae Mihu, mare povestitor şi sacagiu, în adevăr, însă după 1871. « Măgărariul seminarului » era, în 1866, Ioane Popu, cum se vede din protocoale [34] şi rămîne să se cerceteze dacă avea talent la povestit, asemeni succesorului său. Ioan Pop nu avea familie şi moare în 4 iunie 1871, în vîrstă de 55 de ani. Nu putea fi, la data cînd îl cunoaşte Eminescu, un bătrîn povestaş.

Există şi alte localităţi în Transilvania unde întîlnim familii Iminovici, înaintea atestării lor documentare şi în Bucovina. Ne oprim acum numai la Iminovicii din Vad în ţinutul Făgăraşului, unde au avut loc, cum ştim, mari mişcări ţărăneşti împotriva « unaţiei ». Găsim şi aici, ca şi la Blaj, mai multe familii Iminovici, cu gospodării în vatra satului, bine întemeiate. Georgie Iminovici, cel mai bătrîn om pe care îl găsim în Protocoalele Vadului [35], se naşte pe la 1762. Nu putem şti, pe baza documentelor de care dispunem, cine sînt părinţii săi şi ce atitudine au avut în timpul mişcărilor ţărăneşti de la 1760, conduse de Sofronie. Între Georgie Iminovici, care moare în 4 iulie 1857, în vîrstă de 95 de ani, şi Iminovicii de la începutul secolului al XIX-lea se interpun alţi Iminovici, despre care avem, de asemenea, informaţii parţiale. Protocoalele cuprind însă suficiente date ca să putem urmări trei din ramurile familiei, începînd de la 1800 şi pînă în zilele noastre. Întemeietorii celor trei ramuri sînt Ion Iminovici (?1801—14. I. 1864), Nicolae Iminovici (?1805—?) şi Georgie Iminovici (?1817—1. XI. 1892). Din Ion Iminovici descinde, prin Iacob Iminovici (24. IX. 1843 — 13. X. 1902), Ion Iminovici (18. XI. 1868— ?) şi Emil Iminovici, (14. IX. 1901— ?) familia lui Valer Iminovici, de azi, din Vad. Din Nicolae Iminovici descinde, prin Georgie Iminovici (5. III. 1832 — 22.VI.1893), Ion Iminovici (26. VIII. 1860— ?), şi Ion a Ion Iminovici (? 1901—?), familia lui Ion Iminovici, tractorist în Vad. Din Georgie Iminovici descinde, prin Georgie Iminovici (4. XII. 1840—19. V. 1872) şi Nicolae Iminovici (16. IV. 1843—9. II. 1919) familia lui Nicolae Iminovici din Cisnădie şi a lui Samuil Iminovici din Răşinari, satul lui Octavian Goga. Samuil moare în 12 aprilie 1916, probabil împuşcat, şi parohul din Răşinari îl înştiinţează pe cel din Vad, în 12 mai 1916, că Samuil Eminoviciu nu se mai afla printre cei vii şi că fusese îngropat într-o pădure [36]. Se desprinde de aici — şi am putea invoca mărturii asemănătoare şi din protocoalele de la Blaj — că numele familiei poetului circulă sub forma Eminovici, formă mai recentă nu numai în Bucovina, ci şi în Transilvania.

Din cele trei ramuri principale ale Iminovicilor din Vad se desprind, în cursul a aproape două secole,

---

[31] E. Dăianu, *Eminescu şi Blajul*, *„Familia"*, XXXVIII, nr. 26, 30 iunie/13 iulie 1902, pp. 301—302.

[32] Ştefan Cacoveanu, *Eminescu în Blaj*, *„Luceafărul"*, III, nr. 3, 1 februarie 1904, pp. 71—74.

[33] George Munteanu, *op. cit.*, p. 41.

[34] *Protocolul morţilor*. Arhivele Statului Alba-Iulia. Depozitul Blaj. Fond parohia greco-catolică. Moartea lui I. Pop este înregistrată la poziţia 23 din 4 iunie 1871, cu specificarea: « măgărariul seminarului ».

[35] Registrele de stare civilă ale comunei Vad, de unde luăm informaţiile, se păstrează la primăria din Şercaia. Vadul are registre de stare civilă începînd din 1820.

[36] Scrisoarea se păstrează în arhiva parohiei din Vad.

și multe laterale, cu răspîndire în afara satului. Unele familii sînt foarte numeroase și au cîte zece și chiar doisprezece copii. Moartea seceră însă cea mai mare parte a lor, ca și în familiile Iminovicilor din Blaj și Bucovina. Viața grea sub stăpînirea austro-ungară determină cel puțin patru Iminovici din Vad să emigreze în America. Sînt prea numeroși Iminovicii din Blaj și din Vad — îi întîlnim însă și în alte locuri — să nu admitem că s-au desprins din mijlocul lor și cu un veac mai înainte unele familii sau și numai persoane, și au plecat în pribegie din cauza condițiilor grele de viață și a persecuțiilor religioase. Atît Iminovicii din Blaj cît și cei din Vad acceptă unirea. Acelora dintre ei care se ridicară împotriva « domnilor de pămînt », a administrației de stat și a politicii de catolicizare nu le rămînea decît să-și părăsească vetrele străbune și să plece în pribegie spre alte ținuturi ale pămîntului românesc.

Conscripțiile privind emigranții transilvăneni din Bucovina, întocmite în 1778 de Carol Enzenberg, guvernatorul provinciei, Consignațiunea emigranților transilvăneni care s-au așezat în districtul bucovinean, cum au fost constatați în baza ordinului Comandamentului General din Liov din 27 ianuarie 1778 de către domnii ofițeri însărcinați anume cu aceasta, terminată în noiembrie 1778 și Consignațiunea localităților ce urmează în care se găsesc colonizați transmigranți, terminată în decembrie 1778 [37], înregistrează numele lor, localitatea și numele proprietarului pe moșia căruia s-au stabilit, precum și cauzele care i-au determinat să părăsească ținutul natal. Comisiile militare instituite de Enzenberg se deplasează din sat în sat și cer emigranților să indice și locul pe unde au trecut în Bucovina. Cei mai mulți dintre ei indică pasul Rodna, unde exista pază grănicerească, lăsînd să se înțeleagă că trecuseră Carpații cu permisiunea autorităților. Unii dintre emigranți dau răspunsuri evazive pentru motive lesne de înțeles: « prin codru, deal și vale ». Emigranții declară că și-au părăsit ținutul natal « din cauza schimbării credinței », « din cauza iobăgiei », « din cauza recrutării », iar cei mai mulți: « fără motiv ». Sună ca o ironie să declari că-ți părăsești satul și rudele « fără motiv ». Se ocoleau însă, printr-un asemenea răspuns, explicațiile privind raporturile lor cu foștii stăpîni.

Din Călineștii lui Cuparencu se prezintă în fața comisiei militare numai Lupu Ungureanu, plugar emigrat din Rodna în 1758, înaintea marilor mișcări țărănești, conduse de Sofronie. Mihalachi Cuparencu, pe moșia căruia se stabilise, depune mărturie că era « de folos comunei ». Nu se vede de nicăieri că s-ar fi prezentat și Iminovicii în fața comisiei militare. Locuitorii satelor bucovinene evită să fie înregistrați în conscripții de teama contractării de obligații materiale față de noua stăpînire și a luării în armată. Emigranții transilvăneni aveau și motive aparte să nu se prezinte în fața comisiilor militare. Curtea din Viena dispune, în urma marilor emigrări din 1763, ca juzii și jurații satelor transilvănene, unde aveau loc emigrări, să fie supuși la pedepse exemplare, iar sătenii să plătească impozitele în locul celor pribegiți, precum și taxele de mutare, cîte 40 de florini de fiecare fugar [38]. Curtea din Viena hotărăște, pe de altă parte, ca măcar un număr de emigranți, destul de mare, să fie readuși pe moșiile de unde plecaseră, și întreprinde în acest sens acțiuni diplomatice prin emisarii săi din Constantinopol [39]. Comisiile militare găsesc satele aproape pustii. Locuitorii se refugiază în păduri, iar cei din satele de pe graniță, cum era și Călineștii lui Cuparencu, trec în Moldova, ca să revină la casele lor numai după ce comisiile militare își terminară lucrările. Se explică de ce conscripțiile din anii 1776—1778 înregistrează în Călinești între 31 și 35 de familii, ca în 1783, la numai cîțiva ani după încheierea lor, să numărăm 79 de familii [40].

Emigranții transilvăneni stabiliți în Călineștii de Sus pare să fi beneficiat de o lege în vigoare în Bucovina înainte de ocuparea provinciei de Austria și potrivit căreia sătenii deveneau proprietari, cu drept de moștenire, pe terenurile ce le defrișau ca să ridice case și să-și facă ogoare pentru hrana lor și a vitelor. Harta comunei Călinești, întocmită în secolul trecut,

[37] Ion I. Nistor, *Bejenarii ardeleni în Bucovina*, *„Codrul Cosminului"*, II—III, 1927, pp. 445—533. Dăm titlul german al conscripțiilor: *Consignation Deren in dem Buccoviner District sich aufhaltenden Siebenb. Emigranten wie solche vermög hoher, General-Commdo-Verordnung d.d. Lemberg 27 t Januar von denen hiezu eigends ausgeschickten H. Officiers befunden worden* (3 noiembrie 1778), *Consignation über nachstehende Ortschaften, in die welchen die angesiedelten Transmigranten sich befindem* (15 decembrie 1778).

[38] E. Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, II, București, 1900, p. 229.

[39] N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*. Rapoarte consulare prusiene din Iași și București (1763—1844), București, 1897, pp. 7—8; *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, II, București, 1896, pp. 189—191.

[40] Țăranii din Călinești trec în Moldova, înainte și după ocuparea Bucovinei, și pentru muncile agrare și rămîn aici de primăvara pînă toamna. « Ein grosser Theil der Leute — se spune într-o monografie a Bucovinei despre acest exod al populației din Călinești — verlässt im Sommer das Dorf und begiebt sich nach Rumänien auf Arbeit » (*Die Bukowina*, Cernăuți, 1899, p. 218).

arată că Iminovicii și-au întemeiat gospodăria în partea satului ce se învecinează cu zona împădurită. În apropiere, se află și Poiana lui Hordugan, un imaș rezultat, desigur, tot din defrișări și pe care Cuparencii îl revendică ulterior. Sătenii îi trimit în judecată și Iminovicii vor fi în fruntea acestei acțiuni.

Există puține mărturii documentare în legătură cu Petrea Iminovici, străbunicul poetului, întîiul cu acest nume, întîlnit în scriptele din Călineștii de Sus. Se naște pe la 1732 și se însoară, nu știm cînd și unde, cu o Agafie, născută în 1736 și moartă în 7 aprilie 1818. Străbunicii poetului aparțin generației Iminovicilor din conscripțiile școlare de la Blaj și a acelora pe care i-am întîlnit în registrele de stare civilă din Blaj și Vad. Nu se vede de nicăieri că ar exista vreo legătură între primii Iminovici, atestați documentar pe pămîntul Bucovinei, și Eminowicz-ii din Polonia și cu atît mai puțin între ei și negustorii armeni, demnitarii turci ori ofițerii din armata lui Carol al XII-lea. Numele familiei apare în documente sub forma Iminovici, atît dincoace, cît și dincolo de Carpați, identică pînă și în aspectele grafice (Iminovici, Iminovics, Iminovits, Iminoviciu). Atît în Bucovina cît și în Transilvania forma Eminovici este de dată mai recentă și rămîne în sarcina lingviștilor să explice această « evoluție ». Polonezii sînt catolici și nu vedem ce i-ar fi putut îndemna să treacă la ortodoxism. Și pe deasupra să-și boteze și copiii: Petrea și Agafia!

Vasile Iminovici se naște în 1780, cîțiva ani după ocuparea Bucovinei de către Austria și la începutul secolului trecut se însoară cu o Ioană, dintr-o familie, nu știm, din Călinești sau transilvăneană, stabilită în Bucovina. Vasile Iminovici împarte cu preotul din sat cinstea de « cărturar » și este nu numai dascăl la biserică, ci și învățător. Un Tabelarnic protocol, pe anii 1815—1851, înregistrează căsătoria a cinci dintre copiii săi și face mențiune și despre ocupația sa [41]. Vasile Iminovici îndeplinește, cum se vede din Protocolul veniturilor parohiei din Călinești și funcția de epitrop bisericesc. În Tabelarnic protocol, cel mai vechi registru de stare civilă al comunei Călinești care se păstrează, numele bunicului poetului apare sub forma Iminovici, Iamenovici, Ieminovici. Nu se întîlnește, nici la această dată, destul de tîrzie, forma Eminovici. Documentele infirmă ipotezele privind ascendența străină a familiei poetului și puteau fi părăsite de multă vreme.

Există și mărturii documentare care arată că Iminovicii trec în fruntea sătenilor în conflictele cu proprietarii de moșii din raza comunei. Petrea Iminovici are, neîndoios, un rol important în 1782—1783, cînd se face în Călinești delimitarea proprietăților sătești de cele moșierești [42]. Acum se trece un imaș în folosința sătenilor, probabil pentru faptul că ei defrișaseră mai înainte pădurea de aici. Sătenii transformă imașul, desigur, în baza aceluiași drept, în pămînt cultivabil, ca să primească, după multe insistențe, Poiana lui Hordugan [43]. Cuparencii se consideră proprietari ai acestui imaș, fac mari greutăți sătenilor, care se văd siliți să pornească proces împotriva moșierilor. Procesul se judecă la Suceava, în 1837, și Vasile Iminovici dă răspunsurile, în numele celor 23 de țărani, care îi cheamă pe moșieri în judecată. Judecătoria din Suceava își declină competența, fiind vorba de interese ale marii proprietăți și trimite dosarul la Cernăuți. Forum Nobilium, instanța superioară, judecă procesul în decembrie 1838 și Vasile Iminovici apără cauza sătenilor, cu multă pricepere. Sentința se pronunță în favoarea sătenilor și este înmînată lui Vasile Iminovici. Țărani cu gospodărie pe pămîntul lor, înaintașii poetului conduc acțiunile sătenilor în conflictele cu moșierii. Vasile Iminovici era scutit prin slujba sa de dascăl de obligații iobăgești. Se găseau în această situație preoții, pălimarii, vornicii și, în unele sate, și jurații [44]. Ascendenții poetului sînt țărani liberi și se bucură de privilegiile mazililor și răzeșilor cu patru decenii înainte de desființarea iobăgiei. Avea dreptate Eminescu să scrie că familia sa era « nu, numai română, ci și nobilă neam de neamul ei ».

Vasile Iminovici și Ioana, bunicii poetului, sînt întemeietorii celor șase ramuri ale familiei — cinci

---

[41] Documentele se păstrează la Arhivele Statului din Suceava. Vasile Gherasim le-a cercetat în 1922 în arhiva parohiei din Călinești, unde le-am consultat și noi în mai multe rînduri.

[42] Eminescu transcrie *Întrebările Bucovinei către Divanul Moldovei*, din 1782, privind drepturile de propietate în Bucovina și alte probeme. Documentele se păstrează în manuscrisele poetului și le vom publica într-un număr viitor al revistei.

[43] T. Bălan, *Atitudini de protest social la înaintașii familiei Eminescu*, *„Iașul literar"*, X, nr. 11, noiembrie 1959, pp. 93—94.

[44] Nicolai Grămadă, *Sătenii și stăpînii în Bucovina între 1775—1848*, Cernăuți, 1934, pp. 50, 58.

în Bucovina și una în Moldova. Un al șaptelea copil al lor, Ștefan, născut în 24 ianuarie 1819, este luat la Dumbrăveni de tatăl poetului și moare aici de holeră, poate în 1844, cînd sînt secerați de molimă și bunicii poetului. Dintre cele cinci ramuri din Bucovina patru sînt în linie femeiască: Maria (1808 — 3. I. 1875), Elena (1809—10. II. 1886), Ana (1820—24. I. 1907), Ecaterina (16. X. 1824—5. XI. 1897) și nu duc numele familiei mai departe. Iminovicii din Bucovina se continuă în linie bărbătească, cum am arătat [45], numai prin Ioan Iminovici (14. III. 1816—21. II. 1877), unchiul poetului, Vornic (primar) între 1841 și 1846 în Călinești și epitrop bisericesc, este scutit de obligațiile iobăgești, asemeni lui Vasile Iminovici, și duce lupta acestuia împotriva extinderii proprietăților moșierești. Familia se stinge cu Georgie Eminovici (26. VI. 1845 — 20. II. 1904), fiul său. Eminovicii de astăzi din Bucovina descind din Zoița Cozmei (27. VI. 1858—23. VIII. 1894), a doua soție a lui Georgie și sînt copii nelegitimi, născuți în casa lui Georgie Ungureanu, cum se vede și din registrele de stare civilă și conscripția parohiei din Călinești [46]. Destinul Iminovicilor din Bucovina se aseamănă cu cel al Iminovicilor din Blaj, întîlniți și ei tot mai rar în protocoale pe măsură ce ne apropiem de sfîrșitul secolului trecut.

Din ramura întemeiată în Moldova de Gheorghe Eminovici, feciorul mai mare al lui Vasile Iminovici, descind, prin Matei Eminescu, urmașii de astăzi ai familiei. Din ramura moldoveană a Iminovicilor, porniți din Transilvania, în urmă cu două secole și așezați pe pămîntul Bucovinei, descinde și poetul, prin geniul căruia, cum spune G. Călinescu, uitarea nu va șterge « numele de pe crucile tuturor ».

Emigrarea Iminovicilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea și așezarea lor în Bucovina se încadrează într-un context social-politic și ea nu mai apare, ca în ipotezele emise în cursul anilor, un caz izolat, fără legătură cu societatea vremii lor. Stăpînirea austriacă găsește în Călinești, în 1775, la ocuparea Bucovinei și alți « transmigranți », în afara ascendenților familiei poetului. Lupu Ungureanu este înregistrat în una din conscripțiile militare și întemeiază familia Ungurenilor, cu descendenți pînă în zilele noastre. De origine transilvăneană sînt însă și familiile Florea și Șandru, cu care Iminovicii se înrudesc, prin alianțe, în cursul anilor. Un Teodor Florea, din părțile Năsăudului, de unde vine și Lupu Ungureanu, trece în Bucovina în 1761, în timpul răscoalei lui Sofronie [47] și ar putea fi străbunicul lui Ioan Florea din Călinești, vărul poetului prin alianță. Familii Florea figurează însă în documente și în părțile Blajului și în Țara Făgărașului, unde îi întîlnim și pe Iminovici înainte de 1761, cînd au

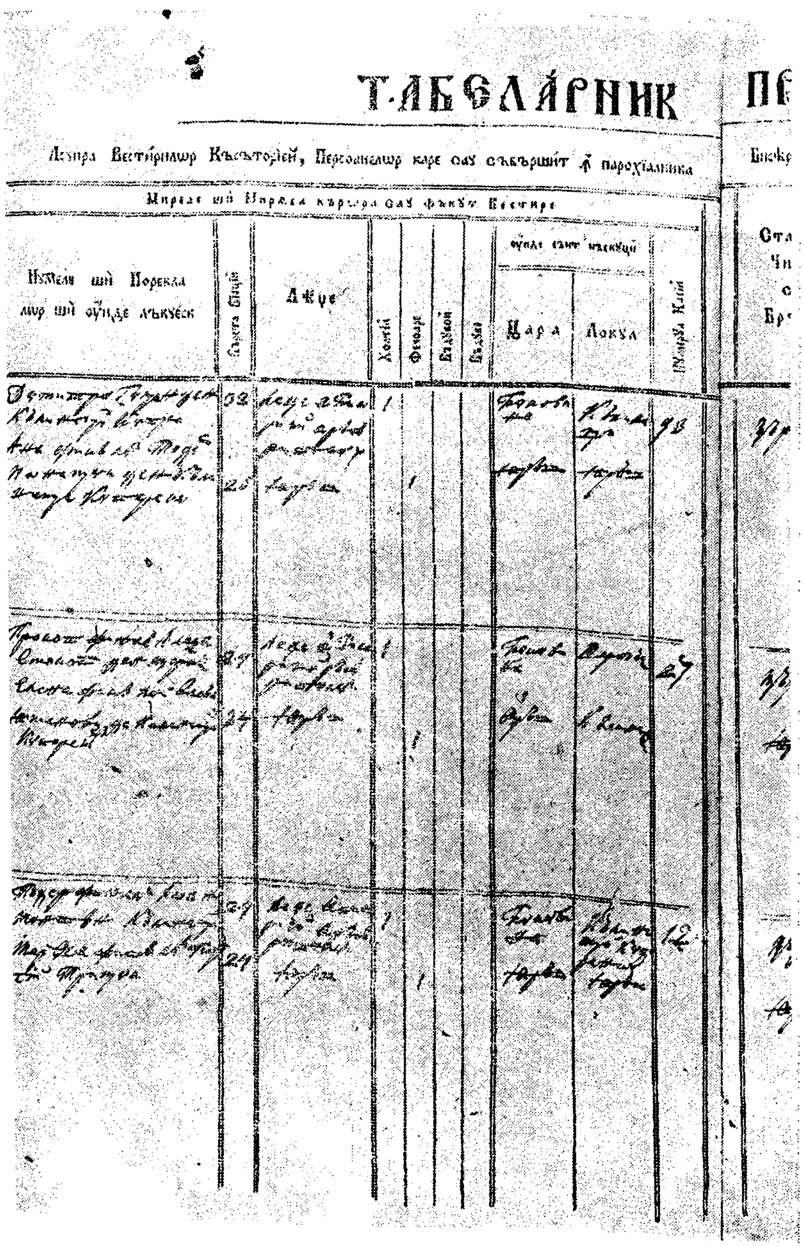
---

[45] *Un alt arbore genealogic, „Manuscriptum"*, VI, nr. 1, 1975, p. 39—43. *Tabelarnicul protocol* înregistrează familiile începînd din 1815, iar conscripția parohiei din Șerbăuți din 1800. Documentele oferă date importante pe baza cărora putem face unele schimbări în schița genealogică anterioară. Maria trece în fruntea listei, fiind urmată de Ileana, Gheorghe, tatăl poetului, Ioan, Ștefan, Ana și Ecaterina. Din *Tabelarnic protocol* sînt de considerat ca date absolute cele înscrise cu privire la ziua, luna și anul căsătoriei, nu și « vîrsta vieții » mirilor, unde se pot produce, după împrejurări, « îmbătrîniri » și « întineriri ». În situația din urmă se găsește Ileana, evident mai în vîrstă decît soțul ei, însă care se declară mai tînără, pentru ca, în conscripția parohiei Șerbăuți, să i se modifice, ulterior, anul nașterii. Datele înscrise în conscripția parohiei din Șerbăuți sînt orientative, ca și cele din conscripția parohiei Călinești, pînă la descoperirea registrelor de stare civilă dinainte de 1840. Se pare însă că în această privință sînt puține speranțe.

[46] Conscripția parohiei din Călinești înregistrează copiii Zoiței Cozmei atît la partitura lui Georgie Eminovici, cît și la cea a lui Georgie Ungureanu. La partitura lui Georgie Ungureanu, acești copii sînt încadrați și în prevederile legilor de atunci. Ștefan Seleschi, parohul comunei, consemnează, inițial, la partitura celui din urmă: « Aici au născut Zoița Eminovici un copil afară de cununie ». Parohul se referă la Tecla (27 februarie 1882 — 13 noiembrie 1883). După primul copil se nasc tot în casa lui G. Ungureanu ceilalți șapte: Eudochia (1883), Ileana (1885), Vasile (1887), Maria (1888), Matroana (1890), Gavril (1891) și Irina (1893). Parohul I. Ștefaniuc, succesorul lui Șt. Seleschi, face o însemnare foarte importantă, prin care justifică pentru ce copiii Zoiței Cozmei poartă numele Eminovici: « După decretul de curte din 24 iunie 1801 și după legea generală civilă § 158 și § 159 sînt acești copii toți legitimi, deoarece căsătoria lui Georgie Eminovici cu Zoița, născută Cozmei, nu e încă despărțită prin sentința judec[ătorească] ». Sentința de desfacere a căsătoriei nu se pronunță și Zoița este înregistrată și în 1894, la moartea sa, « soția lui Georgie Eminovici ». Vasile Gherasim observa, încă în 1922, că acești copii poartă, pe nedrept, numele familiei poetului. Augustin Z. N. Pop pierde din vedere acest lucru și prezintă copiii Zoiței Cozmei, descendenți ai familiei poetului.

[47] I. Marțian, *Bejenari din Ardeal, „Anuarul Institutului de istorie națională"*, IV, [Cluj], 1929, p. 172.

loc marile mișcări țărănești din Transilvania. Întîlnim în această zonă geografică și multe familii Șandru și nu ne mirăm că le găsim și în Bucovina. Documentele oficiale înregistrează numele familiei sub diferite forme și unele dintre ele, chiar mai aparte, ca Șendruc, se întîlnesc atît în protocoalele din Bucovina cît și în conscripțiile din Țara Făgărașului [48]. Nu este o surpriză faptul că Iminovicii din Călinești se înrudesc, prin alianță, cu familii Șandru, fie ele și din alte comune. Ecaterina Iminovici, una din mătușile poetului, se mărită în Șerbăuți, cu Dumitru Șandru, și întemeiază cea mai numeroasă ramură a familiei din Bucovina. Dacă în linie bărbătească familia Iminovicilor se stinge în Bucovina, ea se continuă în linie femeiască, cu ramificații și dincolo de hotarele satului. Se desprinde și din aceste implicații, pe linia înrudirilor, că familia Iminovicilor nu poate fi privită în afara spațiului nostru geografic și în afara determinărilor istorice.

ТАБЕЛАРНИК

Există atîtea mărturii privind legăturile lui Eminescu cu Transilvania, încît explicațiile ce se dau pentru «afecțiunea sa față de ardeleni» [49] sînt nemulțumitoare. Se invocă studiile la Cernăuți, cu Aron Pumnul, călătoriile prin Transilvania cu trupele de teatru și cu alte prilejuri, prietenia exemplară cu Slavici, frecventarea, toată viața, a societăților formate din transilvăneni. Noi privim aceste manifestări ca exteriorizări ale fondului sufletesc moștenit «părinți din părinți». Căci legăturile lui Eminescu cu Transilvania sînt mult mai vechi și vin de departe, peste veacuri, prin ascendenții săi de pe pămîntul românesc.

Să recapitulăm:

1. Ipotezele privind originea străină a ascendenților poetului (suedeză, turcă, armeană, poloneză etc.), emise de la 1890 încoace, continuă să rămînă fără acoperire documentară și se mărginesc la speculații în jurul onomasticii.

2. Conscripțiile austriece întocmite între anii 1775—1784, îndată după ocuparea Bucovinei, nu înregistrează în Călinești populație de altă origine, decît românească; se arată, în schimb, că în Călinești se găseau emigranți transilvăneni.

3. Familii cu numele Iminovici se întîlnesc în Transilvania, la Blaj, Vad în Făgăraș și în alte localități, înainte ca ascendenții poetului să apară în documentele bucovinene.

---

[48] Ștefan Meteș, *Contribuții la studiul populației din Transilvania în trecut.* Boierii ostași din Țara Oltului în veacul al XVIII-lea. După conscripția din 1744, București, 1942, p. 23.

[49] Augustin Z. N. Pop, *Contribuții documentare...*, p. 286. Scrisoarea lui Matei Eminescu către Corneliu Botez, din mai 1909.

4. Iminovicii din Transilvania sînt greco-catolici; acceptînd unirea au acces la școlile din Blaj.

5. Iminovicii din Bucovina sînt ortodocși și se desprind din ramurile transilvănene ale familiei din pricina asupririi iobăgești, recrutării și persecuțiilor religioase, îndreptate împotriva ortodocșilor după 1760.

6. Eminowicz-ii din Polonia sînt catolici și susținătorii ipotezei cu privire la originea poloneză a ascendenților poetului omit să arate împrejurările în care a fost posibilă trecerea lor la ortodoxism.

7. Omologarea formei Iminovici cu Eminowicz este fără bază științifică, fiind infirmată de documente.

8. Forma mai veche a numelui familiei este Iminovici, atît în Bucovina cît și în Transilvania, identică, pînă și în grafie; forma Eminovici o întîlnim în documente atît dincoace cît și dincolo de Carpați abia de la jumătatea secolului al XIX-lea.

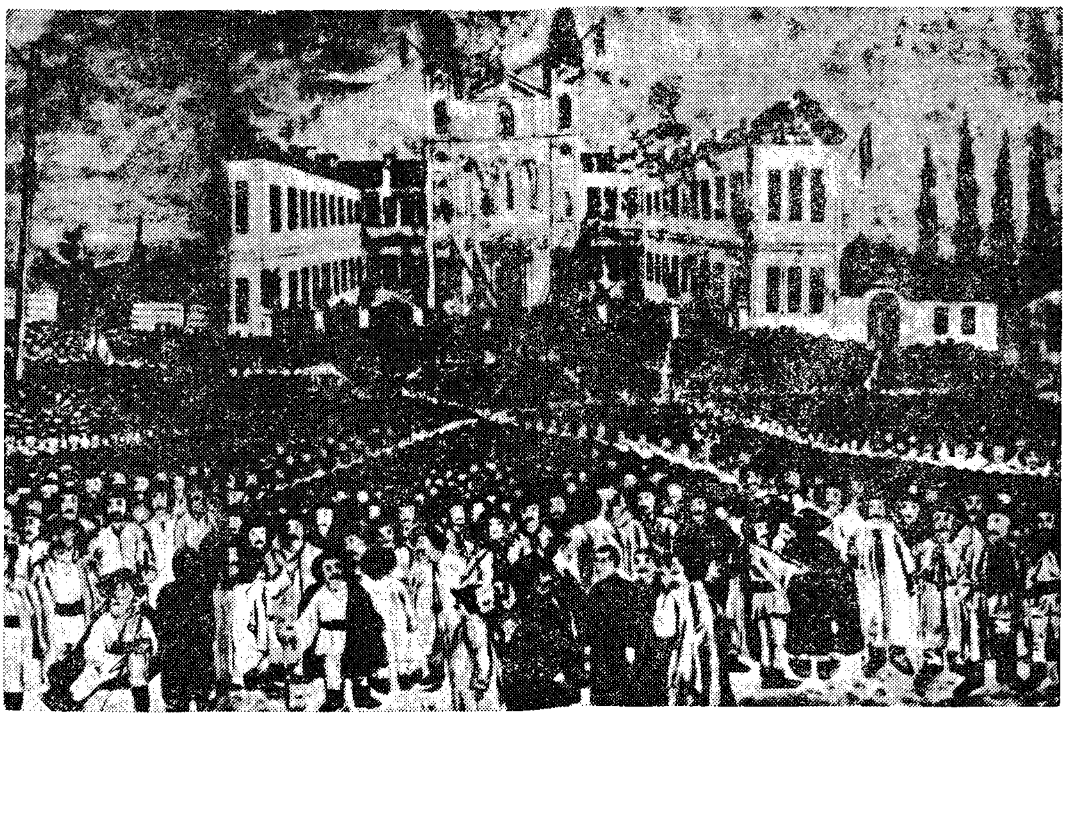
9. Vatra Iminovicilor în Călinești este situată în partea satului dinspre pădure, în vecinătatea altor emigranți transilvăneni, pe un teren obținut desigur prin defrișara pădurii, fiind proprietari asupra lui cu drept de moștenire.

10. Vasile Iminovici, bunicul poetului, se bucură prin slujba de dascăl de privilegiile mazililor și răzeșilor, fiind scutit de obligații iobăgești; este scutit de asemenea obligații și Ioan, fiul său, vornic (primar) în sat.

11. Iminovicii, țărani liberi, cu patru decenii înainte de desființarea iobăgiei, gospodari cu trecere în sat, conduc acțiunile țăranilor din Călinești împotriva extinderii proprietății moșierești.

12. Emigrarea Iminovicilor din Transilvania și așezarea lor în Bucovina nu este un caz izolat, ci se încadrează în contextul social-politic al mișcărilor țărănești de peste munți din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

D. VATAMANIUC

JURNAL

CONTINUARE DIN Nr.4 /1975

MATHIEU J. CARAGIALE – AGENDA, ACTA, MEMORANDA

1932

9 ianuarie	Consigné mains P. Zarifol 1 manuscrit et 2 factumes imprimés de I. L. Caragiale. (v[oir] 9.VIII.[19]35)
25 martie	XLVII anniv[ersaire] de ma naissance. [137] **Aera Nova**
27 aprilie	*Asasinatul Sofiei Aslan.*
28 „	*Morgă.*
30 „	*Înmormîntarea „ „*
6 mai	*Atentat c[ontra] Paul Doumer.*
7 „	*Moartea „ „*
10 „	*Albert Lebrun prezindent.*
31 „	*Demisia Cabinet Iorga.*
2 iunie	*Vine Titulescu.*
3 „	*Tribulații p[entru] form[area] cabinetului.*
5 „	*Eșec Titulescu—Vaida.*
10—11 „	*Călărași—Silistra și-napoi București.*
15 „	*Înflorește catalpa.*
7 iulie	*Află că L. B. a pierdut* **Craii,** *îi lasă un exemplar.*
8 „	*Își dă demisia din S. S. R.*
25 „	La chatte blessée matin menton et pattes [138].
10 august	*Demisia Cab[inetului] Vaida.*
11 „	*Form[area] Cab[inetului] „.*
1 sept[embrie]	*Explozie dep[ozit] muniții Rudeni Chiajna.*
26 „	*22,23 Cutremur de pămînt, tare, oscilații circulare.*
4 oct[ombrie] —5 oct[ombrie]	*Lucr[ează]* **S[ub] p[ecetea] tainei.**
15 „	*Invazia musculițelor galbene.*
16 „	Sionu.
17 „	„ *Culesul porumbului. Demisia Vaida.*
20 „	*Cabinet Maniu — dijmă...*
8 no[i]embr[ie]	*București.*

[137] Am încredințat în mîinile lui P. Zarifopol un manuscris și două acte tipărite de-ale lui I. L. Caragiale. (vezi 9 VIII 1935) A XLVII-a aniversare a zilei mele de naștere.

[138] Dimineața pisica și-a rănit botul și labele

16 [noiembrie] Sf. Matei. **Aera nova**. Renforcement du système.[139]

1 dec[embrie] *Opera. Năpasta*

20 „ Coupe — Ongles [140].

21 „ *Al. Rosetti prin Răcăciuni cere «roman» [indescifrabil]*

23 „ Sionu

24 „ *Lui Lebrun o gîscă.*

1933

1 ianuarie *cave, age, tace*

12 „ Démission cabinet Maniu [141].

14 „ *Cabinet Vaida.*

30 „ *Cabinet Hitler în Germania.*

1 febr[uarie] *Audiție As[ociația] Muzicală la Sabina Cantacuzino.*

3 „ *Parlamentul votează legea stării de asediu pe zone în Rom[ânia].*

4 „ *Anibal Theohari se sinucide.*

9 „ *Comitetul As[ociației] muzicale, la el acasă.*

15 „ *Un denunț anonim îi indică: lucrurile furate la Radu Nisiparu și fiică-sa, dusă, la «Mașina de pîine».*

18 „ *Obține perchez[iția] parchet[ului] Ilfov.*

20 „ *Găsește* «nappe bleu damassée»[142] *și 2 ștergare.*

21 „ *R[adu] N[isiparu] declară că l-a cumpărat de la Vasilica Eug. Ionescu (ștergarul).*

28 februarie *Lucr[ează]* **Sub pecet[ea] tainei.**

2 martie „ „ „ „

3 „ *Dă* **„Gândirei"** *copie* **S[ub] p[ecetea] tainei.**

6—12 „ *Lucr[ează]* **S[ub] p[ecetea] t[ainei]** *(înfiecare zi).*

12 „ *Caracostea vizită. Acceptă confer[ința] seminar litere p[entru] 30.III.*

16 „ *L.B. invită p[entru] seară muzică engleză. Audiție asoc[iația] muz[icală] la Irina Procopiu.*

18 „ *Academia de comerț. Audiție muzică engleză.*

20 „ *Dejun și ceai la soră-sa.*

25 „ XLVIII anniv[ersaire] de ma naissance. Évasion, émancipation, éclipse, exclusivisme. Repli, retraite, refoulement, rupture. Snobisme. *Les affaires sont les affaires.*

27 „ Inspiration bénie.

30 „ Je m'ésquive faire conf[érence] faculté lettres.

7 aprilie L. B. Saisis occasion lui avouer avoir été épris d'elle [143].

---

139 **Sfîntul Matei. Aera Nova Consolidarea sistemului.**

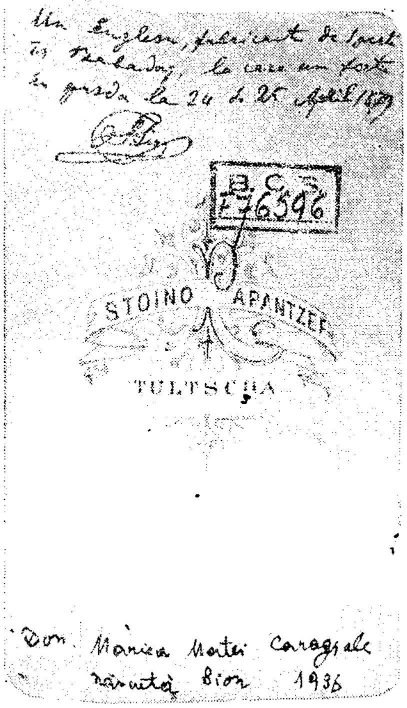
140 **Foarfece unghii.**

141 Cave, age, tace.
Demisia cabinetului Maniu.

142 **față de masă bleu de damase.**

143 **A XLVIII-a aniversare a zilei mele de naștere.
Evadare, emancipare, eclipsă, exclusivism. Reculegere, retragere, reprimare, ruptură. Snobism.** Afacerile sînt afaceri.
**Inspirație binecuvîntată.
Mă sustrag de la a ține conferință la Facultatea de litere.
L. B. Găsesc prilejul să-i mărturisesc că am fost îndrăgostit de ea.**

Pe verso este notată însemnarea: « Un englez, fabricant de spirt din Babadag, la care am fost în gazdă la 24 și 25 Aprilie 1879. G. Sion ».

G. Sion, dr. Voinescu și Viorica Sion Voinescu.

14 [aprilie]	*Apare* „**Gândirea**" *cu* **Sub pecetea tainei.**
21 „	Pressée de rejoindre son Bartolo, L. passe vite à côté de moi, qui fait de même.
22 „	Fais déposer chez L. B. avec souhaits bonheur 20 splendides oeillettes rougefoncé.
24 „	La réforme de ma vie a été strictement appliquée et a donné de bons résultats. *Persévérer en renforçant. Achever le décanaillement.* Agir avec une prudence extrême en affaires. De même dans celle dont mon existence s'est compliquée dernièrement. Si je peux garder la supériorité, en consentant que certains sacrifices materiels le résultat quel qu'il serait, positif ou négatif, ne présenterait pour moi aucun danger. Si non, ce sera un désastre. Tout dépend de la méthode. De la froideur glaciale, mais sans indifférence.
26 „	1. 4 ans depuis la saisie de lei 180.000 dans les mains de G. Enesco Fundulea par Gogu Ionesco, 4 ans de gêne, de tracas, de soucis grâce à Cutalianidis.

[144] Nerăbdătoare să-l întîlnească pe Bartolo al ei, L. trece repede pe lîngă mine, eu de asemenea.
I-am trimis lui L. B., cu toate urările de fericire, 20 de maci de grădină roșu închis, splendizi. Reforma vieții mele a fost aplicată cu strictețe și a dat rezultate bune. Să mă apăr consolidînd-o. Să-mi desăvîrșesc purificarea. Să acționez cu maximă prudență în afaceri. De asemenea în aceea care îmi complică existența în ultima vreme. Dacă aș putea să-mi păstrez superioritatea, acceptînd să fac numai anumite sacrificii materiale, atunci oricare ar fi rezultatul, pozitiv sau negativ, el n-ar reprezenta nici un pericol pentru mine. În caz contrar, ar fi un dezastru. Totul depinde de metodă. De a privi totul cu răceală de gheață, dar fără indiferență.

2. Constanté avec satisfaction rafraîchissement dans affaire L.B. auquel ont contribué preuves de son dégoûtant collage. Désir de la voir amoindri. Me tente forte envie de me moquer cruellement, férocement, d'elle, mais en raffiné. Ne peux préciser si le 21 L. a été impolie (je marchais moi-même très vite). Mais il me semble que j'ai agi avec trop de zèle. Elle ne doit pas être habituée à cela.[144]

3 mai — *Cunoștința prin Alfred Juvara cu d[octo]rul Juvara.*

4 „ — *Moartea d[octo]rului Juvara.*

5 „ — Eu chance ne plus rencontrer L. Dois même éviter que cela n'arrive, tant pour ne pas attarder le raffraîchissement que pour des raisons d'économie. A quoi bon être pris? Mon intention est de faire marche en arrière, en me repliant prudemment. C'est à elle de faire le premier mouvement. Le 15.V. elle chante chez Mano, c'est là que j'aurai à faire mes preuves de grand raffiné.

6 „ — 15 jours de réflexion ont réduit L.B. aux proportions d'une femme à faire et ma passion à un élementaire désir de possession. Encore une fois bénie la circonstance, voulue peut-être de sa part, de ne pas nous rencontrer. Au lieu de m'allumer, cela m'a refroidi. Et ses défauts ont pris leur rélief normal: empâtement, pauvreté, inélégance, défauts exclusifs chez tout autre, l'inélégance sourtout. M'engager à y rémédier serait de ma part la pire folie; je ne veux pas même y penser. Si je puis la faire marcher avec certains sacrifices légers, je marcherais aussi. Mais si je lâchais tout carrément la partie, ne ferais-je pas mieux?

10 mai — Si tout pouvait se parfaire si aisément que mon *décanaillement*, l'affaire de la contestation, surtout! Si les moyens matériels me permettent, outrer *froideur glaciale. Je dois être encore plus circonspect en affaires et plus dur. Les affaires sont les affaires.*

14 „ — Demain, à l'audition, m'arranger ne pas être à la portée d'un contact avec L.B. en lui faisant cependant remarquer ma présence.

15 „ — Audition Association musicale chez C. Mano. Agi selon disposition prise. Echange de saluts, froid de ma part, contraint de la sienne.

---

1. 4 ani de cînd Gogu Ionescu a pus sechestru pe cei 180.000 lei aflați în mîinile lui G. Enescu — Fundulea, 4 ani de strîmtoare, de necazuri, de griji din cauza lui Cutalianidis.
2. Am constatat cu satisfacție că L. B. mă lasă rece, lucru la care au contribuit dovezi ale legăturii ei dezgustătoare. Dorința de a o vedea a diminuat. Mă tentează o poftă nebună de a-mi bate cumplit joc de ea, dar cu abilitate. Nu pot să precizez dacă, în ziua de 21, L. a fost nepoliticoasă (eu însumi mergeam foarte repede). Dar mi se pare că m-am pripit. Probabil că nu este obișnuită cu așa ceva.

[145] Noroc că n-am întîlnit-o pe L. Chiar trebuie să evit acest lucru, atît pentru a nu întîrzia răcirea, cît și din motive de economie. La ce bun să mă las prins? Intenția mea e să dau înapoi, retrăgîndu-mă cu prudență. Acum ea e cea care trebuie să facă prima mutare. În 15. V. cîntă la Mano, acolo e prilejul să mă arăt un mare rafinat.
15 zile de meditație au redus-o pe L. B. la proporțiile unei femei accesibile, iar pasiunea mea la rangul unei simple dorințe de posesiune. Binecuvîntată fie încă o dată împrejurarea, voită poate chiar de ea, de a nu ne întîlni. În loc să mă aprindă, asta m-a răcit. Și defectele ei au dobîndit relieful normal: îngrășare, sărăcie, inelegantă, defecte care ar descalifica pe oricare alta, inelegantța mai ales. Să mă apuc să le îndrept ar fi din partea mea cea mai nesăbuită nebunie; nici nu vreau să mă gîndesc. Dacă aș putea să obțin ce vreau de la ea în schimbul unor sacrificii ușoare, aș intra în joc. Dar dacă aș lăsa totul baltă, n-aș proceda oare mai bine?
Dacă totul s-ar putea realiza atît de ușor ca purificarea mea, afacerea cu contestația mai ales! Dacă mijloacele materiale îmi

permit, să împing la maximum răceala mea de gheață. Trebuie să fiu încă mai circumspect în afaceri și mai dur. Afacerile sînt afaceri. **Mîine la audiție, să fac în așa fel încît să nu dau nas în nas cu L. B., făcîndu-i totuși remarcată prezența mea.**
Audiție Asociația muzicală la C. Mano. Am acționat după planul stabilit. Schimb de saluturi, al meu rece, al ei stînjenit.
Sînt pe punctul de a mă desăvîrși, atingînd perfecțiunea. Niciodată n-am fost atît de lucid. În sfîrșit inaugurez vechile mele metode, pe care a trebuit să le abandonez, timp de aproximativ 30 de ani, metode radicale.
Cave, age, tace.
Politica realităților. Afacerile sînt afaceri... Popescu (Bărcănești-Bihor) nu face nici o tranzacție, sezonul eșuînd. Afacerea cu L. B. o privesc sub un alt unghi și o amîn pentru mai tîrziu, fiind lefter.
Am completat fișa lui L. B. Lipsește data exactă de naștere.
La 3. V. avea 52 de ani.
L. B. nu-mi răspunde la salut.
A înflorit catalpa.

[146] **Despresiune nervoasă puternică.**
Suprimarea ceaiului.
Am oprit-o pe bulevard, în jurul orei 11,25 pe L. B.; îmi declară că nu este supărată pe mine.
I-am dus lui L. B. o cutie cu bomboane.
I-am dus lui L. B. 100 de maci de grădină roșii.
Aflu că a suferit un accident, a căzut pe scară.
I-am dus o cutie cu bomboane.

[147] **Notarul îl urmărește de aproape pe potlogarul de C. Enescu [care] se sustrage de la a completa procedura în afacerea cu contestația.**
Suprimarea cafelei. Reducerea dozei de vin.
I-am dus lui L. B. 125 de maci de grădină, aproape toți roșii.
Slăbiciunea pentru L. B. mă cuprinde iarăși. [Indescifrabil] și cu intermitență. E sigur că suprimarea cafelei și reducerea simțitoare a dozei de vin au contribuit din plin. Totuși trupește acum o doresc cel mai mult. Totul se va aranja pe bază de interes. Mi-am redobîndit întreaga superioritate. Depresiunile, ca și pasiunea bolnăvicioasă pentru L., se datorau consumului de cafea și abuzului de vin. Un om simplu mi-a spus aseară: paharul îl nenorocește pe om.

21 [mai]	*Suis sur point me réaliser touchant à la perfection. N'ai jamais été si lucide. Innaugure enfin mes anciennes méthodes que j'ai dû mettre au rancart pendant environ 30 ans, méthodes radicales.* *Cave, age, tace.* Politique de réalités. Les affaires sont les affaires... Popescu (Barcanești—Bihor) et ne point faire de transaction, la saison étant manquée... L'affaire L. B. vue sous un autre angle et remise à plus tard, faute d'argent.
26 „	Compléter fiche L. B.—manque date exacte naissance. Le 3. V. elle avait 52 ans.
1 iunie	L. B. ne répond pas à mon salut.
29 „	Floraison Catalpa [145] *(m[ai] înainte: liliacul, castanii).*
11 iulie	*Pierdut în auto, după miezul nopții, 94 lei.*
22 iulie	Forte dépression nerveuse.
13 august	Suppression thé.
17 „	Abordé sur le boulevard (vers 11.25) L. B.; me déclare ne pas être fâchée contre moi.
14 sept[embrie]	Déposé chez L. B. 1 boîte bonbons.
16 „	„ „ „ 100 oeillettes rouges. Y appris qu'elle a eu un accident, est tombée sur l'escalier.
18 „	[Déposé chez L.B.] 1 boîte bonbons. [146]
20 „	*Sionu și-napoi.* Le notaire files de peu le filou C. Enescu se dérobe à compléter la procédure dans affaire contestation. Suppression café.
21 „	Réduction ration vin.
22 „	Déposé chez L. B. 125 oeillettes, en presque totalité rouges.
28 „	Rechute faiblaisse L. B. [*indescifrabil*] et intermittente. Il est certain que supression café et réduction sensible dose vin ont contribué de beaucoup. C'est maintenant toutefois que charnellement je la désire le plus. Tout sera réglé par la question intérêt. J'ai régagné toute ma supériorité. Mes dépressions, ainsi que la forme morbide de ma passion de L. étaient dues à la consommation du café et à l'abus du vin. Un homme du peuple m'a dit hier soir! «*Le verre fait le le malheur de l'homme.*» (voir 5 V.)
21 oct[ombrie]	Rien qu'après un mois de régime sobre et sourtout de réduction dose vin, recouvré mes grandes qualités, ma puissance de volonté, détermination et travail, ma raison, ma sagacité et mon véritable caractère inaltéré, fond de froideur et de

réserve. Recouvré ma patience et mon énergie. Mes nerfs se sont rétablis et je ne sens plus d'alourdissement. La lucidité de mon esprit avait toujours resisté, mais mon énergie active s'en était ressentie mais pas incurablement. Sublata causa, tollitur effectus.

22 [octombrie] Je rentre aurant[147] *indescifrabil (vremea ...)*

23 „ Me suis fortement brûlé dans affaire L.B. Porté mon choix sur femme du monde ni chair ni poisson, de quatre ans plus âgée que moi, avec collage dégoutant, pauvre, inélégante et «diva» à la manque, cabotine. C'est vilainement conduite envers moi, m'a évité, a fait semblant de ne pas me voir, une fois étant avec sa soeur coin boulevard chaussé Bonaparte n'a pas voulu se retourner et le même soir a passé tout près de moi, sans me regarder, ne m'a jamais fait parvenir le plus léger remercièment de mes attentions répétées. Ne pas me retirer serait de ma part manquer de dignité et de caractère. Comme je faisais tout mon possible pour la voir, je le ferai pour le contraire. (voir 5 V.)

26 „ Une fois éliminée la partie sentimentale dans l'affaire L. B. le reste ne présente plus de danger, puisque je ne regarde pas aux sacrifices matériels qui ont été bien légers et resteraient toujours dans les limites de mes moyens ordinaires. Y renoncer totalement serait plutôt preuve de faiblesse que de force. Je ne dois pas me laissser oublier par elle, qui sait, peut-être, le coup est plus facile à faire qu'il ne me semble. Il faut que je joue serré et *surtout nulle illusion de coeur.* Le romantisme ne doit être qu'apparent, si je me laisse prendre à mon propre jeu, je perds la partie. Il faut que je l'aie à bon marché, à discrétion et que je me refroidisse le premier et de bonne heure. Cependant, *l'instinct me commande de renoncer à m'interesser* à *cette femme, de la fuir et de l'oublier.* (voir 5. V.)

27 „ *Ma dernière apparition dans un local public de consommation (autre qu'un restaurant) en ville.* (voir 7. XII)

28 „ *Aube de ma renaissance.*
Magnifique journée. Splendide crépuscule. Délicieusement passé seul buffet chaussée.

Nimic mai mult decît o lună de regim sever, și mai ales de reducere a dozei de vin, au făcut să-mi recapăt marile calități, tăria de voință, de hotărîre și muncă, rațiunea, agerimea și adevăratul meu caracter nealterat, chintesență de impasibilitate și de rezervă. Mi-am redobîndit răbdarea și energia. Nervii s-au relaxat și nu mă mai simt obosit. Luciditatea mea rămăsese intactă, dar energia mea activă se resimțise, dar nu incurabil ce-i drept. Sublata causa, tollitur effectus. Mă întorc avînd [indescifrabil].

[148] **M-am prăjit zdravăn în afacerea cu L.B Alegerea mea a căzut asupra unei femei de lume nici laie, nici bălaie, cu patru ani mai în vîrstă decît mine, cu o legătură dezgustătoare, săracă, lipsită de eleganță, și «divă» păguboasă, cabotină. S-a purtat grosolan cu mine, m-a evitat, s-a făcut că nu mă vede, odată fiind cu soră-sa pe bulevard colț cu șoseaua Bonaparte, n-a vrut să se întoarcă și, în aceeași seară, a trecut foarte aproape de mine, fără să mă privească, niciodată n-a schițat cel mai mic gest de mulțumire pentru atențiile mele repetate. Să nu mă retrag ar însemna să fiu lipsit de demnitate și caracter. Cum făceam tot posibilul să o văd, așa voi face contrariul. Odată eliminată latura sentimentală din afacerea L.B. restul nu mai prezintă nici un pericol, de vreme ce nu țin seama de sacrificiile materiale, care au fost neînsemnate și ar rămîne mereu în limitele mijloacelor mele obișnuite. Să renunț complet ar fi o dovadă mai degrabă de slăbiciune decît de forță. Nu trebuie s-o las să mă uite, cine știe, poate lovitura asta este mai ușor de dat decît îmi închipui. Trebuie să joc strîns și mai** ales nici o amăgire.
Romantismul nu trebuie să fie decît aparent, dacă mă las pradă propriului meu joc, pierd partida. Trebuie s-o dobîndesc ieftin, cu discreție și să mă domolesc primul și cît mai curînd. Totuși, instinctul îmi spune să nu-mi mai pese de această femeie, să o evit și să o uit. Ultima mea apariție într-un local public de consum (altul decît un restaurant) în oraș. (vezi 7.XII)
Zorii renașterii mele. Zi magnifică. Crepuscul splendid. Am petrecut foarte plăcut

Une des meilleurs heures solitaires de ma vie.[148]

29 [octembrie] — 10 no[i]embr[brie] — *Sionu — Culesul porumbului.*

11 no[i]em[brie] *București.*
12 „ *Demisia Vaida*
14 „ *Sionu — Cabinet Duca.*
15 „ *București.*
3 dec[embrie] T. Pisani. Lui confie 2 photos.
7 „ Dernière consommation offerte en ville.[149]
19—30 „ *Lucr[ează]* **S[ub] p[ecetea] tainei.**
20,21,23 *Coresp[ondență] Rosetti—Balanescu.*
27 „ *Vizită.* „ „
29 „ *21,55. Asasinarea lui Duca.*
30 „ *Cabinet Dr. Angelescu.*

1934

1 ianuar[ie] *Cave, age, tace*
2 „ **S[ub] p[ecetea] tainei.**
3 „ *Cabinet Tătărescu.*
4 „ (6,7,8,21, 23,24,31) **S[ub] p[ecetea] tainei** *(lucrează).*
17 „ *Scris[oare] Rosetti p[entru] contract și acont.*
19 „ *Contract* **„Fundații"**: *3 000 ex[emplare]* **S[ub] p[ecetea] tainei** *și acont.*
24 „ *Notifică retragerea din* **Asociația muzicală.**
2 februarie (3, 24,28) *S[ub] p[ecetea] tainei.*
1 mart[ie]—8(10, 16,19,20,26,27) „ „ „
25 [martie] XLIX ann[iversaire] de ma naissance.

Cave, age, tace
Labeur
Évasion, émancipation
éclipse, exclusivisme —
— Snobisme —
Les affaires sont les affaires —
Economie, épargne
Énergie, morgue
Année climatérique et préparatoire
Réforme définitive de ma vie.

29 „ Très fort tremblement de terre $22.09\frac{1}{2}$
22 april[ie] Floraison lilas.
24 „ „ marronier.
26 „ Cinq ans depuis la saisie de lei 180. 000 dans les mains de C. Enescu Fundulea par Gogu Ionescu. 5 ans de gêne, de tracas, de soucis et depuis la dernière loi de conversion de transes grâce à Cutalianidis.[150]
14 mai—4 iunie *Sionu — 4 iunie București.*
30 iunie Massacre en Allemagne[151].

de unul singur la bufetul de la Șosea. Una din cele mai minunate ore de solitudine din viața mea.

[149] **T. Pisani. Îi încredințez două fotografii. Ultima consumație oferită în oraș.**

[150] **A XLIX-a aniversare a zilei mele de naștere.**
Cave, age, tace.
Muncă
Evadare, emancipare
eclipsă, exclusivism
— Snobism—
Afacerile sînt afaceri.
Chivernisealǎ, economie
Energie, morgă
An de răscruce și pregătitor
Reforma definitivă a vieții mele.
Cutremur de pămînt foarte puternic. 22.09 1/2
A înflorit liliacul.
A înflorit castanul.
Cinci ani de la confiscarea de către Gogu Ionescu a celor 180.000 lei din mîinile lui C. Enescu Fundulea. Cinci ani de strîmtorare, de frămîntări, de griji și, de la ultima lege de conversiune, de spaime datorită lui Cutalianidis.

[151] **Masacru în Germania.**

28 iunie —
21 iulie Sionu.
26 iulie
1 august „
2 aug[ust] *Deces Hindenburg — Hitler Cancelar.*
7 „ — 20 aug[ust] Sionu
29 „ Commandé chez Herscovitz boutons manchettes de l'or des vieux boutons de Victor Ionescu.
2 sept[embrie] Revu et corrigé texte paru dans *„Gândirea“* de *S[ub] p[ecetea] tainei.* [152]
6 „ *Sionu (lucr[ează] la* **S[ub] p[ecetea] tainei,** *21—23).*
22—27 „ Départ des hirondelles [153].
1 oct[ombrie] *Demisia Tatarescu (după a lui Titulescu).*
2 „ *Cabinet* „
9 „ *Asasinat Marsilia Reg[ele] Alex[andru] și Barthou.*
15 „
(— 26 noiembrie) *Sionu. Suppression halte auberge Fundulea. Suppression bière ordinaire. Dernière consommation offerte à la campagne.*
16 noi[embrie] (Sf. Matei)

Cave, age, tace
Achever le décanaillement
Snobisme
Rupture en fait, réserve
Gravité, tenue, retenue
froideur glaciale
fermeté
Correction, élégance
Avarice
Les affaires sont les affaires
Morgue. [154]

10 dec[embrie] *S[ub] p[ecetea] tainei.*
(11,...)

1935

1 ianuar[ie] Cave, age, tace.
7 „ Incendie maison de Tuschki Caragiale [155].
21 „ *S[ub] p[ecetea] tainei.*
3 febr[uarie] „
(6, 12,...)
16 „ Je commence à songer sérieusement à la réalisation de la monographie (en français) du comte de Hoditz.
17 „ Je commence travail monographie du comte Hoditz. Je réunis les données recueillis jusqu'à présent et la table bibliographique et sources possibles.
18 „ Elaboré plan du *Hoditz.*
19 „ Amplifié plan du *Hoditz.*
28 „ Après la réforme de ma vie, L'aera nova que j'avais projetée depuis très long-

[152] **Am comandat la Herscovitz butoni pentru manșete, din aurul vechilor butoni ai lui Victor Ionescu.**
Am revizuit și corectat textul din Sub pecetea tainei, **apărut în „Gândirea“.**

[153] **Plecarea rîndunelelor.**

[154] Suprimarea popasului la Hanul Fundulea. Suprimarea berii ordinare. Ultima consumație oferită la țară.
Cave, age, tace.
Să-mi desăvîrșesc purificarea
Snobism
Ruptură în fapt, rezervă
Gravitate, ținută, reținere
răceală de gheață
fermitate
Corectitudine, eleganță
Avariție
Afacerile sînt afaceri
Morgă.

[155] **Incendiul casei lui Tuschki Caragiale.**

156 Încep să mă gîndesc serios la realizarea (în franceză) a monografiei contelui Hoditz.
Încep să lucrez la monografia contelui Hoditz.
Asamblez datele culese pînă în prezent, tabelul bibliografic și sursele posibile.
Am elaborat planul lui Hoditz.
Am lărgit planul lui Hoditz.
După reforma vieții mele, L'aora nova, pe care o proiectasem de foarte multă vreme, dar pe care n-am început s-o pun în aplicare decît în ultimul trimestru din 33, (vezi 28.IX—28.X.33), doar parcurgînd cartea lui Zulig asupra tămăduirii spiritului am avut (13.II.35) revelația faptului că superioritatea mea intelectuală, intuiția și puterea de reflexie ca și forțele latente, pe care le simt în străfundul ființei mele, reclamă, pentru a se pune în valoare, o terapeutică a moralului și a voinței mele care trebuie să înceapă prin reacția împotriva obsesiei trecutului și prin înăbușirea obsesiilor erotice.
Aniversarea nașterii mele

Cave, age, tace.
Afacerile sînt afaceri
Evadare, emancipare, eclipsă
exclusivism
Morgă, snobism
Gravitate, ținută, reținere
Corectitudine, eleganță
Avariție.
Energie, fermitate.
Calm, răceală de gheață
Sînge rece
Stil.

Un an de solitudine și de izolare, care a fost de asemenea un an hotărîtor, mi-a permis să mă dedic unor introspecții susținute și profunde în sufletul meu și retrospecții în trecutul meu, să judec ultimii treizeci de ani din existența mea. Cu excepția răstimpului scurt cînd am fost șef de cabinet al unui ministru, viața mea nu a fost decît o înlănțuire de provizorate, de „în cazul cel mai rău", de „loc pentru mai bine," de strîmtorări și de suferințe, de care m-aș fi putut cruța, dacă nu mi s-ar fi menținut neclintită ideea cu care intrasem în arenă, de a mă îmbogăți dintr-o singură lovitură. În toamna lui 1916 am ratat ocazia incredibil de miraculoasă de a pune mîna pe 80.000 lei aur, fără nici un efort, fără nici un risc sau pericol și de atunci norocul pe care l-am disprețuit mi-a întors spatele fără încetare. Astfel, cristalizarea mea a fost stăvilită, începutul ei datează de la revelația din ziua de 28.X.1933 și cred că e pe cale să se desăvîrșească. Dezintoxicarea mea morală este completă, sînt în sfîrșit recuperat

temps et que je n'ai commencé à appliquer que courant dernier trimestre 33 (voir 28 IX, 28.X.33), c'est en parcourant le livre de Zulig sur la guerison par l'esprit, que j'ai eu (13.II.35) la révélation que ma supériorité intellectuelle, mon intuition et ma puissance de réflexion ainsi que les forces latentes — que je sens au fond de mon être, exigent pour se mettre en valuer une thérapeutique de mon moral et de ma volonté qui doit commencer par la réaction contre l'obsession du passé et par le refoulement des hantises érotiques.

25 mart[ie] L'anniversaire de ma naissance.

Cave, age, tace
Les affaires sont les affaires
Évasion, émancipation, éclipse,
exclusivisme.
Morgue, snobisme
Gravité, tenue, retenue.
Correction, élégance.
Avarice.
Energie, fermeté
Calme, froideur glaciale.
Sang froid
Style.

25 mart[ie] (*pagină albastră*): Une année de solitude et d'isolement qui a été aussi climatérique m'a permis de me livrer à de patientes et profondes introspections dans mon âme et rétrospections dans mon passé, de juger les trente dernières années de mon existence. À part le bref intermezzo lorsque j'ai été chef de cabinet d'un ministre, ma vie n'a été qu'un enchaînement de provisoire, de pis-aller, de faute-de-mieux, de contraintes et de détresses que j'aurais pu m'épargner si l'idée de m'enrichir par le coup avec lequelle j'étais entré en lice avait gardé sa fixité. J'ai manqué en automne 1916 l'occasion le plus incroyablement miraculeuse de m'emparer de 80.000 lei or, sans nul effort, sans nul risque et péril et depuis la chance que j'ai méprisée m'a bondé sans discontinuer. Aussi ma cristallisation a été enrayée, son commencement date de la révélation de 28.X.33. et je la crois en train de s'achever. Ma détoxication morale est complète, je me suis enfin recouvré et n'importe ce que les circonstances pourraient me réserver encore l'intervalle qui sépare désormais ma vie de

la mort, je veux le vivre à mon gré et à ma guise. Longtemps je me suis laissé aller à la dérive, dernièrement je me suis replié, j'ai fait le plongeon et, à présent, délesté et désentravé je nage contre le courant en fendant l'eau.[157]

și indiferent de ceea ce ar putea să-mi rezerve în continuare împrejurările, intervalul care separă de acum înainte viața mea de moarte, vreau să-l trăiesc după pofta și placul inimii mele. Multă vreme m-am lăsat în voia curentului, în timpul din urmă m-am recules, am plonjat și în prezent, despovărat și fără nici o piedică, înot contra curentului, despicînd valurile.

2 mai—13 mai Sionu
16 august—
1 sept[embrie] „
14 sept[embrie]—
18 „ „
10 oct[ombrie] Jardin botanique. Pris graines rue (Ruta macrophylla. Montana et Corsica)[142].
15 „ [Jardin botanique. Pris graines rue (Ruta macrophylla. Montana et Corsica)].[158]
21 „ —4 noi[embrie] Sionu — *culesul porumbului.*
12 noi[embrie]
13 „ *Grădina botanică: Graines Ruta graveolens.*
18 „ sqq: *Pantoveria imperialis (numeroase capsule; Ruta patarins).*
31 dec[embrie] *Reveillon la Tuschky.*

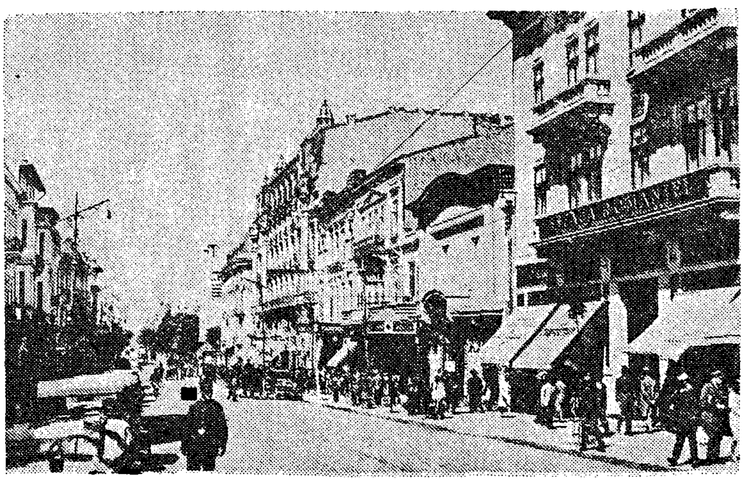
1936

1 ian[uarie] *Cave, age, tace*
25 martie *Buna vestire:*

LI anniversaire de ma naissance
— Cave, age, tace —
Les affaires sont les affaires
Evasion, émancipation
éclipse, exclusivisme
Morgue, snobisme.
Gravité, tenue, retenue.
Energie, fermeté
Avarice
Calme, froideur glaciale
Réflexion, déliberation
Correction, élégance
Style.[159]

datele ordinelor și aniversărilor

18 iunie XIII anniv[ersaire] de mon mariage civil et religieux[160].

[158] Grădina botanică. Am luat semințe de vinarț.

[159] A LI-a aniversare a nașterii mele.
— Cave, age, tace —
Afacerile sînt afaceri
Evadare, emancipare
eclipsă, exclusivism
Morgă, snobism
Gravitate, ținută, reținere
Energie, fermitate
Avariție
Calm, răceală de gheață
Reflexie, deliberare
Corectitudine, eleganță
Stil.

[160] A XIII-a aniversare a căsătoriei mele civile și religioase.

Traducere de
Ruxandra MIHĂILĂ

DOCUMENT ÎN REPLICĂ

BUCUREŞTEANUL ARGHEZI!

Noi argumente

POLEMICILE STÎRNITE ÎN JURUL MATERIALelor de arhivă, privind ascendenţa lui Tudor Arghezi, pe care le-am publicat în numerele 2(19) şi 3(20) din 1975 ale revistei „Manuscriptum", s-au dovedit în mare măsură gratuite. Este clar pentru orice om de bună credinţă că teza potrivit căreia poetul ar fi fost fiul Anastasiei (Zoe) Petre — aşa cum susţinea cu ardoare şi I. D. Lăudat în articolul său din „Cronica" [1] — contrazice logica cea mai elementară. Născută în Bucureşti la 12 iunie 1866 (conform actului de naştere nr. 803 din 1866 — culoarea albastră), Anastasia avea la naşterea lui Tudor Arghezi (1880) nici 14 ani şi ar fi trebuit deci să se fi căsătorit cu Nae Theodorescu la 11—12 ani. E foarte puţin probabil că Ghiţă Petre (Petrescu), cîrciumar în mahalaua Cărămidari, Calea Văcăreşti numerele 53 şi 65, şi-ar fi măritat fata la vîrsta copilăriei.

Iată, aşadar, că punctul nostru de vedere, susţinut de acte, negate cu vehemenţă de cei care doresc să-l recărbuneştizeze cu orice preţ pe Tudor Arghezi, rămîne deocamdată în picioare, fiind singurul plauzibil din seria de ipoteze, unele de-a dreptul fanteziste, lansate pînă-n prezent. Ceea ce mai trebuie însă de demonstrat, pentru a împrăştia orice dubiu, este faptul că sergentul major de jandarmi, Nae Theodorescu, este una şi aceeaşi persoană cu omonimul său, « comersantul », locuind la aceeaşi adresă, în strada Ţăranilor 46, unde s-a născut Arghezi [2]. O altă întrebare firească, la care trebuia să se răspundă, se referea la perioada de timp cuprinsă între mai 1880, cînd Nae Theodorescu îşi declară fiul, şi 1896, anul în care îl găsim arendaş în comuna Martalogi Argeş [3]. Sîntem astăzi în măsură să furnizăm datele necesare.

Cercetînd situaţia familiei lui Niţă Iliescu Birjaru, zis şi Piperu, domiciliată în strada Ţăranilor, am avut surpriza să descoperim că în anul 1889, iunie 8, Maria Nae Theodorescu, născută Iliescu,

---

[1] Nr. 39 (504), 26–IX–1975, p. 5.

[2] Vezi actul de naştere reprodus de noi în „*Manuscriptum*", nr. 2(19) 1955.

[3] *Anuarul de comercianţi*..., Pitesci, 1896.

în acel moment divorțată, se căsătorea a doua oară cu un oarecare Petre Constantinescu, văduv prin deces, de meserie « constructor », locuind tot în strada Țăranilor la numărul 24. În dosarul de căsătorie [4] se găsește și copia după sentința de divorț dată în procesul intentat de Nae Theodorescu soției sale. Pe baza acesteia putem reconstitui evenimentele care au marcat prima copilărie a lui Tudor Arghezi.

La numai trei ani de la nașterea poetului, din cauze încă necunoscute, părinții legali se despărțeau, Nae Theodorescu plecînd la Tulcea, tot ca militar [5]. În 1883 deci, tatăl poetului nu-și schimbase încă profesia de bază, cea de « comersant », pe care o precizează în actul de naștere al lui Arghezi fiind, desigur, doar una temporară: ginerele fusese luat părtaș la afacerile de negoț ale socrului său. Sentința de divorț cu nr. 50, ce datează din 12—II—1883, pronunțată de tribunalul de ocol Tulcea, se bazează pe o serie de argumente lipsite de un suport real. Astfel, este greu de crezut că Maria Theodorescu și-ar fi părăsit soțul încă din perioada 1877—78, cînd acesta era plecat în război, actele dovedind că reclamantul nu a făcut susmenționata campanie. Anuarul armatei pe anii 1877—1880 precizează că cele două « escadróne » de jandarmi (unul în capitală și celălalt la Iași) au rămas pe loc, asigurînd paza. Apoi, în dreptul tuturor celorlalte arme este indicat tabelul morților de pe front, în afară de jandarmerie, unde efectivul este mereu același, după cum aceiași sînt și comandanții. Presupunem, însă, că între cele două părți exista o înțelegere prealabilă în sensul divorțului, de vreme ce Maria Theodorescu nu se prezintă să-și apere cauza. Reproducem mai jos textul sentinței pronunțate în procesul soților Theodorescu:

« Copie Jurnal No. 512
Sentința No. 50

Tribunalul de ocol Tulcea
Sentința de la 12 februarie 1883
Președenția d[omnu]lui A. Angelescu Președinte
Prezintă d[omn]ul E. L. Aslan Membru Supleant

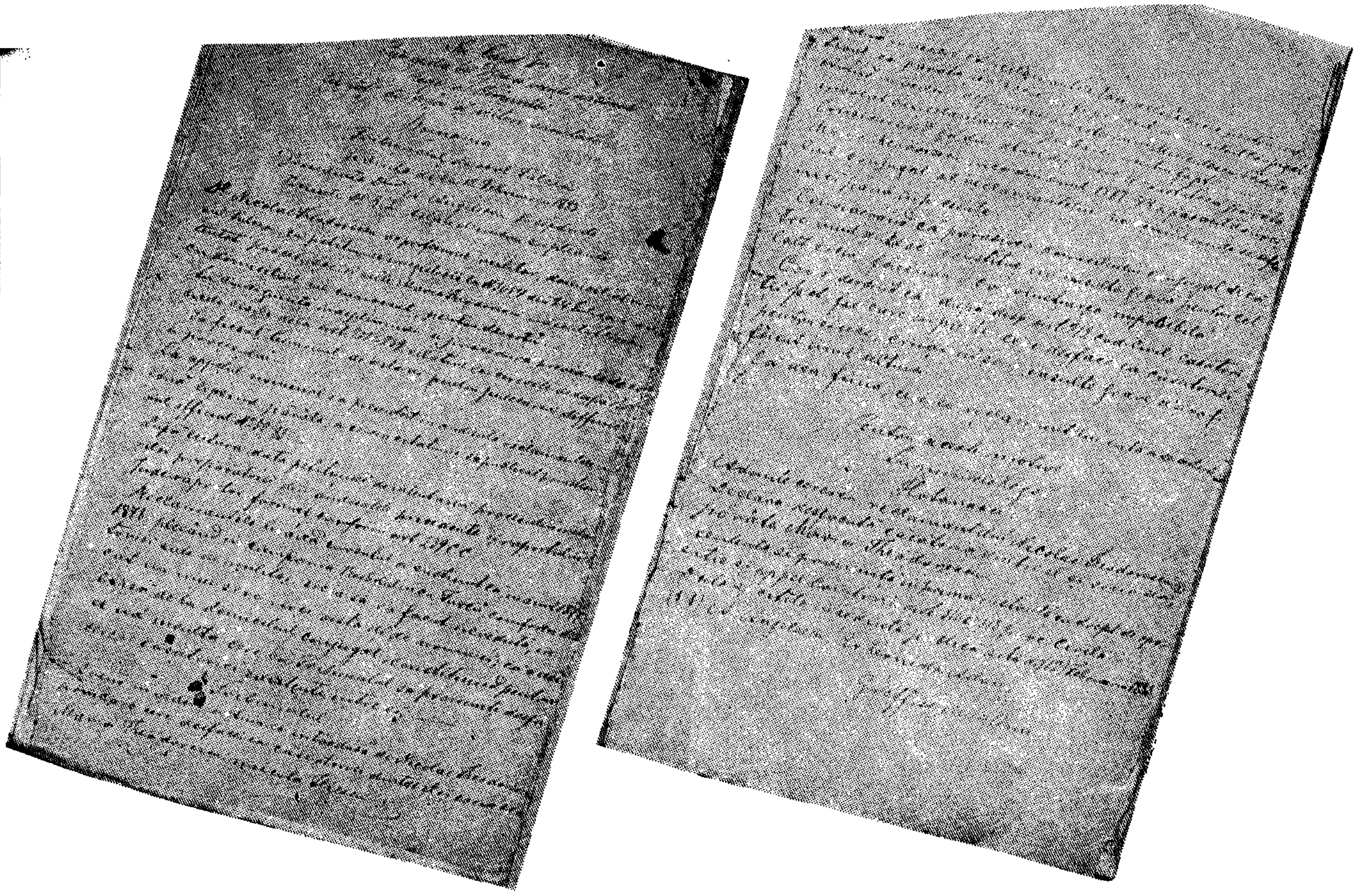
D[omn]ul Nicolae Theodorescu de profesiune militar, domiciliat în orașul Tulcea, cu petițiunea înregistrată la Nr. 3054 din 24 iulie a.c. a intentat proces soției sale Maria Theodorescu, născută Iliescu cu domiciliul necunoscut, pentru divorț.
În consecință îndeplinindu-se procedura prevăzută de codicele civil de la art. 219—239 relativă la cererile de despărțenie.
S-a fixat termenul de astăzi pentru judecarea definitivă a procesului. La apelul nominal s-a prezentat în audiență reclamantul în persoană, lipsind pîrîta, a căreia citațiune s-a publicat prin Monitorul Oficial 250/83 [6]. După lectura dată petițiunei de intrare a procesului încheiată preparatoriu din audiențele precedente și raportului a jude-raportor format conform art. 239 c.c. Reclamantul luînd cuvîntul a susținut că, în anul 1877—1878, plecînd în campania Resbelului cu Turcii, conform datoriei sale de militar, soția sa s-a făcut nevăzută, încît nu mai știe nici astăzi de urma ei; că această lipsă de la domiciliul conjugal constituind pentru el o insultă, cere ca Tribunalul să pronunțe desfacerea căsătoriei existente între ei,

Tribunalul

Avînd în vedere acțiunea introdusă de Nicolae Theodorescu care cere desfacerea căsătoriei dintre el și soția sa Maria Theodorescu născută Iliescu.
Avînd în vedere că reclamantul face această cerere pentru motivul că pîrîta sa soție ar fi părăsit domiciliul conjugal.
Avînd în vedere depunerea martorului Minculescu Vasile invocat de reclamant în probarea acestui fapt.

---

[4] Arh. St. Buc., Fond st. civ., dos. nr. 567/8 VI 1889.
[5] Putem oare bănui o sancțiune disciplinară?
[6] « Tribunalul ocolului Tulcea, — D[oam]na Maria Theodorescu, cu domiciliu necunoscut, este citată a se prezenta la acest tribunal, în ziua de 12 februarie a.c., orele 11 a. m., spre a fi față ca pîrîtă la cercetarea procesului intentat contra-i de soțul său N. Theodorescu, pentru divorț; cunoscînd că la neurmare, procesul se va rezolva în lipsă. No 447 1883, ianuarie 22 ». *Monitorul oficial*, anul 1883, nr. 250, duminică 6/18 februarie, p. 3948, col. a 3-a.

Considerînd că din atare depunere se constată că pîrîta Maria Theodorescu încă din anul 1877—78 a părăsit domiciliul conjugal al reclamantului, neştiind unde se află pînă în prezent.
Considerînd că părăsirea domiciliului conjugal de către unul dintre soţi constituie o insultă gravă pentru celălalt soţ, făcîndu-i convieţuirea imposibilă.
Considerînd că, după dispoziţiile art. 212 cod civil, căsătoriţii pot fiecare în parte cere desfacerea căsătoriei pentru excese, cruzimi sau insulte grave ce-şi va fi făcut unul altuia.
Că aşa fiind, cererea reclamantului cată a se admite

Pentru aceste motive
În numele Legii
Hotărăşte:

Admite cererea reclamantului Nicolae Theodorescu şi
Declară desfăcută căsătoria dintre el şi soţia sa, pîrîta Maria Theodorescu.
Sentinţa se pronunţă în şedinţă publică astăzi 12 februarie 1883 (s. s.) (s. s.) A. Angelescu, Ev. Leonida Aslan

grefier Mucilescu

România

Grefa Tribunalului de ocol Tulcea. Copia prezentă fiind în totul conformă cu originalul ei se atestă de Noi. Notîndu-se că această copie s-au scos pe hîrtie liberă deoarece procesul este intentat cu acte de pauperitate.
No. 82 1883 mai 13. Grefier Petrovici
Noi Grefier Tribunalului de ocol Tulcea atestăm că prezenta sentinţă s-a investit cu formula executorie No. 82 astăzi 13 mai 1883, eliberînd[-]se d[omnu]lui Nicolae Theodorescu.

grefier Petrovici »

Întreprinzător și inventiv ca totdeauna, Nae Theodorescu obține divorțul fără cheltuieli, prezentînd o dovadă de pauperitate. Despre fiul său Ioan, pe care chiar el îl declarase în 1880, nu pomenește nimic, pentru a nu îngreuna desfășurarea procesului.

Arghezi nu era însă singurul copil al lui Nae Theodorescu din căsătoria lui ca Maria Iliescu. Am avut surpriza de a constata, investigînd fondurile documentare ale Stării civile pe perioada 1875—1900, că poetul avea la nașterea sa doi frați mai mari. În 1876 vine pe lume Maria. Actul de naștere pe care îl reproducem, în continuare, se află la Arhivele Statului București, în registrul nr. 391/1876, născuți, culoarea galben.

REGISTRUL STĂRII CIVILE PENTRU NĂSCUȚI

No. 770

«orth:
Maria
Nae
Theodorescu
legitim

Soțul persoanei înscrisă aci, Dumitru Niculescu a încetat din viață la 15/2/1953, în comuna București sect I Galben, actul de moarte no. 306 din 16/2/1935 1935 februarie 16 ofițer al Stării Civile prin delegațiune M. Milea

1. Din anul una mie opt sute șaptezeci și șase luna august, ziua nouăsprezece, la ora trei după-amiază.

2. Act de nașterea copilei Maria, de sex feminin, născută alaltăieri la ora cinci dimineața în orașul București.

3. La casa părinților săi din strada Țărani 22.

4. Fiică a d[omnu]lui Nae Theodorescu, de ani douăzeci și șase, sergent major în armată și [a] d[oamn]ei Maria N. Theodorescu, de ani șaptesprezece.

5. După declarația făcută de dumnea[lui] Niță Iliescu, de ani patruzeci și opt, Birjar, din suburbia Icoanei, strada Țăranilor 22, Bunul născutului, care ne-a prezentat copila în lipsa tatălui.

6. Întîiul martor, d[omn]ul Costache Georgescu, de ani cincizeci și cinci, din suburbia Icoanei, strada Țărani No. 22, și al doilea martor, d[umnea]lui Costache Mincu, de ani douăzeci și șapte, Birjar, din suburbia și strada aceeași No. 33, cari au subscris acest act după ce li s-au citit împreună cu Noi Alexandru Sarandi, ofițerul Stării Civile din București Circumscripția II-a.

Declarant + Niță Iliescu

Martori { G. Georgescu
+ Costache Mincu

ofițer A. Sarandi»

Peste trei ani, deci în perioada în care după declarația lui Nae Theodorescu soția « s-a făcut nevăzută », în ziua de 29 ianuarie 1879, la orele 10, (act nr. 104), se naște, în strada Țăranilor la nr. 28, copilul de sex bărbătesc Gheorghe, așadar în alt corp de case, ale socrului sergentului[7].

Cele două acte confirmă afirmațiile noastre anterioare, și anume că profesia tatălui poetului era cea de sergent major și că era născut în anul 1850 (la căsătorie, în 1875, avea 25 de ani, la nașterea Mariei — 26 de ani, la nașterea poetului, în 1880, 30 spre 31), că la începutul căsătoriei a locuit împreună cu socrii pe strada Țărani la nr. 22 și 28, mai apoi s-a mutat în imobilul său de la nr. 42—44 și 46 — unde s-a născut Tudor Arghezi—, că Maria Theodorescu avea la nașterea copilei vîrsta de 17 ani, iar la cea a lui Gheorghe 21 de ani, ceea ce concordă cu actul ei de naștere din 1858 (copiii sînt declarați de bunicul lor, Niță Iliescu, care știa sigur cîți ani are fiica sa; astfel se adeverește supoziția noastră că inadvertența privind vîrsta mamei din actul de naștere al poetului se datorează erorii declarantului, Nae Theodorescu).

După divorț, un timp, urma lui Nae Theodorescu se pierde. Nu știm cîtă vreme a mai rămas la Tulcea purtînd uniformă de militar profesionist. Îl reintîlnim, în anii 1888—89, funcționar copist în cadrul biroului de servicii al orașului Slatina, cu un salariu lunar de 75 de lei. De aici se transferă la Regia Monopolurilor Statului din București[8]

[7] Gheorghe ajunge tîmplar și moare în 1931. În actul lui de deces scrie că avea meseria de cismar. E posibil să le fi practicat pe amîndouă.

[8] Arh. Stat. Dir. Gen. Minist. Interne, dosar 542/1888, Numirile funcționarilor birourilor de scriitori.

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

VĂ INVITĂ

SĂ VIZITAȚI

MĂRȚIȘORUL

PATRIA LITERATURII LUI TUDOR ARGHEZI

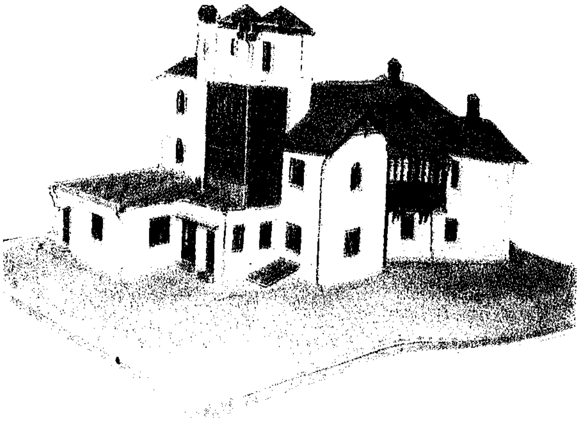
Mă uit în cer, mă uit în pămînt.
M-am întrebat cine sînt...

Locuința lui Arghezi, în cartierul zis Mărțișor, a fost adeseori descrisă de reporteri ocazionali sau profesioniști. O suprafață de circa douăzeci de mii de metri pătrați, pe care poetul o primise neîngrădită, după ce a curățat-o de bălării, a împrejmuit-o cu gard de lemn, i-a trasat alei, a sădit pomi, a pus flori și zarzavaturi și și-a ridicat o pereche de case. Într-un cuvînt, s-a gospodărit.
Gospodăria s-a închegat și a constituit un punct de atracție pentru prietenii și cunoscuții marelui poet, ahotnici să-l vadă în ipostază de producător și „precupeț“ oltean pe acela care ridicase în versurile sale cobilița la rangul de simbol al inițiativei.

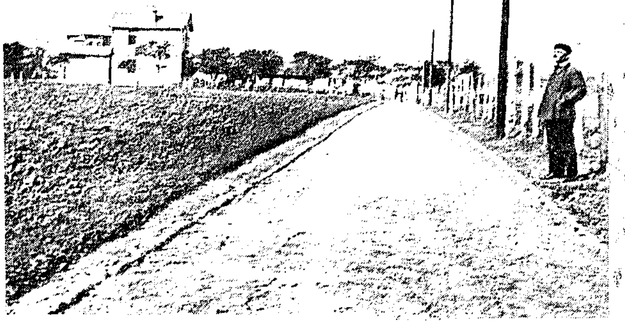
Șerban CIOCULESCU

Cu o satisfacție pe care nu o dă literatura, am bătut cîteva mii de lemne cap în cap și spinare peste spinare, ca să ajung să pui pe picioare o clădire de gospodărie, ajunsă la vîrf. Cu doi oameni ai mei măsor, cioplesc, înnădesc și curm. A ieșit o magazie la unghi drept. Și peste cîteva zile ne schimbăm meseria de dulgheri cu zidăria.

T. ARGHEZI

Şi casa ta să-ţi fie zilnic sfîntă..

Cuib fermecat, ca de cocori albaştri...

Cînd vii, păşeşte slobod, ni

...Şi în odaia goală din nou mi-a fost urît...

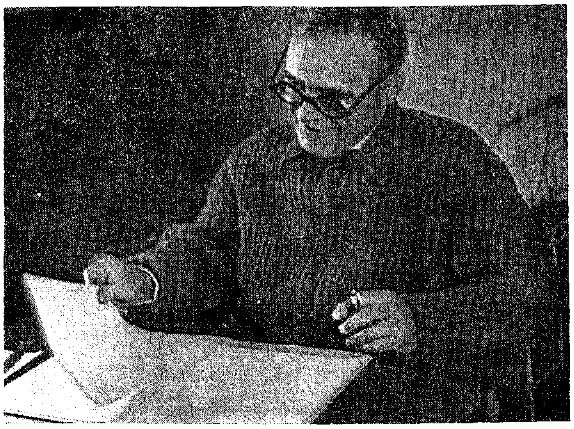

Ciobanul din Gorjul nostru zicea despre carte :/Cîmpu-i alb, oile negre,/Cin-le vede nu le crede,/Cin-le paşte/ Le cunoaşte...

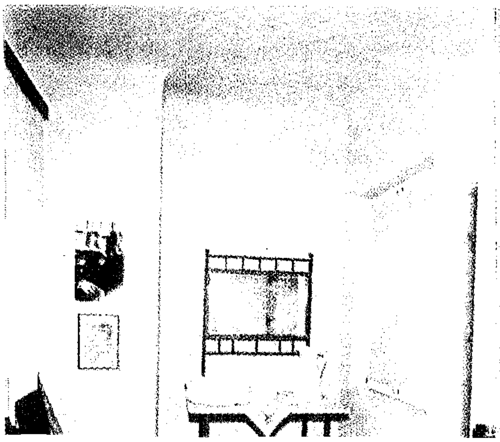

Odaie de „intelectual" : scenă simplă, esenţial...

A înfrunta nepregătit hîrtia e un păcat care se răzbună...

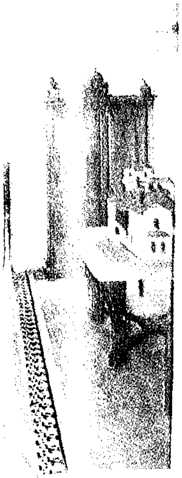

Cristal rotund, pe-o umbră de velur,
Cu inima de-a pururea senină...

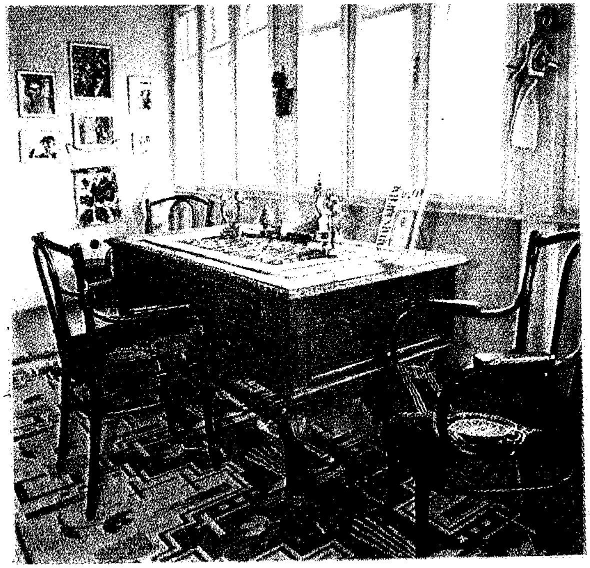

Păpuşile, poveştile, cum au trecut
De n-am ştiut şi nu am priceput?

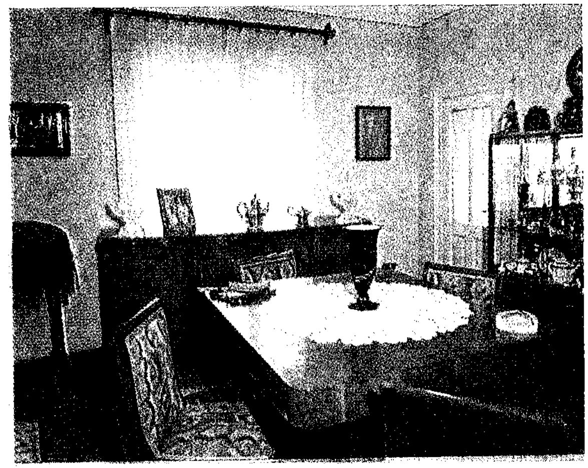

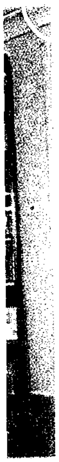
...și cîntă...

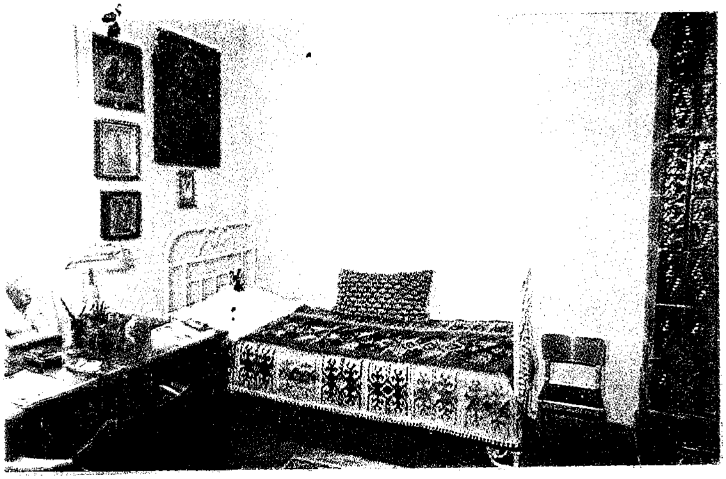
Vino de vezi la fereastră, cum trec marșurile universului între ceruri și pămînt...

Odaia da în stradă, peste petecul de pămînt cu pomi în desfășurare...

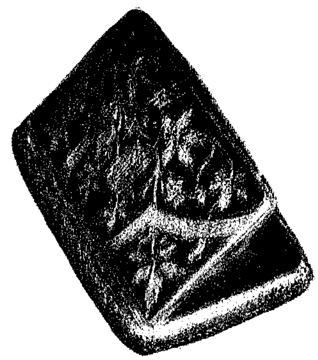

...nobilier

Păretele de var, de lîngă pat,
Cu zugrăveli și semne s-a-mbrăcat...

Lumina mea se uită la voi și nu vă vede... Dă-mi, te rog, o țigare...

Astăzi [...] în fiecare casă se află cîte o cutie de cîntece și graiuri și nimeni nu se mai înfricoșează de talazul undelor sonore...

E trist diaconul Iakint...

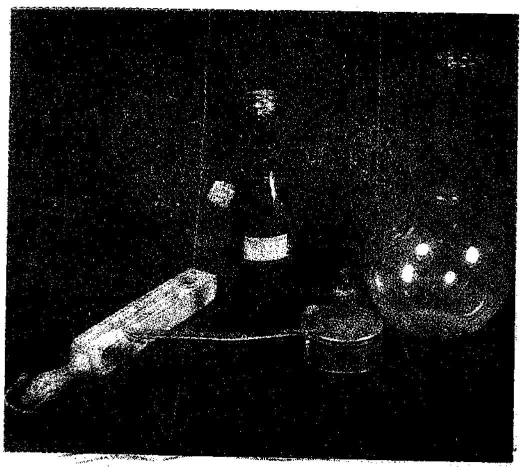

Zoologia misterioasă a grădinilor de abia trebuie învăţată.

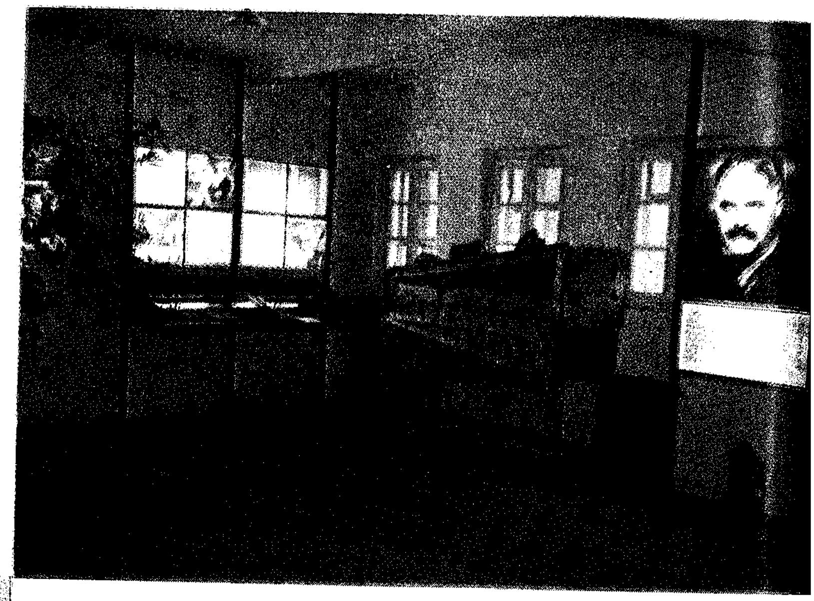

Îmbătrînim, Grivei...

Bijuteriile acestea, compuse ca să măsoare însufleţirile materiei şi să traducă nevăzutul într-o cifră citită pe un fir.

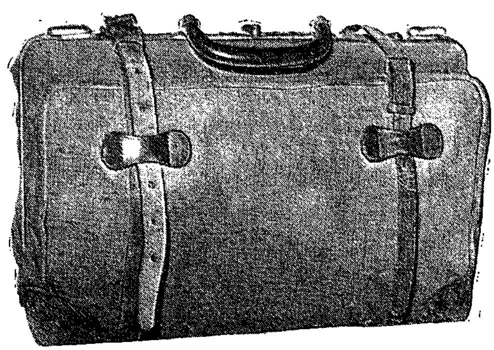
Emoţiile mari le-am avut lîngă maşinile de tipar.

Ai născocit pe-ncetul uneltele, cu care
Ţi s-a făcut mai dîrză voinţa şi mai tare...

Nu-ntîrzia pe lucruri, frate,
Şi lasă-le necercetate...

Zilnic între orele 10—18 (luni închis)
str. Mărţişor nr. 26.

cu aceeași funcție. În 1892, cînd fiica lui Maria se căsătorește cu Dumitru Niculescu, muncitor (cizmar) [9], aceasta îl declară pe tatăl său « funcționar», și îi indică domiciliul pe strada Țărani, la nr. 42, adresă la care figurează în același act și Maria Constantinescu. Nae Theodorescu nu putea însă să locuiască acolo de vreme ce în 1889 fosta lui soție se recăsătorise [10]. Dacă se afla în București la acea dată, ar fi trebuit să stea la nr. 46, unde s-a născut Tudor Arghezi și unde era proprietar prin actul de zestre nr. 189/1875, case pe care le lăsă fiicei sale Maria.

Din Capitală pleacă în 1891, sau 1892, devenind arendaș pe moșia statului, Bistrița, Mitocul Mănăielești (județul Vîlcea). Treburile, probabil, mergeau rău la început, fiindcă într-un Tabel de arendași ai moșiilor statului care nu au achitat restanțele (cîștigurile) [11], centralizat pe ani, îl găsim din 1893 pînă după 1895 printre datornici. Lucrurile se îndreaptă în Argeș, unde se stabilește la Martalogi. În 1898, la înființarea Băncii Populare Pitești, este printre membrii fondatori, rămînînd în consiliul de conducere (al patrulea ca importanță după directorul Gr. T. Coandă) pînă la sfîrșitul vieții, fiind înregistrat ca rentier [12].

Schimbarea condiției sociale e de presupus că a fost cauza încercării tenace a lui Nae Theodorescu de a șterge toate urmele trecutului și mai ales ale primei sale căsătorii. O dovadă o constituie și faptul că ultimul său fiu, colonelul în rezervă Nicolae N. Theodorescu, nu cunoștea decît două căsătorii ale tatălui său, cea cu Anastasia (Zoe) Petre și cea cu Vasilichia, propria lui mamă. Existența lui Nae Theodorescu fusese însă mult mai complicată decît credea ultimul său fiu.

Pe celălalt Nae Theodorescu, cu mama sa Bălașa, ale cărui acte de stare civilă — după presupunerea noastră — și le-a însușit tatăl poetului, îl descoperim mereu, între 1883 și 1905, în București, cu meseria de cofetar, locuind în « Șoseaua Kiseleff » [13].

Maria Iliescu moare la 26 iulie 1895, trei ani după cel de al doilea soț al ei, Petre Constantinescu [14].

Din cauza destrămării familiei sale, copilăria lui Tudor Arghezi a fost probabil umbrită de multe neajunsuri. Părăsit de părinți, el a fost lăsat în grija altcuiva, a unui tutore, așa cum reiese din actele lui de școlaritate.

A fost Tudor Arghezi elev al liceului Sf. Sava? Toți istoricii literari (nu cunoaștem vreo excepție), abordînd biografia scriitorului, au scris și au vorbit despre amiciția literară și despre colegialitatea ce l-au legat pe poet de Gala Galaction și N. D. Cocea de pe băncile liceului Sf. Sava. S-a pomenit chiar despre existența unui cenaclu, despre o grupare literară a elevilor, în fruntea căreia se situau cei trei colegi de liceu. Lovinescu însuși evocă (în „Memoriile“ sale, 1930, vol. I, p. 298) faima « literatorilor de la Sfîntul Sava ». Au contribuit la impunerea acestei versiuni și cei trei scriitori. Ei, însă, ar fi putut vorbi cel mult despre întîlnirile din str. Semicercului, unde locuia Galaction.

Dacă ar fi fost juxtapuse și observate cronologic declarațiile lui Tudor Arghezi și ale lui Gala Galaction s-ar fi putut constata lesne că între ele există apreciabile diferențe. Poetul a făcut cîteva referiri la anii școlarității lui. Școala primară a făcut-o

[9] Arh. Stat. Buc., fond St. Civilă, act nr. 410/1892, fila 24. Dumitru Niculescu, cumnatul poetului (Tudor Arghezi avea la căsătoria surorii sale vîrsta de 12 ani și era elev în clasa I gimnazială), era originar din Ploiești, mahalaua sf. Gheorghe vechi, și se născuse la 21 mai 1866 ca fiu al lui Nicolae Ion, grădinar, mort în 1870, 4 decembrie, de tifos, și al Anei Nicolae (născută Dumitru). Actul lui de deces (Cons. Popular sect. I, Stare Civilă, culoare galben, Registrul morți, vol. I, 1935, art. nr. 306) este foarte important, pentru că el constituie încă un document esențial în dosarul ascendenței lui Tudor Arghezi. Dumitru Niculescu se stinge din viață la locuința soției sale Maria, din strada Aurel Vlaicu (strada Țărani devine Aurel Vlaicu, sect. I galben, după primul război mondial) la nr. 46. Deci Maria Nae Theodorescu, sora poetului, locuia chiar în casa în care a venit pe lume Tudor Arghezi. Așadar, bunicul poetului, Niță Iliescu, zis Birjaru, era posesorul unui teren imens, pe care clădise mai multe imobile locuite de membrii familiei sale.

[10] La căsătoria cu Petre Constantinescu, Maria Iliescu avea vîrsta de 31 de ani și domicilia în strada Țăranilor la nr. 42. Petre Constantinescu (fiul lui Ștefan Constantin, meseriaș dulgher, și al Leancăi Constantin), văduv prin deces, de meserie dulgher « constructor », locuise mai înainte pe aceeași stradă, Țărani, la nr. 16, împreună cu prima soție, Marița Niță Călin (moartă în etate de douăzeci de ani, la 9 decembrie 1882); e de presupus deci că era unul din angajații lui Niță Iliescu. Petre Constantinescu avea, în 1889, 35 de ani, fiind născut în București. La căsătorie, Maria Iliescu îi constituie o însemnată dotă prin contract, omologat de Tribunalul Ilfov, secția notariat la nr. 3318/98. (Spre deosebire de tatăl său, Niță Iliescu, neștiutor de carte, mama poetului semnează « manu propria » actele.)

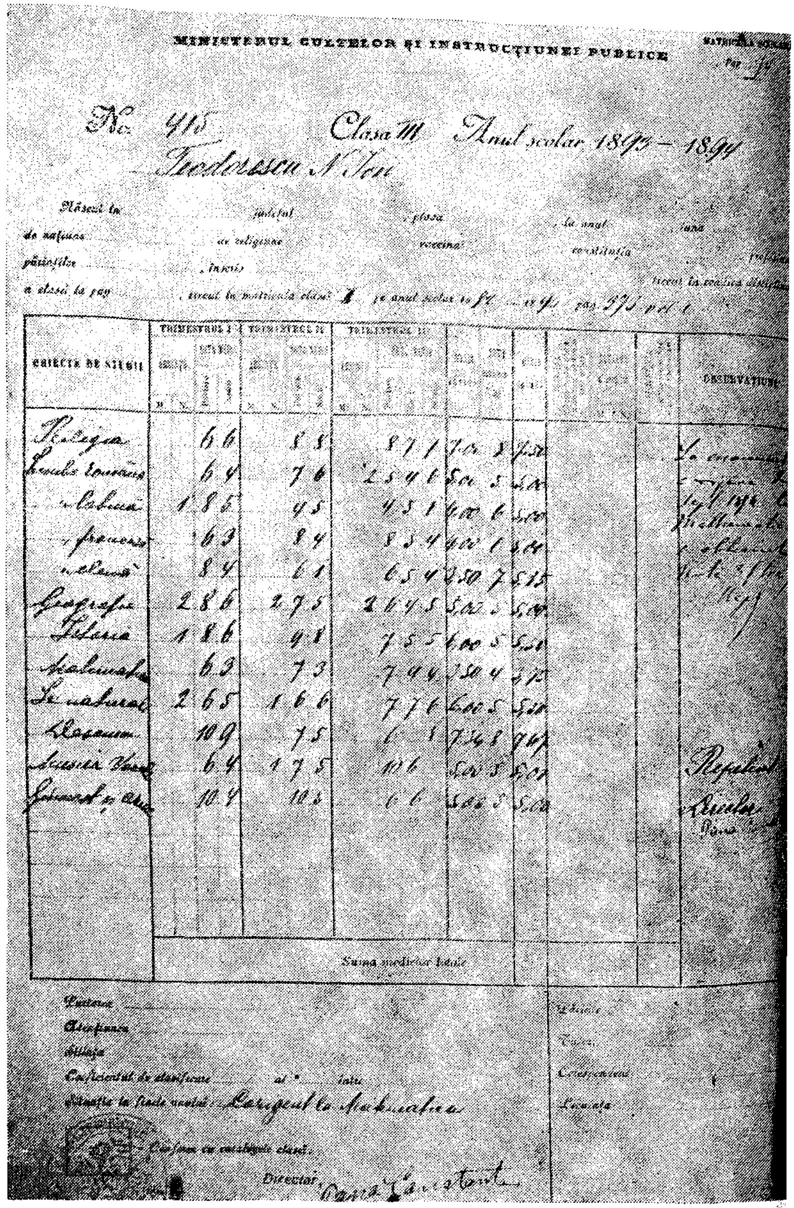
[11] Arh. Stat. Dir. Gen. Minist. Agriculturii, Serviciul arendași, dosar 2912/1895.

[12] Anuarul orașului Pitești, 1925, p. 37.

[13] *Anuarul Bucurescilor, Carte de adrese a Bucurescilor*, anii 1883—1906, capitolele: Cofetari și Adrese particulare (Adresses particulières).

[14] Amîndoi au fost înhumați la cimitirul Sf. Vineri din Capitală, fig. 5, loc. 92. Tot aici au fost depuse și rămășițele lui Gheorghe și ale Mariei, ultima stinsă din viață la 26 martie 1945.

la Petrache Poenaru. « Pe lîngă liceul Sf. Sava — liceu de stat — funcționau tot felul de școli [...] școala noastră, din care făceam parte și eu, fiind deabia un fir început [...] » [15] . Trebuie să remarcăm că Arghezi nu afirmă niciodată categoric că ar fi învățat la Sf. Sava. Cercetînd arhiva liceului respectiv, am constatat că nu există nici un elev din T(h)eodoreștii înscriși aici care să aibă acele date de stare civilă capabile să-l identifice pe Tudor Arghezi. Ba, mai mult, din cei cinci T(he)odorescu Ion (dintre care trei chiar Theodorescu N. Ion) nici unul, în afara coincidențelor onomastice, nu prezintă însemnele biografice ale poetului [16]. Gala Galaction (Grigore Pișculescu) devine, după strania sa repetenție, coleg de clasă cu un Theodorescu, dar prenumele acestuia este Sebastian [17]. Am investigat cu rîvnă toate anuarele școlilor, cîte se mai păstrează, din secolul trecut, perioada 1890—1898, reținînd ca puncte de referință mărturisirile poetului făcute lui Horia Oprescu din interviul publicat în „Tînărul scriitor" nr. 11, 1956: « Primul meu „maestru", cum spuneți dumneavoastră, a fost părintele Abramescu de la biserica Brezoianu [18] [...] El m-a învățat abecedarul [...]

MINISTERUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNEI PUBLICE
No. 415 Clasa III Anul școlar 1893—1894
Teodorescu N. Ion

Dacă mi-aș recunoaște un părinte adoptiv — în cele gîndite și mîzgîlite, l-aș numi pe profesorul meu G. O. Gîrbea, care a scris și el [...] Aveam un coleg care se distingea printr-o repetenție continuă și care scria poezii [...] Barzon ! Purta, desigur, lavalieră de mătase... Locuia pe strada Neptun și era oarecum vecin cu mine care locuiam pe strada Sculpturii [...] l-am găsit, în 1913, vameș la Predeal [...] ».

---

[15] *„Argeș"*, nr. 4 (II), aprilie 1967, p. 11.

[16] I. Theodorescu N. Ion, n. 1881, 11 februarie, Urlați, Prahova, plasa Cricov, anii școlari 1896—97, Reg. matricol nr. 68.

II. Teodorescu N. Ion, n. 1883, 30 decembrie, Alexandria, Teleorman, părinții Nicolae și Rahila, cl. a V-a, 1898—99, Reg. 71.

III. Teodorescu N. Ion, n. 1878, 25 decembrie, Vidra Transilvania, tatăl Teodor Nicolae dogar la « Cernavodă », cl. I, 1893—94.

IV. Teodorescu Ion, n. Vida Cîrtojan, Vlașca, 1869, 16 martie, cl. VI-a, 1889—90, Reg. 57.

V. Teodorescu V. Ion, n. iunie 1886, com. Domnița, Rm. Sărat, cl. I, 1897—98, Reg. 68.

[17] Născut în 1879, 20 martie, la Preseaca Olt, elev strălucit (Reg. 59).

Încă un argument în plus că Arghezi nu a fost coleg cu Galaction și Cocea la Liceul „Sf. Sava" îl constituie și declarația pe care poetul o face în tableta *Liceul*, citată mai sus: « Pe vremea aceea personalități strălucite ale liceului Sf. Sava erau dintre elevi Gala Galaction și N. D. Cocea ». Realitatea este însă că Galaction învățase bine în cursul inferior, dar în clasa a VI-a a rămas repetent prin neprezentare toamna la corijența de Șt. Naturii; în ceea ce-l privește pe Cocea, acesta a fost înscris de două ori la Sf. Sava: prima dată în clasa a III-a venind de la Liceul Național din Iași, rămînînd repetent la patru obiecte, după ce frecventează tot anul școlar, a doua oară în clasa a 7-a, cînd, după înscriere, sosind corijent de la Ploiești, dispare după ce trece examenele de corijență.

[18] Preotul Abramescu era paroh la biserica Brezoianu. În anii 1887—1891, cînd Arghezi este elevul școlii Petrache Poenaru, școala avea nr. 6 și funcționa atunci pe strada Știrbei Vodă, culoarea de roșu, în enoria acestei biserici.

Aveam două puncte de reper «sigure»: profesorul G. O. Gîrbea și colegul Barzon. În Anuarul Bucurescilor, Cartea de adrese, la capitolul gimnazii și licee, îl descoperim pe profesorul de limba română[19] la gimnaziul Cantemir-Vodă, și nu la Sava, unde erau vestiții profesori Ion Bianu și I. Suchianu. Consultînd singurul exemplar al Situației școlare a gimnaziului clasic Cantemir-Vodă[20], strada Primăverii, nr. 21, îl descoperim în clasa a III-a, 1894—95, poz. 87, p. 13, pe elevul Theodorescu N. Ion. Printre colegi, la nr. 7 (p. 11), elevul Barzon Nicolae[21]. Documentele identificate atestă și ele că elevul Theodorescu N. Ion, născut în București, la 23 mai 1880, «tatăl comersant», este cursant al gimnaziului Cantemir-Vodă. El este înscris pentru clasa I-a, în anul școlar 1891—1892, în baza certificatului nr. 73 din 10 iulie 1891, de absolvire a școlii primare Petrache Poenaru. Adresa copilului este dată la un anume Dumitru Vîlsan, «tutore» și «corespondent», ce locuia pe Calea Victoriei, la nr. 172[22]. Situația școlară a poetului reflectă vicisitudinile familiale: Tudor Arghezi nu numai că nu strălucește la învățătură, dar abia reușește să promoveze clasa de la un an la altul. Notele de 3, 4 și 5 abundă, cu toată frecvența regulată a elevului. În prima clasă gimnazială (Reg. matricol nr. 22, vol. I, 1891— 92, p. 72) trece clasa cu media generală 5,53, ultimul: «al 20 între 20». În clasa a II-a, anul școlar 1892—93[23], e corigent la geografie (prof. N. Băscînescu), la matematică (prof. C. Stefănescu-Priboi) și la gimnastică (N. Velescu). În toamnă (în septembrie) promovează, obținînd la toate trei obiectele nota 6. În clasa a III-a[24] rămîne repetent. Corigent în vară la matematică (același Ștefănescu-Priboi) la examenul din toamnă primește nota 3. La celelalte obiecte, limba latină, elină și franceză avea note de 3, 4, 5 și se salvase la examenul de fine de an. Repetînd clasa a III-a[25], promovează cu media 6,52, al XV-lea (cf. situației publicate în Anuarul din acel an), dar de data aceasta notele de 7 și 8 își fac apariția; un singur 9 la desen. În clasa a IV-a[26] are din nou necazuri: este corigent la limba elină (prof. T. P. Matei) și la muzica vocală (prof. J. Vasilescu), obstacole pe care le depășește în toamnă cu 6 (la elină) și 7 (la muzică); media generală este de 6,40. Așadar, în toamna anului 1896, poetul absolvea gimnaziul Cantemir Vodă (de patru clase) după cinci ani de studii.

Asidui cercetări de arhivă care urmau să elucideze măcar în parte perioada destul de tulbure a anilor de școală, ne-au dus la descoperirea rolului pe care l-a avut în acest timp Rozalia Arghesi, socotită, eronat, mama poetului. În anul 1889 ea este înregistrată în foaia matricolă a Institutului de Maternitate cu adresa Sculpturii 18, acolo unde, după cum am văzut, însuși poetul declarase c-a locuit.

Din documentele descoperite, putem contura sumar o biografie. Rozalia s-a născut în anul 1861, într-o localitate de lîngă Brașov (Secheli-dban) «de naționalitate germană, de religiune catolică», părinții fiindu-i Arghesi Ion (mort în 1890) și Sofia[27]. În București a fost tot timpul «menajeră» și a locuit, între 1885—1930, în zona centrală, de nord-vest, culoarea de galben a orașului, pe străzile: Sculpturei, nr. 18, Calea Victoriei nr. 172, Vissarion, nr. 9, Liniștii, nr. 51 și Ion Mihăescu, nr. 27, adrese la care a domiciliat «comersantul» Manole I. Pîrvulescu și pe care Rozalia nu l-a părăsit niciodată.

Manole I. Pîrvulescu s-a născut în București, în anul 1852, și a murit la 30 iulie 1918, «necăsătorit», pe strada Ion Mihăescu, nr. 27, unde era proprietar[28]. În perioada anilor 1886—1903 a fost patronul băcăniei Steaua Dunării.

---

[19] G. O. Gîrbea a fost profesorul Gimnaziului clasic Cantemir-Vodă multă vreme. Locuia, cum zice și poetul, pe strada Romană, dar din 1895 la nr. 64, cu chirie la un proprietar de imobile, Căplescu-Poenaru. Adresa acestuia din urmă este dată de *Monitorul Comunal Bucuresci*, nr. 17, 1891, p. 195, numerotație nouă.

[20] Bibl. Acad. R.S.R. cota P I 6116, 1894—95, 1896—97.

[21] Barzon Nicolae era născut în București, la 21 noiembrie 1877 și venea în clasa a II-a de la Gimnaziul Mihai Bravul (Arh. Stat. fondlic. D. Cantemir, dos. nr. 25 1892—93, p. 297) cu certificatul nr. 8 din 3 iulie 1892. Locuia (adresa este consemnată și în matricola școlară) pe strada Neptun (cum declară și poetul), la nr. 2 bis. A fost cu adevărat vameș. În foaia lui matricolă (nr. 345, p. 5, dosar nr. 29, 1893—94) direcțiunea școlii menționează eliberarea unui certificat (de clasele făcute), nr. 578, 31 mai 1929, certificat trimis «Vămii din Constanța». Va să zică vameșul de la Predeal, care cinstește cu poetul țuică în amintirea anilor de școală, se transferase la vama portului maritim.

[22] Arh. Stat. Buc., fond liceul Dimitrie Cantemir, dosar nr. 22, f. 72, clasa I, an școlar 1891—92. Poetul arată, în interviul citat, că era vecin de stradă cu Barzon și că locuia pe strada Sculpturii; înseamnă că îi fusese schimbată gazda.

[23] Arh. Stat. Buc., dosar nr. 25, f. 373.

[24] Arh. Stat. Buc., dosar nr. 29, f. 74, 1893—94, nr. matr. 415.

[25] Arh. Stat. Buc., dosar nr. 30, f. 45, 1894—95.

[26] Arh. Stat. Buc., dosar nr. 34, f. 84, 1895—96.

[27] Arh. Stat. Buc., Fond Institutul de Maternitate, dosar nr. 29, 1889, f. 844 și nr. 35, 1891, fila 10.

[28] Fond. St. civ. sect. I, act. dec. nr. 7055, vol. 17, 1918.

Rozalia Arghesi știa bine să scrie, după cum arată iscăliturile ei, și deși nu a fost niciodată legal căsătorită, se declară în ultimele acte Rozalia Pîrvulescu. Din fișele de observație medicală [29] reiese că din cei trei copii născuți vii a rămas în viață doar Alexandru Rozalia Ion Arghesi, născut în 1891 [30] și recunoscut de N. I. Pîrvulescu în 1901 [31]. Ultima adresă a Rozaliei Arghesi a fost pe strada Alunișului, nr. 69. Ea s-a stins în Spitalul de cronici mintali din comuna Bălăceanca [32], uitată și părăsită de toți, în 3 iulie 1944.

Din actele cercetate pînă acum este clar pentru oricine că Rozalia Arghesi nu poate fi una și aceeași persoană cu mama poetului, așa cum acredita Dinu Pillat. Ea a fost doar femeia în grija căreia a fost lăsat Tudor Arghezi și de care copilul, lipsit de căldura părintească, s-a atașat inevitabil. Dacă Rozalia ar fi fost mama poetului, ar fi fost firesc ca acesta să fie declarat copil nelegitim, de religie catolică, cu numele efectiv Arghezi. Apoi, ar trebui să ne întrebăm ce mamă ar accepta ca fiul ei să fie declarat pe numele altei femei; mai mult chiar, cum s-ar împăca ea ca propriul copil s-o declare «moartă», ca în numeroase acte, cînd ea mai era încă în viață? Din contactul cu Rozalia, Arghezi poetul a avut de cîștigat — presupunem ca și Dinu Pillat, de altfel — doar pseudonimul său literar.

În încheiere se impun cîteva concluzii:

1) Tatăl poetului e una și aceeași persoană cu sergentul de jandarmi, cu arendașul, comerciantul, fabricantul și bancherul Nae Theodorescu, născut în București în 1850, locuind în Capitală pe strada Colței și apoi pe strada Țăranilor la nr. 46 și la Pitești (ultimul domiciliu strada Egalității nr. 33).

2) Din prima căsătorie, cu Maria Niță Iliescu, are trei copii: pe Maria (1876), pe Gheorghe (1879) și pe Ion (1880).

3) Cu a doua soție, Anastasia (Zoe) Petre (sau Petrescu) Nae Theodorescu nu a avut copii.

4) Cu a treia soție, Vasilichia Delibacali, are un singur copil.

5) Este absolut clar acum că între numerele 22 și 46 (unde se naște poetul) ale străzii Țărani este o inextricabilă legătură, ele indicînd proprietăți imobiliare ale aceleiași familii.

6) T. Arghezi urmează școala primară la Petrache Poenaru între anii 1887—1891 și termină studiile la gimnaziul Cantemir-Vodă în 1896.

7) Rozalia Arghezi ocupă în viața poetului un rol important, fiind cea care-i poartă de grijă în anii copilăriei și adolescenței.

8) Poetul este, așadar, bucureștean pe ambele laturi ale stirpei sale — paternă și maternă.

C. POPESCU—CADEM

[29] În special din dos. nr. 29/1889 și nr. 35/1891.
[30] Arh. Stat. Buc. Fond St. civilă, act. nașt. nr. 1890/1891 f. 48.
[31] Fond St. civilă, sect. I, reg. 15, act nr. 5679, decizia nr. 10/1901, Curtea de Apel.
[32] St. civilă reg. M.com. Bălăceanca, jud. Ilfov, act. dec. nr. 57/1944.

*

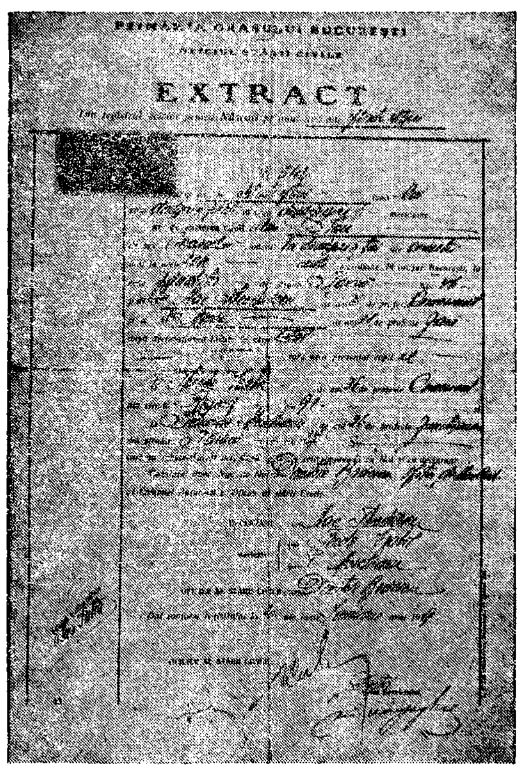
URMĂRESC CU INTERES DESFĂȘURAREA DIAlogului deschis de revista „Manuscriptum" în ce privește obîrșia tatălui meu.

Am citit ce s-a scris în paginile acestei publicații, precum și articolele din „Gazeta Gorjului" și din „Tribuna".

La invitația „Manuscriptum"-ului de a participa la limpezirea unor neclarități, voi căuta, pe calea documentelor, și mai puțin pe cea a aducerilor aminte, să precizez și să lămuresc, pe cît este posibil, unele lucruri legate de venirea pe lume a lui Tudor Arghezi.

Trebuie să mărturisesc că o fac cu oarecare reținere, deoarece știu că tata evita să pomenească de perioada copilăriei și a adolescenței, perioadă tristă din existența lui.

După actul de naștere, tata s-a născut la 23 mai 1880, la orele 6 antemeridian, în București, în casa

PRIMĂRIA ORAȘULUI BUCUREȘTI

EXTRACT

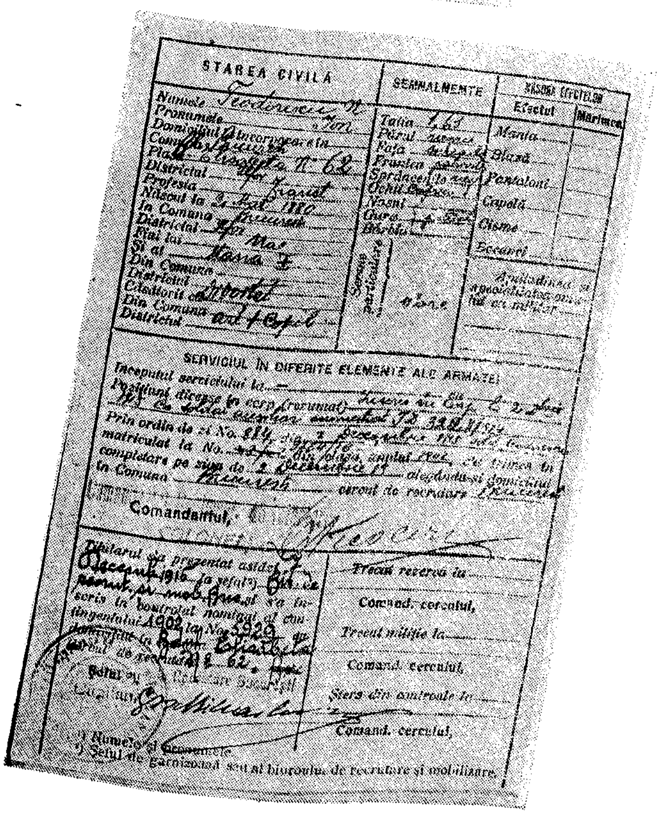

MINISTERUL DE RĂSBOIU

LIVRETUL DE COMPLETAŞI REZERVIST ŞI MILIŢIAN

1) Teodorescu N Ion

Gradul Soldat auxiliar

1) Numele şi pronumele

STAREA CIVILĂ — SEMNALMENTE — RĂSPUNDERE EFECTELOR

SERVICIUL ÎN DIFERITE ELEMENTE ALE ARMATEI

Comandantul,

1) Numele şi pronumele

2) Şeful de garnizoană sau al biuroului de recrutare şi mobilizare

părinţilor din strada Ţărani nr. 46, fiind fiul lui Nae Theodorescu şi al Mariei.

Cu toate că a fost declarat că s-a născut la 23 mai, tata şi-a sărbătorit ziua de naştere la 21 mai, explicîndu-mi că, dintr-o scăpare din vedere, tatăl lui îl declarase cu două zile mai tîrziu. Aşadar, controversa ar începe chiar de la ziua de naştere.

Îndepărtat de acasă de a doua soţie a tatălui lui, Anastasia, crescut în gazdă, în Bucureşti, de la vîrsta de trei ani, şi-a cîştigat existenţa de mic, din şcoală. Pe la 12 ani învăţa algebră, ca să poată medita un sergent major care trecea în clasele superioare de liceu.

Unele mărturisiri ale lui Ion Trestie, eroul romanului Lina, sînt chiar ale autorului.

Tatăl lui moare în anul 1928 şi mama de timpuriu. În Livretul de Completaşi, din august 1916, mama figurează «decedată».

Tata şi-a reluat oarecari relaţii cu familia lui Nae Theodorescu abia după ce s-a întors din Elveţia — decembrie 1910.

El s-a socotit întotdeauna a fi de spiţă oltenească şi a fost legat de olteni şi de Oltenia prin tot ce a scris şi a simţit şi cred că acesta este lucrul cel mai important şi nu că a avut «un moş» din Cărbuneşti, de care pomenea uneori, de meserie căciular.

Cei care scotocesc în documente şi hîrtii s-ar putea supăra şi vor contesta. Dar eu nu pot să gîndesc altfel.

Tot tata mi-a spus, că atunci cînd s-a apucat să scrie şi-a căutat un nume care să «zbîrnîie». Theodorescu era un nume des întîlnit şi banal. La început semna, cu Gala Galaction, sub pseudonimul Matei Corbora, cronică plastică; mai tîrziu, Gabriel, Ion Theo etc. Se tot gîndea la Argeş şi «tot învîrtindu-l, a ieşit Arghezi», care a «zbîrnîit» într-adevăr şi «zbiraile» mereu.

Un lucru este sigur, că Tudor Arghezi este român şi dacă este mai de încolo sau mai de încoace, nu are prea mare importanţă.

Latura vieţii particulare a unui om i-a displăcut tatii întotdeauna, lucru ce l-a făcut să nu-şi scrie memoriile.

Pentru tatăl meu era important ce scrie un scriitor şi ce rămîne după el.

În interviurile pe care le-a dat de-a lungul anilor, a fost zgîrcit cu amintirile şi răspunsurile lui erau în tangentă. A fost discret cu viaţa lui şi eu voi căuta, pe cît posibil, să-i respect dorinţa.

Pun la dispoziţia redacţiei, tocmai în scopul elucidării datelor controversate: Livretul de Completaşi («soldat auxiliar») şi extractul de naştere al lui Arghezi.

Mitzura ARGHEZI

A. M. SPERBER

Scrisori newyorkeze către Peter NEAGOE

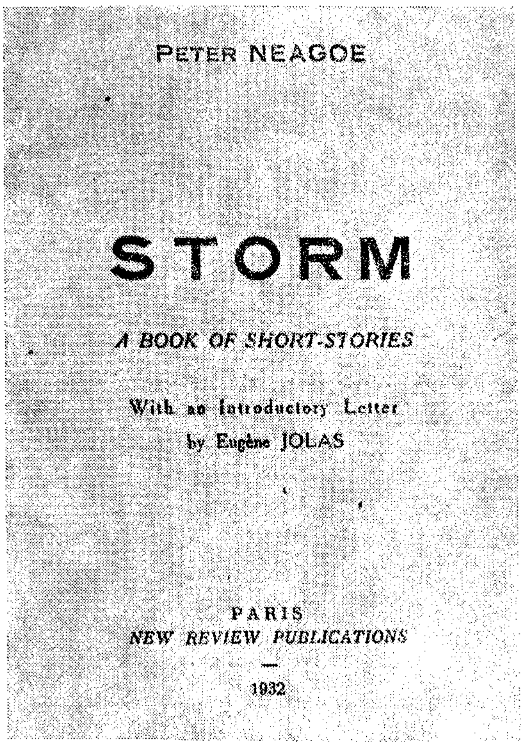

PETER NEAGOE (1881—1960), SCRIITOR american de origine română, a fost prin opera sa un mesager declarat al plaiurilor și spiritualității românești pe care s-a străduit să le îmbrace în slovă aleasă engleză. Tradus în mai multe limbi continentale la numai cîțiva ani de la tîrziul său debut literar (1928), el a rămas însă aproape necunoscut cititorilor români, iar interesul viu stîrnit de vizita pe care a întreprins-o în România în primăvara și vara anului 1937 s-a stins treptat în vîltoarea neprietenoasă a războiului.

Alfred Margul Sperber este primul om de litere din România care, ajuns în contact cu creația lui Neagoe, o tălmăcește și o încredințează unei prestigioase reviste în limba germană, „Klingsor", *care apărea la Brașov.*

În peregrinările sale de după primul război mondial, Sperber, ajuns la New York în 1921

și bun cunoscător al limbii engleze, cunoaște personalități literare, editori, vine în contact nemijlocit cu literatura engleză și americană. Aceste legături nu se pierd după ce se reîntoarce în țară în 1926, ceea ce îi dă posibilitatea de a fi la curent cu realitățile literare ale vremii. Astfel ajunge Sperber la volumul Storm *controversata culegere de povestiri a lui Peter Neagoe, publicată la Paris în 1932: « Mult stimate D[omnu]le*

PETER NEAGOE

STORM

A BOOK OF SHORT-STORIES

With an Introductory Letter
by Eugène JOLAS

PARIS
NEW REVIEW PUBLICATIONS
—
1932

Neagoe! Cedez primului impuls care mă stăpânește după ce abia am terminat de citit cartea Dumneavoastră: un impuls care mă îndeamnă să vă mulțumesc Dumneavoastră și donatorului necunoscut — căruia i-a venit în minte să-mi trimită această carte — pentru descoperirea adevărată și vie a artei creatoare care a însemnat-o pentru mine [volumul] Storm *» (6 martie 1932).*

Acesta este începutul unui schimb epistolar între cei doi scriitori, care însumează șase scrisori ale lui Sperber către Neagoe în cursul anului 1932. Am descoperit aceste scrisori la Syracuse University Library, Syracuse, New York, cu ocazia cercetării amănunțite a Fondului Peter Neagoe — donat universității de Doamna Anna Neagoe — în vederea întocmirii tezei de doctorat. Scrisorile de față le publicăm cu încuviințarea expresă a Doamnei Neagoe și cu știrea Bibliotecii Universității din Syracuse.

Deosebit de activ în timpul șederii sale în Franța, apreciat de majoritatea scriitorilor americani care au cunoscut efervescența creatoare a Parisului anilor '20 și au contribuit la antologia Americans Abroad *(„The Servire Press", The Hague, 1932), Peter Neagoe a întreținut o vastă corespondență literară [1]. În ansamblul acesteia, legăturile epistolare cu România sînt de dată mai tîrzie și legate în bună măsură de amintita vizită a lui Neagoe în România. Schimbul de scrisori cu Alfred Margul Sperber constituie însă o excepție fericită.*

Tonul inițial al scrisorilor lui Sperber este formal, influențat probabil și de stilul epistolar german, dar pe parcurs devine mai familiar, cei doi scriitori arătînd un interes reciproc sincer pentru creația lor literară [2].

Scrisorile sînt edificatoare pentru cel puțin trei aspecte ale activității lui Sperber: cea de traducător, de fin comentator al creației literare, precum și strădania sa de a fi la curent cu scena literară contemporană.

Sperber este un traducător scrupulos și plin de dăruire, care nu se sfiește să ceară sfatul autorului atunci cînd nu este sigur că instinctul său l-a călăuzit pe calea cea mai corectă: « Pot să vă cer o lămurire în legătură cu unele chestiuni de limbă din Caleidoscop, *de care nu sînt sigur, pentru a mă convinge dacă nu am fost înșelat de instinctul care mă ajută în asemenea cazuri... Vă voi rămîne îndatorat pentru aceste răspunsuri » (6 mai 1932). Rezultatul, versiunea în limba germană a* Caleidoscopului, *a fost o realizare de mare acuratețe și înaltă ținută artistică, care i-a atras elogiile cititorilor și autorului.*

---

[1] *Vezi: Ioan A. Popa,* Antologia Americans Abroad, *în* „STUDIA Universitatis Babeș-Bolyai", *Series Philologia, Fasciculus 2, 1973, Cluj, articol care a folosit în mare măsură corespondența amintită.*

[2] *În această ordine de idei, vezi și* Peter Neagoe către Alfred Margul Sperber, „Manuscriptum", *nr. 1/ 1974, pp. 172—179.*

În scrisorile către Neagoe, Sperber se dovedește a fi un comentator avizat, capabil de a surprinde în cîteva rînduri esența și calitățile creației literare, cum o face de altfel în cazul lui Karl Kraus: « Die letzten Tage der Menschheit *este probabil o băutură prea tare, cu un gust infernal de amărăciune, nebunie, durere și acea indignare feroce care, dacă l-am crede pe Juvenal, plămădește versul. Dar dintr-un salt ești luat în vîltoarea unei acțiuni dintre cele mai viguroase, și nu mai ai cale de întoarcere, nu-ți mai rămîne nimic decît să te lași în voia ei. În final, această descătușare tragică de forțe elementare devine pur și simplu un uragan al celor mai dureroase și groaznice viziuni » (11 iunie 1932).*

Cunoscător al realităților românești, Sperber intuiește valoarea românească a povestirilor lui Neagoe și pe drept cuvînt consideră că ele aparțin peisajului literar al țării noastre: « ...mi-am pus întrebarea dacă... nu poți face dumneata insuți această traducere, în maniera cea mai adecvată și concisă, pentru a păstra în întregime savoarea specifică a originalului, sau mai degrabă să îl redai gliei căreia îi aparține și în care s-ar fi cuvenit să fie scris de la bun început » (7 iulie 1932). Cîțiva ani mai tîrziu, Neagoe însuși va recunoaște acest lucru exprimîndu-și convingerea că întreaga sa literatură — Sperber se referea doar la proza scurtă — se încadrează prin spiritul ei în literatura română.

Corespondența de față reprezintă în același timp și o indicație a legăturilor largi pe care Sperber-scriitorul le întreținea cu lumea literară europeană. Era prieten și admirator al lui Karl Kraus, la a cărui creație încearcă să-l convertească și pe Neagoe, apropiat lui Hermann Hesse

I

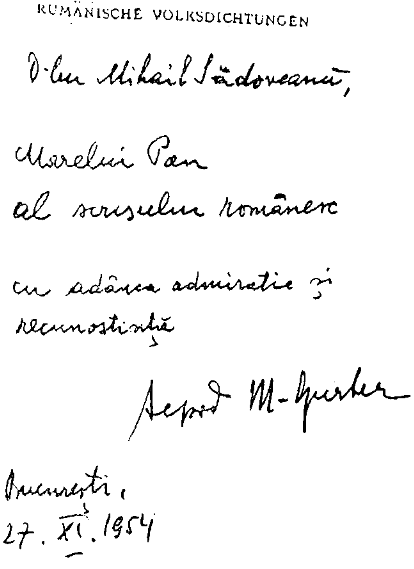
Storojineț, March 6 th '32

My dearest Mr. Neagoe!

I am yielding to the first impulse after just finishing your book: an impulse that prompts me to thank you and the unknown donor — in whose mind it came to send me that book — for the real and true revelation of great creative art wich Storm *has meant to me. It is a queer thing that, both of us being Roumanians, I should not be able to tender you my thanks in your mother tongue: for mine is German and I know Roumanian « foarte prost ».*

Don't let me tell therefore how much I have enjoyed reading the ten stories which constitute the very living parts of your book. Storm *is, no doubt, a very forceful piece of craftsmanship; in the* Village saint *the beginning, especially the « night of nights » reminds me somehow of the young Hamsun of the* Pan *— perhaps you know also: the 3 iron nights in it — this story is in its further development and in the conclusion unsentimental in its grim humorousness and cruel enough to make good for the slightly sweetish romanticism of the Nutza-episode. It is a pitty that just this part should have been chosen to appeal to the bookbuyers attention in the prospectus: the U.S.A. book trade, as it seems, cannot do without such appeals to the coarser instincts, luring the reader by thriller, sweet potatoes or sex. (I omitted psychoanalysis which the greatest and most unknown of European writers, Karl Kraus, has justly defined as compound of* psyche *and* anus*). But earnestly spoken: any other piece, as f[or] e[xample] John Bancius wooing for Lina, the conclusion part of* Storm *any other part except the Nutza episode would have been by far more representative for what your art really means.*

Now I shall willingly and with a great and real pleasure do my best in conveying my very strong and favorable impression of your work to the German speaking readers in this country and — if possible — even in Germany. First of all I want to publish an

RUMÄNISCHE VOLKSDICHTUNGEN

D-lui Mihail Sadoveanu,
Marelui Pan
al scrisului românesc
cu adâncă admiratie și
recunoștință
Alfred M-Sperber
București,
27. XI. 1954

sau Ivan Goll, căruia îi pierduse la un moment dat urma, cu relații serioase printre editorii vienezi.

Folosind o limbă engleză curată și exactă, cu vagi reminiscențe de topică germană, Sperber își exprima regretul de a nu putea scrie în românește. Dincolo de modestia exagerată și aparentul dezinteres față de lumea literară românească, trebuie însă să vedem voluptatea cu care Sperber savurează posibilitatea de a-și folosi cunoștințele de limbă engleză și dorința de a stabili o punte între activitatea sa prezentă și amintirile anilor petrecuți în America.

Corespondența dintre Alfred Margul Sperber și Peter Neagoe vine să întregească o secvență revelatoare din viața celor doi scriitori, pe care revista „Manuscriptum" *a realizat-o prin inițiativa de a o publica în paginile sale.*

Ioan A. POPA

I

Storojineț, 6 martie '32[1]

Mult stimate Domnule Neagoe!

Cedez primului impuls care mă stăpînește după ce abia am terminat de citit cartea Dumneavoastră: un impuls care mă îndeamnă să vă mulțumesc Dumneavoastră și donatorului necunoscut — căruia i-a venit în minte să-mi trimită această carte — pentru descoperirea adevărată și vie a artei creatoare care a însemnat-o pentru mine [volumul] *Storm*[2]. Este destul de ciudat ca, amîndoi fiind români, să nu fiu în stare să vă adresez mulțumirile mele în limba maternă: pentru că a mea este germana și știu românește « foarte prost ».

Nici nu mai vreau să spun ce plăcere mi-a făcut citirea celor zece povestiri, fiecare din ele materie vie a cărții Dumneavoastră. *Viscol* este, fără îndoială, o piesă solidă de măiestrie artistică; în *Sfîntul Satului*, începutul, mai ales « noaptea nopților », îmi amintește oarecum de tînărul Hamsun în *Pan*[3] — probabil că știți și Dumneavoastră: e vorba de cele trei nopți de — fier; această povestire este în continuare, și așa cum se sfîrșește, nesentimentală în umorul ei lipsit de echivoc, și destul de crudă pentru a contrabalansa romantismul ușor dulceag al episodului cu Nuța. E păcat că tocmai acest fragment a fost ales în prospect drept ilustrativ pentru cititori: comerțul de carte din S. U. A., cel puțin așa se pare, nu poate supraviețui fără asemenea atracții spre instinctele mai rudimentare, ademenindu-l pe cititor cu senzații tari, cartofi dulci sau sex. (Am omis psihanaliza pe care cel mai mare și mai recunoscut dintre scriitorii europeni, Karl Kraus, a definit-o ca fiind compusă din *psyche* și *anus*). Dar serios vorbind: orice alt fragment, ca de exemplu curtea pe care Ion Banciu i-o face Linei, partea finală din *Viscol*, tablourile rustice din *Caleidoscop*, chiar și în *Sfîntul Satului*, orice alt episod cu excepția celui menționat ar fi fost de departe mai reprezentativ pentru ceea ce arta Dumneavoastră este cu adevărat.

În ceea ce mă privește, îmi voi da cu bună voie și mare plăcere toată strădania pentru a transmite cititorilor germani din această țară, iar dacă e posibil chiar și celor din Germania, impresia puternică și deosebit de favorabilă pe care opera Dumneavoastră

[1] Originalul poartă însemnarea lui Peter Neagoe: «Ans[wer] March 27/32 », adică « Răspuns 27 martie 1932 ».

[2] Referire la volumul de povestiri *Storm* (Viscol), *A Book of Short Stories With an Introductory Letter by Eugène Jolas*, Paris: New Review Publications, 1932, p. 180.

[3] Knut Hamsun (1859—1952), scriitor norvegian, laureat al Premiului Nobel pentru literatură 1920, autor al nuvelei *Pan* (1894).

essay wich is to appear simultaneously in the German monthly „Klingsor" *(Braşov) and the* „Czernovitzer Morgenblatt" *daily, of which I am the literary editor. I would like to publish at the same time some representative part of your book — either the* Village Saint *(in spite of what I have said about the Nutza episode) or* Kaleidoscope, Pattern *and even the* Shepherd of the Lord *which I consider the greatest and in its entirety most perfect of your stories. I shall also try to get into one of the German reviews in Germany — I think of the* „Europäische Revue" *— and you will therefore oblige me greatly by granting me the necessary publishing rights for translations of your stories to appear in periodicals — the book rights, of course, are not concerned by such permission. May I also ask you to send me some biographical data which I need for my essay?*

And now I am at a loss how to conclude my letter better than by the famous words: I greet you at the beginning of a great career!

Most cordially yours
Alfred SPERBER
Storojineţ, Roumania

P.S.: May I bother you finally with 2 private questions:
1) Have you any idea what has become of Donal[d] *M*[a]*ckenzie, editor of* "Morada" *and of this his quarterly? Has, especially, the Nr. 6 of it appeared?*
2) Have you ever, among American aquaintances, come across of fellows by name of Hermann Gershon Shapiro and Ben Protter?

II

Storojineţ, May 8th, 1932

Dear Mr. Neagoe:

I have to ask your forgiveness for my belated answer. I had been absent to Bucharest for more than a month, during which time your letter reached my address here: and when coming back a few days ago I found it, I first had to get in touch with the editor of „Klingsor" *in order to obtain definitive results. Now, at least I may write.*

Your Kaleidoscope *will appear in the June or July issue of* „Klingsor" *prefaced by a little introductory essay in which I have tried to give to the reader in a concise form the most elementary notions about Mr. Neagoe and his work. In one of the following numbers the publication of* Shepherd of God *will be started which probably will run through several issues (2 or 3). Besides that I will have published a more exhaustive essay, on which I am at present working, in the* „Czernowitzer Morgenblatt". *So much for the time being.*

Voucher copies of everything published of your work or on you will duly be mailed to you on publication.

May I now ask your advice about some dubious points in Kaleidoskope *in order to as certain whether I have not been misled by my instinct that aids me in such matters:*

l[*ine*] *1, p. 63: Grimaud............town in southern France?*
„ „ buzz-punctured............black punctulated, as by buzz-flies?
„ 21, p. 66: silken twirled thread......zigzaging: That image is not quite plain to me

a produs-o asupra mea. În primul rînd doresc să public un eseu care să apară simultan în revista lunară germană "*Klingsor*" (Braşov) şi în cotidianul „*Czernowitzer Morgenblatt*", al cărui redactor literar sînt. În acelaşi timp aş dori să public o bucată reprezentativă a cărţii Dumneavoastră — fie *Sfîntul Satului* (indiferent de ceea ce am spus despre episodul cu Nuţa), fie *Caleidoscop*, *Savu* [4] sau chiar *Păstorul Domnului* pe care o consider cea mai valoroasă şi, în întregimea ei, cea mai realizată dintre povestirile Dumneavoastră. Voi încerca, de asemenea, să public şi într-una din revistele din Germania — mă gîndesc la „*Europaïsche Revue*" — şi vă voi rămîne îndatorat dacă îmi veţi acorda drepturile necesare de publicare în reviste a traducerilor povestirilor Dumneavoastră — aceasta, desigur, nu priveşte drepturile de traducere ale întregului volum. Pot totodată să vă rog să-mi trimiteţi cîteva date biografice de care am nevoie în eseul meu?

Iar acum nu ştiu cum să închei mai bine scrisoarea mea decît prin faimoasele cuvinte: Vă salut la începutul unei cariere strălucite! [5]

Cu cordialitate, al Dumneavoastră
Alfred SPERBER
Storojineţ, România
str. Eminescu 13

[4] Titlul original *A Pattern*. *Savu* este titlul sub care a apărut povestirea în volumul Peter Neagoe, *Povestiri* publicat de „Editura Dacia", 1972 (traducere şi studiu introductiv Ioan A. Popa).

[5] În original: « I greet you at the beginning of a great career », faimosul mesaj pe care R. W. Emerson i l-a adresat lui Walt Whitman la cîteva săptămîni de la publicarea volumului *Leaves of Grass*.

P. S. Mai vă pot deranja în final cu două întrebări particulare:

1. Aveţi idee ce s-a mai întîmplat cu Donal[d] Mckenzie, editor al revistei „*Morada*", şi cu revista lui? Mai cu seamă, a apărut nr. 6 al acestei reviste?
2. Aţi întîlnit vreodată din întîmplare, printre americanii pe care îi cunoaşteţi, nişte persoane care se numesc Hermann Gershon Shapiro şi Ben Protter?

II

Storojineţ, 8 mai 1932[1]

Stimate Domnule Neagoe,

Trebuie să vă cer iertare pentru întîrziere. Am fost plecat la Bucureşti pentru mai bine de o lună, iar scrisoarea Dumneavoastră a sosit în această perioadă: cînd am găsit-o la întoarcere, acum cîteva zile, a trebuit mai întîi să iau legătura cu redactorul de la „*Klingsor*" pentru a obţine rezultatul definitiv. Acum cel puţin vă pot scrie.

Caleidoscop va apare în numărul din iunie sau iulie al revistei, precedat de un scurt eseu introductiv în care am încercat să dau cititorului într-o formă concisă cele mai elementare noţiuni despre Domnul Neagoe şi opera sa. Într-unul din numerele viitoare va începe publicarea serială a povestirii *Păstorul Domnului*, probabil în două sau trei numere. În afară de aceasta voi publica un eseu mai cuprinzător, la care lucrez în prezent, în „*Czernowitzer Morgenblatt.*" Cam atît pînă în prezent.

Exemplarele cuvenite cu tot ce se va publica din opera Dumneavoastră sau despre Dumneavoastră vă vor fi trimise la publicare.

Pot acum să vă cer o lămurire în legătură cu unele chestiuni de limbă din *Caleidoscop*, de care nu sînt sigur, pentru a mă convinge dacă nu am fost înşelat de instinctul care mă ajută în asemenea cazuri:

r. 1, p. 63: Grimaud......oraş în sudul Franţei?
buzz-punctured......punctat cu negru, ca de insecte.
r. 21, p. 66: silken twirled thread........în zigzag? Imaginea aceasta nu îmi este destul de clară.

[1] Nota lui Neagoe: Răspuns 15 mai 1932. Este notată, de către Neagoe, şi adresa lui Ben Protter, 92 Ave. de Champs Elysée, Paris, cerută de Sperber în scrisoarea anterioară şi pe care Neagoe o va include în răspunsul său din 15 mai 1932.

„ *9, p. 69: gushing fountain and falls......What is «falls»? Noun or verb?*
I took it for a verb and referred it to «fir tree»
„ *3, p. 65: cutting wind......................lâcher un p...!*
Your prompt answers to these questions will oblige me greatly. P.T.O.

Now please accept my heartiest thanks for your kind informations regarding Mr. Ben Protter. Would you be able to trace his Paris address and to communicate me same? And have you been able in the meantime to find out anything about Donal[d] M[a]ckenzie and his „Morada“*?*

Now to your questions: I have not the slightest idea about how the literary world is faring in Roumania. There seems to be much development now and they are praising such names as Tudor Arghezi, Cezar Petrescu, Ionel Teodoreanu, Emanoil Bucuţa, Nichifor Crainic, Ion Pillat, Lucian Blaga, Ion Marin Sadoveanu, Adrian Maniu and others: but I am very little posted about what is really going on there.

The works of Karl Kraus *are published by „Verlag der Fackel“, Wien III, Hintere Zollamtsstrasse 3, Austria: a translation of his selected poems done by Albert Bloch has appeared in the U.S.A. at the Four Seas Company (Bruce Humphries, Inc., Boston). If I should have induced you to make acquaintance of this greatest and most unknown European author, especially of his formidable drama* Letzen Tage der Menschheit *and his essay books* Chinesische Mauer, Untergang der Menschheit durch schwarze Magie, Sittlichkeit und Kriminalität, Literatur und Lüge, Weltgericht, *his 9 volumes of poems* Worte in Versen *and his aphorismes — no doubt you will be thankful to me for your lifetime. Surely you will feel «kind of regenerated» after approaching this most powerful and dynamic author of our age and dreadful critic and satirist, the only one who, possessing a Swiftian vein heightened by the noblest purpose, has had the courage to defy this newspaper ridden time.*

With my kindest and most affectionate greetings
Very sincerely yours
Alfred SPERBER

Ben Portter
92 Ave[nue] de Champs Elysée Paris

r. 9, p. 69: gushing fountain and falls...... Ce este « falls »?
Substantiv sau verb? L-am considerat verb şi l-am legat de « fir tree ».
r. 3, p. 65: cutting wind......lâcher un p......?

Vă voi rămîne profund îndatorat pentru aceste răspunsuri.

Acum vă rog să acceptaţi mulţumirile mele sincere pentru informaţiile privitoare la Ben Protter. Veţi putea să-i aflaţi adresa de la Paris şi să mi-o comunicaţi şi mie? Între timp aţi putut oare afla ceva despre Donald Mackenzie şi revista lui „*Morada*"?

Acum, în legătură cu întrebările Dumneavoastră: nu am nici cea mai vagă idee despre cum este lumea literară din România. Se pare că se întîmplă multe lucruri şi sînt lăudate nume ca Tudor Arghezi, Cezar Petrescu, Ionel Teodoreanu, Emanoil Bucuţa, Nichifor Crainic, Ion Pillat, Lucian Blaga, Ion Marin Sadoveanu, Adrian Maniu şi alţii; dar sînt foarte puţin la curent cu ceea ce se întîmplă cu adevărat.

Operele lui Karl Kraus sînt publicate de „*Verlag der Fackel*", Wien III, Hintere Hollamtsstrasse 3, Austria; o culegere de poezii alese traduse de Albert Bloch a apărut în S. U. A. la Four Seas Company (Bruce Humphries, Inc., Boston). Dacă v-aş fi convins să faceţi cunoştinţă cu acest autor european — cel mai mare şi mai necunoscut, mai ales cu formidabila sa dramă *Letzten Tage der Menschheit* [2] şi cu cărţile sale de eseuri — *Chinesische Mauer* [3], *Untergang der Menschheit durch schwarze Magie* [4], *Sittlichkeit und Kriminalität*, [5] *Literatur und Lüge* [6], *Weltgericht* [7], cu cele nouă volume de poezii ale sale *Worte in Versen* [8] — fără îndoială că mi-aţi fi recunoscător pentru toată viaţa. Vă veţi simţi « oarecum regenerat » după ce-l veţi fi cunoscut pe acest autor robust şi dinamic al epocii noastre, mînuitor de satiră şi critic înspăimîntător, singurul care, posesor al unui filon swiftian, ridicat pe o treaptă superioară de intenţiile cele mai nobile, a avut curajul să înfrunte aceste vremuri copleşite de jurnalism.

Cu salutările mele cele mai bune şi pline de afecţiune

Al Dumneavoastră, cu stimă,

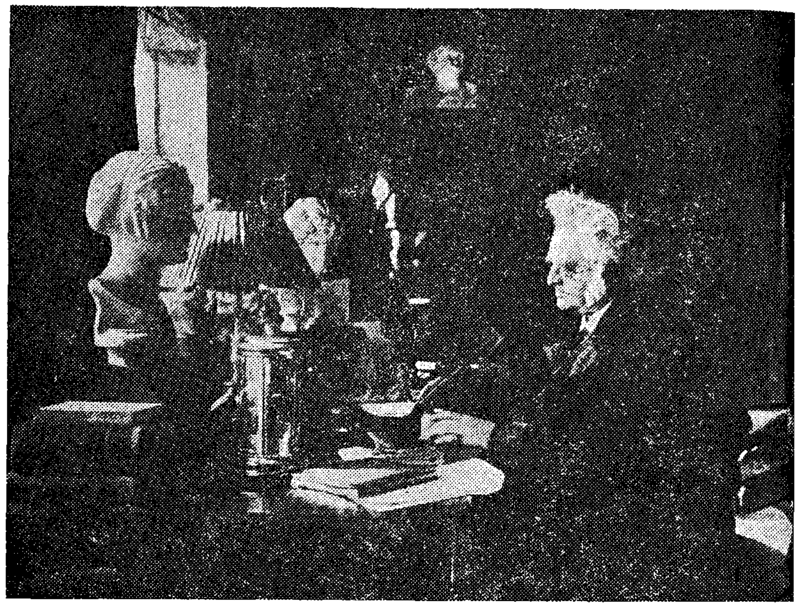
Alfred SPERBER

[2] *Ultimele zile ale omenirii.*
[3] *Zidul chinezesc.*
[4] *Prăbuşirea omenirii prin magie neagră.*
[5] *Morală şi criminalitate.*
[6] *Literatură şi minciună.*
[7] *Judecata lumii.*
[8] *Cuvinte în versuri.*

BJÖRNSON

corespondenţe româneşti

PRINTRE SCRIITORII NORDICI CU largă audienţă în viaţa spirituală românească, la sfîrşitul veacului trecut şi începutul veacului nostru, numele lui Björnstjerne Björnson (1832—1910) se detaşează singular.

Poet, prozator şi dramaturg naţional de circulaţie europeană şi extraeuropeană, evoluînd de la romantism la realismul critic, el a fost « semănătorul cel mare al Norvegiei » — cum îl numise Georg Brandes în 1881. Nu numai prin valoarea artistică a operei sale sau prin apropierea demersului liric din cîntecul popular. Activitatea scriitorului s-a împletit strîns cu aceea a gazetarului, animatorului cultural sau omului politic şi tribunului popular. « Björnstjerne Björnson — arăta mai departe Brandes — are în urma şi împrejurul său poporul, aşa cum poate numai Victor Hugo l-a avut dintre poeţii moderni. Cînd se rosteşte numele lui, parcă s-ar desfăşura drapelul Norvegiei [1] ». Ctitor a vieţii culturale în limba naţională, promotor al vieţii de stat independente a patriei sale în lupta împotriva stăpînirii străine, pentru vindecarea rănilor organismului social-politic şi ridicarea morală şi materială a ţărănimii, Björnson a purtat renumele ţării sale în marile centre din apusul Europei, îmbrăţişînd totodată cauza dreaptă a altor naţiuni asuprite şi a păcii între popoare, prin scris sau prin viu grai.

La noi, Mihai Eminescu atrăgea atenţia încă din 1870 asupra dramaturgiei scriitorului norvegian, citînd-o ca model pentru crearea unui repertoriu naţional, alături de aceea a lui Shakespeare, sau a dramaturgilor spanioli. Ei au reuşit « manopera minunată », de a crea în spiritul naţiunii lor, ridicînd « prin şi cu acest spirit pe public la înălţimea nivelului lor propriu »[2]. Articolul era trimis revistei „Familia“ *de la Viena, ilustrînd popularitatea de care se bucura scriitorul norvegian în rîndurile tineretului universitar din capitala imperiului Austro-Ungar.*

[1] Cf. Georg Brandes, *Moderne Geistes*, Frankfurt, 1881, p. 100.

[2] M. Eminescu, *Repertoriul nostru teatral*, în „*Familia*“, VI, 1870 nr. 3, ianuarie 18/30, pp. 25—28.

În aceeaşi revistă au văzut lumina tiparului de-a lungul vremii, pînă la încetarea apariţiei sale în 1906, numeroase traduceri sau comentarii privind opera şi personaliatea scriitorului norvegian. Alături de revista orădeană, alte publicaţii româneşti din Sibiu, Arad, Budapesta etc. au contribuit activ la informarea lectorilor români din Transilvania, cu privire la activitatea literară şi politică a marelui nordic [3].

Anul XII. Arad, Mercuri, 14|27 Maiu 1908 Nr. 107.

TRIBUNA

A cincea convorbire cu Björnson.

Björnson pleacă din Roma, la Paris. — Şi acolo îşi va continua activitatea de apărător al celor oprimaţi. — Despre prigonirea românilor.

Răcoarea serei începe să se simţă pe »Corso«, lumea umple trotuarele, trăsurile se urmează în şiruri neîntrerupte şi în ora aceasta, când crepusculul pune pe cerul său primele nuanţe violii, Roma are un aspect de feerie. Dar scopul meu este altul, nu admiraţia priveliştelor ce dă Roma: îmi fac loc prin mulţime şi întru în gangul palatului în care stă Björnson.

La zgomotul soneriei, aceeaş blondă norvegiană îmi deschide, surizându-mi cu ochii ei albaştri clar.

— *Ce signor Björnson?*

— *Si, si.*

Intru în salonul ce precede biroul poetului. Mobilele lipsesc, fotoliurile stau în mijlocul camerei, covoarele nu se mai văd: o casă în mişcare. O oglindă mare, acoperind o jumătate de perete, reflectează [illegible] acestei camere în dezordine.

— *Ecco!*

Tresar. Norvegiana îmi ridică portiera şi mă lasă să trec în biurou.

Prima impresie, într'o străfulgerare de clipă, îmi este dureroasă: biroul, ca şi salonul este despoiat de tablouri şi mobile, lipseşte ceva în el, lipseşte mult chiar, dar toată camera dispare: pe canapeaua ce stă tot la locul ei, poetul stă întins.

— *Maestro, buon giorno.*

— *Buon giorno, buon giorno.*

Şi din poziţia în care stă, cu un jurnal într'o mână, cu biletul meu de vizită în cealaltă Björnson se ridică drept în picioare

Această atenţiune a marelui poet, m'a mişcat: el însuşi, marele Björnson, bătrânul filosof şi cugetător, îmi dă scaunul.

— Plec mâne la Paris. Ştii poate, că la Paris am o fată a mea, care conduce un jurnal »*La feuille amoristique*«, şi înainte de a ajunge în Norvegia vreau să o văd.

— Veţi sta mult la Paris?

— Nu; voi sta numai 14 zile, apoi voi pleca în Copenhaga şi deacolo mai departe. O, ce călătorie lungă şi obositoare şi costisitoare. Pentru mine, nu mă tem, dar pentru nevasta mea mă tem. Eu sunt încă viguros.

Şi bătrânul râde, mulţumit de sănătate şi vigoarea ce şi-o simte circulând în vine.

— Plecaţi tocmai acum din Roma, când vremea este aşa de frumoasă.

Şi cu un gest, îi arăt cerul de un albastru catifelat ce se vede prin cele două ferestre largi.

— O, da, timpul este foarte frumos, dar pentru mine este prea cald; creierul meu nu poate lucra în aerul acesta.

— Lucraţi, maiestre, tot la chestiunile ce privesc pe cei asupriţi?

— Da, şi la acelea şi la o lucrare a mea personală.

— Literatură?

— Da; dar nu pot să-ţi spui despre ce lucrez.

Se face pauză. Poetul mă priveşte surizând, şi în ochii lui şi în surâsul acela blând se citeşte atâta bunăvoinţă, atâta dulceaţă,

desbate apoi curând în Arad procesul deputaţilor Oncu şi încă alţi trei, împrocesuaţi pentru organizarea partidului român.

— Cum îl chiamă pe redactor?

— Sever Bocu... Redactorul său responsabil, este chemat să răspundă la trei învinuiri de procese ce i-s'a intentat.

— Bietul om, bieţii români! Şi sigur că vor fi condamnaţi, căci ştiu eu prea bine, cum se face justiţia în Ungaria, mai ales în ceeace priveşte aceste lucruri. Oh, justiţia, justiţia, această vorbă în numele căreia se comit atâtea greşeli, în Ungaria nu există. Căci cum poate fi numită justiţie ceeace fac ungurii, *când într'o ţară statul nu este pentru toţi cetăţenii?* Nu mai sunt vremurile antice romane, când cetăţenii erau pentru stat.

Poetul vorbeşte rar şi respicat. Cuvintele lui cad cu greutatea adevărului, spus de omul acesta care ştie, care gândeşte, care vorbeşte ca o sentinţă evangelică.

— S'au făcut şi se fac mereu, proverbial în lumea civilizată. Şi dacă ceva ce se lăţeşte tot mai mult în jurul lor nu a ajuns încă la culme, te asigur că nu va trece prea mult şi va ajunge. Austria ştii d-ta ce gândeşte de el? Ştii d-ta ce gândesc cei din jurul lui »Gross-Oesterreich«? Numai bine nu gândesc şi nu aşteaptă decât momentul oportun, ca să spuie în gura mare cine sunt ungurii şi ce linie de conduită trebue să ţie încontra lor. Şi ştii d-ta, că de aceeaşi părere cu »Gross Oesterreich«

Un moment deosebit pentru această apropiere l-a constituit campania desfăşurată, cu vigoare caracteristică de Björnstjerne Björnson în favoarea naţionalităţilor asuprite şi împotriva încercărilor de deznaţionalizare întreprinse în Imperiul Habsburgilor. Campania a început în toamna anului 1907, continuînd şi în anul următor. Ea a stîrnit polemicile înverşunate ale oficialităţii, dar şi adeziunile entuziaste ale oamenilor de bună-credinţă de pretutindeni.

Declanşarea acestei campanii a fost determinată de lupta înverşunată şi inegală pe care trebuiau să o poarte naţionalităţile subjugate din Austro-Ungaria împotriva noii legi a învăţămîntului, votată de parlamentul de la Budapesta la iniţiativa contelui Apponyi, ministrul de resort. Legea urmărea grăbirea procesului de deznaţionalizare forţată a românilor, slovacilor, germanilor, croaţilor, sîrbilor etc. Răspunzînd invitaţiei de a participa la Congresul Păcii de la München, Björnson arăta că declină această onoare, deoarece ar fi nevoit să ceară îndepărtarea de la lucrări a unor falşi apostoli ai păcii, ca ministrul Albert Apponyi şi în general ar trebui să demaşte pe toţi cei « care acolo se interpun pentru pace, dar acasă maltratează popoare subjugate, sau, fără de a protesta, privesc cum se maltratează. Dacă nu va fi combătută din toate puterile morala războiului, va fi zadarnic, ba făţărnicie, de a combate războiul... » [4].

Răspunzînd, la 17 septembrie, încercării întreprinse de publicaţia budapestană „A Hir“ *de a-i schimba opinia, Björnson sublinia că urăşte şovinismul şi nedreptatea. În încheiere trimitea pe redactor la articolele sale în problema naţionalităţilor asuprite din revistele* „Marz“ *şi* „Courrier éuropéen“ [5].

Presa românească din Austro-Ungaria, şi în special ziarele „Tribuna“ *şi* „Gazeta Transilvaniei“, *continuă să reproducă cu regularitate, pînă la sfîrşitul anului 1907, precum şi în anul următor, articole, scrisori deschise, interviuri ale marelui scriitor norvegian în favoarea popoarelor subjugate din monarhia Habsburgilor, precum şi comentarii la acestea. E subliniată adeziunea pe care poziţia intransigentă a lui Björnson o primea din partea lui Lev Tolstoi, cu prilejul masacrului comis de autorităţi în satul slovac Cernova, la sfinţirea unei biserici. Sînt publicate ample note informative despre scrisorile şi adresele de mulţumire primite de scriitorul norvegian din partea cehilor, slovacilor, croaţilor şi se reproduce scrisoarea de mulţumire a acestuia ca răspuns la telegrama omagială primită din partea societăţii „Carpaţii“ a românilor transilvăneni din Bucureşti. Relatîndu-se mersul lucrărilor Congresului Ligii pentru unitatea culturală a românilor se preciza că acesta a ales pe marele scriitor*

[3] Gazetei „*Tribuna*“ din Sibiu, de sub conducerea lui I. Slavici, se datorau şi editarea în 1886 a primelor 2 volume de traduceri.

[4] În „*Gazeta Transilvaniei*“, Braşov, LXX, 1907, nr. 194, sept. 2/15, p. 1.

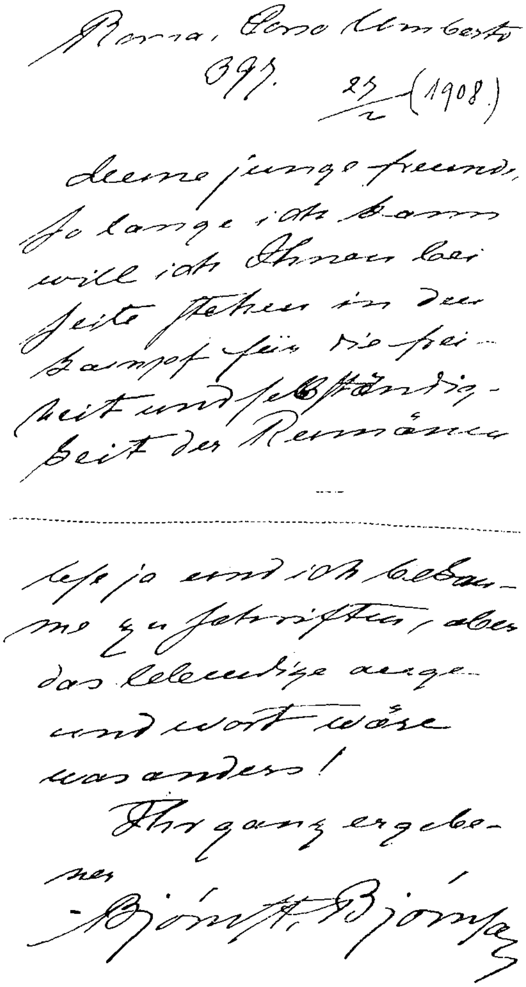
[5] În „*Tribuna*“, Arad, XI, 1907, nr. 202, sept. 13/26, p. 6.

norvegian ca membru de onoare în ședința din 2 iunie 1908. În sfîrșit, între 27 decembrie 1907 și 27 mai 1908 ziarul „Tribuna“ *din Arad reproducea pe prima pagină cinci convorbiri cu Björnstjerne Björnson în care acesta își exprima în mod direct adeziunea la lupta dreaptă a românilor din Transilvania. Cu prilejul aceleiași campanii politice au apărut și numeroase traduceri din opera sa literară, în* „Luceafărul“, „Tribuna“, „Gazeta Transilvaniei“ *etc. sau ample prezentări biografice.*

« Numele acestui uriaș de la miazănoapte — scria O. Tăslăuanu, coredactor al revistei „Luceafărul“ *din Sibiu — cucrește tot mai mult inimile în văile Carpaților. Cetele celor năcăjiți își îndreaptă, cu tremurul nădejdii în suflet, privirile spre lumina acestui soare norvegian, care biciuiește fără cruțare nedreptatea. »*

În aceste împrejurări se înscrie și corespondența pe care o reproducem. Scrisoarea era trimisă din Roma, acolo unde fuseseră luate și cele cinci interviuri de către corespondentul ziarului „Tribuna“ *din Arad și era adresată tînărului scriitor, publicist și om de teatru Horia Petra Petrescu, aflat pentru studii la Leipzig. Ea constituie mărturia directă a sentimentelor marelui norvegian față de lupta pentru libertate națională a românilor din Transilvania. Doi ani mai tîrziu, presa românească deplîngea moartea lui Björnstjerne Björnson care, — așa cum arăta N. Iorga — « a înțeles că apărarea dreptății e unul din drepturile cele mai netăgăduite ale marelui scriitor »*[6].

Nicolae LIU

Roma, Corso Umberto 397. 27/2 (1908)
Meine junge Freunde,
So lange ich kann will ich Ihnen bei Seite stehen in dem Kampf für die Frei- heit und Selbständig- keit der Rumänen

lese ja und ich bekam- me Zuschriften, aber das lebendige Auge und Wort wäre was anders!
Ihr ganz ergebe- ner
Björnst. Björnson

Roma, Corso Umberto 397
27/2 (1908)

Meine junge Freunde,

So lange ich kann, will ich Ihnen bei Seite stehen in dem Kampf für die Freiheit und Selbständigkeit der Rumänen gegenünber den Magyaren.

Es ist nur beklagen, das'ich so entfernt lebe und mit niemanden sprechen kann. Ich lese ja und ich bekamme Zuschriften, aber das lebendige Auge und Work wäre was anders !

Ihr ganz ergebener

Björnst[jerne] BJÖRNSON

Roma, Corso Umberto 397
27/2 (1908)

Tînărul meu prieten,

Vreau să fiu, cît de mult pot, de partea dumneavoastră în lupta pentru libertatea și neatîrnarea românilor din Austro-Ungaria.

De deplîns e numai că trăiesc atît de departe și nu pot să vorbesc cu nimeni. Citesc foarte mult și primesc scrisori, dar altceva ar fi ochiul și cuvîntul viu.

Al dumitale devotat

Björnstjerne BJÖRNSON

---

[6] N. Iorga, *Björnstjerne Björnson, „Neamul Românesc“*, V, 1910, nr. 49, aprilie 19, pp. 769—770.

B. A. R. S $\frac{2}{CXLI}$

IDEI, OAMENI, FAPTE

George COȘBUC

MICROPREFAȚĂ LA O VIRTUALĂ ANTOLOGIE COȘBUC

Am evocat cu emoție și cu un sentiment de profundă gratitudine, în paginile acestei reviste, la împlinirea a 75 de ani de la nașterea lui Tudor Vianu, bogata activitate pe tărîmul radio-ului a ilustrului cărturar.

Conferențiar de înalt prestigiu intelectual, Tudor Vianu a dat strălucire emisiunilor și manifestărilor radiofonice la care a fost prezent timp de peste trei decenii, contribuind, alături de alți oameni de cultură ai vremii, la afirmarea și impunerea radio-ului în rîndul mijloacelor autentice de creație și de răspîndire a valorilor spirituale.

De numele său sînt legate cicluri și emisiuni devenite momente de referință în istoria culturală a radiodifuziunii din țara noastră, după cum el este asociat celor dintîi recitaluri publice de poezie ale acestei instituții. Se împlinesc, la 12 martie a. c, 15 ani de cînd, în sala de concerte din strada Nuferilor, Tudor Vianu rostea admirabilul cuvînt introductiv la recitalul Eminescu, relevînd valoarea națională și universală a operei poetului nostru național și adresînd un cald îndemn tineretului de a-și face din cărțile de poezie prieteni apropiați: « Iubiți ascultători tineri, nu vă mulțumiți niciodată să străbateți numai cu ochii rîndurile egale sau neegale ale poeziei. Citiți versurile cu glas tare, așa cum se cuvine. Faceți să răsune din pieptul

vostru și să vă țîșnească deadreptul din inimă versurile poeților. Numai așa veți ajunge la adevărata lor înțelegere ».

Doi ani mai tîrziu, la 17 iunie 1963, Tudor Vianu se afla în aceeași ipostază de conferențiar, la o altă manifestare publică a radio-ului: recitalul George Coșbuc.

În memoria celor aproape o mie de spectatori[1] — cei mai mulți tineri de diferite profesiuni — care au umplut pînă la refuz sala amintită, s-a întipărit puternic emoția cu care l-au urmărit pe Tudor Vianu vorbind despre acest « mare meșter al versului românesc», **cum l-a numit poetul pornit din Hordoul Năsăudului. Punînd în lumină noutatea versului coșbucian în poezia timpului, filonul popular și național al operei celui care se autodefinea drept** « suflet în sufletul neamului» **său, carcterul social și patriotic al creației lui Coșbuc, Tudor Vianu s-a oprit, totodată, la mijloacele artistice ale scriitorului, conchizînd că** « fără a se ține seama de contribuția lui, ar fi cu neputință să se scrie istoria artei poetice la români».

Pe drept cuvînt, conferențiarul vedea perenitatea operei lui Coșbuc, sau, după propriile-i cuvinte, « asigurarea unei tovărășii îndelungi cu oamenii poporului și cu grăitorii limbii lui», **în** « vigoarea și sănătatea» **acestei opere, în** « măiestria aceluia care a clădit-o dintr-un granit tare, cu unelte perfecte ».

Cuvîntul despre opera și personalitatea lui George Coșbuc ținut la recitalul din 1963 ilustrează, alături de nenumărate alte manifestări de acest fel, arta desăvîrșită de conferențiar a lui Tudor Vianu. Redifuzarea, în mai multe rînduri, a acestui text, în emisiunea Fonoteca de aur, răspunde interesului permanent al ascultătorilor, deopotrivă față de opera lui George Coșbuc și față de conferințele radiofonice ale lui Tudor Vianu. Includerea lui în numărul de față al revistei „Manuscriptum" **va readuce, și pe această cale, în atenția cititorilor, o pagină valoroasă de exegeză a creației coșbuciene.**

Iulius ȚUNDREA

---

[1] Prezent la această manifestare poetică, Tudor Arghezi nota în tableta publicată, după trei zile:

« În seara de luni s-a petrecut în București un festival Coșbuc. Sală plină, emoție plină. De unde a venit atîta lume? Era lumea cu care ne întîlnim toată ziua, lumea de pe stradă, muncitoare și anonimă. Venise la poezie.

N-aș fi crezut că asemenea adunări, fără spectacol, fără teatru, pot cunoaște atîta interes, atîta pasiune — într-adevăr — atîta succes ». *(„Gazeta literară"*, nr. 25/1963*)*.

Tudor VIANU: Un

Stimați ascultători,

Prin ședințe ca acestea de față, poezia se întoarce la unul din rosturile ei. Ne-am obișnuit prea mult să citim singuri poezia și să ne-o spunem în gînd, uitînd că ea a fost născocită pentru a fi zisă cu glas tare, unui cerc mai mult sau mai puțin întins de ascultători. N-aș vrea cu toate acestea să exprim vreo condamnare pentru obișnuința de a citi poezia în singurătate și de a o face să murmure numai pentru tine însuți. Poezia, mai ales poezia lirică, este spovedanie a poetului și a celui care ia cunoștință de opera sa. Citindu-l pe poet, iubitorul de poezie regăsește în simțirile exprimate de acesta pe ale sale proprii și primind mărturisirea alcătuitorului de versuri armonioase, cititorul acestora se simte încurajat de a se mărturisi el însuși. Poezia, cel puțin într-unul din felurile ei, pune deci în contact două suflete și ceea ce rezultă din această atingere este revărsarea unui preaplin și un legămînt de prietenie. Pentru această menire a poeziei nu este nepotrivită parcurgerea ei între patru ziduri și șoptirea ei fără martori. La drept vorbind, nu mi-ar plăcea de loc să mi se spună de altcineva, cu un timbru prea bogat și cu mari insistențe ale vocii versurile cunoscute ale lui Eminescu: « Pe aceeași ulicioară / Bate luna în ferești, / Numai tu de după gratii / Vecinic nu te mai ivești ! / Și aceiași pomi în floare / Crengi întind peste zaplaz / Numai zilele trecute / / Nu le fac să fie azi. / Altul este al tău suflet, / Alții ochii tăi acum, / Numai eu, rămas același, / Bat mereu același drum ».

Epoca îngîna astfel de poezii simțind contagiunea unui mare farmec despre care au mărturisit cîțiva din acei care au trăit momentul și de care-și amintesc și acei dintre noi, destul de bătrîni pentru

mare meşter al versului — G. COŞBUC

a mai fi simţit ultimele valuri ale răscolirii de simţiri produsă de Eminescu. În toate oraşele ţării, pe alei solitare, în cămăruţe de studenţi, cîte un tînăr deschidea cartea poetului pentru a afla în ea o melodie care consuna atît de fericit cu aceea care zăcea, încă netrezită, în sufletele tuturor. Atunci s-a auzit un alt glas. A vorbit un alt poet. Eminescu a continuat să se adreseze tuturor românilor care în fiecare generaţie de atunci, şi, desigur, în toate cele următoare, pînă în punctele cele mai adînci ale viitorului, vor găsi tot alte şi alte răsunete ale cîntecului său. Eminescianismul a fost depăşit prin Coşbuc. Tînărul ardelean format la şcolile locurilor lui natale, după începutul la *„Tribuna"* din Sibiu, vine în Bucureşti, urmînd unei chemări menită să dea atîtea roade. Cariera lui Coşbuc n-a fost dintre cele mai lungi, fiindcă s-a istovit mai înainte ca poetul să fi împlinit 52 de ani. A făcut parte din acea generaţie de scriitori români care rareori atingeau sau depăşeau 60 de ani, de cele mai multe ori se despărţeau de viaţă cu inima frîntă, înainte ca punctul cel mai înalt al urcuşului lor să fi fost atins. A făcut parte din generaţia lui Ştefan Petică, a lui Emil Gîrleanu, a lui Ştefan O. Iosif, a lui Dimitrie Anghel, a lui Ilarie Chendi, a atîtor altora pentru care florile primăverii nu sînt îndestulătoare spre a le împodobi mausoleul.

Opera lui Coşbuc n-a rămas totuşi un fragment, s-a desfăşurat bogată în făpturi şi s-a rotunjit deplin pentru a ne aduce expresia fără lacune a unuia din temperamentele cele mai originale ale literaturii române. Înzestrarea lui prelungea un filon al poeziei populare, al aceleia care priveşte lumea cu ochi treji, o reproduce, cu claritate în închipuire şi o recompune în povestire. Această înzestrare a întîlnit o direcţie de dezvoltare a literaturii europene, care se manifestase încă de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cînd popoarele, deşteptate la o nouă conştiinţă de ele însele, încep să-şi culeagă baladele lor populare şi răspîndesc prototipul unei forme literare pe care o vor cultiva de aci înainte mulţi poeţi povestitori în toate literaturile lumii. Coşbuc este unul dintre aceştia. Însă el rămîne al poporului său prin multiplele imagini culese din viaţa acestui popor şi pe care el i le restituie în formele idilei graţioase şi ale cumpănirii clasice. S-a zis cu referire la această direcţie a lucrării lui literare, că George Coşbuc a fost un poet obiectiv. Obiectiv? Cuvîntul acesta trebuie bine cîntărit. Desigur, poetul avea facultatea să iasă din sine însuşi, să intre în sufletul unor fiinţe foarte deosebite de el, evocate uneori din trecutul îndepărtat al altor neamuri, dar mai ales din cercul oamenilor din sfera lui, pricepuţi de el în modurile personale ale vibraţiei lor şi în felul lor de a vorbi. Nu o dată poetul a vorbit de sub o mască sau a intrat într-un rol, dar făcîndu-ne să ascultăm pe unul din oamenii observaţi de el, a fetii de ţară, sau a luptătorului de pe cîmpiile războiului independenţei, a exprimat în acompaniament propria lui tandreţe sau participarea lui îndurerată la încercările unui destin popular. Obiectiv... Un poet adevărat scaldă în atmosfera lui personală chiar evocarea unui chip străin, a unei întîmplări eterogene. Şi-n împletirea de voci care ia naştere atunci, în timp ce viorile povestesc, în timp ce suspină flautul şi cornii îşi trimit chemările lor către toate punctele lumii, başii neosteniţi aduc nota lor gravă şi susţin armonia întregului. Această voce s-a eliberat din cînd în cînd pentru a ne face să-l ascultăm pe poet rostindu-se în numele său. S-a auzit atunci glasul unei mari seninătăţi, a unei simţiri atît de viguroase prin adînca ei înrădăcinare în viaţa întregului univers, cum cititorul român nu auzise mai înainte: « Priveam fără de ţintă-n sus / Într-o sălbatică splendoare / Vedeam Ceahlăul la apus, / Departe-n zări albastre

dus / Un uriaş cu fruntea-n soare, / De pază ţării noastre pus. / Şi ca o taină călătoare/ Un nor cu muntele vecin / Plutea-ntr-acest imens senin / Şi n-avea aripi să mai zboare!/ / Şi tot văzduhul era plin / De cîntece ciripitoare ». Alteori, glasul acesta se făcea ca al tunetului în zare, sau ca al furtunii care biciuieşte munţii şi văile inundate. Este glasul aspru, cu răsunete răscolitoare care s-a făcut auzit ori de cîte ori poetul a exprimat durerile şi luptele pentru libertate ale poporului său. « Voi laşi dătători de porunci,/ Mai rîdeţi! Nevolnică turmă, / Mai rîdeţi, că-i rîsul din urmă! / S-apropie ziua! Şi-atunci / Vedea-veţi, sălbatici barbari / Cîmpiile voastre-necate / De vuietul multor armate, / Ca vuietul apelor mari / Veni-vom ca-n ziua de-apoi; / Va plînge cu hohote zarea / De cară, de cai, de strigarea / Mulţimii pornite spre voi ». Astfel de accente nu sînt de loc rare în opera lui Coşbuc şi prin ele inspiraţia lui a dat o contribuţie atît de însemnată poeziei sociale, cu efecte în mulţime atît de hotărîtoare, încît se poate spune că un poem ca *Noi vrem pămînt*, scris cu mulţi ani înainte de izbucnirea răscoalelor ţărăneşti din 1907, a contribuit, ca puţine altele, la potenţarea conştiinţei unei clase întregi şi la mobilizarea ei pentru marea acţiune revendicativă prin care orînduirea vremii a primit o puternică lovitură în temelii.

Obiectiv cu adevărat este poetul poate numai prin felul compunerii sale, foarte îndepărtat de acel al poeţilor de cîntece, la care creaţia este oarecum contemporană cu sentimentul care le inspiră şi care se exprimă prin ele. Un cîntec este o înflorire spontană de cuvinte, o roză care a îmbobocit şi s-a desfăcut îndată ce sevele au ajuns în punctul cel mai înalt al tulpinii ei. Omul sensibil şi cîntăreţul simţirii sale sînt nu numai una şi aceeaşi fiinţă, dar aceeaşi fiinţă în acelaşi moment al manifestării ei. La Coşbuc există întotdeauna o depărtare între momentul simţirii şi acela al compunerii. Asemănîndu-se din acest punct de vedere cu poeţii clasici, Coşbuc a fost un poet de teme, un stihuitor îndemînatic, ale cărui cristale perfecte au fost obţinute nu atît prin graţia naturii, cît prin mînuirea răbdătoare şi pricepută a uneltelor lui. Deşi poetul a recurs adeseori la mijloacele stilului vorbit, transcriind forme şi moduri ale zicerii lui de-acasă, nu este mai puţin izbitoare în poezia lui aplecarea artistului asupra materiei dată lui spre a fi fasonată, gradul superior, de maleabilitate sintactică al construcţiilor lui. Poetul este în acelaşi timp popular şi doct. Stăpîn pe mijloacele lui savant mînuite, Coşbuc a dotat poezia noastră cu ritmuri noi, într-o înclinare statornică de a combina noi jocuri sonore, noi figuri prozodice. A fost un meşter, un mare meşter al versului românesc şi multe din procedeele şi îndemînările lui au trecut în folosinţa urmaşilor. Fără a ţine seamă de contribuţia lui, ar fi cu neputinţă să se scrie istoria artei poetice la români. Dar oricît de savant a fost meşteşugul lui, Coşbuc a fost şi intonatorul unui cîntec al său, expresie directă a unui suflet luptător şi viril. Din adînca vechime încă, iambii suitori au răsunat pe lira poeţilor pentru a le spune ostenelile, indignările şi mîniile. Îi ascultăm acum din nou pe lira lui Coşbuc, înstrunată pentru a ne face să vibrăm de gravele ei accente explozive. Felul lucrării poetice a lui Coşbuc explică şi o altă latură a operei lui, care trebuie neapărat amintită: opera lui de traducător. Înclinat să introducă o distanţă între simţire şi expresie şi să lucreze pe teme, el le-a cules uneori pe acestea din largul literaturii universale, ba chiar a recunoscut o parte a menirii lui în aducerea în limba noastră a unor opere renumite scrise în alte limbi, pe care el le studiase cu migală şi le stăpînea cu ştiinţa unui filolog. A fost un traducător de seamă, poate cel dintîi traducător artist al literaturii noastre. [...] Unii din noi l-au mai văzut, l-au mai auzit. Mi-a fost dat şi mie să-l mai văd, să-l mai aud în împrejurări pe care le-am povestit altă dată, evocînd pe omul taciturn, cu figura slăbită, sub a cărui mască mîhnită se frămînta lumea lui de gînduri. În 45 de ani opera unui poet poate îmbătrîni grozav, sau poate cuceri asigurarea unei tovărăşii îndelungi cu oamenii poporului şi cu grăitorii limbii lui. Este ceea ce s-a întîmplat cu opera lui Coşbuc, rezistentă prin sănătatea şi vigoarea ei, prin măiestria aceluia care a clădit-o dintr-un granit tare, cu unelte perfecte. Artiştii care se vor perinda astăzi pe această scenă ne vor face să ascultăm încă o dată sunetul ei.

CRONICA EDIŢIILOR

PORTRET DE GRUP CU UN POET TÎNĂR*

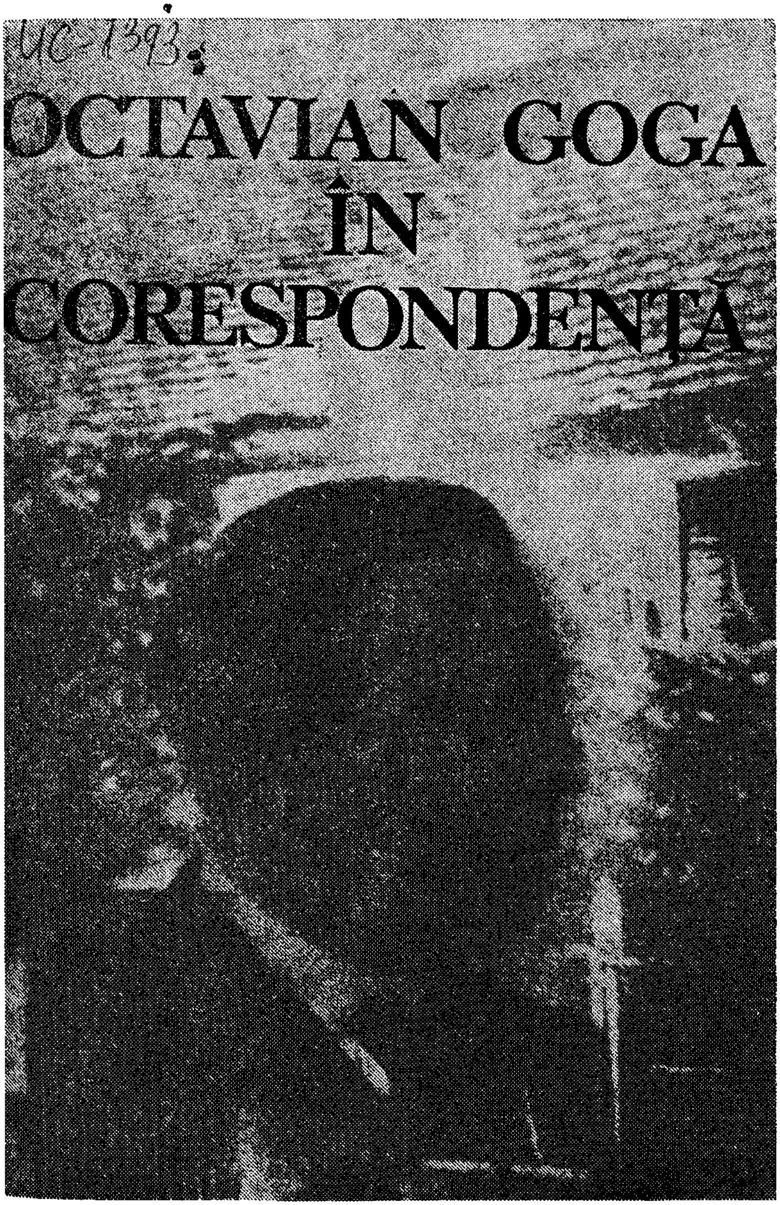
« *TU EŞTI FLACĂRA MARE PE CARE vînturile o înteţesc. Păstrează-te întreg şi uită-te înainte !* »,[1] îi scria Vlahuţă lui Goga în 1912 într-un moment de tensiuni istorice, cînd visul de unire al românilor — pentru care poetul milita cu toată fiinţa sa — nu era departe de realizare. Colecţia de scrisori trimise şi primite de O. Goga, recent editate de Daniela Poenaru în seria de « Documente literare » a Editurii „Minerva", trasează acest drum incendiar. Sînt epistole ale poetului, de la diferite vîrşte, către familie (părinţi, surori, frate, prima soţie), precum şi un lot mai consistent de corespondenţă adresată sau primită, însumînd protagonişti şi simpli figuranţi în dramatica biografie a scriitorului: colegi de studii, prieteni şi tovarăşi ai luptelor culturale, politice, artistice, simpli solicitanţi ori admiratori quasi-anonimi. Interesul lecturii e multiplu, documentar, sociologic, psihologic, capabil să ne reconstituie faze ale biografiei, momente-cheie în evoluţia poetului şi luptătorului, ba chiar să ne transpună în atmosfera generală a unei epoci frămîntată de căutări, direcţii, evenimente capitale; epocă a „*Luceafărului*", a culiselor „*Astrei*", a crizei Partidului Naţional, a obiectivelor „*Ţării noastre*", a proceselor de presă, a coliziunilor, conflictelor despărţirilor şi pactizărilor, a pregătirii marelui act al Unirii din 1918, precum şi a Conferinţei de pace de la Paris, secvenţă a convulsiilor primei conflagraţii mondiale. Materie pentru un adevărat roman al formării tînărului Goga, de la dibuirile adolescentului ajuns la Braşov, apoi la Buda-Pesta, torturat de obsesia bolii, a poeziei, a erosului şi misiunii politice, pînă la afirmarea plenară a personalităţii celui ajuns pe culmile gloriei artistice şi civice. Deşi secţiunea corespondenţei trimise de Goga e relativ mai săracă decît cealaltă, primită (pp. 25—82; 135—367), portretul scriitorului se desprinde în linii definitorii, uneori prin ricoşeu, din caracterizările ori din modul cum prezenţa sa fascinantă se reflectă în conştiinţa celor mai apropiaţi: rude, prieteni, acoliţi, admiratori, dar şi adversari. Avem aşadar un adevărat « Gruppenbild », un portret colectiv de epocă, tulburător prin confesiunea directă a emoţiilor celor mai intime, a dramelor personale ori colective, a proiectelor, năzuinţelor, legate mai toate de fiinţa naţională a românilor ardeleni. Deşi puţine, scrisorile părinţilor şi surorilor conţin în germene viitoarea materie a destinului familiei Herdelea, confirmînd veracitatea viziunii marelui romancier, esenţial identică prin profilul moral, orizont al preocupărilor, limbaj etc. în familia învăţătorului Rebreanu din Prislop şi în cea a preotului Iosif Goga din Răşinari. În special portretul preotesei, mama poetului, se desprinde în linii robuste, din ţesătura prolixă a necazurilor cotidiene, înfruntate bărbăteşte, din mărunţişurile, mizeriile, bolile, drumurile, hărţuielile nesfîrşite: culesul cucuruzelor, vremea rea, soarta fetelor, micile cancanuri ale vieţii notabilităţilor din sat, spaima în faţa perspectivei morţii soţului, continua nelinişte pentru existenţa depărtată, printre străini, a fiului. Narative sînt şi scrisorile părintelui, evocînd fricţiuni, întîlniri, comentarii, ecouri ale poeziilor fiului ajunse în lumea

---

* *Octavian Goga în corespondenţă, Ediţie îngrijită de Daniela Poenaru, Prefaţă de V. Netea*, Editura „Minerva", Bucureşti, 1975, 396 p.

lui de acasă, nemulțumiri legate de școlaritatea celuilalt băiat, Geni, care e « pflim » la învățătură, dar tonul e mai sentențios, impregnat de griji financiare, de « cvartirul » ales, de banii de « posunariu », cu sfaturi de crutare și mustrări indirecte asupra drumului ales: « *Tu te vaieri mai de una mai de alta, pe cari eu toate ți le-am profeții.* » Portretele nu sînt hieratice, ca în poezia lui Goga, ci conțin acel realism minor, de « Heimatkunst », regăsibil în proza vremii, a lui Agârbiceanu și, mai tîrziu, a lui Liviu Rebreanu însuși. Ca și fetele Herdelea, surorile poetului sînt volubile, duioase, « drăgălașe », cu percepția laturii poetice a cotidianului mărunt, nu fără reale calități în oralitatea stilului: « *Te-ai pipăit la buzunare, pălăria pe cap și sănătate bună! Nu mai zici nimic, nu ne mai încălzești cu cîte o vorbă — mai aşa. Eu acuma îți scriu, că e o seară și lună și la plimbare nu m-am dus, și de tine mi dor. Apoi tu, feciorule a lui Iosif preotul, tu dormi? Nu dormi, frate, că te mustră conștiința! Auzi? Și pricepi? Azi am făcut compot de piersici și mai ieri am fiert pătlăgelele și lictar în grădină. Am stat pînă la miezul nopții — și ce? Nimic. Acum ca „gentilă" mai părăsită mă plictisesc și strănut. Gazul miroase a toamnă, frunza de viță sălbatecă s-a înroșit. Nu știu de ce. Prunele le-am cules și am făcut șase felderi de fulcei și am făcut și prune îndesate. M-am făcut bună gospodină?* » Claudia în special are acest dar al locvacității grațioase, amestecînd reproșuri, badinaj, emoții candide, izbucniri pasionale, autoironie, parodiere a stilului « inteligenții » sau pastișă a celui ceremonios din poezia vremii: « *Plouă ca prin sita cea mai deasă, garoafele înfloresc a doua oară și busuiocul cu cucernică smerenie te salută și te poftește [...] căci cu umedă și de toamnă dragoste te așteaptă...* » Pînă la un punct poetul adolescent se încadrează acestui climat provincial, el e încă un posibil Titu Herdelea, prizonier al relațiilor familiale, al condiției modeste de acasă. Cedînd presiunilor paterne se gîndește să se « înfunde » la teologie (1900), dar de pe acum proiectul nu e străin de ideea unui apostolat, primind și riposta sarcastică a bunului său prieten Lupaș, care intuește în trăsături repezi, ironice, incompatibilitatea: « *Tu și popă! Nu simți răzvrătindu-se întreagă firea ta împotriva tuturor minciunilor, împotriva a tot ce e fals, fățărit, smerit? Și cum gîndești că din tine vor putea croi cei din Sibiiu vreo marionetă, care să-și încovoaie spatele la orice semn de sus! Oricum te-ar mulțumi pe tine rolul de apostol, căruia nu îi este iertat să cuvînteze adevărul, ori acela de dascăl, care nu poate îndrepta poporul pe unde crede și știe el că e bine a se îndrepta? Cu astfel de stări tu nu ai putea fi mulțumit niciodată. Las-că îți lipsește lucrul cel mai de căpetenie, pentru a te putea dedica acestei cariere: credința. Tu, care ai cercat de atîta vreme a pătrunde în tainele firii, ai alunecat de la sublimitatea naivă a credinții în jos, pe povîrnișul îndoielii. Tu nu mai poți crede în basme ca în niște lucruri reale și în poezia religiei ca în niște adevăruri eterne. Firea ta e făcută să poarte în mînă un bici, cu care să plesnească tot, să rîdă de tot, și nicidecum nu s-ar putea împăca cu postulatul celor de sus, care cere ca celui așezat deasupra ta prin rangul său să i te închini necondiționat, fire-ar el măcar un dărab de lemn!* » (p. 237). Acest portret al poetului tînăr — cu descoperirea fibrei de răzvrătire — va culmina în confesiunile din 1917 ale celui ce avea să scrie: « *Toată viața îmi va părea rău că n-am putut să asist și eu la splendida revoluție rusească* »; « *mișcarea de acolo ne bucură fiindcă tendințele ei generoase sunt admirabile* »; sau « *Prind tot mai multă dragoste de steagul roșu.* » Punct maxim al unei evoluții sentimentale și ideologice, trecută prin experiența militantismului național din preajma războiului, cu o certă convertire a intențiilor unui « apostolat » fără religie, în apostolatul social practicat prin actul politic și prin poezie. Căci de la stadiul unui posibil Titu Herdelea, refuzat cu oroare lucidă în perioada sibiană de funcționar dependent de potentații ruginiți ai „Astrei" și ai Partidului Național, cum numeroase accente ale scrisorilor o atestă, Goga se emancipează curînd. Emancipare materială întîi, prin căsătoria cu Hortensia Cosma, fiica bogatului fruntaș ardelean, Partenie Cosma, ceea ce-l saltă în primele rînduri ale « inteligenții », unde se decideau firele de acțiune politică ale românilor din Imperiu. Emancipare de concepție apoi, prin contactul, în Capitală, cu variatele curente de idei sociale și politice ce subminau hibridul stat austro-ungar. Emancipare publică, prin tribuna deschisă a presei (*„Luceafărul"*, *„Țara noastră"*), a instituțiilor cultural-politice („Astra"), participare directă la viața de partid și, după trecerea în țara liberă, la marile campanii în vederea Unirii. Cît de sinuos a fost acest proces de clarificare a unei noi concepții, a unei noi tactici, a țelurilor ce trebuiau atinse în condiții extrem de dificile, în luptă nu numai cu ostilitatea autori-

tăților de stat, dar și cu inerțiile și practicile, mentalitatea, ideile învechite ale conaționalilor chiar, corespondența lui Goga ne-o demonstrează cu prisosință. Entuziasmul tînărului poet, dorința înnoirilor necesare aveau de înfruntat nu odată neînțelegerea, opacitatea, rutina altei generații, omnipotența unor cercuri cu o mai largă influență etc. Scrisorile către Ion Bianu, Ilarie Chendi, Titu Maiorescu, Vasile Moldovan, Iuliu Maniu, Ioan Lupaș ș. a. se constituie astfel într-un « jurnal » virtual din perioada 1900—1920, cu semnificative documente de ordin istoric, sociologic, psihologic, moral. Cel ce semna unele epistole cu autoironie « Beamterul », o făcea tocmai fiindcă avea o repulsie organică față de spiritul funcționăresc, filistin mic-burghez, de acceptare conformistă a realităților din Imperiu. « *În zădar mă înlănțuie de hîrtie pădurea de litere a proceselor-verbale* », îi scria scîrbit Hortensiei. Instalat la „Astra", simte povara unei moșteniri descurajante, conștient că trebuie s-o dinamiteze: « *De cînd am venit aici*, îi scrie lui I. Bianu în 1907, *mi-am dat silința să aduc pe alte cărări chemarea acestei societăți. Mă poticnesc în cele mai multe rînduri de un spirit îngust, de tendința de a așeza în fruntea societății celebrități locale, care n-au nici un simț pentru problemele noastre culturale, și socot că menirea noastră aici e mai mult să administrăm fondurile, lipsește orice spirit de inițiere, orice îndemn pentru îndrumări nouă.* » Înhămîndu-se la redactarea „*Transilvaniei*", organul Societății, e bucuros să aibă un mijloc « *de-a sta de vorbă cu țărănimea* ». Divergențele nu vor întîrzia să apară, obligîndu-l să scoată o publicație proprie, „*Țara noastră*". Contactul său cu fruntașii Partidului Național are același efect dezabuzat-sarcastic. După o ședință a « areopagului », impresiile comunicate lui Chendi sînt pline de otravă: « *Ciudată adunare! Cei mai mulți, aproape toți, oamenii din generația mai veche, cinstiți, greoi, cu judecățile politice culese din lectura* „Gazetei" *și a* „Tribunei" *vechi, alții din școala retorismului lui Lucaciu, lați în vorbe, aruncători de « pronunciamente » care au ciupit binișor din cașcavalul popularității... Și cei mai tineri, băieți buni, dar foarte dezorientați și care ar rămîne dezarmați dacă n-ar fi ziarele unguresti din care își fac educația politică... Bătrînii, cei mai bătrîni, ca badea Gheorghe și Ungureanu, niște moșnegi cu judecăți de cantori boierești, oameni cumsecade, cam autoritari și înzestrați cu toate greșurile simpatice și caraghioase ale fruntașilor noștri provinciali. [...] Nu există o idee conducătoare, un spirit care să ordoneze potopul de vorbe, o minte clară care să croiască drumul discuției. Oamenii ăștia, înzestrați cu toată vorbăria lungă a țăranului nostru, nu văd pădurea de arbori, se pierd în detailări ridicole... Aruncă vorbe mari că „nu mai merge", că „a sunat ceasul", „să ne deșteptăm" și așa înainte... dar în schimb sînt fricoși și mici cînd vine*

vorba de pedepse, de temniță... „Avem copii !"... și „mai bine nu iscălim"... și-i vezi cum se trag la o parte și se codesc» (p. 101—102). Opiniile lui Goga (și exemplele se pot înmulți) sînt tăioase, necomplezente, «subversive» în dublu sens, atît față de autoritatea monarhică asupritoare, cît și față de statu quo-ul politic al conducătorilor națiunii române din Transilvania. Cum observația sa va rămîne la fel de lucidă și în fața spectacolului politicianismului din țara veche, în momente critice chiar, ca în faimoasele scrisori adresate din Paris lui Al. Vaida-Voevod (p. 130—132) și Iuliu Maniu (p. 116—119). Autoportetul n-ar fi însă complet fără dimensiunea melancolică, intimă, fibră lirică transmisă poeziei și răzbătînd în unele scrisori către Tani, «jurnal» al însinguratului, pradă dezgustului, visului, erosului:

« Toate tac. Tace pianul și dacă-l ating țipă parcă. Florile au murit demult. Împrăștiate, florile galbene se zgribulesc pe masă și cînd vine un curent de la fereastra deschisă, le alungă pe jos... În tăcerea asta numai tic-tacul ceasornicului se aude sfios, muiat, înfricat parcă de atîta singurătate. »

*

« Abia aștept ceasul să mă pot smulge de-aici... Oamenii, lucrurile toate, hîrtiile, cărțile, tramvaiul..., toate cad pe nervii mei sătuarți de toate... Și în zgomotul ăsta, în tulburarea asta greoaie română-nemțită, de-atîtea ori mă robește gîndul meu vechi și predilect... Cum aș vrea să mă furișez pe nesimțite din acest furnicar de patimi mici, din toată lumea asta de tîrg vulgar, din toată țara asta fără noroc, și să plec, să fug într-o noapte cu tine... »

*

« Dacă visul de a fugi în lume nu se poate împlini, dacă trebuie să rămînem țintuiți de glia asta, vom ști înfrunta valurile ! Nu e o plăcere mai mare decît ridicîndu-te deasupra să strivești cu călcîiul pe nevoiașii răi, cari furnică în țărînă. Și vom ști și aici, în această lume mică, rea și îngustă la suflet, să arătăm și cinstea și bărbăția noastră ! »

Accente similare în unele scrisori către bunul său prieten Ilarie Chendi:

« ...aici, în Sibiiul ăsta de consistorialiști și funcționari e o plictiseală grozavă. Mă simt în el ca un greier închis într-o cutie de pălării... Zilele vin și trec goale, fără mulțumiri, fără izbînzi... Pe urma lor te alegi cu sufletul biruit... »

Sau rare momente de beatitudine, singur, la țărmul *« mării multicolore »*, lungit pe nisip — *« mi-am topit sufletul în albastru, am ascultat răsuflarea calmă a mării, m-am întins în cîteva rînduri pe undele moi ca un delfin leneș și am visat în aceste zile mai mult ca Antoniu la sînul Cleopatrei... »*

Asemenea stări antagonice generează « idei poetice », pe care Goga le « plimbă » prin minte « ca pe o turmă de cerbi. » Flacără ințețită de vînturi contrare, așa cum observa Vlahuță, conștiința poetului și a omului politic se modelează din noncomformism, răzvrătire, patos al luptei asumate în cele din urmă, ridicîndu-se peste contemporanii săi ca o mare figură a anilor de pînă la Unire. Lectura epistolarului său adaugă astfel un plus de înțelegere a semnificațiilor operei însăși.

Dincolo de acest aspect, interlocutorii poetului sînt tot atîtea « voci » care dau tabloului o coloratură aparte, austeră ori pitorească, stridentă sau eroică, convențională ori ardentă, Portretele sînt admirabile, bogata lor cromatică lingvistică reconstituie și pe această lature o lume apusă, pasionată, dramatică, trivială, duios-ridicolă sau gravă, de la tonul înalt moral și solicitudinea mișcătoare a lui Titu Maiorescu la umorul involuntar al scrisorii lui Cassius Maniu, cerînd imperios « tipărirea gustoasă » a unui « op » propriu pentru a face « o surprindere bunului bătrîn Björnson » (care desigur avea alte griji decît pe aceea de a se delecta cu lectura neînzestratului ardelean), pînă la savuroasele epistole ale lui Aurel Vlaicu, atingătoare de realități nevralgice sub aparența unui limbaj verde, de o truculență amar țărănească. Lume hărțuită de nevoi, riscîndu-și adesea libertatea pentru idealul superior căruia îi închină existența, fără a-și pierde totuși umorul și tonusul foarte ridicat al vitalității. O caldă bonomie îi leagă pe toți, un « aer de familie » exprimat în mulțimea poreclelor ce-și dau unii altora, marcînd fie afecțiunea, fie malița. Goga însuși e pentru ai lui cînd *Tavi*, cînd *Othmar* (după pseudonimul începuturilor), cînd *Bregu*, *Dudi*, *Budacu*, *Vișcu* (pentru Tani — care, la rîndul ei, e *Vișculița*, *Vișculeasa*, *Teno* sau *Cușniță*). Medicul satului e pentru preoteasa din Rășinari *Bulfi*; un alt notabil, Căliman, devine *Călimîrciu* iar, consăteanul Nicolae, ajuns hotelier la București și făcînd rabat familiei parohului, spre uimirea acestora, e *Ni-ni-colae*. Astuțiosul Iuliu Maniu (« șovăitorul », cum îl caracteriza Chendi) e *Gyuluca*

(diminutiv de la forma maghiarizată a lui 'Iuliu' = 'Gyula'); A. C. Popovici e cînd *Beamtărul* (designînd generic filistinismul), cînd (ironie la adresa «surselor» lui teoretice), *Belimbroke* ori «nebunul Chamberlaine»; Vlaicu e *Blerință* (contaminare, probabil, de la Blériot și numele satului său de obîrșie, Binținți). Viitoarea soție a poetului e «cîntăreața»; Goga însuși o numește într-un loc, cu subtext, *Vidra*. Scriitorii îndeosebi sînt dezmierdați ori săgetați cu deformarea numelor: V. Eftimiu e *Eftimiță*, *Eftimică*, Duliu Zamfirescu — *Zamfirache*, *Duilă* (apelativ lansat de Caragiale), însuși Goldoni primește o nuanță balcanizată ad-hoc, fiind la București «nea Goldonea, de!» Revista „*Cosînzeana*" e în argotica parodică a scrisorilor *Sinziana*, iar „*Luceafărul*" — *Lucifendru* și chiar *Ciulifendru*, estropierea fiind uneori un mijloc de a «cifra» textele, de teama cenzurii. Alteori demonia lingvistică e un simplu joc afectiv de invenție verbală («*dragă țili țuoconinente*», îi scrie Goga Hortensiei), de citare ironică a unor expresii latiniste a generației precedente, ridiculizată («*înainte, pasă înainte, băiete*»), de accent familiar, prin simularea vulgarității: «*trenul face hîrți-hîrța*», rîndurile unei scrisori sînt deci «*zdruhăite*», «*te băgară la zdupă*» (= închisoare) etc., etc. Chendi și Vlaicu excelează în aceste artificii, mergînd de la simularea pelticiei («*Flea ori nu flea?*» la porecla trivială («*am fost la limbricul, adică la Murgoci*»), la jocul de cuvinte («*care este cel mai cuminte dintre cei care n-au minte*»), la sugestia scabroasă («Bibesc l-a dat în p...esie») ori scamatoricească («*Gimbelen... Gombolen... Gimbolen... Combolen*»). În altă privință, scrisorile sînt o mină bogată pentru filologul dornic să urmărească evoluția limbii vorbite de epistolieri (în majoritatea lor ardeleni), de la un stadiu la altul, în măsura în care lupta pentru unitatea națională semnifica și efortul unei integrări lingvistice salutare, pentru cei mai receptivi. Goga însuși poartă în scrisorile de la început amprenta formelor familiare veacului anterior, deloc diferită — mai ales în dialogul cu ai săi — de stilul părinților. El scrie încă *sum* (pentru «sînt»), *diligință* (= sîrguință) «vă zic *anticipative*», «am să scriu în *detail*», *îngrijită* (= preocupată), *județ* (= judecător; «*publicul, acest mare județ*») etc., pentru a se emancipa treptat, pînă la expresia clasică, curățată de orice zgură latinistă ori provincială, în altă epocă, mai apropiată.

Din ediția Danielei Poenaru semnalăm însă. și o serie de lecțiuni greșite, care dăunează pe alocuri înțelegerii corecte a textelor: «serii» pentru *ferii* (= vacanțe), p. 5; «Jörendo» pentru maghiarul *Jövendö* (= viitor, cel ce urmează), p. 45; lexiconul Pallas «Tizenhat kötetben» nu putea fi deci în «18 volume» (p. 46); «Tagebucher» pentru *Tagebüher* (p. 69); «Merausgegeben» pentru *Herausgegeben* (p. 69); «Die Zukunst» pentru *Zukunft* (p. 79), «Beaniterul» pentru *Beamterul* (p. 98); «arti spumanti» pentru *Asti spumanti* (p. 101); «bondur» pentru *bondar* (p. 105) ; » Vörösmartyn » pentru «*Vörösmarty u.*» (u. = prescurtare de la 'utca' = stradă, magh., p. 109), «Sf. Gelleşt» pentru «*Gellert*» (235); «Kecskenel» pentru *Kecskémet* (p. 359) etc. — unele putînd fi și erori tipografice. Unde însă nu poate fi vorba de scăpări ale culegătorului e în tehnica ici-colo neglijentă a transcrierii. Întîi, scrisoarea lui Ady Endre (p. 135) reprodusă în românește să fie reproducerea unui original, ori o traducere? După cum știm, Ady nu corespondea în română, ci în maghiară, dar nu se face nicio mențiune dacă textul aflat în depozitul B.A.R. e original ori o copie tradusă. La fel, în cazul lui C. R. Bernhaud, prima scrisoare, redată în franceză, e urmată de altele în românește, fără să știm dacă e vorba de un original ori de traduceri (p. 139). Comparînd rîndurile lui Goga către C. Corneliu Moldovan (p. 120) cu originalul scrisorii vedem că datarea se face astfel: ediție «Ciucea, 4 ianuarie 1928»; original: «4 ian. 28». Întregirile nu sînt marcate, ca și cînd ar aparține autorului. Finalul aceleiași scrisori e «Mulțumiri. Cu drag», ediția transcrie însă forma «Mulțumiri, cu drag» (p. 120); de asemenea, aliniatele textului nu există în forma originală, ele aparțin editoarei. Frapante sînt deosebirile de transcriere ale acelorași scrisori din două ediții diferite: cele adresate către I. Bianu (pp. 85—95 ed. D. Poenaru și pp. 569—580 ed. Croicu, *Scrisori către Ioan Bianu*, «Minerva, 1974); datarea unor scrisori — se menționează în ed. Croicu — aparține lui Bianu și, în mod firesc, e culeasă între

paranteze drepte; în ed. Poenaru aceste mențiuni lipsind, cititorul atribuie datarea lui Goga; într-o ediție citim « duminică », « ceriul », în alta « dumineсă », « cerul » ș. a. m. d.

Este de altfel singurul caz cînd ediția Danielei Poenaru cuprinde și texte aflătoare într-o altă ediție de corespondență. Sîntem avertizați că acest volum a fost alcătuit în 1966—1967 și s-a predat editurii în 1968 (p. XXI), fără să știm de ce apariția sa a întîrziat atît. Oricum, în răstimpul 1968—1975, multe scrisori emise ori primite de Goga, aflate în felurite depozite, au fost editate, reproduse, comentate. Altele se cunoșteau înainte, multe figurează și în alte colecții similare.

Propunîndu-și să dea în vileag numai un lot al acestui tezaur epistolar — anume, corespondența aflată la Biblioteca Centrală de Stat și la Biblioteca Academiei R. S. România — colecția Danielei Poenaru ridică o problemă mai spinoasă, și mai generală, a stilului nostru de muncă. Ea ne oferă adică un nou prilej de a medita asupra unui stadiu, încă precar, al editării documentelor literare. Ideea unei « corespondențe generale », ordonată cronologic, însumînd pe cît se poate totalitatea scrisorilor aflate în diverse arhive, fonduri publice și colecții particulare, ar trebui să ne preocupe mai sistematic. Muncă migăloasă, « nerentabilă », de durată, presupunînd existența unei categorii de cercetători — mult prea rari, din păcate — înarmați cu răbdare și conștiința (poate chiar orgoliul) unui oficiu pe cît de necesar pe atît de ingrat răsplătit. În 1975 a apărut la Paris (Privat/Didier) al XVII-lea tom al seriei *Correspondance générale* a lui Sainte Beuve, atingînd anul 1868. Completările acestuia și ultimul lot de scrisori (din 1869) vor încheia un moment editorial pentru care a fost nevoie de mai bine de patru decenii de eforturi transmise din tată-n fiu; începută de Jean Bonnerot, opera a fost preluată de fiul său Alain, care e pe cale s-o desăvîrșească. Un asemenea exemplu poate descuraja ori poate stimula. Oricum, el vine să umilească graba și improvizația. În lipsa catalogării prealabile și unitare a fondului epistolar a unui scriitor, bază de pornire pentru ediția exhaustivă, avem mici ediții-sondaj (eufemistic vorbind) alcătuite din pachete disparate, ajunse într-un fond ori în altul prin capriciul istoriei. Cazul lui Goga nu e unul izolat, nici accidental. Pentru a avea imaginea firelor corespondenței oricărui mare clasic, cercetătorul (ca și cititorul de rînd) e nevoit să apeleze la volume disparate, la colecții de reviste, să se piardă chiar în fondurile manuscrise, unele neinventariate încă. Sigur, asemenea ediții parțiale au avantajul că nu ne fac să așteptăm 40 de ani pînă la încheierea unui « corpus » complet, dar și dezavantajul că nu ne dau răspunsuri la toate întrebările ridicate de o biografie sau de o operă. Ba uneori ne pot induce în eroare sau — în cel mai bun caz — ne furnizează « soluții » provizorii, menținîndu-ne nu o dată în termenii paradoxului. Un exemplu între multele posibile: într-o scrisoare către Titu Maiorescu din 5 martie 1908 (ed. D. Poenaru, p. 115—116) Goga dezavuează categoric poziția colegului său Oct. C. Tăslăuanu din articolul *Două culturi* („*Luceafărul*", 1908, nr. 4, februarie 15) dezaprobînd « cu toată hotărîrea » ideile emise acolo, « care nu au nimic comun cu sufletele colaboratorilor » și, firește, cu concepția poetului însuși, decis să se retragă de la revistă. Declarația e însă contrazisă de atitudinea aceluiași Goga în relațiile epistolare cu Tăslăuanu, astfel că dezavuarea pare conjuncturală. A fost ea sinceră în acel moment? Despărțirea de „*Luceafărul*", rostită și public, era tactică ori dictată de impulsuri temperamentale? Adevăratele mobiluri ale acestor atitudini paradoxale nu pot fi descifrate decît prin cunoașterea *integrală* a corespondenței, altfel riscăm să luăm drept *reale* afirmațiile unui singur moment, către unul dintre interlocutori doar. De fapt, edițiile noastre de corespondență lasă impresia continuă a pionieratului; fiecare editor pornește de la zero, clădind cîte o imagine fragmentară, cînd firesc ar fi să absoarbă întîi toate documentele publicate anterior, cărora să le adauge pe cele nou descoperite, astfel ca — într-o zi — să ne apropiem de un ideal « corpus ». În realitate, lucrurile se prezintă tocmai pe dos: sondăm paralel, cînd într-o arhivă cînd în alta, edităm — uneori paralel (vezi cazul scrisorilor Goga-Bianu) — și nu vrem să știm unii de alții, supărați cînd ne întîlnim.

Mircea ZACIU

ANCHETA MANUSCRIPTUM

ACESTA ESTE EMINESCU!

[expertiză antropologică]

SUB TITLUL *O IMAGINE A LUI EMINESCU?* revista „Manuscriptum" (An VI, nr. 1 (18) / 1975, pp. 5 și 80—81) supunea atenției specialiștilor o fotografie presupusă a-l reprezenta pe Mihai Eminescu, comunicată de documentarista Maria Polojințev de la Biblioteca Centrală de Stat, din București.

Discuțiile pe care le-a stîrnit această posibilă ipostază necunoscută a Luceafărului poeziei românești în presa noastră literară, continuînd dezbaterea contradictorie începută chiar în paginile publicației de față, au întărit impresia că ne găsim în fața unui portret autentic al poetului. Sînt de reținut în acest sens argumentele serioase, de ordin istorico-literar, aduse de către Nicolae Manolescu („România liberă" din 18 februarie 1975) și Dan Zamfirescu („Luceafărul" din 3 aprilie 1975). De un interes deosebit pentru stabilirea identității poetului ne apar confesiunile Elenei Văcărescu, dintr-o conferință ținută la Paris în anul 1914, reproduse fragmentar în „România liberă" din 3 martie 1975 și reluate de dr. Ion Nica în intervenția sa din „Cronica", nr. 11, 15 martie a.c. Intr-adevăr, aceste mărturii — document reprezintă o dovadă indubitabilă asupra faptului că Eminescu se putea fotografia într-o asemenea ținută vestimentară, care a șocat pe mulți dintre eminescologi. Obișnuiți cu cele patru imagini tradiționale, ne-a venit mai greu să recunoaștem chipul poetului fixat de clișeul fotografic într-o postură ușor convențională.

Pentru a înlătura dubiile și semnele de întrebare ivite firesc într-o astfel de operație de identificare a originalului, am recurs la o expertiză antropologică, capabilă să elucideze cu argumente științifice autenticitatea documentului în discuție. Problema care se ridica era aceea de a găsi elemente comune de structură anatomică între cele patru fotografii cunoscute și portretul presupus a-l reprezenta pe Eminescu.

Considerăm că este necesar să reamintim unele date de istorie literară privitoare la suita celor patru imagini eminesciene, care în demonstrația antropologică au fost notate cu cifre romane (I—IV).

I. Fotografie tip cabinet, înfățișîndu-l pe Eminescu la 19 ani (1869—1870), executată de J. Tomas, la Praga (conform originalului păstrat la Biblioteca Academiei R. S. R.), publicată pentru prima oară în volumul: Henriette și Mihail Eminescu Scrisori către Cornelia Emilian..., **Iași, „Șaraga", f. a. (cf. I. Scurtu,** Portretele lui Eminescu, **Tipografia „Minerva", 1903, p. 11).**

II. Fotografie tip cabinet, reprezentîndu-l pe poet între 1879—1880, executată în atelierul lui F. Duschek din București (conform exemplarului păstrat la B. C. S.; donație Iacob Negruzzi). Inclusă în medalionul „Junimii" pentru care a și fost făcută, a apărut în miniatură în volumul M. Eminescu Poezii, **ediția de lux „Socec" (cf. I. Scurtu, op. cit.).**

III. Fotografie tip cabinet, datînd din anii 1884—1885, atelierul N. Heck din Iași (conform exemplarului păstrat la B. C. S.; donație Odette E. Pangrati.) Apărută pentru prima dată în fruntea volumului de scrisori ale Henriettei către Cornelia Emilian, cu greșita indicație: «fotografia cea din urmă». (cf. I. Scurtu, op. cit.).

IV. Fotografie tip cabinet, datînd din anii 1887—1888, executată de Jean Bielig din Botoșani (conform exemplarului aflat la arhiva B. C. S.). Portretul a fost publicat în prima ediție de Poezii **M. Eminescu, editura „Șaraga", și multiplicat într-o serie de cărți poștale ale aceleiași edituri.**

V. Fotografia în discuție, tip cabinet, se situează ca datare între penultima și ultima fotografie cunoscută; ea a fost executată cu aproximație în 1881, în atelierele F. Duschek din București.

Adriana DAIA

EXPERTIZA ANTROPOLOGICĂ A UNUI PORTRET FOTOGRAFIC NECUNOSCUT, ATRIBUIT LUI MIHAI EMINESCU

În vederea unei posibile identificări a portretului fotografic necunoscut, atribuit poetului Mihai Eminescu, s-a procedat la analiza antropologică comparativă a acestui document portretistic, cu patru fotografii ce reprezentau în mod sigur pe marele poet.

Examenul antropologic a urmărit trei direcții:

1) O confruntare a configurației dimensionale a capetelor reprezentate în cele cinci fotografii, cu ajutorul unor *indici de proporționalitate.*

2) O comparare a unor *minuții morfologice*, din domeniul formei capului și feței, al modului de inserție al sprîncenelor și părului, al localizării unor detalii fiziomice etc.

3) Un studiu *de expresie* al celor cinci fotografii, pentru fundamentarea impresiilor sensorial-subiective produse de cele cinci portrete.

1) Comparația configurației dimensionale, pe baza unor indici de proporționalitate

(vezi tabela 1.)

Indicii de proporționalitate din tabela nr. 1 au fost calculați pe baza măsurătorilor efectuate pe copiile mărite ale celor cinci fotografii.

Dat fiind că mărirea clișeelor nu a putut fi efectuată la scara *reală*, datele metrice nu au fost utilizate la valoarea lor *absolută*, ci sub forma celor 7 indici din tabela 1. Indicii au fost calculați pe baza *dimensiunilor cefalometrice verticale, și nu transversale*, deoarece portretele din cele cinci fotografii (notate de la I—V) prezintă *rotații în jurul axului vertex-sol*, rotații a căror *valoare angulară* nu poate fi reconstituită cu precizie.

Măsurătorile au fost efectuate în funcție de condițiile particulare ale fiecărei fotografii: orientare, acoperire capilară a urechii, expunere fotografică etc. Datele metrice ar fi putut fi expuse unor erori posibile ca: 1) *modificări în funcție de vîrstă ale țesuturilor moi*, 2) *localizare dificilă a punctelor cefalometrice pe fotografia cu valoare bidimensională*, 3) *dificultate de stabilire a poziției acestor puncte din cauza defectelor de expunere și copiere fotografică*, erori de care a trebuit să ținem seama.

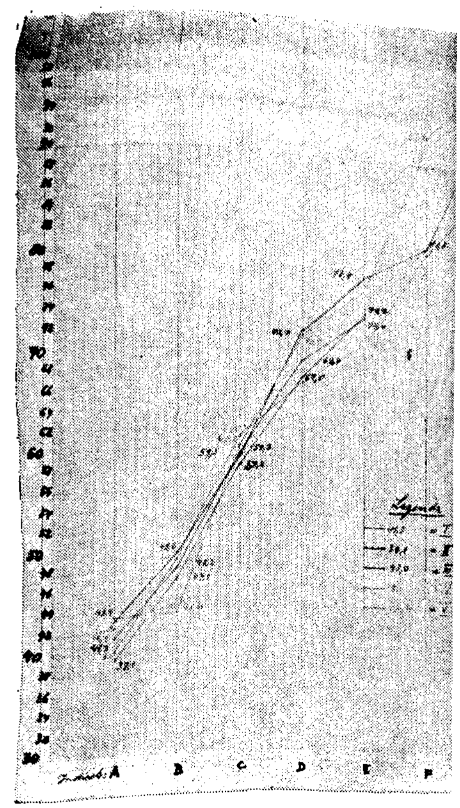

TABELA 1

Indici antropometrici aplicați sau imaginați pentru analiza proporțiilor din fotografiile Eminescu

$$A = \frac{(\text{linia interpupilară — subnasale}) \times 100}{\text{linia interpupilară — gnathion}}$$

$$B = \frac{(\text{glabella} - \text{subnasale}) \times 100}{\text{glabella} - \text{gnathion}}$$

$$C = \frac{(\text{linia interpupilară} - \text{stomion}) \times 100}{\text{linia interpupilară} - \text{gnathion}}$$

$$D = \frac{(\text{linia interpupilară} - \text{subnasale}) \times 100}{\text{linia interpupilară} - \text{stomion}}$$

$$E = \frac{(\text{glabella} - \text{subnasale}) \times 100}{\text{glabella} - \text{stomion}}$$

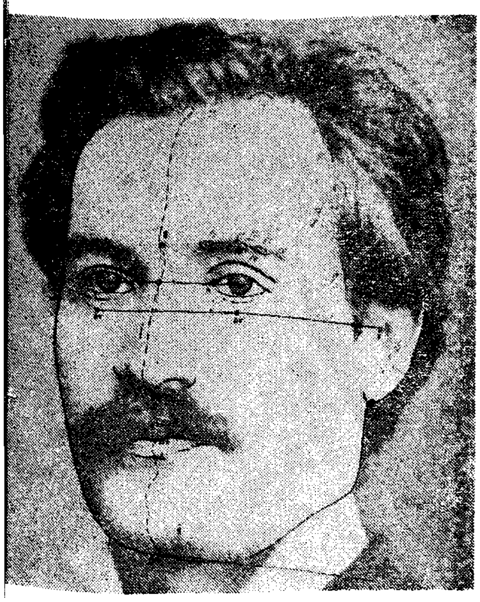
$$F = \frac{(\text{superaurale} - \text{subaurale}) \times 100}{\text{linia interpupilară} - \text{stomion}}$$

$$G = \frac{(\text{subnasale} - \text{gnathion}) \times 100}{\text{subaurale} - \text{gnathion}}$$

sn = subnasale
g = glabella (frunte, între sprîncene)
gn = gnathion (bărbie)
sto = stomion (între buze)
sa = superaurale (deasupra urechii)
sba = subaurale (capătul lobului urechii)
t = tragion (la ureche)

În acest scop am ales numai acele puncte antropometrice (clasice sau ad-hoc) ce puteau prezenta în raport cu susmenționatele surse de eroare, o localizare mai riguroasă: *mijlocul nivelului interpupilar* (ca un reper pentru planul median-sagital), *subnasale*, *stomion*, *gnathion*, *orbitale*, *tragion*, *sub* și *supraanurale* etc.

Discuția rezultatelor

Rezultatele înscrise pe diagramele tabelei 2 ne arată următoarele:

1) *Împrăștierea valorilor foarte mică* pentru indicele *C* și *relativ redusă* pentru indicii *A*, *B*, *D și E*.

2) *Indicii fotografiei necunoscutului (V)* prezintă o poziție oarecum aparte: Pentru doi din cei 7 indici comparați, valorile diagramei V se situează *în afara* limitelor de împrăștiere ale valorilor calculate pentru fotografiile I, II, III și IV. Îndeosebi pentru indicii F și G, valorile calculate pe portretul necunoscut se abat în mod pronunțat din intervalul de împrăștiere al valorilor proprii celorlalte portrete. Dacă la indicii F și G valorile calculate la portretul necunoscut sînt cu mult mai mari decît la diagramele I, II, III și IV, în schimb pentru indicii A și B ele se situează deasupra — și dedesubtul respectivelor intervale de împrăștiere, ceea ce face ca diagrama V să încrucișeze pe acest traseu celelalte diagrame.

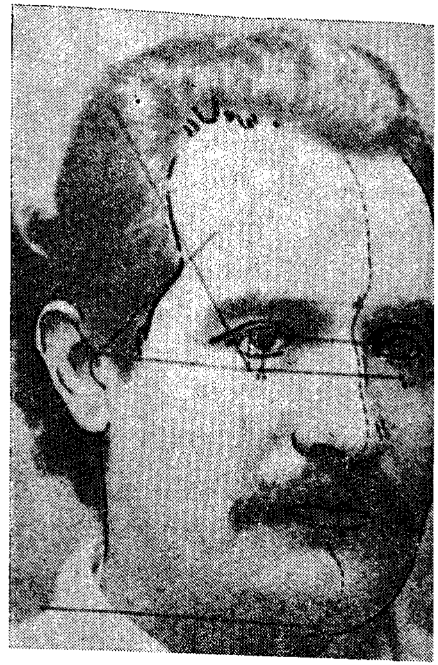
Concluzie:

Diagrama indicilor *portretului V ne confirmă asemănarea neîndoiasă dintre acesta și celelalte patru portrete*, în raport cu inerenta împrăștiere a valorilor indicilor celor 4 portrete, *indicii portretului*

V prezintă o diagramă cu un traseu oarecum deviat și cu localizări ale indicilor în 2 cazuri mai *în afara intervalului de împărștiere, al indicilor* portretelor I, II, III și IV.

Această situație scade într-o oarecare măsură asemănarea, dar nu infirmă posibilitatea ca erorile de localizare pe fotografie a punctelor să fie răspunzătoare de diferențele dintre traseele diagramelor și nu anulează concordanțele existente între cele cinci diagrame și care arată că ele au în mare un traseu asemănător.

2) *Examenul comparativ al minuțiilor morfologice*

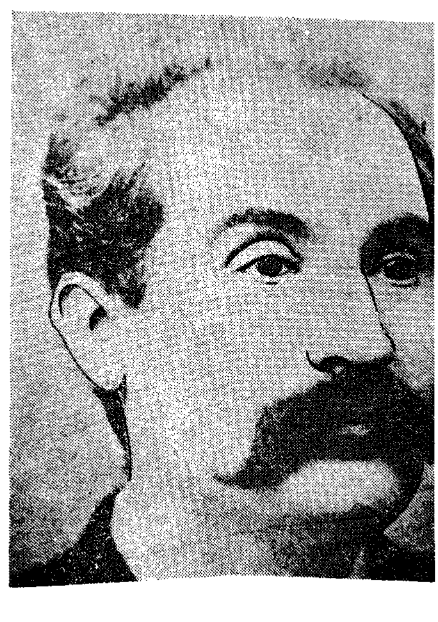
a stabilit următoarele constatări:

a) Portretele I și II *aparțin aceleeași persoane* datorită asemănărilor de detaliu în ce privește *inserția sprîncenelor și părului* (punctele 1—16, vezi clișeele), *conturul pavilionului urechii* (lob helix, rularea helixului), *forma buzei inferioare, convexitatea mediană a spatelui nazal* (notată în clișee cu roșu), *forma plicelor oculare*, a *nărilor*, a *bărbiei*.

b) Portretele III și IV aparțin de asemenea *unei singure persoane* pentru asemănări în *inserția părului* și *sprîncenelor, forma nasului*, a *obrajilor*, a *gurii*, a *bărbiei*, a *pavilionului urechii (helix, lob, tubercul Darwin, concha, scapha)* și *structura părților moi ale ochilor* (minus coborîrea globului ocular la portretul III datorită unei atonii de origină patologică).

c) *Portretul V*, fotografiat *din dreapta* ca și portretele III și IV, se aseamănă cu acestea la *forma nasului*, a *gurii*, a *bărbiei*, a *pavilionului urechii* (rularea helixului).

d) Pare a diferi de portretele I, II, III și IV *ca formă a capului* și feței în sensul că pare a fi un cap cu fruntea mai verticală.

e) *Distanța dintre colțul lateral al ochiului și inserția părului la tîmple pare a fi mai mare decît la toate celelalte fotografii: I, II, III și IV.*

Inserția părului la tîmple, la portretul V, pare puțin mai sinuoasă decît la celelalte portrete, de asemenea *inserția frontală* a *părului mai dreaptă la V* decît la I, II, III și IV, efect favorizat și de faptul că *fruntea portretului V pare* mai cilindrică și mai puțin bombată decît la portretele I, II, III și IV. Aceste diferențe pot proveni, și credem că așa este, de la răsucirea spre profil a capului din portretul V.

f) *Distanța dintre sprîncene și pleoapa superioară pare mai mică la portretul V* decît la celelalte patru portrete, ceea ce ar sugera o orbită joasă, cu un glob ocular cu poziție mai profundă. Nu excludem posibilitatea ca această observație să rezulte dintr-un efect de umbre, datorit expunerii și măririi clișeului V.

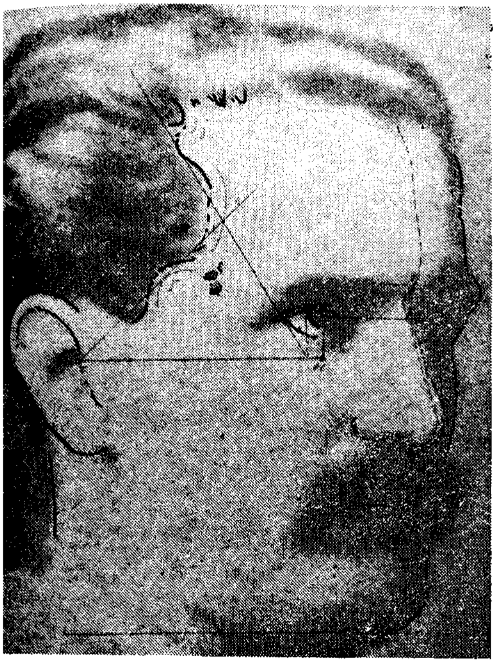
g) *Portretul V s-ar apropia morfologic de portretul IV* (din timpul bolii poetului) *mai ales în ce privește inserția părului frontal* și mustața, diferă însă mult *poziția globilor oculari și expresia ochilor.*

h) Nu avem temeiuri să contestăm apartenența portretelor I—II și III—IV aceleiași persoane.

Concluzia studiului minuțiilor morfologice

Asemănările predomină numeric asupra deosebirilor de factură morfologică și de minuții. Deosebirile s-ar putea atribui și *efectelor de orientare a portretelor.* Asemănările sînt prea numeroase și prea substanțiale însă, pentru a putea fi întîmplătoare.

3) Comparația portretelor pe bază de expresie

Fără îndoială — după cum se poate vedea și din fotografiile I, II, III, IV, V — expresia aceluiași om suferă inerente modificări, influențate de vîrstă, circumstanțele momentului, starea psihologică a subiectului sau stări patologice.

Fotografia V pare a avea o expresie mai fermă, dar nu ne putem da seama dacă această expresie nu este în ultimă instanță datorită unor efecte de umbră.

Concluzia generală.

Clișeul V prezintă în majoritatea trăsăturilor morfologice *(construcția țesuturilor moi ale feței, detalii de inserție a părului și sprîncenelor, proporții ale elementelor anatomice ale feței, configurația în spațiu al întregului cefalo-facial) concordanțe remarcabile* cu clișeele I, II, III, IV. *Discordanțele constatate, cu mult mai puțin numeroase,* s-ar putea datora unor efecte de orientare a capului în respectivele fotografii sau unor efecte de iluminare sau mărire și copiere.

Din cele expuse mai sus, putem afirma că portretul necunoscut a putut aparține cu multă probabilitate poetului Mihai Eminescu.

O diagnoză de certitudine ar fi necesitat descoperirea unor *amănunte morfologice strict individuale* (ce ne sînt necunoscute în cazul lui Eminescu) sau posesia unui material de comparație cu mult mai bogat în informație.

Dr. Cantemir RIȘCUȚIA
antropolog
Institutul V. Babeș
București

În miezul acestui februarie geros, una dintre cele mai fierbinți inimi ale presei românești a încetat să mai bată. Mircea Grigorescu ne-a părăsit.

Îi resimțim astăzi absența, cu atît mai mult cu cît tînărul nostru colectiv a avut bucuria și cinstea să-i asculte sfatul competent, inițiindu-ne în tainele editoriale, ca secretar de redacție — din păcate pentru puțină vreme — și al acestei publicații. Așadar, de la „Adevărul" la „Manuscriptum", un arc de boltă plin de semnificații și poezie, care închide în el o existență dedicată presei.

Memoriei sale, îi aducem prin aceste rînduri, un ultim omagiu.

MANUSCRIPTUM

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 iulie — 30 septembrie 1975)

A

ARGHEZI (Tudor)
Popescu-Cadem (Constantin) — Din nou despre tatăl lui Tudor Arghezi. [Precizări documentare.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 3(20), 1975, pp. 148—150.

B

BĂRNUȚIU (Simion)
Comșa (Ioan) — Declarația de independență a coloniilor engleze din America de Nord. [tradusă de S. Bărnuțiu.] „*România literară*“, anul VIII, nr. 27, joi 3 iulie 1975, p. 19,

BLAGA (Lucian)
Curticeanu (Mircea) — Lucian Blaga inedit. Scrisori către Ion Breazu. „*Echinox*“, anul VII nr. 7—8, iulie-august 1975, p. 22.

BREAZU (Ion) vezi: Blaga, Lucian (Curticeanu, Mircea)

C

CAMILAR (Eusebiu)
Florea-Rariște (D.) — Din ineditele lui Eusebiu Camilar [poezia *Bucurie*, datată 23.VII.1937, Udești]. „*Cronica*“ nr. 35, vineri 29 august, p. 6.

CARAGIALE (Mateiu I.)
Panaitescu (D. D.) — Însemnări zilnice (Agenda, acta, memoranda). „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 3(20), 1975, pp. 121—139.
Popescu-Cadem (Constantin) — Legendă și adevăr în biografia lui Mateiu I. Caragiale — acte de stare civilă. „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 3(20) 1975, pp. 140—146.

CĂLINESCU (George)
Ștefănescu (Cornelia) — Dosar: G. Călinescu, *Scrinul negru* [fișe de lucru și note]. „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 3(20) 1975, pp. 90—97.

CIOCÎRDIA (Dimitrie-Matila)
Rusu (M. N.) — Societatea Filarmonică. [Proiectul piesei istorice *Curtea de Argeș*.] „*România literară*“, anul VIII, nr. 30, joi 24 iulie 1975, pp. 12—13.

CÎMPINEANU (Ioan)
Rusu (M. N.) — Societatea Filarmonică. [Scrisoare către Dimitrie Ciocîrdia Matila,] „*România literară*“, anul VIII, nr. 30, joi 24 iulie 1975, pp. 12—13.

COŞBUC (George)

Cucerzan (Eugen S.) şi Stegăroiu (Dan) — G. Coşbuc: o scrisoare inedită către generalul Cotruţ. „*Tribuna*“, anul XIX, nr. 39, 25 septembrie 1975, p. 7.

D

DAN (Pavel)

Papadima (Ovidiu) — Scriitorii şi înţelesurile vieţii. Lecţia lui Pavel Dan [fragmente dintr-un jurnal intim]. „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 3(20), 1975, pp. 29—32.

DONICI (Alecu)

Ursu (N. A.) — O scrisoare inedită a lui Alecu Donici către Vasile Alecsandri. „*Cronica*“, anul X, nr. 30, vineri 25 iulie, p. 8.

DOSOFTEI

Bacâru (Livia) — Trei stihuri pentru Psaltirea în versuri. „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 3(20)/1975, pp. 33—35.

E

EMINESCU (Mihai)

Bucur (Marin) — Semnificaţia unui manuscris eminescian. [*Economia naţională*, studiu de economie politică din perioada berlineză.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 3 (20), 1975, pp. 8—25.

Bucur (Marin) — Poezie şi limbaj ştiinţific la Eminescu. *Principiul conservaţiunii muncii.* „*Revista de istorie şi teorie literară*“, tom 24, nr. 2, 1975, pp. 173—182.

Ungureanu (Gh.) — Documente privitoare la biografia lui Eminescu (I, II). „*Convorbiri literare*“, nr. 9, septembrie 1975, p. 13 şi nr. 10, octombrie 1975, p. 11.

I

IOSIF (Şt. O.)

Stoica (Ion) — Date noi despre Şt. O. Iosif. [Cereri de concediu şi demisia — înaintate de poet directorului Bibliotecii Fundaţiei Universitare.] „*Tomis*“, anul X, nr. 3, august 1975, p. 7.

ISTRATI (Panait)

Talex (Alexandru) — Din ultimele manuscrise. [*Fraţii săraci*, început de roman, scris în 1918, la Geneva.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 3(20), 1975, pp. 59—74.

K

KOGĂLNICEANU (Mihail)

Cornea (Paul) — Epistolar. 5 scrisori către Catinca. „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 3(20), 1975, pp. 153—165.

M

MAIORESCU (Titu)

George (Alexandru) — Titu Maiorescu adnotînd „*Convorbirile*“. „*Convorbiri literare*“, nr. 7, iulie 1975, p. 7.

MIHĂESCU (Gib)

Cristev (Diana) — Pe marginea unui fragment dintr-un proiectat roman de război. [*Două file albe*, schiţă manuscris.] „*Manuscriptum*“, anul VI, nr. 3(20), 1975, pp. 75—81.

MOXA (Mihail)

Deletant (Dennis) — Un manuscris al lui Mihail Moxa din Muzeul Britanic [descriere şi sumar]. *„Revista de istorie şi teorie literară“*, tom 24, nr. 2, 1975, pp. 255—262.

R

REBREANU (Liviu)

Liu (Nicolae) — Primul roman al lui Liviu Rebreanu: [*Cazarma*]. *„Manuscriptum“*, anul VI, nr. 3(20), 1975, pp. 40—58.

Rusu (M.N.) — Liviu Rebreanu inedit [2 acte din comedia *Mica publicitate*, datată 6—7 aprilie 1916]. *„Amfiteatru“*, anul X, nr. 7 (115), iulie 1975, pp. 179—180.

S

SADOVEANU (Mihail)

Scurtu (Nicolae) — M. Sadoveanu, referendar la Casa Şcoalelor. *„Orizont“*, anul XXVI, nr. 27, 4 iulie 1975, p. 3.

SCURTU (Ion)

Scurtu (Nicolae) — Ion Scurtu despre Eminescu. *„Revista de istorie şi teorie literară“*, tom 24, nr. 2, 1975, pp. 221—223.

SION (Constantin)

Cioculescu (Şerban) — Testamentul stolnicului Constantin Sion [final şi semnătură autografă]. *„România literară“*, anul VIII, nr. 38, joi 18 septembrie, p. 7.

STANCA (Radu)

* * * — Radu Stanca şi I. Negoiţescu în scrisori. *„Viaţa Românească“*, anul XXVIII, nr. 7, iulie 1975, pp. 44—50 şi nr. 8, august 1975, pp. 37—43.

T

TEODOREANU (Ionel)

Serghie (Em.) — « Aş putea asemui pe actori [...] cu instrumentele muzicale. » Note calificative pentru actorii Teatrului Naţional din Iaşi. *„Manuscriptum“*, anul VI, nr. 3(20), 1975, pp. 114—120.

U

URMUZ

Muntean (George) — Per aspera ad astra. [Variante autografe ale schiţelor *După furtună* şi *Gayk*.] *„Manuscriptum“*, anul VI, nr. 3 (20), 1975, pp. 82—89.

V

VOICULESCU (Vasile)

* * * — V. Voiculescu inedit. *Un caracter. După Teofrast.* *„Luceafărul“*, anul XVIII, nr. 39, sîmbătă 27 septembrie 1975, p. 6.

Z

ZAMFIRESCU (G. M.)

* * * — Epistolă la Bratislava [scrisoare trimisă romanistei Jindra Huškova, în 1935]. *„Manuscriptum“*, anul VI, nr. 3(20), 1975, p. 173.

Dana POPESCU

Creşterea colecţiilor

(1 iulie – 30 septembrie 1975)

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuscrise:

REBREANU, Liviu — *Sorocul* (traducere).
CARAGIALE, Matei I. — *Jurnal* (În transcriera lui D. D. Panaitescu).
CONSTANTINESCU, Pompiliu — *Glose de estetică*, Articole critice.

Corespondență:

Personalități politice și culturale iraniene, către George Dan; Șt. O. Iosif; G. Demetru — Pan, M.R. Paraschivescu; I. Peltz; Perpessicius, Dimitrie Stelaru.

Fotografii:

Medalion «Junimea» (1874).
Camil Baltazar, Ury Benador, George Dan.

Octaviana **MIHĂILESCU**

MUZEUL DE LITERATURĂ AL MOLDOVEI (IAȘI)

Manuscrise:

Tetraevaghel pe pergament, în limba greacă, din secolele X—XII.
Hronograf de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.
BÎRLEA, I. — *Balade istorice și voinicești*.

Tipărituri:

Biblia de la București (1688);
Psaltire, Buzău (1703);
DOSOFTEI — *Psaltire slavo-romană*, Iași (1682);
MAIOR, Petru — *Istoria pentru începutul romanilor în Dacia*, Buda (1812);
Lexiconul de la Buda, 1825.

D. VACARIU

Iconografie

AUTOGRAFE: **Constantin Basarab (37); Björnson (168); Dimitrie Cantemir (16, 27); Dosoftei (39, 43); Mihai Eminescu (30, 36); Nicolae Iorga (115, 118); Peter Neagoe (164); Costache Negruzzi (47); Camil Petrescu (56, 57); Ion Marin Sadoveanu (109, 113); Mihail Sadoveanu (125); A. M. Sperber (161, 165); Radu Stanca (78, 104, 105).**

FOTOGRAFII: **Tudor Arghezi (149)**, acte și documente **(151, 154, 155, 157); Simion Bărnuțiu** — statuie de R. Ladea **(108); Björnson (166); Dimitrie Cantemir** — mormîntul de la Trei Ierarhi, Iași **(23); George Coșbuc (169)**; „Curierul de Iași" — frontispiciu **(32); Mihai Eminescu** — statuie **(30, 31)**, acte privind strămoșii poetului **(127, 131, 132, 137)**, Expertiză antropologică **(180, 181, 188, 183)**; „Federațiunea" — frontispiciu **(32); Octavian Goga** — Octavian Goga în corespondență, copertă; **Nicolae Iorga (116); Peter Neagoe (158)**, Storm — copertă **(159); Camil Petrescu (63); Ion Marin Sadoveanu (106, 107); Mihail Sadoveanu (122, 125, 126); Gh. Sion (141); A. M. Sperber (158); Radu Stanca (81, 87, 96, 102); Octav Șuluțiu (31)**; „Timpul" — frontispiciu **(32)**; „Tribuna" — frontispiciu **(167)**.

DESENE: **Marcel Iancu** — Mateiu I. Caragiale **(45)**; Petru Rareș — desen pe Biblia din 1688 **(139)**; **Neagu Rădulescu** — Camil Petrescu **(51)**.

The summary of no. 1/1976 issue of the review „Manuscriptum" *proposes its readers a very topical theme which follows, in its different hypostasis the relationship between history and literature. Evidence of the writer's presence in contemporary life — an always lively and active conscience — are the excerpts from the journalistic activity of Mihai Eminescu and Nicolae Iorga.*

History, as a source of inspiration for literature is present in an interesting « Mușatin cycle » which opens with another beginning of the poem Aprodul Purice *which Costache Negruzzi took out of the final form, continues with a film script by Camil Petrescu devoted to the monumental personality of Prince Stephen the Great, and ends with the play The Eye by Radu Stanca, about the responsability of the individual towards history, centered round the personality of Bogdan the Blind, Stephens' son.*

The Deputy of the Peasantry *is the title of Ion Marin Sado-*

La table des matières du numéro 1/1976 de la revue *„Manuscriptum"* propose à ses lecturs un thème de grande actualité, par lequel on étudie, dans ses différentes hypostases, le rapport entre l'histoire et la littérature. Les fragments journalistiques provenus de Mihai Eminescu et de Nicolae Iorga sont des témoignages sur la présence de l'écrivain — conscience toujours éveillée et active — dans l'actualité.

L'histoire en tant que source d'inspiration pour la littérature y est présente par un intéressant « cycle des Mușats », qui ouvre avec un autre début du poème *l'Ecuyer Purice (Aprodul Purice)* éliminé par Costache Negruzzi dans la forme définitive du poème en question, continue avec un scénario de Camil Petrescu, dédié à la figure monumentale du prince Étienne le Grand et finit avec la pièce *l'Oeil* de Radu Stanca, un drame de la responsabilité de l'individu devant l'histoire, qui gravite autour de la personnalité de Bogdan l'Aveugle, fils d'Étienne.

Le Dèputè de la paysannerie est le titre de la nouvelle de Ion Marin Sadoveanu, designant ainsi Nicolae Bălcescu, et ressuscitant l'atmosfhère des années 1848.

Nr. 1/1976 der Zeitschrift „Manuscriptum“ *bietet seinen Lesern eine höchst aktuell Thematik, wobei das Verhältnis zwischen Geschichte und Literatur in seinen verschiedenen Formen untersucht wird. Ein Beweis der zeitverbundenen und bewuß ten Haltung des Schriftstellers sind die Zeitungsartikel Mihai Eminescus und Nicolae Iorgas.*

Die Geschichte als Inspirationsquelle der Literatur erscheint in einem der Mușatini-Dynastie gewidmeten Zyklus: zuerst ein anderer Anfang des Poems Aprodul Purice, *der von Costache Negruzzi in der letzten Fassung nicht beibehalten wurde; dann ein Filmszenarium Camil Petrescus über die überragende Gestalt* (Das Auge) *von Radu Stanca, ein Drama der historischen Verantwortung des Individuums, in dessen Mittelpunkt die Persönlichkeit Bogdans des Blinden, des Sohnes von Stefan dem GroBen, steht.*

Deputatul țărănimii (Der Abgeordnete der Bauernschaft) *ist der Titel einer Novelle von Ion Marin Sadoveanu über Nico-*

Содержание журнала *„Manuscriptum“* (номер 1 за 1975 г.) предлагает своим читателям тематику великой актуальности, которой преследует, в разных своих наружностях, отношение между историей и литературой. Свидетельством присутствия писателя в современности — беспрерывно трезва и деятельна сознательность — являются журналистские отрывки Михая Эминеску и Николая Йорги.

История, как источник вдохновения литературы, представлена интересным «мушатинским циклом», который открывается другой в водной частью поэмы «Апродул Пуриче», исключенной Костакем Негруци из ее окончательной формы; далее продолжается кинематографическим сценарием, посвященным монументальной фигуре Штефана Великого и оканчивается пьесой «Око» писателя Раду Станка. Пьеса является драмой ответственности индивида перед историей и сосредоточивается на личности Богдана Слепого, сына Штефана.

Депутат крестьянства является заглавием повести Йона

veanu's short story, who thus calls Nicolae Bălcescu, recalling the atmosphere of the years 1848.

The no. 1/1976 issue of the review „Manuscriptum" *leaves a larger number of pages to debates, publishing the new genealogical tree of Mihai Eminescu proposed by D. Vatamaniuc, as throngh as the results of an anthropological examination made on the photograph of the great poet, published by the same review about a year ago, which caused long debates in the press, and continuing the research made by C. Popescu-Cadem on the biography of Tudor Arghezi.*

The two usal cuolumns Romanian Writers in Foreign Archives *and* Foreign Writers in Romanian Archives *end this issue with a New York correspondence of Alfred Margul Sperber with Peter Neagoe and a letter of B. Björnson, the great Norwegian poet.*

Dragoş VRÂNCEANU
Writer, Visiting Professor at the University of Urbino (Italy)

Le numéro 1/1976 de la revue „*Manuscriptum*" accorde plus d'espace aux débats, par la publication du nouvel arbre généalogique de Mihai Eminescu, que propose D. Vatamaniuc, et les résultats de l'expertise anthropologique entreprise sur la photographie du grand poète parue dans la même revue, il y a un an, et qui a suscité de longs débats dans la presse, et par la continuation des recherches que C. Popescu-Cadem fait sur la biographie de Tudor Arghezi.

Les deux rubriques traditionnelles, *Ecrivains roumains dans des archives étrangères et Écrivains étrangers dans des archives roumaines* ferment le présent numéro par une correspondance de New York entre Alfred Margul Sperber et Peter Neagoe et par une lettre de B. Björnson, le grand poète norvégien.

DRAGOŞ VRÂNCEANU
Écrivain, chargé de cours de l'universitè d'Urbino (Italie)

lae Bălcescu und die Atmosphäre der Revolution von 1848. Die Nr. 1/1976 der Zeitschrift „Manuscriptum" *räumt den Auseinandersetzungen einen größeren Platz ein; D. Vatamaniuc veröffentlicht einen neuen Stammbaum Mihai Eminescus, und Ergebnis der anthropologischer Expertise über die in unserer Zeitschrift vor einem Jahr veröffentlichte Photographie des großen Dichters, die zu langanhaltenden Auseinandersetzungen in der Presse geführt hat; C. Popescu-Cadem setzt seine Untersuchungen zur Biographie Tudor Arghezis fort.*

Die beiden traditionellen Rubriken — Rumänische Schriftsteller in ausländisschen Archiven *und* Ausländische Schriftsteller in rumänischen Archiven *beschließen die vorliegende Nummer mit einer New Yorker Korrespondenz Alfred Margul-Sperber mit Peter Neagoe un einem Brief B. Björnsons, des großen norwegischen Dichters.*

Dragoş VRÂNCEANU
Schriftsteller, Gast professor an der Universität zu Urbino (Italien)

Марина Садовяну, в которой писатель так называет Николая Бэлческу и одновременно оживляет дух 1848 годов.

Первый номер журнала *„Manuscriptum"* за 1976 г. посвящает более широкое место страниц ам обсуждений, на которых Д. Ватаманюк публикует новое генеалогическое дерево Михая Эминеску, а также результат антропо логической экспертизы фотографии великого писателя, появившейся в этом же журнале в прошлом году и вызвавшейся длительные споры в прессе. К. Попеску-Кадем продолжает исследования биографии Тудора Аргези.

Традиционными рубриками *Румынские писатели в иностранных архивах* и *Иностранные писатели в румынских архивах* оканчивается номер, опубликовав корреспонденцию Альфреда Маргула Спербера из Нью Йорка с Петером Нягое и письмо великого норвежского писателя Б. Бьернсона.

Драгош ВРЫНЧЕНУ
Писатель, приватный доцент Урбинского университета (Италия)

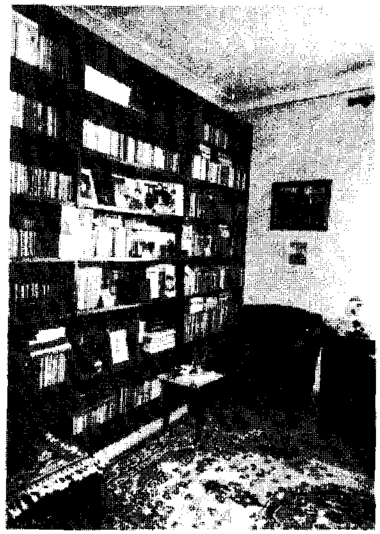
În curînd o nouă apariție în

BIBLIOTECA „MANUSCRIPTUM'
a
MUZEULUI LITERATURII ROMÂNE

13 existențe în 52 de mărturii

- **Slavici, Macedonski, Iorga în momentele cruciale ale existenței lo**
- **Cenaclul „Sburătorul" își revendică eroii: E. Lovinescu, Ion Barb Camil Petrescu.**
- **De la caișii lui Ionel Teodoreanu... la „Mărțișorul" lui Tudor Arghez**
- **G. Călinescu – spectacolul lumii și bufonada înțeleptului.**
- **Înțelesurile vieții la: B. Fundoianu, M. R. Paraschivescu, T. Vian**
- **O** vis comica **a literaturii noastre: Tudor Mușatescu.**

Biblioteca din camera de lucru a lui Tudor Arghezi la „Mărțișor".

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuș foto: Florica PRICIU

«Il mourut pour le peuple, et lui reconnaissant,
éleve pour toujours au temple de la gloire
l'éternelle Mémoire
d'un héros glorieux, et mourant innocent.»

Alecu RUSSO

«...scriitorul, ca și orice artist adevărat în general, este, cu sau fără voia lui, educatorul sufletului poporului său.»

Liviu REBREANU

Fragmentele din versurile lui Alecu Russo, și din conferința lui Liviu Rebreanu semnalează cîteva din materialele cuprinse în sumarul numărului 2/1976, din care mai spicuim:

- Mihai EMINESCU — Fragmentarium;
- Mihail SADOVEANU — Alte scrisori din Praga;
- Anton HOLBAN — Parada dascălilor în prototipuri;
- MIHAIL SEBASTIAN — Jurnal;
- G. CĂLINESCU — În dezbatere ISTORIA LITERATURII ROMÂNE.

TAXELE POȘTALE ACHITATE CONFORM APROBĂRII D. G. P. Tc. nr. 137/527/1976.

Lei 10